

ROMANUL SECOLULUI XX

CINGHIZ
AITMATOV

o zi mai lungă
decît veacul

EDITURA UNIVERS

CINGHIZ AITMATOV

În românește de
Ion COVACI și Denisa FEJES

Postfață de
Alexandru MUȘINA

O zi mai lungă decît veacul

roman

Editura
UNIVERS
Bucureşti • 1996

Redactor artistic: Vasile SOCOLIUC

Redactor: Mircea Aurel BUICIUC

© CINGHIZ AITMATOV

Burannîi polustanok

(I dol'se veka dlitsia den')

Moskva

„Molodaia gvardia“

1981

Toate drepturile asupra acestei versiuni

sînt rezervate Editurii **UNIVERS**

Piața Presei Libere nr. 1, 79739, București

ISBN 973-34-0246-x

*Această carte este trupul meu,
Inima mea-n acest cuvînt trăiește...*

GRIGOR NAREKAȚI,
„Cartea durerii“, sec. X

I

ÎȚI TREBUIA RĂBDARE, NU GLUMĂ, CA SĂ GĂSEȘTI niscai vînat prin văgăunile acelea seci, prin rîpele golase. Amețită de cît alergase pe urmele nespuse de întortocheate, închipuind o adevărată forfotă, ale măruntelor vietăți subpămîntene, ba scormonind înfrigurată în cîte o viezurină, ba așteptînd ca vreun șoarece de stepă, tupilat sub buza vechii surpături, să iasă în sfîrșit la loc deschis, unde i-ar fi venit de hac într-o clipită, vulpea flămîndă se apropia în mari ocoluri, încet, dar sigur, de calea ferată, de valul acela de pămînt ce se înălța prelung și mohorît în stepă, ispitind și înfricoșînd totodată, de ridicătura aceea uniformă pe care treceau cutremurînd pămîntul, cînd într-o parte, cînd în cealaltă, nesfîrșite trenuri, lăsînd în urmă, o dată cu fumul și funinginea, mirosuri puternice, neliniștitoare, purtate de vînt hăt, departe.

Spre seară, vulpea se aciui undeva, lîngă linia de telegraf, pe fundul unei gropi nu prea mari, într-o insuliță de stevie de stepă învățată cu arșița și, încolăcindu-se – ghem roșcat – între plantele acelea puternice, de un roșu-închis, care împrăstiaseră împrejur puzderie de seminte, prinse a aștepta răbdătoare căderea nopții, ciulindu-și nervos urechile, atentă întruna la șuierul subțire al vîntului prin ierburile uscate ce foșneau aspru la atingerea lui. Stîlpii de telegraf zvoneau și ei monoton. Dar de stîlpi vulpea nu se temea. Ei sînt țintuiți locului, nu te pot hăitui.

Trecerea asurzitoare a trenurilor o făcea însă de fiecare dată să tresară violent, să se încolăcească și mai strîns în micul hățiș ce o adăpostea. Trepidațiile țărîinii o făceau să simtă cu coastele, cu întreg trupu-i plăpînd forța teribilă a garniturilor în mișcare, frenezia și masivitatea lor, dar cu toate acestea, învingîndu-și spaima și repulsia stîrnită de

mirosurile acelea străine, nu se clinti din ascunziș: aștepta căderea nopții, când peste calea ferată se înstăpînea, vremelnice, liniștea.

Venea aici extrem de rar, numai când foamea o chinuia din cale-afară...

Între două trenuri, în stepă se lăsa brusc o mare tăcere, ca după o surprare, și în tăcerea aceea totală vulpea surprinse un sunet înalt, nedeșluit, care-o făcu să-și ciulească urechile, un sunet abia auzit, al nimănui, rătăcind peste stepa amurgită. Era jocul curenților de aer ce prevesteau grabnica schimbare a vremii. Mica jivină simți instinctiv acest lucru și o mare sfîrșeală o cuprinse. Ar fi vrut să se tînguie, să dea glas, schelălăind, acelei tulburi presimțiri de restriște. Dar foamea înăbuși în ea pînă și acest strigăt de alarmă al naturii.

Vulpea scînci doar ușurel, lingîndu-și pernitele labelor, dureroase după atîta alergătură.

Serile erau de-açum răcoroase: toamna bătea la ușă. Iar noaptea pămîntul se răcea brusc, zorile găseau stepa acoperită cu un strat albicios, ca sarea, de chiciură repede trecătoare. Veneau vremuri de înfometare și jale pentru sălbăticiunile stepei. Prada, oricum arară, ce hălăduia vara pe aceste meleaguri se răzletise, pierzîndu-și urma, care în tinuturi mai calde, care prin vizuini, care în adînc de nisipuri. Fiecare vulpe vîna acum prin stepă în deplină singurătate, de parcă stirpea i-ar fi pierit de pe fața pămîntului. Puii crescuseră și se împrăstiaseră în cele patru zări, iar zodia împerecherii era încă departe, în zăpezile iernii, timpul acela rîvnit când vulpile se caută iarăși, când masculii se încaieră cu năvalnica forță ce i-a fost dăruită vieții dintru-nceput...

La căderea nopții, vulpea își părăsi ascunzișul. Încrămeni o clipă cu urechile ciulite, apoi țîșni pe terasament, alergînd de-a lungul lui cînd de o parte, cînd de cealaltă a liniei. Găsea uneori pe-aici resturi de mîncare aruncate de pasageri pe fereastră. Alerga îndelung, adulmecînd tot soiul de obiecte cu miros iritant, dezgustător, pînă să dea de ceva acătării. Traseul era semănat cu hîrtii și ziare ferfenite, sticle sparte, mucuri de țigară, cutii goale de conserve și alte gunoaie nefolositoare. Din cale-afară de respingătoare era

însă duhoarea pe care-o simțea ieșind din gîtul sticlelor rămase întregi: trăsneau a ciunăfaie. După ce, adulmecîndu-le, o luase de vreo două ori ameteala, vulpea începuse să evite mirosul de alcool: pufnea și sărea ca arsă în lături.

Zadarnic alerga. Nu găsea, ca un făcut, nimic din ce i-ar fi făcut trebuință, nici o ciozvîrtă, nici o fărîmă de hrană, și doar pentru asta așteptase, înfrîngîndu-și cu greu spaima, atîta amar de vreme. Dar în speranța că poate, totuși, o să dea în cele din urmă peste ceva de-ale gurii, vulpea își urmă drumul, de-a lungul terasamentului, cînd de o parte, cînd de cealaltă a liniei.

Deodată își curmă goana, încremenind cu una din la-bele dinainte ușor ridicată. Topită în lumina tulbure, pîcloasă a lunii, rămase nemișcată între șine, ca o nălucă. Vuietul surd care o țintuise locului nu înceta. Deocamdată era prea îndepărtat. Ținîndu-și tot întinsă coada, vulpea se balansă nehotărîtă de pe un picior pe altul, gata să pără-sească terasamentul. În loc de asta însă, prinse a adulmeca grăbită taluzurile, trăgînd încă nădejde să găsească ceva, orice, cu care să-și poată ostoi foamea.

Adulmeca, doar-doar o da norocul peste ea, cu toate că de departe năvăleau asupra-i, crescînd neînduplecat și înfri-coșător, scrîșnetul acela de fiare și bătaia sutelor de roți. Vulpea mai zăbovi preț de o clipă, atît fu însă de ajuns pentru ca deodată să zvîcnească în lături, rostogolindu-se asemeni unui fluture buimac, cînd brusc, la cotitură răsăriră, cu toate farurile aprinse, cele două locomotive cuplate și proiectoarele puternice, luminînd orbitor totul înaintea lor, smulseră pentru o secundă stepa din întuneric, dezvăluindu-i fără milă uscăciunea cadaverică. Trenul își întetea goana nimicitoare. Văzduhul prinsese miros de zgură și praf. O pală de vînt se iscase.

Vulpea își fulgerător într-o parte, aruncîndu-și însă numaidecît privirile îndărăt și lipindu-se înspăimîntată de pămînt. Iar monstrul acela cu sute de ochi aprinși își continuă huruind goana, zgomotul roților lui dăinui încă multă vreme. Vulpea zvîcni înainte și o rupse la fugă cît o țineau picioarele...

Cînd își mai trase sufletul, privi iarăși cu jind spre calea ferată, unde și-ar fi putut astîmpăra foamea. Dar în

față, pe șine, licăriră din nou lumini, apăru din nou o pereche de locomotive trăgînd după ele o garnitură nesfîrșită și grea.

Vulpea o porni atunci într-un mare ocol prin stepă, hotărîtă să iasă la calea ferată într-un loc pe unde nu trec trenuri...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

În miez de noapte cineva se chinuia de multă vreme, stăruitor, să ajungă la el, la canton, înaintînd la început chiar pe linie, iar apoi – cînd din față răsări trenul – coborînd povîrnișul terasamentului, croindu-și drum ca prin viscol, apărîndu-se cu mîinile de valurile de aer și praf cu care împrôsca marfarul acela (tocmai avea verde un tren special care trecea pe o linie secundară, în zona închisă Sarî-Ozeki-1, unde exista un serviciu feroviar special, pe scurt, mergea la cosmodrom, de aceea toate vagoanele erau acoperite cu prelate, avînd pază militară pe platforme). Edighei își dădu seama de îndată că nevastă-sa era cea care alerga spre el și că nu se grăbea ea degeaba, zorul acela trebuie că avea o pricină serioasă. Ceea ce se adevăra curînd. Dar el, ca un cantonier ce se afla, nu avea dreptul să se miște din loc pînă nu trecea și ultimul vagon, cu însoțitorul în poziție de drepti pe platforma deschisă. Își semnalizară unul altuia cu felinarele, semn că totul era în ordine, și abia apoi, pe jumătate asurzit de zgomot, Edighei se întoarse spre nevastă-sa, care răzbise, în sfîrșit, la canton.

— Ce-i cu tine?

Ea îl privea plină de neliniște, mișcîndu-și buzele. Edighei n-o auzi, dar înțelese: era întocmai cum crezuse.

— Să intrăm, bate vîntul.

O conduse în canton.

Dar în clipa aceea, încă dinainte de a auzi din gura ei ceea ce ghicise și singur, îl izbi, cine știe de ce, cu totul altceva. E drept, băgase de seamă și pînă atunci că bătrînețea n-o ocolește, dar acum, văzînd-o cum se înăbușă după cît alergase, auzind cum îi horcăia și-i suiera aerul în piept, în vreme ce umerii slăbuți i se ridicau nefiresc de sus, îl cuprinse o milă adîncă. Lumina puternică din micul canton văruiat pe de-a-ntregul în alb dezvăluise brutal zbîrciturile acelea în veci fără leac de pe obrajii întunecați, pămîntii ai Ukubalei (și doar fusese o mîndrețe de femeie, oacheșă, cu pielea netedă, de culoarea grîului copt, și ochi negri, strălucitori) și gura știrbă – se vădea încă o dată că nici chiar o femeie care și-a trăit traiul nu se cade să umble cu dantura ciuruită (de mult ar fi trebuit s-o ducă la stație, să-și pună și ea dinți din aceia de metal, din care purtau acum toți, bătrîni și tineri), și șuvițele cărunte, albe pe alocuri, alunecîndu-i de sub basmaua căzută, și toate astea îl răniră adînc, drept în inimă. „Eh, cum mi te-a mai sfichiuit bătrînețea!“, o căină el, cu un sfișietor simțămînt de vinovăție în suflet. Cu atît mai mult îl copleși o recunoștință tăcută, care creștea deodată în el pentru tot ce trăiseră alături atîta amar de ani, și mai ales pentru că alergase acum, în puterea nopții, pînă la cel mai îndepărtat punct al haltei, din prețuire și din simțămîntul datoriei, pentru că știa cît era de important pentru Edighei ceea ce avea ea să-i spună, alergase într-un suflet să-i aducă vestea morții nefericitului Kazangap, bătrînul singuratic ce-și sfîrșise zilele în căsuța lui pustie de lut, pentru că își dădea seama că singur Edighei va pune la inimă stingerea acestui om părăsit de toți, cu toate că nu avea cu răposatul nici o legătură de sînge.

— Șezi, mai trage-ți și tu sufletul, spuse Edighei după ce pătrunseră în canton.

— Șezi și tu, spuse ea ca un ecou.

Se așezară.

— Ce s-a-ntîmplat?

— S-a stins Kazangap.

— Cînd?

— Tocmai treceam să văd ce mai face, – o fi avînd, mi-am zis, nevoie de ceva. Intru, lumina – aprinsă și el – pe

locul lui obișnuit, doar barba parcă-i stătea nu știu cum, teapănă, răsucită-n sus. M-am dat mai aproape. Kazake, zic, hei, Kazake, să-ți fac un ceai cald! Da' el era gata... Glasul i se frânse, lacrimile o podidiră sub pleoapele înroșite, subțiate și ele. Ukubala scînci și plînse o vreme în tăcere. Uite cum s-a dus... Ce om! Și n-a avut cine să-i închidă ochii, spuse ea cu amărăciune, printre sughițuri de plîns. Cine-ar fi crezut? Să moară așa, ca... Voise să spună – ca un cîine în margine de drum, dar tăcu, nu mai era nevoie, se înțelegea oricum.

Burannîi Edighei* – așa-l botezaseră în ținut, pentru că lucra la halta Boranlî-Burannîi încă de cînd se întorsese din război – își asculta nevasta șezînd întunecat pe lavită, cu mîinile grele ca niște bușteni sprijinite pe genunchi. Cozorocul șepcii de feroviar, unsuroasă și jerpelită rău, îi umbrea ochii. La ce se gîndea oare?

— Ce facem acum?

Edighei își ridică fruntea, privind-o cu un zîmbet amar:

— Ce să facem? Ce se face îndeobște în clipe ca asta. Îl îngropăm. Se ridică în picioare ca un om care a și luat o hotărîre. Uite ce-i, nevastă, întoarce-te degrabă în sat. Dar mai întîi, ascultă.

— Ascult.

— Trezește-l pe Ospan. Nu te uita că-i șeful haltei, n-are a face, în fața morții sîntem toți egali. Spune-i că bietul Kazangap s-a săvîrșit. Omul ăsta a muncit aici patruzeci și patru de ani. Ospan nici nu făcuse ochi cînd Kazangap a început să lucreze în pustietatea asta, unde pe-atunci n-ai fi momit, pentru nimic în lume, un cîine, necum un om. N-are el fire-n cap cîte trenuri i-au trecut lui Kazangap prin fața ochilor. Să se gîndească bine... Așa să-i spui. Și încă ceva...

— Spune.

— Trezește-i pe toți la rînd. Bate-le-n geam. Că doar cîți sîntem – opt case cu totul, le poți număra pe degete. Scoală toată suflarea. Nimeni n-are dreptul să doarmă astăzi, cînd s-a stins un asemenea om. Scoală-i pe toți.

— Și dacă mă suduie?

*Burannîi Edighei – „Edighei Viforosul“, de la rus. *buran* – vifor.

— Datoria noastră e să-i vestim pe toți. Încolo — n-au decît să suduie. Spune-le că eu te-am trimis să-i scoli. Omul trebuie să aibă rușine. Stai!

— Ce mai e?

— Dă fuga mai întîi la Șaimerden — e de serviciu la dispecerat —, spune-i ce s-a-ntîmplat, să chibzuiască și el. Poate găsește pe cineva să mă înlocuiască. În caz de ceva, să-mi dea de știre. Mă găsește el. Înțelege? Așa să-i spui!

— Îi spun, îi spun, răspunse Ukubala, apoi însă își luă seama, de parcă abia atunci și-ar fi adus aminte lucrul cel mai de seamă uitat în chip cu totul nepermis. — Dar copiii? Unde ne-o fi capul! Pe ei ar trebui să-i înștiințăm înaintea tuturor, dar cum? Că doar le-a murit tatăl...

Edighei se posomorî, înstrăinat parcă deodată, chipul i se înăspri și mai mult. Nu răspunse

— Oricum ar fi ei, copiii sînt copii, urmă Ukubala, dezvinovățindu-se parcă. Știa că lui Edighei nu-i place să audă vorbindu-se despre asta.

— Știu, spuse el, dînd din mîină a lehamite. Crezi că nu-mi dau seama? Fără ei nu se poate, e drept, cu toate că, dac-ar fi după mine, nici să se-apropie nu i-aș lăsa!

— Edighei, asta nu-i treaba noastră. Las' să vină, să-l îngroape. Altfel o să iasă la vorbe, de n-o să le pui capăt cît veacul...

— Da' ce, îi țin eu? N-au decît să vină.

— Și dacă băiatul n-o să poată ajunge la timp din oraș?

— Dacă vrea, ajunge el. Încă alaltăieri, cînd am fost la stație, i-am bătut cu mîina mea telegramă că, uite-așa și așa, taică-tău e pe moarte. Ce vrei mai mult? Se crede deștept, așa că trebuie c-a priceput ce și cum.

— Ei, dacă-i așa, e bine, spuse Ukubala, împăcîndu-se, sovăitoare, cu hotărîrea lui Edighei și, cu gîndul la ceva numai de ea știut și care o frămînta, adăugă: Barem de-ar veni și nevastă-sa, că, oricum, e înmormîntarea lui so-cru-său, nu a unui fitecine.

— Asta s-o hotărăscă singuri. Ce să-i tot dădăcești, doar nu-s copii mici.

Tăcură o vreme.

— Nu mai zăbovi, du-te, îi aminti Edighei.

Femeia însă mai avea ceva pe suflet.

— Dar pe fiica-sa, pe amărîta aia de Aizada, care stă la stație cu betivanul de bărbatu-său, și copiii... Trebuie să-i dăm de știre și ei, să ajungă la înmormîntare.

Edighei zîmbi fără voie și o bătu ușurel pe umăr:

— Prea te perpelești și tu pentru toți. Aizada e colea, la o zvîrlitură de băț, mîine de cu zori s-o repezi cineva pînă la stație să-i spună. Vine ea, de venit. Dar un lucru trebuie să pricepi: nici de la Aizada, și cu atît mai mult de la Sabitjan, cu toate că-i e fiu și e, vorba aia, bărbat, n-avem ce aștepta. Ai să vezi, or să vină amîndoi, că n-au încotro, dar or să stea deoparte ca musafirii; de-ngropat tot noi o să-l îngropăm, așa să știi... Acuma, du-te și fă cum ți-am spus.

Femeia dădu să plece, apoi se opri, nehotărîtă, și iar porni. De astă dată o opri Edighei:

— Nu uita: întîi și-ntîi la Șaimerden, să trînită pe careva în locul meu; ziua o recuperez eu pe urmă. Zace bietul om în casă pustie, n-are pe nimeni la căpătîi... Cum se poate una ca asta... Așa să-i spui...

Și femeia porni la drum, încuviințînd din cap. Între timp, pe panoul de semnalizare prinse a clipi becul roșu. O nouă garnitură se apropia de halta Boranlî-Burannîi. Conform semnalului primit de la dispecerat, trebuia angajată pe o linie secundară, dîndu-se cale liberă trenului din celălalt sens, care își făcuse deja apariția la intrarea în haltă, dar la macazul din partea opusă. O manevră obișnuită. În timp ce trenurile își urmău calea, Edighei își întoarse de cîteva ori capul după Ukubala, care se îndepărta de-a lungul liniei, de parcă ar fi uitat să-i spună ceva important. Ar mai fi fost multe de spus, nu-i vorbă, cîte nu-s de făcut înainte de înmormîntare, și nu ți le poți aminti pe toate deodată, dar nu de asta privea el în urma ei, ci pentru că atunci băgase de seamă, cu amărăciune, ce mult îmbătrînise și cum se gîrbovise Ukubala în ultimul timp. Acum, în ceața gălbuie a felinarelor ce luminau calea ferată, acest lucru se vedea cît se poate de deslușit.

„Așadar, ne-au ajuns și pe noi bătrînețile, gîndi el. Iaca, ne-am trăit veacul, și-acum sîntem moșul și baba.“ Și, cu toate că nu se putea plînge, îi dăduse Dumnezeu sănă-

tate, era încă în putere, anii se tot adunaseră – avea şaizeci şi unu de ani bătuţi pe muchie. „Ca să vezi, peste vreo doi ani pot să mă scoată la pensie“, îşi zise Edighei, nu fără o uşoară batjocură. Ştia el că n-are cum să iasă la pensie aşa curînd, nu era aşa simplu să găseşti pe cineva care să-i ia locul în pustietatea asta – era revizor de cale şi mecanic, pe acarul făcea numai în caz de nevoie, cînd se îmbolnăvea vreunul sau pleca în concediu. Numai dacă n-o rîvni careva la indemnizaţia pentru condiţii de izolare şi lipsă de apă. Dar slabă nădejde. Pas' de găseşte asemenea oameni printre tinerii de astăzi.

Ca să poţi trăi în haltele din Sarî-Ozeki trebuie să fii tare, altfel putrezeşti de viu. Stepă-i uriaşă, omul – mai nimic. Stepă-i nepăsătoare, ei îi e totuna de ți-e rău sau bine, trebuie s-o iei aşa cum e, dar omului nu-i e totuna ce se-ntîmplă pe lume, omul se zbuciumă şi tînjeşte, i se tot pare că undeva, aiurea, printre alţi oameni, ar fi avut mai mult noroc şi că a nimerit aici numai din greşeală... De aceea în faţa stepei, a măreţii şi neînduplecatei stepe, omul se pierde cu firea, se descarcă întocmai ca bateria motocicletei cu ataş a lui Şaimerden. Stăpînu-său o tot cruţă, nici merge el cu ea, nici îi lasă pe alţii. Aşa că maşinăria, tot zăcînd fără folos, de la o vreme n-a mai vrut să meargă, puterea ce-o punea în mişcare a secat. Aşa şi omul în halele din Sarî-Ozeki: dacă nu se pune pe treabă, nu prinde rădăcini în stepă, nu se dă după ea, cu greu se poate ţine pe picioare. Unii, privind pe geam din goana trenurilor, se-apucau cu mîinile de cap – Dumnezeuule, cum or putea trăi oamenii aici? Cît vezi cu ochii – numai stepă şi cîmile! Uite să trăiesc, fiecare cît îl țin băierile răbdării. Trei, hai, patru ani mai răbdau, pe urmă – gata, lichidarea şi pe-aci ți-e drumul, cît mai departe de locurile astea.

La Boranlî-Burannîi doar doi oameni se statorniciseră pentru toată viaţa – Kazangap şi el, Burannîi Edighei. Cîţi nu se perindaseră şi pe-aici de-a lungul anilor! Pe sine îi venea să se judece, e drept, nu se dăduse bătut, dar Kazangap muncise aici patruzeci şi patru de ani, şi nu pentru că ar fi fost mai prost ca alţii. Edighei nu l-ar fi dat pe zece... Şi uite că nu mai e, s-a dus Kazangap...

Trenurile trecură – unul spre Est, celălalt spre Vest. Liniile rămaseră o vreme pustii la Boranlî-Burannîi. Și deodată, totul păru a învia împrejur – stelele străluceau mai puternic și mai clar pe bolta întunecată, vîntul se zbenguia mai neastîmpărat prin ierburile de pe talazuri și printre traverse, prin prundișul dintre șinele ce mai zvoneau încă stins.

Edighei nu reintră în canton. Rămase acolo, pe gînduri, rezemat de un stîlp. Departe, în cîmp, dincolo de calea ferată, se zăreau siluetele nedeslușite ale cămilelor. Stăteau nemîșcate în lumina lunii, așteptînd să treacă noaptea. Printre ele, Edighei o deosebi pe a lui, botezată, după numele stăpînului, Burannîi Karanar – cea mai puternică și mai iute de picior din ținut. Edighei era tare mîndru de Karanar, un mascul dăruit cu o rară vigoare, cu toate că nu era ușor de stăpînit, căci, cît era tînar, Edighei nu l jugănise, iar apoi nu se mai atinsese de el, îl lăsase *atan*.

Printre alte treburi pe care le avea de dus la bun sfîrșit a doua zi, Edighei își aminti că, dis-de-dimineată, trebuia să-l aducă pe Karanar și să-l înșeueze, căci avea nevoie de el pentru feluritele drumuri legate de înmormîntare. Și-i mai venîră în minte o mulțime de alte griji...

La haltă, oamenii dormeau încă, liniștiți. Clădirile feroviare, înșirate de aceeași parte a căii ferate, un grup de căsuțe, șase cu totul, din panouri prefabricate, cu acoperișuri din ardezie, apoi casa lui Edighei, ridicată de el însuși, și coliba de chirpici a răposatului Kazangap și feluritele construcții auxiliare, cuptoare, împrejmuiri din stuf pentru vite, iar în centru – de cîtiva ani încoace – pompa de apă, și ea a tuturor, acționată de vînt și electricitate, uneori manual – asta era întreg cătunul Boranlî-Burannîi.

Ăsta era tot, aruncat aici, lîngă nesfîrșita cale ferată, în nesfîrșitele stepe Sarî-Ozeki – mărunță verigă de legătură într-un sistem ramificat, aidoma capilarelor, de halte, stații, gări, noduri de cale ferată și orașe... Ăsta era tot, aruncat aici, deschis, ca la spovedanie, tuturor vînturilor lumii, mai cu seamă celor ce bîntuie iarna, cînd viscoalele stepei învolbură zăpada, îngropînd casele pînă la ferestre în troiene și acoperind calea ferată cu nămeți înghețați... De aceea se și

numea halta Boranlî-Burannîi, așa scria pe placa indicatoare, Boranlî – în cazahă, Burannîi – în rusă...

Edighei își aminti că, pînă să-și fi făcut apariția felurite le mașinării ce curățau acum zăpada – care împrôscînd-o-n suvoaie, care împingînd-o în lături cu ajutorul unor uriașe lame deversoare, care în alt chip, – el și Kazangap trebuiseră să lupte, cum se zice, pe viață și pe moarte cu nămetii. Și parcă nici nu erau chiar atît de îndepărtate acele vremuri. În cincizeci și unu și cincizeci și doi, bunăoară, ce ierni cumplite fuseseră! Poate numai pe front se mai întîmpla așa, să-ți pui viața pe o carte, pentru un atac, pentru aruncarea unei grenade sub tanc... Așa fusese și aici. Chiar dacă nu te omora nimeni. Te omorai singur. Cîte troiene nu dăduseră ei deoparte cu mîinile lor, degajînd zăpada cu țîrșitoarele, ba chiar cărînd-o cu sacii, mai ales la kilometrul șapte, unde calea ferată trecea printr-un fel de văioagă, de fiecare dată credeau că e ultima bătălie cu rîpa viscolită și că pentru a o cîștiga merita s-o și dai dracului de viață, fără să stai prea mult pe gînduri, numai să nu mai auzi cum urlau trenurile în stepă – că ele ce știau, voiau cale liberă!

Dar zăpezile acelea se topiseră, trenurile acelea se pierduseră în zare, anii aceia trecuseră. De toate astea nu-i mai păsa azi nimănui. De parcă nici n-ar fi fost. Acum, cei din serviciul de întreținere dădeau pe-aici din an în paști – niște tipi zgomotoși, alcătuiind brigăzi de revizie – și nu numai că nu voiau să creadă, nu puteau pricepe, nu le intra în cap cum vine asta: troienele stepei și sus, pe terasament, cîtiva oameni cu lopeți. Gogoși! Ba, cîte unii îți rîd în nas: la ce bun toate astea – de ce, adică, să înduri atîtea, de ce să-ți distrugi viața, ca ce chestie! Noi n-am fi făcut așa ceva pentru nimic în lume! Ducă-se dracului! Ne-am fi pus palma-n fund și valea! În cel mai rău caz, ne-am fi aciuit pe la vreun șantier, sau unde-o fi, numai viață de om să fie. Atît am lucrat, atît îmi dai. Iar dacă-i șvung, adună, neică, brațe tari și mai pune ceva parale. „Ehei, moșnegilor, de fraieri v-au luat, fraieri o să muriți!“...

Cînd dădea peste isteți din ăștia, Kazangap nici nu-l lua în seamă, de parcă spusele lor nu l-ar fi privit cîtuși de puțin, zîmbea numai, ca și cum ar fi știut despre sine ceva important și care nu era de nasul lor, dar Edighei nu se

putea stăpîni, exploda, uneori se lua în gură cu ei, făcîndu-și zadarnic sînge rău.

Adevărul e că el și Kazangap mai vorbeau despre lucrurile astea, care făceau acum hazul tipilor din vagoanele speciale de revizie, despre astea și despre multe altele; încă în anii de demult, cînd deșteptii ăștia se mai jucau cu puța-n praf, încă de-atunci întorseseră ei doi viața pe toate fețele, atît cît îi ducea mintea, și o ținuseră așa mereu, și erau niște ani de-atunci, de prin patruzeci și cinci, vorbiseră mult și pe îndelete, mai cu seamă după ce Kazangap ieșise la pensie și, cine știe de ce, călcase cu stîngul, plecase la oraș, să stea cu fiu-său, dar după trei luni se întorsese. Vorbiseră îndelung despre toate cîte sînt pe lume. Întept bărbat Kazangap. Aveai ce-ți aminti de pe urma sfaturilor cu el... Și, brusc, Edighei își dădu seama, cu dureroasă limpezime, că de-acum cu atît rămăsese: cu amintirile...

Intră grăbit în canton, căci auzise declicul interfonului. Măgăoaia hîrîi și șuieră îndelung, ca viscolul în stepă, abia apoi prinse glas.

— Edike, alo, Edike, — spuse, răgușit, Șaimerden, dispecerul de serviciu, mă auzi? Răspunde!

— Aud. Zi-i.

— Auzi?

— Aud, aud!

— Cum mă auzi?

— Ca de pe lumea ailaltă!

— Da' de ce ca de pe lumea ailaltă?

— De-aia!

— Ăăă... Va să zică, bătrînul Kazangap...

— Ce-î cu bătrînul Kazangap?

— A murit, adică. Șaimerden se chinuia să găsească cuvintele potrivite împrăjurării. Cum să spun... Și-a încheiat, va să zică, drumul glorios.

— Da, spuse scurt Edighei.

„Ca să vezi, dobitocul, se gîndi el, nici despre moarte nu poate vorbi ca oamenii.“

Șaimerden tăcu o clipă. În microfon se dezlănțuiră și mai abitir hîrșîiturile și piuiturile, printre care răzbătea zgomotul unei răsufări sacadate. Apoi, Șaimerden cîrîi:

— Edike dragă, un lucru te rog... Nu-mi... asta, cum îi zice, nu-mi da bătaie de cap. Dacă tot a murit, ce să mai... Știi că n-am oameni. Ce-ți veni să-i stai la căpătîi? Răposatul, asta, cum îi zice, tot nu se scoală dacă-l priveghezi tu, eu așa cred...

— Iar eu cred că nu pricepi nimic, se înfurie Edighei. Ce-i aia să nu-ți dau bătaie de cap? Tu ești aici de doi ani, eu am lucrat cu el treizeci. Gîndește-te și tu: a murit un om și n-avem voie să-l lăsăm singur, în casă pustie...

— Parcă asta, cum îi zice – mortul știe că e singur sau nu e singur!...

— Dar noi știm!

— Bine, bătrîne, bine, numai – asta, cum îi zice – nu mai țipa la mine!

— Nu țip, îți explic!

— Și ce vrei să fac? N-am oameni. La urma urmei, ce-o să faci acolo, în miez de noapte?

— O să mă rog. O să-l priveghez. Și iar o să mă rog.

— Să te rogi? Tu, Burannîi Edighei?

— Da, eu. Află că știu și eu rugăciuni.

— Asta-i bună, la – asta, cum îi zice – șaiszeci de ani de putere sovietică...

— Ce-are a face puterea sovietică! Oamenii se roagă la căpătîiul morților de cînd lumea. Moare un om, nu o vită!

— Bine, bine, n-ai decît să te rogi, dar nu mai țipa. Trimit după Edilbai, dacă o să vrea, asta, cum îi zice, să-ți țină locul... Acum las-o baltă, că vine o sută șaptesprezece, trece-l pe-a doua secundară...

Și Șaimerden închise, în aparat răsună declicul întreprătorului. Edighei se îndreptă grăbit spre macaz și, schimbîndu-l, tot chitea dacă Edilbai o să se învoiască să-l schimbe, dacă o să vină. Mai prinse curaj – uite că oamenii au totuși suflet –, cînd văzu geamurile celor cîteva case luminîndu-se. Cîinii lătrau. Așadar, nevastă-sa nu pregeta, îi ridica pe toți în picioare.

Între timp, o sută șaptesprezece intrase pe linia secundară. Din cealaltă parte se apropia o garnitură alcătuită numai din cisterne. Trenurile se încrucișaseră, trecînd unul spre Est, celălalt – spre Vest.

Se făcuse două noaptea. Strălucirea stelelor crescuse și fiecare astru se deslusea distinct. Lumina lunii se revărsa și ea bogată peste Sarî-Ozeki, prinzînd parcă, pe clipă ce trecea, puteri noi. Sub bolta înstelată se întindea nesfîrșită, pîmă hăt-departe, stepa; numai siluetele cămilelor, și între ele cea uriașă a lui Burannîi-Karanar, și contururile mohorîte ale haltelor mai apropiate se profilau, ca mari umbre, încolo totul, de amîndouă părțile căii ferate, se îneca în necuprinsul nopții. Vîntul nu adormise, şuiera neostoit printre ierburi...

Edighei nu-și afla locul, ieșeau mereu din canton să vadă dacă nu apare cumva Edilbai. Într-un rînd zări, nu prea departe, o mică sălbăticiune. Era o vulpe. Ochii ei aruncau sclipiri galben-verzui. Stătea abătută, cu capul plecat, lîngă stîlpul acela de telegraf: nu se hotăra nici să se apropie, nici s-o ia la fugă.

— Ce cauți aici? șopti Edighei, amenințînd-o în glumă cu degetul. Vulpea nu se sperie. Ia vezi! Ți-arăt eu ție! Și bătu din picior.

Vulpea se îndepărtă printr-un salt, apoi se așeză din nou, tot cu fața spre el. Îl privea stăruitor și trist, așa i se păru lui Edighei, nu-și mai dezlipea ochii de la el, sau de la ceva aflat în imediata apropiere. Ce-o adusese aici, oare ce-o împinsese spre așezarea omenească? Lumina electrică sau, poate, foamea? Lui Edighei purtarea vulpii i se păru stranie. Ce-ar fi să-i facă de pîtrecanie cu un pietroi? Cum să lași să-ți scape o pradă care te îmbie singură s-o înșfaci? Edighei dibui o piatră mai măricică. O cîntări în palmă și ridică brațul, dar și-l coborî numaidecît. Lepădă piatra la picioare. Îl trecuseră toate nădușelile. Doamne, cîte-i mai trec omului prin minte! Năzbîtii cu ghiotura. Cînd să dea cu piatra, își amintise deodată ce-i povestise cineva — nu știa exact cine, poate unul din tipii ăia din vagonul special, sau fotografu cu care stătea el de vorbă despre Dumnezeu, ori poate altcineva, dar nu, Sabitjan îi povestise, arză-l-ar focul, ăsta cum deschide gura îți toarnă cîte-o trăsnaie, tot felul de întîmplări cu tîlc, pe care le povestește numai ca să-l bage lumea în seamă, să se crucească proștii — da, Sabitjan, fiul lui Kazangap, îi vorbise despre reîncarnarea spiritelor.

Atîta amar de școală pe seama obștii ca să iasă un flecar fără istov. La prima vedere, ai fi zis că-i ceva de capul lui. Știa, chipurile, de toate, auzise, chipurile, despre toate, dar ce folos! Îl purtaseră prin internate și institute, dar uite că nu era nimic de capul lui. Lauda de sine și trasul la măsea, toasturi care mai de care mai întortocheate – asta da, însă cînd era vorba de treabă – mîlc. Într-un cuvînt, un terchea-berchea, un nimic pe lîngă Kazangap, cu toate că se fălește nevoie-mare cu diploma aia. Nu, nu era de nădejde, nu semăna cu taică-său. Dar, naiba să-l ia: ăsta era, ce să-i faci.

El povestise odată că, în India, dăinuie credința că, în clipa cînd omul moare, sufletul lui trece într-o altă vietate, nu contează ce fel, fie ea și furnică. Și se mai crede pe-acolo că, înainte de a se fi născut, orice om a fost fie fiară, fie pasăre, fie gîză. De aceea la ei e mare păcat să ucizi o vietuitoare – chiar și-un șarpe, o cobră de le iese în cale, nu se-ating de ea, se înclină și-i fac loc să treacă.

Cîte minuni nu-s pe lume. Cît or fi de adevărate – cine știe! Lumea-i necuprinsă și mintea omului n-o-ncape. Cînd sta gata să arunce cu piatra după vulpe, Edighei se gîndise: dar dacă în ea sălășluiește sufletul lui Kazangap? Dar dacă, strămutîndu-se în vulpe, Kazangap venise la cel mai bun prieten al lui, pentru că după ce murise îi era urît singur în coliba aceea? „Am dat în mintea copiilor! se ocări în sinea lui Edighei, rușinat. Cum de-mi poate puia mintea așa ceva? Halal de mine! M-am prostit de tot!”

Și totuși, apropiindu-se cu pași grijulii de vulpe, îi vorbi ca și cum aceasta l-ar fi putut înțelege:

— Șterge-o, n-ai ce căuta aici, fugi la tine în stepă. Hai, du-te, n-auzi? Numai nu într-acolo. Acolo sînt cîini. Du-te cu Dumnezeu, du-te acasă, în stepă.

Vulpea se întoarce și se depărtă în fugă mărunță. Mai privi de cîteva ori în urmă, apoi dispăru în beznă.

Între timp, de haltă se apropiase o altă garnitură. Pu-făind, trenul își încetini treptat mersul, purtînd cu sine aura mișcării – o pîclă luminoasă de colb deasupra vagoanelor. Cînd se opri, din cabina locomotivei care sforăia reținut din pricina mișcării pistoanelor în gol se iți mecanicul:

— Hei, Edike, Burannîi, *assalam-aleikum!*

— *Alekim-assalam!*

Edighei își încordă privirea, ca să-l deslușească mai bine. Pe ruta asta toți se cunoșteau între ei. Îl știa, într-adevăr. Îl rugă să lase vorbă la stație, la Kumbel, unde locuia Aizada, s-o anunțe că murise taică-său. Mecanicul se învoi numaidecât, din respect pentru Kazangap, cu atât mai mult cu cât la Kumbel echipa de mecanici se schimba, ba îi făgădui chiar ca la întoarcere s-o aducă pe Aizada cu familia ei, dacă pînă atunci aceasta avea să fie gata de plecare.

Un om dintr-o bucată. Edighei simți chiar o anumită ușurare. Una din însărcinările pe care și le luase era îndeplinită.

Peste cîteva minute trenul porni și, pe cînd își lua rămas bun de la mecanic, Edighei zări un lungan înaintînd spre el de-a lungul garniturii ce lua viteză. Privi mai atent. Era Edilbai.

Pînă cînd Dlinnîi Edilbai* preluă schimbul, pînă mai vorbiră de cele întîmplate, oftînd și pomenindu-l pe Kazangap, la Boranlî-Burannîi se încrucișară, văzîndu-și fiecare de drum, alte două trenuri. Iar cînd, scăpat de orice grijă în legătură cu cantonul, Edighei porni spre casă, își aminti – mai bine mai tîrziu decît niciodată – că, mai înainte, uitase să-i spună nevستی-si, mai bine zis să se sfătuiască cu ea, cum ar face să le dea de știre fetelor și ginerilor lor despre sfîrșitul bătrînului Kazangap. Cele două fete ale lui Edighei, amîndouă măritate, locuiau pe cu totul alte meleaguri – lîngă Kîzîl-Orda. Cea mare lucra la un sovhoz specializat în cultura orezului, bărbatu-său era tractorist tot acolo. Cea mică locuise un timp la o stație de cale ferată de lîngă Kazalinsk, apoi însă se mutase cu familia mai aproape de sora cea mare, și acum bărbatul mezinei lucra în același sovhoz, ca șofer. Și, cu toate că n-aveau cu Kazangap o legătură de rudenie care să le oblige să vină neapărat la înmormîntarea lui, Edighei era încredințat că acesta însemnase pentru ele mai mult decît orice rudă. Fetele lui Edighei se născuseră la Boranlî-Burannîi. Aici

*Dlinnîi Edilbai – „Edilbai cel Lung“ (de la rus. *dlinnîi* – lung).

crescuseră, carte învățaseră la școala din stația Kumbel, o școală cu internat, unde le duceau pe rând ba Edighei, ba Kazangap. Și le aminti. Își aduse aminte cum le aduceau și le duceau, în vacanță și din vacanță, cocotate pe cămilă. Cea mică în față, el la mijloc și cea mare în spate – așa călătoreau ei trei. Cîte trei ceasuri, ba iarna și mai mult, alerga Karanar în trap ușor de la Boranlî-Burannîi la Kumbel. Iar cînd, dintr-un motiv sau altul, Edighei nu putea merge cu ele, le ducea Kazangap. Le fusese ca un tată. Edighei hotărî să trimită o telegramă, iar ele să facă așa cum vor crede de cuviință. Măcar să afle că bătrînul Kazangap nu mai este...

Apoi se gîndi că a doua zi dimineata trebuia întîi și-ntîi, să-l aducă de la pășune pe Karanar, căci avea să-i fie de mare trebuință. Nu-i ușor să mori, și nici să înmormîntezi cum se cuvine un om nu-i ușor... Descoperi mereu că ba nu-i una, ba nu-i alta și trebuie făcute toate în grabă, începînd cu giulgiul și terminînd cu adunatul lemnelor trebuincioase pentru pregătirea pomenii.

Pe cînd gîndea el așa, văzduhul se clătină parcă deodată, amintind undele de șoc de pe front, și pămîntul se cutremură sub picioarele lui. Edighei văzu cum, chiar în fața sa, departe, în stepă, acolo unde se afla, după cîte știa el, cosmodromul Sarî-Ozeki, crescă, împlîntîndu-se în țării, un imens vîrtej de foc. Edighei încremeni, uluit: o rachetă își lua zborul spre cosmos. Nu văzuse niciodată așa ceva. Știa, firește, ca toți ceilalți, de existența cosmodromului Sarî-Ozeki-1 – la vreo patruzeci de kilometri sau chiar mai puțin – și mai știa că într-acolo ducea o derivație a căii ferate, pornind de la gara Togrek-Tam, ba se mai spunea că în partea aceea de stepă se înălțase un mare oraș, cu magazine uriașe, auzise, bineînțeles, la radio, știa din discuții și citise prin ziare despre cosmonauți, despre zborurile cosmice. Toate acestea se întîmplau undeva, în apropiere, în orice caz la un spectacol de amatori din orașul unde locuia Sabitjan – și orașul ăsta se afla mult mai departe, la aproape o zi și jumătate de mers cu trenul – îi auzise pe copii cîntînd în cor un cîntecel în care se spunea că ei sînt cei mai fericiți copii din lume, căci cosmonauții își luau zborul spre cosmos de pe pămîntul lor; dar cum zona ce înconjura cosmodromul

era considerată închisă, Edighei, măcar că locuia în apropiere, se mulțumise cu ce afla de ici și de colo. Și iată că acum vedea pentru întâia oară cu ochii lui cum se înălța spre țăriile-nstelate racheta aceea, într-o vîlvătaie dezlănțuită, luminînd împrejurimile cu străfulgerări tremurătoare. Edighei se înfioră: oare, într-adevăr, vatra aceea de foc purta înlăuntrul ei un om? Sau chiar doi? Dar cum se face că, trăind aici de atîta vreme, nu mai văzuse niciodată o lansare – și doar fuseseră atîtea, nici nu le mai puteai ține socoteala. Poate că navele fuseseră lansate ziua. În lumina soarelui și de la asemenea depărtare, le-ai fi putut numai cu greu desluși. Dar asta de ce și-o fi luat zborul în puterea nopții? Poate că era vreo grabă, sau poate chiar așa trebuia? Sau poate, părăsind Pămîntul noaptea, ajung pe orbită în plină zi? Tot Sabitjan le povestise, atît de sigur pe sine de parcă ar fi fost el însuși acolo, că, în cosmos. noaptea se schimbă în zi la fiecare jumătate de ceas. Ar trebui să-l mai descoasă pe Sabitjan. Sabitjan știe tot. Se și vrea atotștiutor și mare mahăr. De, lucrează la regiune. Dar tot n-ar trebui să se dea drept cine nu este. La ce bun? Vorbește cum ți-i vorba și poartă-te cum ți-i portul. Or el... „Deunăzi, m-am întîlnit cu cutare, zice, om mare, și i-am zis eu cutare și cutare“. Cînd colo. Dlinnîi Edilbai a povestit cum îl căutase într-o bună zi la serviciu. Alerga Sabitjan al nostru, zice, în sala de primire, ca o suveică, între telefon și ușa cabinetului. Abia mai prididea: „Am înțeles, Aljapar Kaharmanovici! Da, Aljapar Kaharmanovici! Numai decît, Aljapar Kaharmanovici!“ Iar șeful, zice, stă în cabinet și apasă pe butoane. Așa că nici nu izbutiseră să stea de vorbă ca lumea... Va să zică, asta a ajuns, zice, consăteanul nostru din Boranlî. În sfîrșit, mai dă-l încolo... Îi părea rău doar de Kazangap. Suferise mult pentru băiatul lui. Pînă în ultima zi nu spusese o vorbă rea despre el. Ba se și mutase la oraș, să stea cu ei, cu fiu-său și cu noră-sa; chiar ei îl rugaseră să vină, chiar ei îl duseseră acolo, și uite ce-a ieșit... Dar asta-i altă poveste...

La aceste lucruri se gîndea Edighei, întorcîndu-se spre casă prin noaptea adîncă. Urmări nava cosmică pînă cînd se făcu nevăzută. Urmări îndelung minunăția aceea. Iar cînd imensa ei văpaie, care urca scăzînd, se mistui în beznă, după ce mai întîi se prefăcu într-un punct de ceață lumi-

noasă, clătină din cap și-și văzu de drum, încercat de sentimente contradictorii și ciudate. Neîncetînd să se minuneze de cele văzute, își dădea seama că acestea erau pentru el lucruri străine, care-i trezeau și uimire, și spaimă. Își aduse aminte deodată de vulpea aceea care alerga de-a lungul căii ferate. Ce-o fi simțit ea, singură în stepa pustie, văzînd pe cer vîrtejul acela de foc? N-a știut, pesemne, unde să se ascundă mai iute...

Dar nici chiar el, Burannîi Edighei, martorul acelui start al rachetei în noapte, nu bănuia și nici nu i se cuvenea să știe că era vorba de o misiune extraordinară, de salvare, lansată fără nici o festivitate, fără ziariști și gărzi de onoare, în legătură cu un incident neprevăzut petrecut la bordul stației cosmice „Paritet“* care, în cadrul unui program sovieto-american, evolua de peste un an și jumătate pe o orbită botezată convențional „Tramplin“**. De unde să știe Edighei toate astea? Edighei nu bănuia nici că acest eveniment se va răsfrînge și asupra lui, asupra vieții lui – aceasta nu numai în virtutea legăturii inexpugnabile dintre om și umanitate, în înțelesul lor generic, ci, în modul cel mai direct și concret. Cu atît mai puțin putea ști că, la scurt timp după lansarea navei de la Sarî-Ozeki, din partea opusă a planetei, de pe un cosmodrom din Nevada, luase startul, spre aceeași stație orbitală „Paritet“ de pe aceeași orbită „Tramplin“, o navă americană cu aceeași misiune, dar care venea din sens opus.

Navele fuseseră lansate în cosmos de urgență, la un ordin primit de pe portavionul de cercetări științifice „Konvenția“, baza plutitoare a centrului unic sovieto-american de dirijare a programului „Demiurg“.

Portavionul „Konvenția“ se afla în zona sa permanentă de patrulare, în Oceanul Pacific, la sud de insulele Aleutine, într-un patrulater situat la distanță aproximativ egală de Vladivostok și San Francisco. Centrul unic de dirijare tocmai urmărea cu încordare înscrisirea celor două nave pe orbita „Tramplin“. Deocamdată, totul mergea bine. Urmău însă manevrele de cuplare cu complexul orbital „Paritet“.

* „Paritatea“.

** „Trambulina“.

Era o problemă dintre cele mai complicate, cuplarea urmînd să se realizeze nu succesiv, întîi o navă, apoi, după un interval, cealaltă, ci concomitent, absolut sincron, din două direcții diferite.

De peste douăsprezece ore, „Paritet“ nu mai reacționa la semnalele Centrului de pe „Konvenția“, nu reacționa nici la semnalele navelor care se îndreptau spre ea pentru cuplare... Trebuia clarificat ce se petrecuse cu echipajul de pe „Paritet“...

II

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

DE LA BORANLÎ-BURANNÎI PÎNĂ LA ANA-BEIIT, CIMITIRUL naimanilor, erau pe puțin treizeci de kilometri, și asta dacă o luai de-a curmezișul prin stepă. Dacă însă voiai să fii sigur că nu te rătăcești, cel mai bine era să urmezi calea obișnuită, care însoțea linia ferată, numai că atunci distanța pînă la cimitir era mai mare. Trebuia să faci un ocol bunicel, pînă cînd calea ferată cotea din valea Kîisîksai spre Ana-Beiit. Dar n-aveai de ales. Așa că, în cel mai bun caz, făceai vreo treizeci de verste la dus și tot pe-atît la-ntors. Dar, în afară de Edighei, nimeni dintre localnici nu știa precis cum se ajunge acolo, cu toate că de auzit mulți auziseră de străvechiul Beiit, despre care se povesteau fel de fel de istorii, adevărate sau închipuite, dar încă nu avuseseră prilejul să calce pe acele coclauri. N-avuseseră de ce. Pentru prima oară, după mulți ani, în acest cătun cu opt căsuțe se stingea un om care trebuia îngropat la Ana-Beiit. Cu cîțiva

ani în urmă, când o fetiță murise subit, de astm bronșic, părinții o duseseră s-o îngroape pe meleagurile lor natale, undeva pe lângă Uralsk. Iar nevasta lui Kazangap, bătrîna Bukei, odihnea în cimitirul din Kumbel – murise acolo, la spital, cu cîțiva ani în urmă, și hotărîseră s-o îngroape tot acolo, la Kumbel. N-avea rost s-o aducă pe răposată pînă la Boranlî-Burannîi. Iar Kumbel era cea mai mare stație din stepa Sarî-Ozeki, și-apoi, acolo locuia fiică-sa, Aizada, și ginerele ei care, o fi fost el flusturatic și bețiv, dar era, oricum, din familie. Așa că, zicea lumea, o să aibă grijă de mormînt. Dar pe atunci mai trăia Kazangap, el hotărîse ce și cum trebuia făcut.

Acum însă oamenii stăteau în cumpănă.

Edighei o ținea pe-a lui:

— Isprăviți odată cu prostiile astea, nedemne de niște djighiti, le-o reteză el tinerilor. Un om ca el nu poate fi înmormîntat decît la Ana-Beiit, unde zac strămoșii noștri și unde însuși răposatul a dorit să se odihnească. E timpul să lăsăm vorbele și să trecem la treabă. Haideti să începem pregătirile, căci ne așteaptă drum lung. Mîine, dis-de-dimineață, pornim...

Toți își dăduseră seama că Edighei era cel mai în măsură să ia o hotărîre. Așa că rămase pe-a lui. E drept, Sabitjan încercase să se opună. Izbutise să ajungă chiar în ziua aceea, cu un marfar, pentru că trenurile de pasageri nu opreau la halta lor. Și faptul că venise în grabă, cu toate că nu știa dacă taică-său mai trăiește sau nu, îl mișcase și într-un fel îl bucurase pe Edighei. Ba chiar se îmbrățișaseră și plînseseră, uniți în durere și tristețe. Mai tîrziu, amintindu-și de clipele acelea, Edighei avea să se mire de el însuși. Strîngîndu-l pe Sabitjan la piept și plîngînd, nu se mai putuse stăpîni și repetase întruna, printre sughituri: „Ce bine c-ai venit, dragule, ce bine c-ai venit!“ – de parcă sosirea lui l-ar fi putut întoarce pe Kazangap printre cei vii. De ce se pornise Edighei pe un asemenea plîns, nu pricepea nici el – niciodată nu i se mai întîmplase așa ceva. Plînseseră îndelung, în curte, în ușa colibei acum pustii a lui Kazangap. Ceva îl răzbise pe Edighei. Își amintise, pesemne, că Sabitjan crescuse sub ochii lui, că fusese preferatul lui taică-său, că-l duseseră cu rîndul la școala din

Kumbel, pentru copiii feroviarilor, că de îndată ce aveau puțin răgaz dădeau fuga la el – fie cu vreo garnitură care mergea într-acolo, fie călări pe cămile, ca să vadă cum o duce el acolo, la internat, dacă nu supăraseră pe cineva, dacă nu făcuse vreo boacăna, ca să afle cum învață și ce spun învățătorii despre el... Iar în vacanțe, înfocându-l bine în subă, de câte ori nu bătuseră stepa călare, prin ger și viscol, prin zăpadă pînă la brîu, numai ca să nu întîrzie el la școală.

Eh, timpuri fără întoarcere! Toate trecuseră, se topiseră ca un vis. Și uite-l acum om în toată firea, amintind numai pe departe de băiețelul zîmbitor, cu ochi bulbucăți, care fusese cîndva. Acum poartă ochelari, o pălărie turtită și o cravată scămoșată. Lucrează la oraș și se dă de ceasul morții să pară om de vază, mare activist, dar viața-i parșivă rău, nu-i așa ușor să ajungi șef, mai cu seamă dacă, așa cum se plînsese el în mai multe rînduri, n-ai pe cineva, acolo să te sprijine, vreo cunoștință sau o rudă ceva, or, cine era el, fiul unui oarecare Kazangap de la o haltă oarecare, pe nume Boranlî-Burannîi. Sărăcuțul de el! Acum însă nu mai era nici acel tată, un tată de care nu auzise nimeni, dar care era viu, așadar de o mie de ori mai bun decît unul faimos, dar mort, acum nu-l mai avea nici pe acela...

Apoi lacrimile li se mai zvîntaseră. Trecuseră la treburi. Și deodată se vădi că drăguțul și atotștiutorul băiețar venise nu să-și înmormînteze părintele, ci să scape de belea, să-l vîre cum-necum în pămînt și să-și ia cît mai rapid tîlpășița. Că, adică, de ce să-l mai care atîta drum pînă la Ana-Beit, doar în jur e loc berechet, cît vezi cu ochii numai stepă. Așa că i-ar putea săpa mormînt undeva, prin apropiere, pe vreun dîmb, pe lîngă calea ferată, că tot fusese bătrînul revizor de cale, să odihnească în pace și să audă trenurile gonind pe traversele pe care el trudise viața toată. Ba amintise chiar de-o zicală străveche: mortu-odată îngropat, de o grijă ai scăpat. Că ce s-o mai lungească atîta, la ce bun atîta filozofie, în fond e totuna unde te îngroapă, în chestii de-astea cu cît se termină totul mai repede, cu atît mai bine.

Așa vorbea Sabitjan, căutînd să se dezvinovătească – îl așteptau, pasămite, la slujbă treburi urgente și importante, timpul, de bună seamă, e scurt, că șefii ce treabă au, ce le

pasă lor – aproape-i sau departe cimitirul, ei îi porunciseră să fie înapoi la slujbă în ziua de, la ora de și gata. Șefii sînt sefi, orașu-i oraș...

În sinea lui, Edighei își spuse că era un nerod bătrîn. Îi era rușine și ciudă că plînsese în hohote, mișcat la vederea unui individ de teapa asta, fie el și fiul răposatului Kazangap. Se ridică, erau cinci bărbați strînși la sfat pe niște bănci încropite din traverse vechi, lipite de zid, și trebui să-și adune toate puterile ca să se stăpînească și să nu spună de față cu ceilalți, într-o zi ca aceea, ceva umilitor sau jignitor. Cruța amintirea lui Kazangap. Spuse doar atît:

— Sigur, loc e cît poftesti în jur. Și totuși, cine știe de ce, oamenii nu-i îngroapă pe cei dragi unde se nimerește. Și dacă n-o fac, trebuie că au ei un motiv. Altminteri, cui i-ar părea rău după un petic de pămînt neroditor? Și-acum, chibzuiți și voi, eu mă duc să văd ce se mai întîmplă.

Și se îndepărtă întunecat, dușmănos, ca să nu cadă în păcat. Sprîncenele i se împreunaseră la rădăcina nasului. Era om aspru și iute la mînie, nu zadarnic îl porecliseră Burannîi. Și acum, dacă ar fi fost singur cu Sabitjan, i-ar fi azvîrlit nerușinatului în față tot ce merita. Și încă așa, să țină minte toată viața! Dar nu voise să se lase tîrît în bîrfe muieresti. Muierile oricum sușoteau pline de indignare că, vezi mata, venise feciorul să-și îngroape tatăl ca în vizită. Cu mîinile-n buzunare. Să fi adus măcar un pachetel de ceai dacă nu alta. Și nevastă-sa, nora de la oraș, putea avea puțin respect, putea veni să verse și ea o lacrimă, să-l bocească nițel pe socru-său, după datină. Oameni fără rușine, fără inimă. Cînd bătrînul trăia și mai avea ceva cheag – agonisise și el, bietul, o pereche de cămile cu lapte și vreo cinci-sprezece oi – atunci fusese bun. Atunci venise și stătuse pe capul lui pînă cînd bătrînul vînduse tot ce avea. Îl luaseră, chipurile, la ei, își cumpăraseră mobilă și mașină, iar apoi bătrînul nu le mai trebuise. Acum nici nasul nu și-l arată pe-aici. Femeile voiseră să-l ia pe Sabitjan la rost, dar Edighei nu le dăduse voie. Să nu-ndrăzniți, zisese, nici gura să deschideți într-o zi ca asta; la o adică, nici nu-i treaba noastră, descurce-se singuri...

O porni spre ocolul în care Burannîi Karanar, smuls de el din pășune și legat, zbiera arar, dar mînios. E drept că o

dată sau de două ori pe săptămână venea cu turma să se adape la jghebul de lângă pompă, dar în restul timpului păștea liber, zi și noapte. Scăpase din frâu, ticălosul, și uite-acum că dădea glas nemulțumirii ce-l năpădisese, căscîndu-și fiores falcile colțoase și zbierînd la răstimpuri — vechea poveste: era iarăși captiv, trebuia să se învețe iarăși cu porunca.

Edighei se apropiase de el, înciudat după discuția cu Sabitjan, cu toate că știuse dinainte cum avea să decurgă. Reieșea că Sabitjan le făcuse o favoare venind la înmormîntarea propriului său tată. Pentru el asta era o povară de care trebuia să scape cît mai repede. Edighei nu-și mai bătuse gura de pomană, nu merita, oricum tot el trebuia să le facă pe toate, deși nici vecinii nu pregetaseră. Toți cei care nu erau de serviciu ajutau la pregătirile pentru înmormîntarea și praznicul de a doua zi. Femeile adunau de prin case vesela trebuincioasă, curățau samovarele, frămîntau aluatul, ba chiar începuseră să coacă pîinea, bărbații cărau apă, tăiaseră din traverse vechi lemne de foc — în stepă combustibilul era, ca și apa, o mare problemă. Numai Sabitjan încurca locul de pomană, abătîndu-i de la treburi, trîncănind întruna — cine ce funcție avea la regiune, cine mai fusese dat afară, cine mai fusese ridicat în rang. Că nevastă-sa nu venise să-și îngroape socrul nici nu-i păsa. Să te crucești, zău așa! Avea, pasămite, nu's ce conferință la care urmau să asiste și niscai oaspeți străini. Cît despre nepoți, nici nu mai încape vorbă. Ei se bat pe carte și pe frecvență ca să obțină medii cît mai mari la examenul de maturitate, că de, dădeau la facultate. „Ce tineret, ce oameni! se revolta Edighei în sinea lui. Pentru ei totul e important pe lume, în afară de moarte!“ Gîndul ăsta nu-i da pace: „Dacă pentru ei moartea nu înseamnă nimic, se cheamă că nici viața n-o țin la mare preț! Atunci, pentru ce mai trăiesc?“

Edighei își vărsă năduful pe Karanar:

— Ce zbieri așa, crocodilule? Ce urlî spre cer de parcă te-ar auzi însuși Tatăl ceresc? Edighei își ocăra cămila, făcînd-o „crocodil“, numai în cazuri extreme, cînd era mînios din cale-afară. Tipii din vagonul special îl procopsiseră pe Burannîi Karanar cu porecla asta din pricina

dinților lui zdraveni și a năravului rău. Dacă nu taci, o să urli de-a binelea: îți sfarm toți colții, crocodilule!

Trebuia să-i pună șaua și, apucându-se de treabă, Edighei se mai înmuie. Nu se mai sătura privind-și cămila. Ce animal frumos și puternic! Edighei nu-i ajungea capul cu mîna, deși nu era mic de statură. Încovoie cu dibăcie gîtul cămilei, apoi – lovind-o cu biciușca peste încheieturile pline de bătătură ale picioarelor și îndemnînd-o cu glas aspru – o făcu să stea în genunchi. Protestînd yehement, cămila se supuse totuși voinței stăpînului și cînd, într-un sfîrșit, își adună sub ea picioarele, își lăsa pieptul la pămînt și se liniști, Edighei trecu la lucru.

A înșeaua o cămilă cum se cuvine e o treabă la fel de anevoioasă ca zidirea unei case. Șaua trebuie clădită de fiecare dată, și acest lucru cere nu doar pricepere, ci și forță, mai cu seamă cînd ai de-a face cu un gigant cum era Karanar.

Nu întîmplător îl chema Karanar – adică Atanul Negru. Avea capul mare, negru și pletos, împodobit cu o barbă impunătoare, neagră și ea, crescută pînă pe greabăn, partea de jos a gîtului era numai cîrlionți negri, coborînd pînă la genunchi într-o coamă deasă și sălbatică – cea mai de seamă podoabă a masculului –, iar pe spinare i se înălțau, ca două turnuri negre, cocoasele mlădioase. În sfîrșit, negru era și pomponul din capătul cozii scurte. Restul – partea de sus a gîtului, pieptul, coapsele, picioarele și pîntecele – era, din contră, deschis la culoare, de un cafeniu luminos. Prin asta era măreț și vestit Burannîi Karanar – prin statură și prin coloritul lui neobișnuit. Și era un mascul în plină putere, abia trecuse de douăzeci de ani.

Cămilele trăiesc mult. Pesemne din pricina asta femelele fată pentru prima oară la cinci ani, iar apoi nu în fiecare an, ci la doi ani o dată, ținîndu-și puiul în pîntece mai mult decît oricare alt animal – douăsprezece luni. Pînă pe la vreun an și jumătate, puiul trebuie bine îngrijit, ferit de răceală, de curentul din stepă, apoi însă crește vîzînd cu ochii și nimic nu-l mai sperie – nici frigul, nici arșița, nici seceta...

Edighei se pricepea la cămile și-l crescuse pe Karanar ca la carte. Cele două cocoase negre – întîiul semn de

sănătate și forță – tronau pe spinarea lui ca turnate în fontă. Cîndva, Kazangap îi dăruise un pui de cămilă, mai suga de la maică-sa, era tare mic, firav și pufos ca un boboc de rață asta se întîmplase în anii aceia de început, cînd Edighei, întors din război, se stabilise la Boranlî-Burannîi. Edighei însuși era tînăr pe-atunci, eh, ce tînăr! Nici cu gîndul nu gîndea pe atunci că avea să-ncărunțească aici, în stepă. Avea niște fotografii de pe vremea aceea, le privea uneori și nu-i venea să creadă. De necrezut cum se schimbase: albise de tot. Pînă și sprîncenele îi încărunțiseră. Se schimbase și la chip, firește. Dar trupul nu i se-ngreunase, cum se mai întîmplă la vîrsta asta. Așa, parcă de la sine, nici el nu știa cum, își lăsase mai întîi mustați, apoi barbă. Acum nici n-ar fi putut trăi fără ea, i s-ar fi părut că umblă gol. Dar de atunci trecuse, cum se spune, un car de ani.

Chiar și acum, în vreme ce pune șaua pe Karanar, care era așezat la pămînt, și strunindu-l ba cu vorba, ba prin cîte-un gest amenințător – cînd acesta își mai arăta colții, rîgînd ca un leu și răsucindu-și capul negru, flocos, la capătul gîtului prelung –, Edighei își amintea cum fusese în anii aceia. Și liniștea îi cobora în suflet...

Se moșmondi multă vreme tot potrivit și aranjînd harnașamentul. De data asta, înainte de a pune șaua, îi acoperi lui Karanar spinarea cu valtrapul cel bun, de sărbătoare, o lucrătură veche, de mîna, cu modele persane și mărginită cu canafi lungi, multicolori. Nici nu mai ținea minte cînd îl împodobise ultima oară pe Karanar cu harnașamentul ăsta scump, păstrat cu atîta grijă de Ukubala. Uite că se ivise iarăși prilejul...

Odată Burannîi Karanar înșeuat, Edighei îl făcu să se ridice în picioare și rămase cît se poate de mulțumit. Ba era chiar mîndru. Karanar arăta impunător și măreț, împodobit cu valtrapul cu canafi și cu șaua măiestrit așezată între cele două cocoase. Foarte bine, să-l vadă și cei tineri, mai ales Sabitjan, poate aveau să priceapă și ei că înmormîntarea unui om care-a trăit cu cinste nu-i o povară, nu-i o piedică-n calea celor vii, ci o clipă măreață, chiar dacă tristă, și de aceea trebuie să i se dea cinstirea cuvenită. Pentru unii cîntă fanfara și flutură steaguri, pentru alții se trag salve de tun, alții sînt acoperiți de flori...

Mîine, dis-de-dimineată, el, Burannîi Edighei, călare pe Karanar cel împodobit, va porni spre Ana-Beii în fruntea cortegiului, petrecîndu-l pe Kazangap spre locul de veci... Și cît va ține drumul prin stepa măreată și pustie, Edighei se va gîndi la el. Cu gîndul la el îl va reda țărîni în cimitirul strămoșesc, așa cum se înțeleseseră. Da, avusese cu el o asemenea înțelegere. Departe sau aproape, nimeni, nici măcar fiul răposatului, nu-l putea face pe Edighei să încalce dorința lui Kazangap...

Să știe toți că așa va fi! Karanar al lui era gata pentru acest drum, înșeuat și împodobit cu valtrapul de sărbătoare.

— Las' să-l vadă toți. Edighei îl purtă pe Karanar de căpăstru prin fața tuturor caselor, legîndu-l apoi lîngă coliba lui Kazangap. Las' să-l vadă toți. Burannîi Edighei nu-și încalcă făgăduiala. Numai că nu era nevoie să dovedească asta. În vreme ce el era ocupat cu înșeuatul cămillei, Dlinnîi Edilbai, prinzînd un moment prielnic, îl chemase pe Sabitjan deoparte:

— Hai mai la umbră, să stăm puțin de vorbă.

Discuția fusese scurtă. Edilbai nu mai stăruise să-l convingă, îi spusese de-a dreptul:

— Uite ce-i, Sabitjan, mulțumește-i lui Dumnezeu că există pe lume un om ca Burannîi Edighei, prietenul lui taică-tău. Nu ne împiedica să-l înmormîntăm pe om cum se cuvine. Iar dacă ți-i degrabă, noi nu te ținem. Arunc eu și pentru tine un pumn de țărînă peste sicriu!

— E tatăl meu, și știu eu singur... dăduse să protesteze Sabitjan, dar Edilbai i-o retezase numaidecît:

— Răposatul e într-adevăr tatăl tău, dar tu nu mai ești al tău.

— Ei, și tu acum, dăduse înapoi Sabitjan. Bine, hai să nu ne certăm într-o zi ca asta. Fie și Ana-Beii, ce contează, mă gîndeam numai că-i cam depărțitor...

Cu asta, discuția se încheiase. Așa că, atunci cînd Edighei se întoarse purtîndu-l pe Karanar la vedere și le spuse: „Terminați cu prostiile astea, nedemne de niște djighiți. Un om ca el nu poate fi înmormîntat decît la Ana-Beii“, nimeni nu-l contrazise, toți încuviințară în tăcere...

Seara și noaptea vegheară, tăifăsuind ca între vecini, în curtea din fața casei răposatului, mai ales că era vreme

bună. După arșița zilei, peste stepă se lăsase o răcoare care prevestea toamna. O liniște majestuoasă, netulburată de nici o pală de vînt, căzuse în amurg peste lume. Berbecul tăiat pentru praznicul de a doua zi era jupuit și acum oamenii beau ceai lîngă samovarele aburinde, vorbind de una, de alta... Aproape toate pregătirile pentru înmormîntare erau făcute, nu le mai rămînea decît să aștepte zorile, ca să pornească la drum, spre Ana-Beiit. Ceasurile de veghe se scurgeau domol, împăcate, așa cum se cuvine la moartea unui om împovărat de ani, pe care-l petreci cu o durere ostoită...

Iar în Boranlî-Burannîi se încrucișau, ca întotdeauna, trenuri, se întîlneau, venind dinspre Est și Vest, și se despărteau, gonind spre Vest și spre Est...

Așa stăteau lucrurile în seara din ajunul plecării cortegiului mortuar spre Ana-Beiit, și toate ar fi fost bune, dacă nu s-ar fi petrecut o împlinire neplăcută. Sosiră la înmormîntare, cu un marfar, și Aizada cu bărbatu-său. De cum își semnală prezența printr-un răsunător hohot de plîns, Aizada fu înconjurată numaidecît de femei, care se porniră și ele pe bocit. Cel mai rău se prăpădea, alături de ea, Ukubala. Îi era tare milă de Aizada. Plîmseră și se văicăriră îndelung. Edighei încercase s-o mai liniștească pe Aizada: ce să-i faci, toți murim odată și-odată, trebuie să se împace cu soarta. Dar nu izbutise s-o potolească.

Așa cum se împlină adesea, Aizada găsi în moartea tatălui ei un prilej de a-și despovăra inima prin plîns, vărîindu-și în fața tuturor amarul, durerea ei de mult neîmbrăcată în cuvînt. Cu părul răvășit, buhăit la chip, îi vorbea, plîngînd, tatălui mort, văietîndu-se amarnic, muiereste, de soarta nemiloasă care nu-i hărăzise și ei un suflet de om s-o înțeleagă și s-o mîngîie, ci numai viață potrivnică încă din tinerețe: bărbatu-său era un bețiv, copiii umblă hai-hui cît e ziua de lungă, lipsiți de supraveghere și neștiind de frica nimănui, de aceea ajunseseră niște derbedei, azi-mîine tîlhari, or să se-apuce de spart vagoane, cel mare și începuse să bea, miliția o prevenise că dacă nu-i ține din scurt or să intre pe mîna procuraturii. Dar ce putea face ea de una singură, cu șase zdrahoni! Și tatălui lor puțin îi pasă...

Într-adevăr, bărbatului ei nu-i prea păsa, şedea şi el acolo, şleampăt şi mahmur, cu chipul mohorît şi înstrăinat – venise totuşi la înmormîntarea lui socru-său – şi fuma nişte tigări ieftine, rău-mirositoare. Nu era prima oară că auzea aşa ceva. Ştia că nevastă-sa o să ţipe ce-o să ţipe, dar pînă la urmă tot o să ostenească... Numai că, în momentul cel mai nepotrivit, îşi vîrî coada frate-său, Sabitjan. De-aici începu totul. Sabitjan prinse s-o ruşineze pe soră-sa, că, adică, unde s-a mai văzut aşa ceva, ce purtare era asta, la urma urmei de ce venise: să-l înmormînteze pe taică-său, ori să se facă de rîsul lumii? Aşa-şi plînge o fată de djighit preacinstitul părinte? Nu deveniseră peste ani bocetele femeilor cazahe legende şi cîntece pentru urmaşi? Numai morţii puteau asculta fără să se ridice din mormînt acele bocete; cei vii vărsau rîuri de lacrimi. Răposatului i se aduceau laude, virtuţile lui erau ridicate-n slăvi – aşa boceau pe vremuri femeile. Şi ea? Izvodise un bocet de orfană, să afle toţi cît de năpăstuită era!

Aizada păru că atît aşteptase. Se porni pe ţipat cu îndoită putere şi furie. Că deştept şi învăţat te-ai mai făcut! De ce, zice, n-o înveţi întîi pe nevastă-ta? De ce nu-i vîri ei pe gît poveţele astea frumoase? De ce nu s-a milostivit să se înfăţişeze aici şi să ne trîntească un bocet cît de măreţ? Ba n-ar fi fost cu păcat nici să-i aducă un dram de cinstire lui bietul tata, pe care voi – ea, bestia, şi cu tine, otreapă de sub papuc ce eşti – l-aţi jumulit, de nu i-aţi lăsat un cap de ată. Bărbatu-meu, aşa beţiv cum e, uite-l colea; dar nevas-tă-ta, deşteapta pămîntului, unde-i?

Moment în care Sabitjan prinsese să zbiere la cumna-tu-său, cerîndu-i s-o potolească pe Aizada, iar acesta, înfuriindu-se subit, se repezise la Sabitjan să-l strîngă de gît...

Oamenii izbutiseră numai cu greu să potolească cîmponia pusă pe hartă. Toţi se simţiseră stingheriţi, li se făcuse ruşine. Edighei era foarte mîhnit. Ştia el cîte parale fac, dar la aşa ceva nu se aşteptase. Aşa că-i dojenise cu toată asprimea: dacă n-aveţi pic de respect unul pentru altul, măcar nu întinaţi amintirea tatălui vostru, altfel, fie ce-o fi, nici nu vă mai îngădui să rămîneţi aici, şi numai voi o să fiţi de vină...

Da, uite la ce împlinire neplăcută fuseseră martori în ajunul înmormântării. Sufletul lui Edighei se întunecase. Și iarăși i se împreună sprâncenele pe fruntea mohorâtă, și iarăși prinseră a-l munci întrebările – de unde se prăsiseră asemenea copii, cum de ajunseseră în halul ăsta? Asta visaseră, el și Kazangap, pe vremea când, pe arșiță sau ger năprasnic, îi purtaseră la internatul din Kumbel, numai să învețe ei carte, să se ridice, să nu dîrdîie ca ei la cine știe ce haltă amărită, blestemîndu-și soarta: uite, adică, ce părinți am avut... Dar totul se brodiseră anapoda... De ce oare? Ce-i împiedicase să devină și ei oameni, niște oameni pe care, privindu-i, să nu ți se facă silă?

Și din nou Dlinnîi Edilbai fu cel care-i scosese din impas, arătînd o chibzuință care ușură în mare măsură misiunea lui Edighei. Edilbai știa ce era în sufletul lui. Copiii sînt, oricum ai lua-o, fețele cele mai de seamă la înmormîntarea unui părinte, așa e de cînd lumea. N-ai ce le face, n-ai cum îi ascunde, oricît de neobrăzați și de neisprăviți ar fi ei. Ca să abată cît de cît gîndul oamenilor de la sfada aceea dintre frate și soră, care-i mîhnise pe toți, Edilbai îi pofti pe bărbați în casa lui. Haideti, spuse, înăuntru, n-o să stăm să numărăm stelele; haideti la mine să bem un ceai, să mai stăm la taifas...

În casa lui Dlinnîi Edilbai, Edighei intră ca într-o altă lume. Mai trecuse și înainte pe la el, de, ca între vecini, și trăise de fiecare dată o mare mulțumire, îi tihnea, sufletul i se umplea de bucurie pentru familia lui Edilbai. Astăzi simțea nevoia să stea aici și mai mult, de parcă acea casă l-ar fi ajutat să-și regăsească niște puteri pierdute.

Dlinnîi Edilbai era feroviar ca toți ceilalți, primea leafa pe care o primeau toți ceilalți, locuia, ca toți ceilalți, într-o jumătate de căsuță din prefabricate – două camere și bucătărie, dar o altfel de viață domnea aici – era curat, plăcut, luminos. Ceaiul, același ca și al celorlalți, părea, la Edilbai, fagure de miere. Nevasta – și frumoasă, și gospodină, pruncii ca pruncii... Or să trăiască în stepă cît or să trăiască, se gîndi Edighei, apoi or să se zburătească prin locuri mai calde. Rău o să-i pară, tare rău, cînd or pleca de-aici...

Lepădându-și cizmele în cerdac, Edighei intră în odaie și, așezându-se turcește, simți pentru întâia oară în ziua aceea că obosise și era flămînd. Își rezemă spinarea pe peretele din scînduri și rămase tăcut. În jurul măsuței rotunde se așezară, pe jos, și ceilalți oaspeți, vorbind molcom de una, de alta...

Adevărata discuție se legă abia mai tîrziu, o discuție stranie. Edighei parcă și uitase de nava cosmică ce-și luase zborul cu o noapte în urmă. Dar uite că alții, mai cu știință, tîlcuiau lucrurile în fel și chip, și Edighei căzu și el pe gînduri. Nu că ar fi făcut cine știe ce descoperire, pur și simplu spusele lor și neștiința lui în treburile astea îl umpleau de mirare. Asta nu înseamnă că ar fi simțit vreo muștrare lăuntrică: pentru el, zborurile astea cosmice care-i preocupau atît de mult pe toți erau lucruri îndepărtate, străine, aproape magice. Le și privea de aceea cu un fel de prudentă respectuoasă, ca pe manifestarea unei voințe puternice, fără chip, de care, în cel mai bun caz, nu putea decît să ia cunoștință. Cu toate astea, imaginea navei luîndu-și zborul spre cosmos îl zguduise și-l captivase. Tocmai despre acest lucru venise vorba în casa lui Dlinnîi Edilbai.

La început, șezură și băuseră *șubat* – un cumîs din lapte de cămilă. Un *șubat* grozav, rece, spumos, ușor alcoolizat. Cei din vagonul special beau adesea zdravăn *șubat* din asta, îi ziceau bere de Sarî-Ozeki. O dată cu gustările calde, apăru și votca. La ocazii din astea, Edighei nu făcea, îndeobște, nazuri, bea și el pentru comeseni, de astă dată însă nu bău, dîndu-le astfel, cel puțin așa credea el, și celorlalți de înțeles că nu-i sfătuia s-o ia prea tare – îi aștepta o zi grea, un drum lung. Îl neliniștea faptul că ceilalți, mai cu seamă Sabitjan, scăpaseră frîiele, beau votcă amestecată cu *șubat*. *Șubatul* și votca fac pereche potrivită ca doi cai buni înhămați împreună – te înviorează, te înveselesc. Numai că azi nu era momentul. Dar cum să le poruncești unor oameni în toată firea să nu bea? Trebuie să-și știe singuri măsura. Bine măcar că bărbatul Aizadei se abținuse pînă acum de la votcă, unui alcoolici nu-i trebuie decît un strop ca să se îmbete, dar el bea numai *șubat*, își dăduse, pesemne, și el seama că ar fi fost prea de tot să

zacă beat-crită la înmormântarea lui socru-său. Dar cât o putea răbda, numai unul Dumnezeu putea ști.

Și cum stăteau ei așa, vorbind de una, de alta, Edilbai, care-și ospăta musafirii cu șubat – palmele mâinilor lungi se deschideau și închideau aidoma cupelor unui excavator – spuse deodată, întinzându-i ceașca lui Edighei, de cealaltă parte a mesei:

— Edike, ieri-noapte, când te-am schimbat, abia plecaseși, parcă ceva a țîșnit în văzduh; m-am cutremurat din adînc. Mă uit – o rachetă pornise de pe cosmodrom spre cer! Uriasă! Semăna cu o bielă. Ai văzut-o?

— Ba bine că nu! Am rămas năuc. Asta zic și eu putere! Un snop de vîlvătăi, parcă fără capăt și margini, ridicîndu-se sus, tot mai sus. Mi se făcuse și frică. De când trăiesc aici, n-am apucat să văd așa ceva.

— Și eu văd pentru prima oară cu ochii mei o rachetă, recunosc Edilbai.

— Ha! Dacă tu ai văzut-o pentru prima oară, apăi noi, ăștialaltî, ce să mai spunem! se hotărî Sabitjan să glumească pe socoteala staturii lui Edilbai.

Dlînnîi Edilbai se mărgini să schițeze un zîmbet.

— Halal! spuse apoi, retrăind clipele acelea. Mă uit – nu-mi credeam ochilor – un stîlp de foc suind spre țării! Ca să vezi, îmi zic – alt om în cosmos. Drum bun! Și dau nîmaidecît drumul la tranzistor, că îl port totdeauna cu mine. Credeam că au să anunțe de îndată la radio. De obicei, urmează imediat o transmisie de la cosmodrom. Și crainicul are un glas sărbătoresc, întocmai ca la mitinguri. Te furnică pe sub piele! Tare-aș mai fi vrut, Edike, să aflu cine era cel pe care-l văzusem chiar eu înălțîndu-se la cer. Dar n-am izbutit.

— Cum așa? se miră Sabitjan înaintea tuturor, ridicîndu-și sprîncenele cu un aer contrariat și plin de importanță. Începuse să se chercehească. Transpira și se înroșise la chip.

— Uite-așa. Nu s-a anunțat nimic. Am ținut tot timpul tranzistorul pe „Maiak”: n-au suflat un cuvînt...

— Nu se poate! Ceva nu-i în regulă! se îndoi, sfidător, Sabitjan, dînd de dușcă încă o înghițitură de votcă cu șubat.

Orice zbor în cosmos e un eveniment mondial... Pricepi? E vorba de prestigiul nostru în materie de știință și politică!...

— Nu știu ce s-a întâmplat. Am ascultat special și ultimele știri, și revista presei...

— Hm! Își răsuci Sabitjan capul cu ifos. Să fi fost la mine la slujbă, aş fi aflat cu siguranță despre ce-i vorba! Mor de ciudă, fir-ar să fie! Poate că, într-adevăr, scîrțîie ceva?

— Nu știu ce scîrțîie și ce nu, dar mie unul mi-e necaz, zău așa, mărturisi Dlinnîi Edilbai. Într-un fel, mă simțeam legat de cosmonautul acela. Doar își luase zborul chiar sub ochii mei. Te pomenești, mi-am zis, că o fi zburat chiar vreunul din flăcăii noștri! Ce bucurie pe noi! Poate, cine știe, l-am fi și întîlnit cîndva: ar fi fost grozav...

Sabitjan îl întrerupse nerăbdător, încredințat că dezlegase misterul:

— Aha, am priceput! A fost o navă fără pilot. Un experiment.

— Cum vine aia? îl privi pieziș Edilbai.

— Așa... Varianta experimentală. Un fel de probă, pricepi? Lansează o navă fără pilot pentru cine știe ce întîlnire în spațiu sau, poate, pur și simplu ca să se înscrie pe vreo orbită, și nu se știe ce și cum o să iasă. Dacă totul merge bine, dau comunicat și la radio, și în ziare. Dacă nu – pot să tacă mîlc. Un experiment științific oarecare.

— Eu credeam – și Edilbai își încreți fruntea întristat – că am văzut înălțîndu-se la cer un om.

Toți tăcură, dezamăgiți întrucîtva de explicația lui Sabitjan, și poate că discuția s-ar fi încheiat aici, dacă Edighei n-ar fi împins-o, fără voia lui, pe alt teren:

— Așadar, djighiți, dacă am înțeles eu bine, în cosmos s-a înălțat o rachetă fără om înăuntru? Atunci cine o conduce?

— Cum cine? Își plesni palmele, cu părelnică uimire, Sabitjan, privindu-l triumfător pe neștiutorul Edighei. Totul, Edike, se face prin radio. La comenzile primite de pe Pămînt, de la Centru. Totul e dirijat prin radio. Pricepi? Chiar și cînd are cosmonaut la bord, racheta e dirijată tot prin radio. Cosmonautul trebuie să primească dezlegare ca să întreprindă el însuși ceva... Asta, neică, e cu totul altceva

decît să-l mîi pe Karanar prin stepă; sînt lucruri complicate, nu glumă...

— Ca să vezi, bombăni nedeslușit Edighei.

Însuși principiul dirijării prin radio era de neînțeles pentru Burannîi Edighei. În reprezentarea lui, radioul însemna cuvinte, sunete rostite prin eter de la mari distanțe. Dar să te faci prin asta ascultat de un obiect neînsufletit? Dacă înlăuntrul respiră un om, atunci da, e altă treabă: omul îți îndeplinește poruncile – fă asta, fă aia. Edighei ar fi vrut să se dumirească, să întrebe, dar hotărî că nu merită. Sufletul lui se împotriva, cine știe de ce. Tăcu. Prea era umilitor tonul cu care Sabitjan le împărtășea din știința lui. Pasămite, habar n-aveți pe ce lume trăiți, dar pe mine mă socotiți un neisprăvit, ba cumnatu-meu, ultimul dintre bețivi, se și repede la mine să mă sugrume, cînd colo eu știu mai multe ca voi toți în chestii de-astea. „Ei și, foarte bine, se gîndi Edighei, de-aia te-am purtat pe la școli o viață-n-treagă. E și cazul să știi cîte ceva peste ce-a fost de nasul nostru, niște oameni neînvățați.“ Și se mai gîndi Burannîi Edighei: „Dă-i unuia ca ăsta putere și-ți strică o lume, îi silește pe bieții oameni s-o facă pe atotștiutorii, că altfel nu-i rabdă. Deocamdată nu-i decît o biată caracudă, dar și-așa tare-i mai place să se uite toți în gura lui, măcar aici, în Sarî-Ozeki“.

Iar Sabitjan chiar că își pusese-n gînd să-i uluiască, să-i năucească, pesemne pentru ca în felul acesta să mai crească în ochii lor după rușinea ce-o pățise din pricina gîlcevii cu soră-sa și cumnatu-său. Ia să-i ametească el cu vorba, să-i desprindă de întîmplarea aceea. Și începu să le povestească despre tot felul de minunății nemaivăzute, despre cuceriri de-ale științei, sorbind între timp zdravăn din votcă – o înghițitură, alta, iar peste ele șubat. Din care pricină se înfierbîntase și mai abitir și începuse să le împuie capul cu niște lucruri atît de năucitoare, încît bieții oameni nu mai știau ce să creadă și ce nu.

— Judecați și voi, spuse – ochelarii-i sclipeau, și el îi îmbrățișă pe toți cu o privire aprinsă, de parcă ar fi vrut să-i farnece –, în fond noi sîntem cei mai fericiți oameni din istorie. Tu, Edike, ești cel mai bătrîn dintre noi. Tu știi și cum a fost înainte, și cum e acum. Ce vreau să zic: înainte

vreme oamenii credeau în zei. Grecii antici credeau că zeii ar fi trăit pe muntele Olimp. Dar ce zei erau ăia? Niște netoți. Dacă stai și de gîndești, n-aveau nici o putere. Nici între ei nu se înțelegeau defel, de fapt, prin asta le mersese buhul, iar viața omului n-o puteau schimba și nici nu se omorau s-o facă. Dar ce mai — zeii ăia nici n-au existat! Mituri. Niște povești. În vreme ce zeii noștri trăiesc alături de noi, uite colea, pe cosmodrom, în stepa noastră, Sarî-Ozeki, și prin asta sîntem vestiți în lumea toată: nici unul dintre noi nu-i vede, nu-i cunoaște, și nici nu se cade ca orice Mîrkînbai-Șîikîmbai să se înghesuie: dă laba, adică, noroc, ce mai faci? Dar ei sînt adevărații zei! Tu, Edike, te minunezi că pot să dirijeze prin radio navele cosmice. Dar asta-i zero, o chestie fumată de mult! Aparate și mașini care lucrează după program. Și o să vină vremea cînd și oamenii or să fie dirijați prin radio, ca niște automate. Vă dați seama, toți oamenii, cu mic cu mare. Există de pe acum unele date științifice în sensul ăsta. Pornind de la interese superioare, știința a izbutit pînă și asta.

— Ușurel, ușurel, nu ne lua așa repede cu superioarele tale! îl întrerupse Dlinnîi Edilbai. Ia zi, că eu nu prea pricep: adică fiecare din noi o să trebuiască să poarte tot timpul cu el un fel de tranzistor, așa cum am eu, ca să asculte comanda? Păi din astea sînt de pe acum pe toate drumurile!

— Fugi de-aici, parcă despre așa ceva e vorba? Astea-s fleacuri, jucărioare pentru tîngăi! N-o să trebuiască să porți nimic la tine. N-ai decît să umbli și-n pielea goală. Numai că niște unde nevăzute — așa-numiții biocurenți — or să acționeze neîncetat asupra ta, asupra conștiinței tale. De-astea n-ai cum să te-ascunzi.

— Chiar așa?

— Cred și eu, cum altfel? Omul o să facă totul după un program stabilit la centru. O să i se pară că învîrtește lucrurile după capul lui, dar, de fapt, o să urmeze indicațiile de sus. Ordine și disciplină. E de trebuință să cînti — ți se va da semnal și ai să te pui pe cîntat. Să dansezi? Semnal — începi să topăi. E nevoie să muncești? Te pui pe treabă! Și încă cum! Hoția, huliganismul, fărădelegile or să piară-n uitare, numai prin cărțile vechi o să mai poți citi despre ele.

Pentru că totul în purtarea omului o să fie prevăzut dinainte – fapte, gânduri, dorințe. Bunăoară, acum în lume e o explozie demografică, adică oamenii s-au înmulțit peste măsură, n-ai ce le da de mâncare. Ce-i de făcut? Trebuie redusă natalitatea. Așa că o să ai de-a face cu nevastă-ta numai când o să ți se dea semnal, dacă o îngăduie interesele societății.

— Interese superioare? se interesă Edilbai, nu fără o urmă de zeflema.

— Tocmai! Interesele statului mai presus de orice.

— Și dacă eu uit de interesele astea și o să vreau să-mi fac treaba cu nevastă-mea, sau mai știu eu, ce-o să se întâmple?

— Nimicuța, Edilbai, drăguțule. Pentru că asemenea gând nici n-o să-ți treacă prin minte. Să-ți trîntească în față pe zîna-zînelor, n-o să-i arunci măcar o privire. Pentru că vor interveni biocurenții negativi. Așa că și în chestiile astea o să se facă ordine deplină. Poți fi sigur. Sau să luăm, de pildă, milităria. Totul după semnal. O să fie nevoie să sari în foc, în foc o să sari; să sari cu parașuta – nici n-ai să clipești; să te-arunci cu o mină atomică sub tanc – într-o clipă. De ce, o să mă întrebați. Pentru că au să cupleze biocurenții neînfricării: gata cu orice fel de spaimă... Așa o să fie!

— Ce prăpăstii! Și le torni cu nemiluita! Ce te-or fi învățat ăia atît amar de vreme? se miră sincer Edilbai.

Cei strînși în jurul mesei rîdeau de el fără să se ascundă, îl luau în răspăr, clătinau din cap – a cam scăpat caii băiatul – , dar continuau să-l asculte, îndrugă el bazaconii, dar niște bazaconii cu haz, nemaiauzite, le era tuturor limpede că se cherschelise zdravăn tot leorpăind din vodcă și șubat, dar la ce altceva te puteai aștepta, lasă-l să trîncănească. O fi auzit el cîte ceva, pe undeva, cît despre ce era adevăr și ce minciună în spusele lui nu merita să-ți spargi capul. Numai că Edighei se simți deodată înfricoșat de-a binelea. Limbă-lungă ăsta n-o fi croncănind el chiar anapoda, se neliniști el, o fi citit te miri unde sau o fi tras cu urechea, că el pe toate le află așa, în crîmpeie, de pe la cine se nimerește. Dar dacă or fi existînd într-adevăr aseme-

nea oameni, și încă mari învățați, vrînd și avînd puterea să ne conducă, întocmai ca zeii?...

Iar Sabitjan îi dădea înainte, dacă tot se simțea ascultat. Sub ochelarii aburiți, pupilele i se dilataseră ca ochii pisicilor în întuneric. Votca – votcă, șubatul – șubat. Acum, cu brațele larg desfăcute, tocmai povestea despre nu știu ce triumghi al Bermudelor, un loc din largul oceanului unde navele dispar misterios, după cum fără urmă dispar și avioanele ce se încumetă să zboare deasupra acelor ape.

— Unul de la noi de la regiune se tot dădea de ceasul morții să plece în străinătate. Ce l-o fi tras așa așa – naiba știe. Destul că și-a făcut-o cu mîna lui. A dat din coate și pînă la urmă s-a văzut în avion, călătorind undeva peste ocean, în Uruguay sau Paraguay, și – punct. Taman deasupra triumghiului Bermudelor, avionul a dispărut de parcă nici n-ar fi existat vreodată. Uite-l – nu-i! Așa că, prieteni, la ce bun să te mai zbați după aprobare, să-i dai pe alții la o parte: mai bine fără triumghiuri bermudice, trăiește, neică, la tine acasă: sănătate să fie! Haideți să bem în sănătatea noastră!

„S-a pornit, lua-l-ar naiba, sudui în sinea lui Edighei. Acuși își amintește toastul lui cel de toate zilele. Ce mai pacoste! Cum bea, cum scapă frîiele.“ Așa se și întîmplă.

— În sănătatea noastră! repetă Sabitjan, învăluindu-i într-o privire tulbure și lunecoasă, dar străduindu-se să-și păstreze aerul plin de importanță. Sănătatea noastră e cea mai mare bogăție a țării. Chiar așa! Sănătatea noastră e o valoare națională! Căci sîntem slujbași ai statului, nu niște fitecine! Și apoi...

Burannîi Edighei se ridică brusc, nemaiașteptînd ca Sabitjan să-și termine toastul și ieși din odaie. În cerdac se împiedică – era întuneric și o găleată goală sau cine știe ce altceva i se încurcă printre picioare –, își încălță pe apucate cizmele care, lăsate atîta vreme afară, erau pătrunse de frig, și porni spre casă abătut și mînios. „Eh, sărmane Kazangap! gemu el neauzit, mușcîndu-și mustața de obidă. Ce naiba se întîmplă – moartea nu-i moarte, durerea nu mai e durere! Stă, se abtiguie întruna ca la ospăț și – piei lume! A scornit balivernele alea despre sănătate ca valoare publică și le turuie cînd vrei și cînd nu vrei. Deie Domnul ca mîine să

putem împlini cu cinste datina: apoi, după înmormântare și praznic, piară-i urma: cine dintre noi are nevoie de el, de cine dintre noi are el nevoie?”

Se vede treaba că zăboviseră totuși destul de mult în casa lui Dlinnîi Edilbai. Se apropia miezul nopții. Edighei respira cu tot pieptul aerul răcoros al nopții de stepă. Vremea făgăduia să fie a doua zi ca de obicei, senină, uscată și dăstul de fierbinte. Așa e în stepă dintotdeauna: ziua – cald, noaptea – dîrdîi de frig. De aici întinderile sterpe: plantelor le e greu să se învețe cu asemenea climă. Ziua, își înalță, învoalte, tulpinile spre soare, jinduie după apă, iar noaptea le răpune frigul. Rămîn numai cele care pot supraviețui. Ciulini de tot felul, pelin mai cu seamă, iar sub buza rîpelor – smocuri de iarbă, pe astea oamenii le cosesc pentru animale. Geologul Elizarov, un vechi prieten al lui Burannîi Edighei, povestea adesea – și povestea frumos, de parcă ar fi pictat un tablou – că aceste locuri fuseseră cîndva acoperite de ierburi bogate, clima era alta, ploi de trei ori mai dese. Și e limpede că, nu-i așa, din această pricină și viața era alta. Turme, herghelii și cirezi străbăteau în lung și-n lat stepa. Toate astea fuseseră de mult, sigur că da, poate chiar înainte de năvala veneticilor acelora fioroși, juanjuanii, căroră li se pierduse și urma în veacuri, rămăsese numai pomina. Cum altfel s-ar fi putut statornici în stepă atîta popor? Nu degeaba spunea Elizarov că Sarî-Ozeki sînt o pagină uitată din istoria stepei... După el, nici istoria cimitirului Ana-Beiit nu era lipsită de tîlc. Cărturarii sînt și ei de tot felul, unii recunosc drept istorie numai ce e scris pe hîrtie. Dar ce te faci cu vremurile cînd nu se scriau cărți?...

Zgomotul trenurilor trecînd prin haltă îi amintea lui Edighei, printr-o curioasă analogie, furtunile de pe Marea Aral, pe malul căreia se născuse, crescuse și trăise pînă la război. Și Kazangap era cazah de la Aral. Asta îi apropiase cînd se întîlniseră la calea ferată, și deseori în stepă tînjeau după marea lor, iar cu puțin înaintea morții lui Kazangap, în primăvară, se călătoriseră amîndoi la Marea Aral; bătrînul – acum era limpede – se dusesese să-și ia rămas bun de la mare. Mai bine ar fi stat amîndoi acasă, căci drumul acela fusese doar un prilej de mîhnire. Marea scăzuse. Seacă Aralul, săracul, e pe ducă. Făcuseră cu trenul vreo zece

kilometri pe fostul fund de mare – împrejur, numai argilă nisipoasă și uscată – pînă să dea de apă. Și Kazangap spusese: „Aralul era cît pămîntul de mare. Și uite că se duce și el, darmite viața omului“. Și adăugase: „Să mă îngropi la Ana-Beiit, Edighei. Știu că văd marea pentru ultima oară!“

Burannîi Edighei își șterse cu mîneca o lacrimă ce prinsese a-i luneca pe obraz, tuși ca să-și alunge din gîtlej răgușeala aceea scîncită, și intră în coliba lui Kazangap, unde privegheau Aizada, Ukubala și alte femei. Toate femeile din Boranlî treceau pe aici, cînd una, cînd alta, după cum le îngăduiau treburile, să mai stea la căpăٹیul răposatului ori să dea o mîna de ajutor la nevoie.

Trecînd pe lîngă ocolul vitelor, Edighei zăbovi o clipă lîngă stîlpul de lemn de care era priponit, gata înșeuat și împodobit cu valtrapul cu canafi, Burannîi Karanar. În lumina lunii, părea uriaș, calm, puternic, ai fi zis că-i un elefant. Edighei nu se putu abține și-l lovi ușor cu palma pe coapsă:

— Măi, că grozav mai ești!

Chiar în prag, Edighei își aminti din nou, nici el nu pricepea de ce, noaptea trecută. Cum se apropiase vulpea aceea de calea ferată și cum el nu îndrăznise pînă la urmă să arunce piatra, se răzgîndise, și cum apoi, cînd o pornise spre casă, văzuse cum își lua zborul în depărtare, de pe cosmodrom, nava de foc, urcînd spre genunea cea neagră...

III

LA ORA ACEEA, ÎN OCEANUL PACIFIC, PE LATITUDINILE lui nordice, era ora opt dimineata. Un soare orbitor își revărsa lumina necuprinsă peste imensa liniște sclipitoare a apelor. Ai fi zis că nimic nu exista aici în afară de apă și cer. Și totuși, tocmai aici, la bordul portavionului „Konvenția“, se derula o dramă de anvergură mondială, neștiută încă din nimeni din afara navei, dramă legată de un eveniment fără precedent în istoria cuceririi cosmosului, petrecut pe stația orbitală americano-sovietică „Paritet“.

Portavionul „Konvenția” – cartierul general științifico-strategic al Centrului de dirijare a Programului planetologic comun „Demiurg” – care, din această cauză, întrerupsese imediat orice contact cu lumea exterioară, nu-și schimbase zona de patrulare din sudul insulelor Aleutine, dimpotrivă, își stabilise și mai riguros poziția, la echidistanță aeriană de Vladivostok și San Francisco.

Și pe nava de cercetare se produsese anumite schimbări. Din ordiul coordonatorilor generali – american și sovietic – ai programului, ambii operatori de serviciu – atât cel sovietic, cât și cel american – ai stației de comunicații cosmice, care recepționaseră informația privind incidentul de pe „Paritet”, fuseseră – temporar, dar strict – izolați, pentru a se evita scurgerea de informații...

Personalul de pe „Konvenția” fusese pus în stare de pregătire avansată de luptă, cu toate că vasul nu avea destinație militară și cu atât mai puțin arme la bord și beneficia de inviolabilitate internațională în virtutea unei hotărâri speciale a ONU. Era unicul portavion civil din lume.

În jurul orei unsprezece, la interval de cinci minute una de cealaltă, era așteptată sosirea pe „Konvenția” a celor două comisii împuternicite de părți să adopte hotărâri de urgență și să întreprindă toate măsurile practice pe care le vor considera necesare în interesul securității țărilor lor și a lumii întregi.

Așadar, portavionul „Konvenția” se afla la acea oră în largul oceanului, la sud de insulele Aleutine, la echidistanță de Vladivostok și San Francisco. Alegerea acestui loc nu fusese întâmplătoare. Se învederaseră, cu acest prilej, mai convingător ca niciodată, clarviziunea și spiritul de prevedere ale autorilor programului „Demiurg”: pînă și coordonatele zonei unde evolua nava, la bordul căreia devenea realitate planul de investigații planetologice elaborat, erau o expresie a principiilor deplinei egalități, a parității absolute ce guverna această acțiune de cooperare tehnico-științifică internațională unică în istorie.

Portavionul „Konvenția”, cu întreaga sa zestre tehnică și energetică, aparținea în mod egal celor două părți, era coproprietatea a două state acționare. Avea legătură directă și simultană, prin radio, telefon și TV, cu baza spațială din

Nevada și cosmodromul Sarî-Ozeki. Portavionul era deservit de opt reactoare – câte patru de fiecare parte – care asigurau toate transporturile de mărfuri și pasageri pe care le implica legătura curentă a Centrului cu cele două continente. „Konvenția“ era comandată de doi căpitani – unul sovietic, unul american: căpitanul 1-2 și căpitanul 2-1; fiecare dintre ei prelua comanda pentru un cart. Întregul echipaj era dublat după același principiu – secunzii, timonierii, mecanicii, electricienii, marinarii, stewarzii...

Structura personalului tehnico-științific al Centrului era asemănătoare. Începînd de la directorii generali ai programului, reprezentînd fiecare parte – planetologii principali 1-2 și 2-1 –, toți oamenii de știință, indiferent de specialitate, se dublau, reprezentînd în egală măsură ambele părți. Tocmai de aceea, stația cosmică plasată pe orbita „Tramplin“, orbita cea mai îndepărtată de Pămînt, se numea „Paritet“, reflectînd raporturile dintre partenerii de la sol.

Toate acestea erau, firește, rodul unei prodigioase activități pregătitoare, desfășurate de forurile științifice, diplomatice și administrative din ambele țări. Soluționarea, în cadrul a nenumărate întrevederi și consfătuiri, a tuturor problemelor, mari și mici, ridicate de programul „Demiurg“, ceruse ani îndelungați.

Programul „Demiurg“ își propunea să ducă la bun sfîrșit cea mai formidabilă misiune planetologică a secolului – studierea planetei X în scopul valorificării mineralelor ei, ce reprezentau surse energetice de neconceput pentru mintea omenească. O sută de tone de rocă X, care putea fi pur și simplu culeasă de pe suprafața acelui corp ceresc, putea furniza, după o prelucrare corespunzătoare, în echivalent electric și termic, energia necesară întregii Europe timp de un an. Aceasta era natura energetică a materiei de pe X, apărută în condițiile speciale ale acelui colț de galaxie printr-o evoluție de miliarde de ani. O dovedeau numeroasele probe recoltate de pe suprafața planetei, o confirmau și expedițiile ce debarcaseră în cîteva rînduri, firește, pentru scurt timp, pe această planetă roșie a sistemului nostru solar.

Dar argumentul decisiv în sprijinul proiectului de exploatare a mineralelor de pe X fusese existența apei în adîncurile acestei planete aparent atît de aride – fapt fără

precedent pe vreo altă planetă cercetată de știință, inclusiv Luna și Venus. Existența incontestabilă a apei pe X fusese confirmată de probele de foraj. Potrivit calculelor efectuate de către oamenii de știință, în subsolul lui X ar fi putut exista un strat de apă în grosime de câțiva kilometri, menținut în stare stabilă de straturile granitice reci de dedesubt.

Tocmai existența acestei uriașe cantități de apă pe X conferea viabilitate programului „Demiurg“. În cazul dat, apa era nu numai sursă de umiditate, ci și materialul primar pentru sinteza altor elemente necesare vieții, funcționării normale a organismului uman în condiții extraterestre, mai ales pentru sinteza aerului necesar respirației. În plus, apa juca rolul principal în tehnologia flotației inițiale căreia urmau să-i fie supuse rocile de pe X, înainte de a fi încărcate în containerele transgalactice.

Era în discuție chestiunea locului unde urma să fie extrasă energia din rocile X – la stațiile orbitale din cosmos, pentru ca ulterior să fie transmisă pe Pământ prin intermediul unor orbite geosincrone, sau chiar pe Pământ. Mai era timp destul pentru luarea unei decizii.

Se pregătea o mare expediție care urma să transporte pe X, într-o misiune de lungă durată, grupul de specialiști în foraj și hidrologie, în seama cărora cădea punerea la punct a instalației automate de absorbție a apei din adâncurile planetei într-un sistem special de conducte. „Paritet“ era, ca să folosim limbajul alpiניștilor, baza principală în drumul spre X. La bordul stației fuseseră deja montate instalațiile necesare pentru descărcarea și încărcarea navetelor care urmau să facă drumuri între X și „Paritet“. Cu timpul, o dată cu terminarea construcției tuturor compartimentelor, „Paritet“ urma să ofere unui efectiv de peste o sută de oameni condiții de viață confortabile, incluzând recepționarea permanentă a emisiunilor TV de pe Pământ.

În cadrul acestei mari expediții cosmice, extragerea și analiza apei de pe X ar fi urmat să constituie primul act de activitate productivă realizată vreodată de om în afara planetei sale...

Ziua aceea se apropia. Totul mergea strună...

Pe cosmodromurile din Nevada și Sarî-Ozeki se încheiau ultimele pregătiri în vederea operațiunii hidro-tehnice de pe X. Pe orbita „Tramplin“, stația „Paritet“ era gata să primească și să reexpedieze spre X primul grup de destelenitori spațiali.

În concluzie, umanitatea se afla în pragul civilizației sale extraterestre...

Și, chiar în acest moment, în ajunul lansării spre X a primului grup de hidrologi, cei doi cosmonauți, aflați într-un îndelungat cart cosmic pe nava „Paritet“, dispăruseră fără urmă...

Încetaseră brusc să mai reacționeze la orice fel de semnale – nu răspundeau nici la orele stabilite, nici în restul timpului. Senzația era terifiantă – în afară de senzorii care semnalizau în permanentă poziția stației și de canalul pentru corectarea traiectoriei acesteia, toate celelalte sisteme de comunicare radio-TV erau paralizate.

Timpul trecea. „Paritet“ nu răspundea la nici un apel. Pe „Konvenția“ tensiunea se accentua clipă de clipă. Se avansau tot felul de ipoteze și presupuneri. Ce se întâmplase cu cei doi cosmonauți? De ce tăceau? S-or fi îmbolnăvit, s-or fi intoxicat cu cine știe ce aliment? Dar oare mai trăiesc?

În sfârșit, apelară la un mijloc extrem – declanșară, prin semnal de la sol, alarmă generală de incendiu la bordul stației. Un vacarm la auzul căruia cosmonauților ar fi trebuit să li se facă părul măciucă. Nici o reacție.

Programul „Demiurg“ era în mare primejdie. Centrul de pe „Konvenția“ recurse atunci la o ultimă posibilitate pentru a clarifica situația. Spre „Paritet“ fuseseră lansate de urgență, de la bazele din Nevada și Sarî-Ozeki, două nave cosmice pilotate.

Prima informație furnizată de cosmonauții veniți în misiune de control, după cuplarea simultană cu stația – o acțiune de extremă complexitate prin ea însăși –, fu uluitoare: parcurgând toate compartimentele, toate laboratoarele, toate etajele, controlînd pînă și ultimul ungher, ei comunicară că cei doi cosmonauți rezidenți nu erau la bord. Nu-i găsiseră. Nici vii, nici morți...

Așa ceva nu-i trecuse nimănui prin minte. Nici o imaginație, oricît de bogată, n-ar fi fost în stare să explice unde

putuseră dispărea subit doi oameni aflați pe stația orbitală de peste trei luni și care pînă atunci își îndepliniseră riguros toate îndatoririle. Doar nu se evaporaseră! Nici nu ieșiseră la plimbare în cosmos!

Inspecția de la bordul lui „Paritet“ era urmărită în direct de pe „Konvenția“, inclusiv de către cei doi directori generali. Pe nenumăratele ecrane ale Centrului ei putuseră vedea clar cum cei doi cosmonauți-controlori, schimbînd între ei scurte observații, străbătuseră, plutind în imponderabilitate, toate secțiunile și compartimentele stației orbitale. Cercetaseră totul pe îndelete, raportînd pas cu pas cele constatate. Iată o parte din dialogul „Paritet“ – „Konvenția“ imprimat pe bandă de magnetofon:

„Paritet“: Ne urmăriți? Nu e nimeni. Nu vedem pe nimeni.

„Konvenția“: Există urme de obiecte sparte, stricăciuni, distrugeri?

„Paritet“: Nu. Totul pare a fi în regulă. Toate sînt la locul lor.

„Konvenția“: Se disting cumva urme de sînge?

„Paritet“: Deloc.

„Konvenția“: Unde se află și în ce stare sînt obiectele personale ale cosmonauților?

„Paritet“: Și în această privință totul pare a fi în regulă.

„Konvenția“: Și totuși?

„Paritet“: Impresia este că cei doi au fost aici pînă foarte de curînd. Cărțile, ceasurile, picupul și celelalte obiecte sînt toate la locul lor.

„Konvenția“: Nimic scris – pe perete sau pe vreo hîrtie?

„Paritet“: Pînă acum nu ne-a căzut sub ochi așa ceva. Dar ia stați! Jurnalul de bord e deschis, paginile la care e deschis sînt scrise de sus pînă jos. Ca să nu plutească în imponderabilitate, caietul este fixat în cleme și îndreptat cu filele deschise spre intrare...

„Konvenția“: Citiți-ne textul.

„Paritet“: Numai decît. Sînt două texte alăturate, unul în rusă, celălalt în engleză...

„Konvenția“: Dați-i drumul, ce mai așteptați?

„Paritet“: Titlul este „Mesaj către pămînteni“. Urmează, între paranteze, o notă explicativă.

„Konvenția“: Stop. Nu citiți mai departe. Legătura se întrerupe. Așteptați. O să vă rechemăm curînd. Rămîneți pe recepție.

„Paritet“: O.K.!

Aici înregistrarea fusese oprită. După ce se consultară, directorii generali ai programului „Demiurg“ le cerură tuturor, afară de cei doi operatori, să părăsească încăperea. Abia apoi legătura dublă cu stația orbitală fu reluată. Iată textul lăsat de cosmonauții de pe „Paritet“:

„Stimați colegi, întrucît părăsim stația orbitală «Paritet» în condiții cu totul neobișnuite și pentru un timp nedeterminat, poate pentru o perioadă nesfîrșit de lungă – totul depinde de o serie întreagă de factori legați de acțiunea noastră fără precedent –, ne socotim datori să vă explicăm rațiunile hotărîrii pe care am luat-o.

Ne dăm foarte bine seama că fapta noastră va apărea, cu siguranță, nu numai neașteptată, ci și, în chip firesc, inadmisibilă în lumina celei mai elementare discipline. Dar o circumstanță absolut excepțională cu care ne-am confruntat aici, în cosmos, la bordul stației orbitale, circumstanță căreia cu greu i se poate găsi asemănare în întreaga istorie a civilizației umane, ne permite să contăm măcar pe înțelegere...

De la o vreme am început să distingem – între nenumăratele impulsuri radio provenind din spațiul cosmic și, în număr mare, din însăși ionosfera Terrei, saturată de zgomote și paraziți – un semnal dirijat în banda de joasă frecvență și de aceea ușor de reperat, care revenea cu regularitate, la intervale egale, mereu la aceeași oră. Inițial, nu i-am dat o importanță deosebită. Dar semnalul persista, emis sistematic dintr-un punct strict determinat al Universului și, judecînd după toate indiciile, orientat cu precizie spre stația noastră orbitală. Acum știm sigur că aceste unde radio, dirijate artificial, străbătuseră eterul și înainte – cu mult înaintea cartului nostru, al treilea pe această stație aflată în cosmosul îndepărtat de peste un an și jumătate. E greu de spus pentru ce, pesemne din pură întîmplare, sîntem primii pe care ne-a interesat acest semnal din Univers. Fapt este că am început

să supraveghem fenomenul, să-l localizăm, să-i studiem natura și, treptat, am ajuns la convingerea că este de sorginte artificială.

N-am acceptat cu ușurință această idee. Am stat multă vreme la îndoială. Cum puteam susține că am descoperit existența unei civilizații extraterestre, bazându-ne pe o singură dovadă – semnalul acela radio, pe care-l bănuiam de proveniență artificială, emis din misterioasele adâncuri ale Universului? Ne mai reținea și faptul că toate încercările întreprinse anterior de știință cu țelul cum nu se poate mai modest de a descoperi pe planetele învecinate măcar unele semne de viață, fie și în forme dintre cele mai simple, au fost dezolant de infructuoase. Investigațiile pentru identificarea unor lumi raționale extraterestre erau socotite hazarde, iar mai târziu de-a dreptul nerealiste, utopice, deoarece cu fiecare pas înainte în cercetarea spațială aceste șanse se împuținau, chiar și în plan teoretic, asta ca să nu spunem că, practic, se reduceau la zero. N-am avut curajul să vă facem cunoscute presupunerile noastre. Nu intenționam să punem în discuție ideea unanim acceptată a unicității vieții, ca fenomen biologic, atât în trecut, cât și în prezent, pe planeta Pământ. Nu ne-am considerat obligați să vă împărtășim îndoielile noastre în această privință, deoarece sarcinile noastre de serviciu pe stația orbitală nu implicau observații de acest gen.

Iar când am avut dovada, de astă dată zdrobitoare, că undeva în lume există într-adevăr o viață rațională asemănătoare celei terestre, era prea târziu. În conștiința noastră se produsese un salt, o cotitură, concepția noastră despre alcătuirea lumii se răsturnase și am descoperit deodată că începusem a gândi în cu totul alte categorii decât pînă atunci. Viziunea calitativ nouă asupra structurii Universului, revelația altui spațiu locuit de ființe aidoma nouă, existența unui al doilea focar puternic de energie rațională ne-au condus la concluzia că, deocamdată, e bine să nu informăm pămîntenii despre descoperirea noastră, aceasta pornind de la o nouă perspectivă asupra preocupării față de soarta Pămîntului. Am luat această hotărîre în interesul societății contemporane.

Și acum, esențialul. Iată cum s-au petrecut lucrurile.

Odată, din pură curiozitate, am hotărît să transmitem un semnal radio în aproximativ aceeași bandă de frecvență, dirijându-l spre acel punct din Univers din care ne parveneau fără încetare misterioasele impulsuri regulate. *Și s-a întâmplat o minune! Semnalul nostru a fost recepționat imediat! A fost reperat și înțeles!* Drept răspuns, în banda de frecvență pe care recepționam, enigmaticul semnal a fost dublat de încă unul, apoi triplat – era un trio de salut, trei semnale sincrone venind din Univers spre noi timp de câteva ceasuri fără întrerupere, ca un marș triumfal care vestea, jubilînd, existența unor ființe raționale în afara Galaxiei noastre, a unor ființe ce dispuneau de posibilități extraordinare de contact cu semenii lor, aflați undeva, la o mare depărtare, în universul necuprins. Era o revoluție în viziunea noastră asupra biologiei cosmice, în cunoștințele noastre despre timp, spațiu, distanță... Oare, într-adevăr, nu mai sîntem singuri pe lume, nu sîntem niște solitari irepetabili în pustietatea inimaginabilă a Universului? Oare, într-adevăr, experiența umană pe planeta Pămînt nu e unica izbîndă a spiritului în Univers?

Ca să verificăm autenticitatea descoperirii noastre, am transmis prin radio formula masei globului pămîntesc, a planetei pe care a răsărit și dăinuie pînă astăzi viața noastră. Am primit dovada că ne descifraseră – ne-au transmis, în chip de răspuns, formula, foarte asemănătoare, a masei planetei lor, din care am tras concluzia că era vorba de o planetă destul de mare, cu o forță de gravitație cît se poate de convenabilă.

Astfel a decurs primul nostru schimb de cunoștințe despre legile fizicii, primul contact al omului cu ființe raționale nepămîntene.

Extraterestrii s-au dovedit a fi parteneri activi, așa că legăturile noastre deveneau pe zi ce trece mai aprofundate și mai strînse. Prin strădaniile lor, contactul căpăta consistență. Curînd am dedus că aveau aparate de zbor a căror viteză o egala pe cea a luminii. Am aflat multe alte lucruri comunicînd, la început, prin intermediul matematicii și al formulelor chimice. Apoi însă ne-au dat de înțeles că ne cunosc limbajul. Am aflat că, de timp îndelungat – încă de pe cînd pămîntenii, izbutind să învingă gravitația, pătrunseseră în cosmos, instalînd aici stații orbitale cu personal la bord – ei

studiază limbile terestre cu ajutorul unei puternice aparaturi, capabile să recepționeze semnale sonore din profunzimile Galaxiei. Urmărind sistematic legătura radio Cosmos-Pământ, izbutiseră, prin comparație și analiză, să descifreze sensul cuvintelor și frazelor noastre. Ne-am convins de acest lucru când au încercat, pentru întâia oară, să se înțeleagă cu noi în engleză și rusă. A fost pentru noi o nouă revelație neverosimilă, uluitoare...

Și acum, esențialul. Ne-am încumetat să vizităm această planetă, aparținând unei civilizații extraterestre, a cărei denumire înseamnă, în interpretarea noastră – Liman Împădurit. Chiar locuitorii ei ne-au invitat, a fost inițiativa lor. Iar noi, după o matură chibzuință, ne-am hotărât. Ne-au comunicat că un aparat de zbor trimis de ei, străbătînd spațiul cu viteza luminii, va ajunge la stația noastră orbitală în 26-27 de ore. Se obligau ca, în același răstimp, să ne aducă înapoi de îndată ce ne vom fi exprimat dorința în acest sens. La întrebările noastre privind modalitățile de cuplare, ne-au răspuns că nu e cazul să ne facem griji, deoarece aparatele lor de zbor se pot cupla ermetic cu orice obiect, indiferent de configurația și construcția lui. Este, probabil, vorba de un sistem de aderență electromagnetică. Am convenit că cel mai bun lucru ar fi ca aparatul lor să se cupleze la trapa de ieșire în cosmos a stației, urmînd ca transferul să se efectueze pe aici. În același fel intenționăm să procedăm la întoarcere, firește, dacă excursia noastră pe Liman se va încheia cu bine...

Lăsăm la bord acest mesaj, sau cum vreți să-l numiți – notă explicativă, scrisoare deschisă, apel... Nu asta e important. Știm foarte bine ce facem și ce răspundere uriașă ne asumăm. Dar nu putem proceda altfel, atîta vreme cît destinul ne-a oferit tocmai nouă șansa de a face umanității acest serviciu mai presus de care nu vedem altul...

Trebuie să știți că cel mai greu a fost să ne biruim sentimentul datoriei, conștiința că eram legați de anumite obligații, de o anumită disciplină, în sfîrșit... A trebuit să ne ridicăm deasupra a tot ce e sădit în fiecare dintre noi prin puterea tradiției, prin legi, prin normele sociale de morală. Părăsim «Paritet» fără să vă prevenim pe voi, conducătorii Centrului, fără să prevenim nici un pămîntean, fără să obținem aprobarea cuiva pentru telurile și misiunea noastră,

dar nu pentru că am nesocoti normele vieții sociale de pe Pământ. Această chestiune a constituit pentru noi subiectul unor dureroase reflecții. Am fost nevoiți să procedăm astfel pentru că ne-a fost ușor să ne imaginăm ce stare de spirit, ce contradicții, ce pasiuni s-ar dezlănțui de îndată ce ar intra în scenă niște forțe care pînă și într-un gol în plus la hochei văd o victorie politică, o dovadă a superiorității sistemului lor de stat. Cunoaștem, vai, prea bine realitatea noastră, pămînteană! Cine poate garanta că posibilitatea de a intra în contact cu o civilizație extraterestră n-ar constitui mobilul unui nou conflict de anvergură între pămînteni?

Pe Pământ e greu sau aproape imposibil să te sustragi luptei politice. Sînd însă vreme îndelungată – zile și săptămîni nenumărate – în cosmosul îndepărtat, de unde globul pămîntesc pare nu mai mare decît o roată de automobil, te gîndești cu durere și neputincios regret că actuala criză energetică, această criză ce isterizează societatea ducînd-o la disperare, care împinge unele țări spre gîndul de a arunca în joc bomba atomică, ar fi doar o mare problemă tehnică, dacă aceste țări ar fi în stare să cadă de acord asupra a ceea ce este mai important...

De teamă să nu răscolim lucrurile, să nu complicăm și mai mult situația oricum atît de primejdioasă a pămîntenilor, am îndrăznit să ne asumăm răspunderea fără precedent de a acționa în fața exponenților unei civilizații extraterestre în numele întregului neam omenesc, potrivit convingerilor noastre, așa cum ne dictează conștiința. Sperăm, avem credința intimă că vom împlini în chip demn această misiune pe care ne-am asumat-o de bunăvoie.

O ultimă chestiune. Gîndurile, îndoielile, șovăielile noastre au stat neconținut sub semnul grijii de a nu aduce prejudicii programului «Demiurg», acest uriaș început în istoria geocosmică a umanității, la care țările noastre au ajuns după atîtea strădanii, după atîția ani de neîncredere reciprocă, de fluxuri și refluxuri în relațiile de colaborare. Totuși, rațiunea a triumfat și noi am slujit conștiincios această cauză comună, după puterile și posibilitățile noastre. Dar, cîntărind lucrurile, nedorind să expunem programul «Demiurg» vreunuia din pericolele enumerate mai sus, am ales: părăsim vremelnic stația «Paritet» pentru ca, la întoarcere, să raportăm umanității despre rezultatele vizitei pe

Liman Împădurit. În caz că vom dispărea pentru totdeauna, sau conducerea ne va socoti nedemni de a continua cartul pe „Paritet“, nu va fi greu să fim înlocuiți. Se vor găsi oricînd băieți capabili să lucreze la fel de bine ca noi.

Pornim în necunoscut. Ne cheamă setea de cunoaștere și visul de veacuri al omului de a descoperi ființe aidoma lui în alte lumi, pentru ca rațiunea să se însoțească cu rațiunea. Nimeni nu știe însă ce ascunde în sine, pentru om, experiența unei civilizații extraterestre. Ne vom strădui să fim obiectivi în aprecierile noastre. Și dacă vom simți că această descoperire implică o primejdie pentru Pămîntul nostru, jurăm să acționăm în așa fel, încît să nu abatem nici un dezastru asupra Planetei.

Și încă ceva. E clipa de bun-rămas. Zărim prin hublouri de departe Pămîntul, strălucind ca un briliant în marea întunecată a spațiului. Pămîntul nostru, superb în albastrul lui neverosimil, nemaivăzut, Pămîntul nostru, fragil ca un căpsor de copil... De aici, ni se pare că toți oamenii din lume sînt frații și surorile noastre, fără ei nu îndrăznim nici măcar să ne imaginăm că am putea exista, cu toate că știm: pe Pămînt lucrurile nu stau nici pe departe astfel...

Ne luăm rămas bun de la globul pămîntesc. Peste cîteva ore vom părăsi orbita «Tramplin», și atunci Pămîntul va ieși din cîmpul nostru vizual. Extraterestrii sînt în drum spre noi. Vor sosi curînd. Peste cîteva ore. A mai rămas foarte puțin timp. Așteptăm.

Și încă ceva. Lăsăm, de asemenea, la bord, niște scrisori pentru familiile noastre. Îi rugăm pe toți cei ce vor avea legătură cu acest caz să transmită scrisorile la destinație...

P.S. Pentru cei ce vor veni pe «Paritet» în locul nostru: în jurnalul de bord am indicat canalul de emisie-recepție și frecvența radio pe care am intrat în contact cu extraterestrii. La nevoie vă vom chema și vă vom transmite informații pe același canal. Din cîte am putut deduce în urma discuțiilor purtate prin radio cu extraterestrii, cel mai comod și, de fapt, unicul mijloc de comunicare rămîn sistemele de la bordul stației orbitale, deoarece semnalele radio transmise din Univers spre Pămînt nu pot atinge suprafața acestuia din cauza unui obstacol de netrecut – ionosfera.

Asta e tot. Cu bine. E timpul.

Textul identic al mesajului e alcătuit în două limbi – engleză și rusă.

Cosmonaut 1-2

Cosmonaut 2-1

La bordul stației «Paritet».

Cartul trei. Ziua a 94-a.“

Exact la ora stabilită, unsprezece după ora Orientului Îndepărtat, pe puntea portavionului „Konvenția“ aterizară, unul după altul, două avioane cu reacție, avându-i la bord pe membrii comisiilor speciale desemnate de cele două părți, americană și sovietică, pentru elucidarea cazului „Paritet“.

Membrii celor două comisii fură primiți conform unui protocol strict. Li se comunică numaidecât că pentru dejun au la dispoziție exact o jumătate de oră. Imediat după dejun urmau să se întrunească în salonul ofițerilor, în cadrul unei ședințe cu ușile închise, pentru a discuta situația excepțională creată pe stația orbitală „Paritet“.

Dar ședința, abia începută, fu întreruptă brusc. Cosmonauții trimiși în misiune de control pe „Paritet“ chemaseră Centrul de pe „Konvenția“ pentru a retransmite primul comunicat primit de la cosmonauții 1-2 și 2-1 aflați în Galaxia vecină, pe planeta Liman Împădurit.

IV

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

ORICE S-AR SPUNE, CIMITIRUL NAIMANILOR, ANA-BEIIT, nu e la o zvîrlitură de băț – sînt pînă acolo treizeci de verste, și asta dacă o iei pe scurtătură, tăind drumul prin stepă.

Burannîi Edighei se sculă foarte devreme în ziua aceea. De fapt, nici nu prea dormise. Abia dacă ațipise nițel spre dimineață. Pînă atunci fusese ocupat – îl pregătise pe răposatul Kazangap de îngropăciune. Toate acestea se fac de obicei chiar în ziua înmormîntării, cu puțin înainte de a fi scos mortul din casă, înainte de *djazana* – rugăciunea obștească din casa răposatului. De astă dată însă totul trebuise făcut în noaptea dinaintea înmormîntării, pentru ca în zori să se poată porni fără zăbavă la drum. Făcuse tot ce se cuvenea de unul singur, dacă nu puneai la socoteală faptul că Dlinnîi Edilbai îi adusese apă caldă pentru grijirea mortului. Edilbai se cam codise, se ferea de mort. Ce mai, îi era frică. Simțindu-l, Edighei îi zisese, parcă în treacăt:

— Cască ochii, Edilbai, că prinde bine în viață. N-ai ce-i face: cîți oameni vin pe lume, atîția trebuie îngropați.

— Da, de bună seamă, încuviințase cu glas șovăitor Edilbai.

— Păi! Să zicem că mor mîine: chiar n-o să se găsească nimeni să mă pregătească pentru somnul de veci? O să-mi dați brînci în vreo groapă și gata?

— Ce prăpăstii tot îndrugi acolo! se posomorîse Edilbai, făcînd lampa mai mare și străduindu-se să se dea mai aproape de mort. Fără dumneata, viața n-ar avea nici un haz pe-aici. Așa că mai bine să ne trăiești. Pămîntul poate să mai aștepte.

Pregătirea mortului îi luă vreun ceas și jumătate, dar Edighei rămase mulțumit. Îl spălase cum se cuvine, îi îndreptase mîinile și picioarele și i le așezase cum se cuvine, croise giulgiul alb, fără să se zgîrcească la pînză, și-l înfășurase pe Kazangap cum se cuvine. Ba cu o cale îl învățase și pe Edilbai cum trebuia croit giulgiul. Apoi se ocupă și de sine. Se bărbieri cu grijă, își potrive mustățile. Avea mustăți dese, bogate, cum îi erau și sprîncenele. Numai că prinseseră a albi. Da, încărunțea. Edighei nu-și uită nici medaliile ostășești, ordinele și insignele de fruntaș, le lustrui pe toate, agățîndu-și-le pe manta, să fie pregătit pentru a doua zi.

Așa trecu noaptea. Edighei se minuna de sine – cît de simplu și de liniștit făcea toate astea. Să-i fi spus dinainte cineva, n-ar fi crezut să aibă îndemînare și pentru o treabă

atît de tristă. Pesemne așa-i fusese scris, să-l îngroape el pe Kazangap. Voia Celui-de-sus.

Ca să vezi. Cine s-ar fi putut gîndi la așa ceva cînd se întîlniseră pentru întîia oară, în gara Kumbel? Era la sfîrșitul lui patruzeci și patru, Edighei fusese demobilizat în urma unei contuzii. Te uita la el – totul părea în regulă: picioarele și mîinile la locul lor, capul pe umeri, numai că, vezi dumneata, tocmai capul ăsta parcă n-ar fi fost al lui. În urechi îi stăruia un vuiet ca un fel de vînt necurmat. Făcea cîțiva pași și se împleticea, ametea, parcă se-nvîrtea lumea cu el, i se făcea greață. Și îl scăldau sudorile – cînd reci, cînd fierbinți. Nici limba nu-l mai asculta, uneori îi era greu să articuleze fie și cîteva cuvinte. Zdravăn îl mai pâlise unda de șoc de la obuzul acela nemțesc. De omorît nu-l omorîse, dar nici să trăiască nu-l lăsase. Edighei se pierduse de-a binelea. Era tînăr, părea sănătos, dar, odată întors acasă, la Aral, ce avea el să facă, la ce mai era bun? Ce noroc, dăduse peste un medic bun. Nici măcar nu-i prescrisese leacuri, îl consultase numai, îl ascultase, îl pipăise – Edighei și-l amintea de parc-ar fi fost ieri, un zdrahon roșcovan, cu halat alb și bonetă albă, cu ochi limpezi și nasul mare, care-l bătea vesel pe umăr, rîzînd:

— Vezi tu, frățioare, zicea, războiul o să se termine curînd, altfel, după o vreme, te-aș retrimite pe front; ai mai putea lupta încă. Dar ajunge. Îi batem noi cumva și fără tine. Numai să nu te lași ros de îndoieli – colo, peste vreun an, poate chiar mai devreme, o să te simți iarăși zdravăn ca un taur. Asta ți-o spun eu, și cîndva o să-ți aduci aminte de vorbele astea. Pînă una-alta, întoarce-te pe meleagurile tale. Nu-ți fă griji: de-alde tine trăiesc o sută de ani...

Drept vorbise doctorul cel roșcovan. Așa se și întîmplase. Numai că, ușor de zis – un an, colo, și gata. Însă el, de cum ieșise din spital, cu mantaua botită, cu ranița-n spinare și cu o cîrjă sub braț – pentru orice eventualitate – și o pornise prin oraș, parcă pătrunsese într-o pădure înnop-tată. Capul îi vuia, picioarele-i tremurau, ochii i se împăien-jeniseră. Iar prin gări și trenuri cui îi păsa, era lume cîtă iarbă, cine avea putere răzbătea, cine nu – la o parte. Totuși, răzbise, se tîrîse și el cumva. Să vezi și să nu crezi: după vreo lună de pribegie, într-o noapte, trenul se opri în

gara Aralsk. „Veselul cinci sute șapte“, așa era poreclit trenul acela, deie Domnul ca nimeni să nu mai călătorească vreodată cu asemenea trenuri...

Dar pe-atunci era bucuros și de-atât. Lunecase din vagon bîjbîind, ca de pe-un munte, și se oprise buimac, era un întuneric să-ți bagi degetele-n ochi, numai ici-colo licărul felinarelor din gară. Bătea vîntul. Vîntul acela-l întîmpinase. Era vîntul lui, un vînt drag, vîntul Aralului. Mireasma mării îl lovise drept în față. Pe vremuri, marea era la doi pași, clipocea chiar lîngă calea ferată. Acum n-o mai zărești nici cu binoclul...

I se tăiase răsuflarea – dinspre stepă adia abia simțit a pelin încins, mireasma primăverii trezite iarăși la viață pe întinderile din jurul Aralului. Așadar, acasă! În sfîrșit, acasă!

Edighei cunoștea bine gara aceea și mica așezare de lîngă gară, de pe malul mării, cu ulicioarele ei întortocheate. Noroiul i se lipea de cizme. Chitise să înnopteze în cătun la niște cunoscuți, pentru ca dimineata s-o pornească spre Jangheldi, aulul său de pescari, pînă la care era o bucată bună de drum. Nici nu băgase de seamă cum ulicioara îl scosese în marginea cătunului, pe malul mării. Edighei nu se putuse stăpîni și se apropiase de mare. Se oprise pe fișia udă de nisip. Ascunsă în beznă, marea se ghicea doar din sclipirea creștelor de val ce izbucneau din întuneric dantele, zvonind, și piereau într-o clipă. Luna își luase chipul din preajma zorilor, strălucea, pată albă, singuratică în țării, sub o buză de nor.

Așadar, se revedeau.

— Bună dimineata, Aral, șoptise Edighei.

Se așezase apoi pe o piatră, își aprinsese o țigară – deși, din cauza contuziei, doctorii îl sfătuiseră să se lase de fumat. Mai tîrziu se lepădase de năravul ăsta. Dar atunci se înfuriase – parcă în fumul de tutun sta necazul, el nu știa cum să trăiască mai departe. Ca să ieși în larg, îți trebuie mîini zdravene, șale zdravene și, mai cu seamă, cap zdravăn, ca să nu ametești în șalupă. Fusesse pescar iscusit înainte de război, dar acum? Invalid era și nu era – ajunsese un fel de nimeni, nu era trebuincios nimănui. Capul, mai ales, asta era limpede, îl făcea cu totul nepotrivit pentru munca aspră de pescar.

Edighei tocmai dădea să se ridice, cînd pe țărm apăruse, cine știe de unde, un cîine alb. Alerga cu pași mărunți pe buza apei. Se oprea în răstimpuri, adulmecînd atent nisipul umed. Edighei îl chemase. Cîinele se apropiase încrezător, se oprise lîngă el, dînd din coadă. Edighei îi mîngîiase ușor grumazul zbîrlit.

— De unde ești tu, ia spune? De unde vii? Cum te cheamă? *Arstan? Jolbars? Boribasar?** Aha, pricep, cauți pește, ai? Bravo, bravo! Numai că marea nu se milostivește întotdeauna să-ți arunce un peștișor la picioare. Ce să-i faci! Trebuie să alergi. De-aia ești așa jigărit. Eu, prietene, mă întorc acasă. Tocmai de lîngă Königsberg. Încă puțin și ajungeam și în orașul ăsta, numai că m-a plesnit chiar la spartul tîrgului un obuz, de-abia am scăpat cu zile. Și acum, mă gîndesc și mă tot gîndesc pe unde să scot cămașa. Ce te uiți așa? N-am nimic pentru tine. Poate doar ordine și medalii... E război, prietene, foamete peste tot. Milă mi-e de tine, dar de... la stai, am colea niște bomboane, i le duc băiețașului meu, cred că aleargă de-acum, așa ar trebui...

Edighei nu pregetase, își desfăcuse ranița pe jumătate goală, în care avea un pumn de bomboane învelite într-o frîntură de ziar, o năframă pentru nevastă, cumpărată din mersul trenului, dintr-o gară, și două bucăți de săpun cumpărate la fel, de la speculanți. Și mai avea în raniță un rînd de albituri soldățești, o centură, o bonetă militară, o tunică de rezervă, niște pantaloni — cam ăsta-i era tot bagajul.

Cîinele înșfăcase cu limba bomboana aceea din palma lui și o spărsese cu zgomot între dinți, dînd din coadă și privindu-l cu ochii strălucind de speranță.

— Ei, și-acum rămîi cu bine.

Edighei se ridicase și o pornise de-a lungul țărmului. Se hotărîse să nu mai tulbure somnul oamenilor din cătun, mijeau deja zorii, era mai bine să se îndrepte fără zăbavă spre Jangheldi. Abia către amiază reușise să ajungă în aul, mergînd tot de-a lungul coastei. Și cînd te gîndești că înainte vreme ar fi făcut calea asta în două ceasuri. Aulul îl întîmpinase cu o veste înfricoșătoare: băiețașul lui era dus

* *Arstan, jolbars, boribasar* — leu tîrziu dulău

de mult dintre cei vii. Când Edighei fusese mobilizat, copilul abia împlinise șase luni. Și uite că n-avusese zile, murise la numai unsprezece luni. Se îmbolnăvisese de pojar și nu putuse înfrunta fierbințeala aceea dinlăuntrul lui, se mistuise, se stinsese. Nu se înduraseră să-i scrie tatălui, pe front, despre asta. Unde și pentru ce să-i scrie? Soldatului îi e de-ajuns pîinea amară a războiului... Dacă rămîne viu, află el cînd se întoarce, o să se amărască, dar pînă la urmă tot o să-i treacă, judecaseră în sinea lor oamenii din aul și o sfătuiseră pe Ukubala să nu-i dea de știre despre cele întîmplate. Sînteți tineri, îi spusese, războiul o să se termine el cumva și, dac-o da Cel-de-sus, o să aveți și alți copii. „Că s-a frînt o rămurică nu-i mare nenorocire, trunchiul paltinului să rămîină întreg.“ Atîrnaseră la cîntar și alte pricini, nerostite de nimeni cu glas tare, dar știute de toți: războiu-i război, și dacă-l doboară vreun glonte, măcar să-și ia rămas bun de la lumea asta cu nădejdea că uite, i-a rămas acasă un vlăstar, nu i se stinge neamul...

Dar pentru tot ce se întîmplase Ukubala se învinuia numai pe sine. Se prăpădea de plîns, îmbrățișîndu-și bărbatul întors acasă. Așteptase ziua aceea plină de speranță, dar și cu nesfîrșită durere, sfîșiată de simțămîntul unei vinovății chinuitoare. Bătrînele, îi povestise ea lui Edighei toată-n lacrimi, îi spusese că băiețelul are pojar, boală cu care, ziceau, nu-i de glumit, trebuie să-l învelești cît mai strîns în pături din păr de cămilă, să-l ții numai pe întuneric și să-i dai să bea apă fiartă și răcită, încolo, cum o fi voia Domnului, dacă o putea îndura fierbințeala, scapă. Dar ea, neroada, nu le ascultase pe bătrînele din aul. Ceruse din vecini o căruță și dusesse copilașul bolnav la gară, la doctoriță. Dar cînd, hurducați în goana cailor, ajunseseră la Aralsk, era de-acum prea tîrziu: bietul băiețaș se mistuise pe drum. Doctorița o ocărîse cum îi venise la gură: ar fi trebuit, zicea, să le ascuți pe bătrîne...

Iată ce vești căzuseră asupra lui Edighei de îndată ce trecuse pragul casei. Împietrise auzindu-le, se făcuse, din acel ceas, negru de supărare. N-ar fi crezut vreodată că va tînji atît de aprig după micuțul acela, primul lui născut, al cărui chip nici măcar nu și-l mai amintea deslușit. Poate că tocmai de aceea îi era atît de greu să se împace cu pierderea suferită. Nu putea uita nici cum zîmbetul acela știrb,

încrezător, luminos. La amintirea lui, inima îi sîngera întruna.

De aici începuse totul. Lui Edighei i se făcuse lehamite de aul. Cîndva, aici, pe țărmul argilos, se înșirau vreo cincizeci de case. Oamenii se îndeletniceau cu pescuitul. Era și un artel. Din asta trăiau. Acum rămăseseră vreo zece colibe părăginite. Bărbați nu mai erau, îi măturase războiul pe toți. Doar bătrîni și copii – ba și pe ei îi puteai număra pe degete. Ca să nu moară de foame, mulți dintre cei rămași se împrăstiaseră prin aulele colhoznice sau prin cele crescătoare de vite. Artelul se destrămase. N-avea cine ieși în larg.

Și Ukubala s-ar fi putut duce acasă, era de fel din ținuturile de stepă. Veniseră și la ea părinții, o chemaseră stăruitor. Hai cu noi, îi spuneau, măcar pînă trec vremurile astea grele. Cînd s-o întoarce Edighei de pe front, n-o să te țină nimeni, te poți întoarce numaidecît la Jangheldi. Dar Ukubala se împotrivise cu îndărătnicie: „Îmi aștept bărbatul. Băiețașul nostru s-a dus. Dacă Edighei se întoarce, măcar nevasta să și-o găsească unde a lăsat-o. Nu sînt singură, mai sînt bătrînii, mai sînt copiii, o să-i ajut, o să ne ținem laolaltă cum om putea.“

Și bine făcuse Ukubala. Numai că Edighei, încă din primele zile, o ținuse una și bună că era peste puterile lui să rămînă fără nici o treabă aici, lîngă mare. Avea și el dreptatea lui. Părinții Ukubalei, veniți să-l vadă pe Edighei, le propuseseră să se mute la ei. Vino, omule, spuneau, ai să trăiești pe lîngă turmele noastre, în stepă. Încet-încet ai să te-nzdrăvenești și-ai să te apuci și tu de vreo treabă: o turmă poți păstori și tu... Edighei mulțumise, dar nu le urmase sfatul. Știa că oricum avea să ajungă o povară pe capul lor. Să stai o zi, două la neamurile nevestei, mai treacă-meargă. Dar de la o vreme, dacă nu pui umărul, cui îi trebuiești?

Și atunci, el și Ukubala hotărîseră să riște. Hotărîseră să-și încerce norocul la calea ferată. O să se găsească ea vreo muncă și pentru Edighei – fie paznic, fie lucrător de întreținere la vreun canton – să deschidă și să închidă bariera. Nu se putea să nu fie ajutat un invalid de război.

Aşa că primăvara o luaseră din loc. Erau tineri, nimic nu-i lega prea strâns de cătunul acela. La început, înnop-taseră prin stații. Dar o muncă potrivită nu izbutiseră să găsească. Iar cu locuința era și mai rău. Stăteau pe unde se nimerea, își trăiau zilele făcînd tot felul de corvezi pe la calea ferată. Pe atunci, Ukubala ducea greul, ea, sănătoasă și tînără, era cea care muncea cel mai mult. De tocmit la tot felul de încărcări și descărcări se tocmea Edighei, ca bărbat sănătos cum părea la prima vedere, dar treaba o făcea Ukubala...

Aşa se nimeriseră într-o bună zi – primăvara era de-acum în toi – în marea gară Kumbel. Descărcau cărbune. Vagoanele pline erau trase pe liniile secundare direct în curtea din spate a depoului. Aici cărbunele era descărcat mai întîi direct pe pămînt, pentru ca platformele să fie elib-erate cît mai repede, apoi era cărat cu roabe și descărcat tocmai sus, în vîrfurile haldelor mari cît casa. Rezervă pentru un an întreg. Era o muncă peste măsură de grea, înbîcșită, murdară. Dar ce să-i faci, omul trebuie să trăiască. Cu o furcă Edighei zvîrlea cărbunele în roabă, iar Ukubala o urca pe podețul înclinat pînă sus, unde o golea, întorcîndu-se din nou jos. Edighei încărca iarăși, și Ukubala, ca un cal de povară, împingea iarăși, cu ultimul strop de vlagă, povara grea, peste puterile unei femei. De parcă toate astea n-ar fi fost de ajuns, zilele se făceau tot mai fierbinți, era arșită de-a binelea, și din pricina ei și a prafului de cărbune lui Edighei i se întunecau ochii și se sufoca. Simțea cum îl lasă puterile, îi venea să se prăvale pe o grămadă de cărbuni și să nu se mai ridice niciodată. Cel mai rău îl chinuia însă gîndul că nevastă-sa, înecîndu-se cu praful negru, era silită să facă ceea ce s-ar fi convenit să facă el. Îl durea inima cînd o privea. Neagră din cap pînă-n călcîie din pricina prafului de cărbune, numai albul ochilor și dinții îi străluceau. Și era learcă de sudoare. Sudoarea, amestecată cu praf de cărbune, îi lăsa dîre negre pe gît, pe piept, pe spate. Ar fi îngăduit el așa ceva să fi fost în putere? Zece vagoane ar fi descărcat singur din cărbunele ăsta blestemat, numai să n-o vadă chinuindu-se pe Ukubala.

Cînd părăsiseră aulul acela pustiu, Jangheldi, în speranța că pentru Edighei, ca invalid de război, se va găsi

lesne o slujbă potrivită, la un singur lucru nu se gîndiseră: că țara era plină de foști combatanți, care, toți, trebuiau să învețe din nou să trăiască. Ba încă Edighei, ferice de el, avea mîini și picioare. Dar cîți schilozi – fără picioare, fără mîini, în cîrje și cu proteze – străbăteau atunci țara pe calea ferată! În nopțile lungi, cînd, aciuindu-se în vreun ungher al clădirii arhipline și urît mirositoare a gării, așteptau să treacă noaptea, Ukubala, cerîndu-și dinainte iertare pentru gîndurile ei, înălța spre Cel-de-sus mulțumiri mute pentru că bărbatu-său se afla lîngă ea și nu era mutilat de război într-atît, încît să i se facă groază privindu-l și să știe că nu mai e nici o speranță. Căci ceea ce văzuse prin gări o înfricoșase și o făcuse să sufere cumplit. Oameni fără picioare, fără mîini, ciopîrțiți și scrijelați, în mantale ferfenițite, sub mormane de zdrențe, în cărucioare, în cîrje, cu însoțitori, fără adăpost, buimaci, nomazi prin trenuri și prin stații, năvălind în cantine și bufete, frîngîndu-și inima cu urletele și plînsul lor de bețivi... Ce-i aștepta pe fiecare din ei, cu ce putea fi înlocuit ceea ce e de neînlocuit? Chiar și numai pentru că o asemenea nenorocire o ocolise – căci s-ar fi putut să n-o ocolească –, pentru că bărbatul i se întorsese, fie și contuzionat, dar întreg, Ukubala ar fi fost în stare să plătească trudind din greu pînă la sfîrșitul lumii. De aceea nu se plîngea, de aceea nu se dădea bătută, îndura, chiar și atunci cînd abia-și mai tîra picioarele, cînd ar fi zis că – gata – ajunsese la capătul răbdărilor...

Dar toate astea nu-i făceau lui Edighei inima mai ușoară. Era timpul să facă ceva, să-și găsească un loc al lor în lume. Că doară n-or să pribegească în veci. Și tot mai des îl încerca gîndul: ce-ar fi să zică într-o bună zi *taubakel** și să debarce undeva, într-un oraș, iar acolo – cum le-o fi norocul? Numai de i s-ar întoarce sănătatea, de-ar scăpa odată de urmele contuziei ăsteia blestemată. Atunci s-ar putea bate și el, ar putea sta și el pe picioarele lui... Lucrurile s-ar fi putut orîndui, firește, în fel și chip la oraș, poate chiar s-ar fi deprins cu timpul, devenind și ei orășeni, ca atîția alții, dar a fost să fie altfel. Da, brațul destinului, cum altfel ai putea numi întîmplarea aceea...

*„Fie ce-o fi”.

Într-una din zile – erau în aceeași gară Kuinbel, lucrau pe același munte de cărbune –, în curtea din spatele depoului își făcuse intrarea, călare pe o cămilă, un cazah venit, pesemne, din stepă cu cine știe ce treburi. Cel puțin așa părea la prima vedere. Noul venit priponise animalul pe locul viran din apropiere și, aruncînd o privire îngrijorată în jur, se apropiase, purtînd sub braț o desagă goală.

— Hei, frățioare, îi spusese el lui Edighei cînd ajunsese în dreptul lui, fii bun și mai uită-te după cămila asta a mea, să n-o necăjească ciurda asta de copii. Că au ei năravul ăsta: întărită și lovesc bietul dobitoc. Ba, ca să facă haz, pot să-l dezlege. Eu vin acuși, nu stau mult.

— Du-te liniștit, am eu grijă, îi făgăduise Edighei, ștergîndu-și fruntea cu o cîrpă neagră, îngreunată de sudoare.

Sudoarea-i curgea șiroaie pe chip. Edighei se învîrtea oricum în jurul mormanului de cărbune, încărcînd roaba, așa că nu era mare lucru să arunce cînd și cînd cîte-o privire, să vadă de nu cumva dracii de copii din gară se-apucaseră să necăjească biata cămilă. Le cunoștea isprăvile, îi mai văzuse, întăritau nefericitul animal într-atît, încît bietul de el începea să ragă, îi stucea și se lua după ei. Or, tocmai asta era plăcerea ștregarilor: întocmai ca vînătorii primitivi, o înconjurau, scoțînd strigăte sălbatice, lovind-o cu pietre sau bete. Vai de sufletul ei pînă i se întorcea stăpînul.

Și de astă dată, ca un făcut, năvăli în goana mare, nu se știe de unde, o ceată de puști zdrențăroși bătînd mînea. Și nu-și găsiră altă țintă pentru mînea aceea decît biata cămilă împiedicată, în care șutau cu sete, din răspuțeri. Cămila se ferea cît putea, dar ei continuau să-i piseze cu mînea coastele, trăgînd care mai de care mai cu putere și mai precis. Cel care nimerea cămila topăia de bucurie, de parc-ar fi băgat gol...

— Hei, voi de colo, ia cărați-vă de-aici, fuga! Îi amenințase Edighei, agitîndu-și furca. V-arăt eu vouă.

Copiii o luaseră la picior – îl crezuseră, pesemne, stăpînul cămilei, ori, poate, chipul încărcătorului de cărbuni era prea înfricoșător, ba mai părea și beat, așa că nu se făcea să te pui cu el, drept care se îndepărtară în fugă, bătînd mînea. N-aveau de unde să știe că ar fi putut sîcîi

cămila cît poșteau fără să se teamă de vreo pedeapsă, Edighei îi amenințase numai de formă, în starea lui de atunci n-ar fi putut alerga după ei nici doi pași. Fiecare lopată de cărbune aruncată în roabă îl costa mari eforturi. N-ar fi crezut niciodată că era atît de respingător, de umilitor să te simți neputincios, bolnav, de prisos. Ametea întruna. Și sudoarea aceea, chinuitoare. Edighei se topea văzînd cu ochii, era la capătul puterilor. Din pricina prafului de cărbune scuipa din rărunchi o flegmă neagră, vîscoasă. Ukubala se străduia neîncetat să ia asupra-i partea cea mai grea a muncii, pentru ca el să se poată odihni nițel, să stea deoparte. Așa că încărcă singură roaba și o căra sus, pe haldă. Dar Edighei nu putea îndura s-o vadă spetindu-se, se ridica iarăși, trecea iarăși la treabă...

Omul care-l rugase să aibă grijă de cămilă se întoarse curînd, cu desaga plină. O potrivi pe spinarea cămilei și, înainte de a porni la drum, se apropie de Edighei, să schimbe cîteva vorbe cu el. Și, nu știu cum, dar se înțeleseră din prima clipă. Omul era Kazangap, un feroviar de la halta Boranlî-Burannîi...

Se dovedi că erau de fel de pe aceleași meleaguri. Kazangap mărturisi că și el se trăgea din aulele de lîngă Aral. Asta îi apropie numaidecît.

... Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că întîlnirea aceea avea să le hotărască, lui Edighei și Ukubalei, întreg viitorul. Kazangap îi înduplecase pur și simplu să plece împreună cu el la halta Boranlî-Burannîi, să se statornicească acolo. Există asemenea oameni care ți se lipsesc de inimă de la primul cuvînt. Ca înfățișare, Kazangap n-avea nimic deosebit, ba dimpotrivă, dar tocmai simplitatea asta dezvăluia în el un om ce dobîndise înțelepciune prin încercări grele. Părea, la prima vedere, cel mai obișnuit cazah, cu straiele lui decolorate de atîta purtat, ce luaseră forma corpului. Pantalonii, din piele de capră argăsită, erau și ei aleși anume, fiind foarte potriviți pentru călărit. Dar el știa și prețul lucrurilor – o șapcă de feroviar, ca nouă, păstrată anume pentru asemenea drumuri, îi acoperea capul mare, iar cizmele din piele de box, purtate și ele timp de mulți ani, erau frumos peticite și cusute cu fir smolit. Că era un adevărat om de stepă, învățat cu munca aspră, ți-era

limpede dacă-i priveai chipul cafeniu ca scoarta stejarului, ars de soarele dogoritor și bătut de vânturi, și palmele bătucite, noduroase. Umerii, gîrboviți de trudă înainte de vreme, îi căzuseră, și de aceea gîtu-i părea lung, ca la gînsaci, cu toate că era om potrivit de statură. Avea ochi uimitor de frumoși – căprui, pătrunzători, atenți, plini de zîmbet, împresurați de riduri subțiri ca niște raze, care fremătau cînd și-i mijeau.

Kazangap avea pe-atunci aproape patruzeci de ani. Părea mai vîrstnic din pricina mustăților, tunse perie, și a smocului de barbă zburlită. Cea mai mare încredere ți-o trezeau vorbele lui pline de bun-simț. Ukubala simțise pe loc un mare respect pentru el. Tot ce spunea Kazangap era cumpănit. Și înțelept. Dacă, zicea, tot ai contuzia asta la cap, de ce să-ți năpăstuiești și restul trupului? Am băgat de seamă numaidecît că munca asta-i peste puterile tale. Nu te-ai înzdrăvenit încă îndeajuns pentru asemenea treabă. Abia te ții pe picioare. Pentru o vreme îți trebuie o muncă ceva mai ușoară, undeva la aer curat, unde să poți bea pe săturate lapte nesmîntînit. Uite ce zic eu: nouă, la haltă, ne crapă buza după oameni pentru lucrările de terasament. Șeful cel nou mă tot întreabă: ai fost paznic aici, zice, fă rost de oameni. Dar de unde? Toți sînt pe front. Iar pentru cei ce-au terminat-o cu războiul e destul de lucru prin alte părți. Sigur, la noi nu curge lapte și miere. Trăim în loc urgisit, jur-împrejur – pustiu și arșită: stepele Sarî-Ozeki. Apa se aduce în cisterne, o dată pe săptămînă. Și nu arareori cu întîrziere. Ce să-i faci, se mai întîmplă. Și atunci trebuie să alergi după ea prin stepă, s-o aduci în burdufuri de la fîntîni îndepărtate, pleci dimineata și te-ntorci în faptul serii. Dar tot mai bine în stepă, zicea Kazangap, decît să te canonești așa, rătăcind dintr-un loc în altul. Ai un acoperiș deasupra capului, loc de muncă stabil, o să-ți arătăm, o să te-nvățăm ce și cum, îți poți dura chiar și gospodărie. Dacă-ți dai silința. În doi, zicea, o să cîștigați destul de bine. Se întoarce ea și sănătatea, o să vedeți voi, iar dacă o să vi se urască, o să puteți pleca oricînd unde credeți voi că-i mai bine.

Așa le vorbise Kazangap. Edighei se gîndise, se răzgîndise și în cele din urmă se-nvoise. Chiar în aceeași zi

porniseră, împreună cu Kazangap, prin stepele Sarî-Ozeki, spre halta Boranlî-Burannîi, căci pregătirile de drum ale lui Edighei și ale Ukubalei erau scurte chiar și pentru acele vremuri. Își strânseseră lucrurile și – la drum! Ce aveau de pierdut? Așa că se hotărâseră să-și încerce norocul și la Boranlî-Burannîi. Timpul avea să arate că acolo le era locul.

Drumul acela prin stepă, de la Kumbel la Boranlî-Burannîi, avea să-i rămână lui Edighei în minte o viață. La început, merseseră de-a lungul căii ferate, dar după un timp se abătuseră, luînd-o pieziș, printre coline. În felul acesta, le explicase Kazangap, scurtau drumul pe puțin cu vreo zece kilometri, pentru că aici calea ferată făcea o buclă mare, ocolind marele *takîr* – fundul unui lac sărat care existase cîndva aici, dar secase de multă vreme. Sarea și o umezeală ca de mlaștină mai răzbăteau din fundul fostului lac și acum. În fiecare primăvară, întinderea aceasta sărată se trezea la viață, devenind un fel de chiselită mlăștinoasă, greu de trecut, iar vara se acoperea cu o pojghită albă de sare, întărindu-se ca piatra și rămînînd așa pînă în primăvara următoare. Că aici fusese cîndva un mare lac sărat Kazangap știa din spusele lui Elizarov, un geolog al stepei, cu care mai tîrziu Edighei avea să lege o mare prietenie. Un om într-adevăr învățat.

Așadar, Edighei, care pe vremea aceea nu era încă Burannîi Edighei, ci doar un cazah de lîngă Aral, întîlnit întîmplător de un feroviar din Burannîi, un invalid de război fără căpătîi care își încredințase soarta lui Kazangap, se îndrepta, împreună cu nevastă-sa, în căutare de lucru și adăpost, spre neștiuta haltă Boranlî-Burannîi și nici măcar prin gînd nu-i trecea că avea să rămână acolo toată viața.

Întinderile uriașe, fără de margini ale stepelor Sarî-Ozeki, acoperite primăvara de o verdeată repede trecătoare, îl ametiseră pe Edighei. Și la marea Aral erau stepe și șesuri întinse, podișul Ustiurt este și el destul de mare, dar o asemenea pustietate vedea pentru întîia oară. Mai tîrziu, Edighei avea să-și dea seama că numai cel ce-și poate măsura tăria propriului suflet cu măreția pustiului poate înfrunta de unul singur marea muțenie a stepei. Da, necuprinse erau pustiurile Sarî-Ozeki, dar gîndul viu al omului le poate cuprinde. Iar Elizarov era bărbat înțelept în

toată puterea cuvîntului, căci ştia să desluşască înţelesurile ce mocneau sub puza gîndurilor tulburi.

Cine ştie cum s-ar fi simţit Edighei şi Ukubala pe cînd se afundau în stepă, dacă n-ar fi fost cu ei Kazangap, care mergea cu pas hotărît în frunte, ducînd cămila de căpăstru. Edighei făcea drumul călare, cocoţat printre bagaje. Fireşte, în şa era locul Ukubalei, şi nu al lui. Dar Kazangap, şi mai cu seamă Ukubala însăşi, stăruiseră îndelung, îl siliseră aproape să încalece: „Noi sîntem oameni sănătoşi, pe cînd tu trebuie să-ţi cruţi puterile, aşa că nu mai cîrţi, nu ne mai ţine din drum, avem de bătut cale lungă...” Cămila era tînără, prea crudă încă pentru poveri mari, şi de aceea mergeau doi pe jos, unul călare. Pe spinarea lui Karanar, cămila de astăzi a lui Edighei, ar fi putut călători liniştiţi toţi trei, şi încă mergînd mai repede: în trei ore şi jumătate – patru de trap întins ar fi mistuit drumul acela. Atunci însă ajunseseră la Boranlî-Burannî abia noaptea tîrziu.

Dar, tot sînd de vorbă şi cercetînd cu privirea locurile necunoscute din jur, nici nu simţiseră cum trece timpul. Pe drum, Kazangap le povestise cum se întîmplase el aici, în stepă, la calea ferată. Era încă tînăr Kazangap, avea treizeci şi şase de primăveri atunci, înainte de sfîrşitul războiului. Era de felul lui cazah de la Aral. Aulul Beşagaci, unde se născuse, era la vreo treizeci de kilometri de Jangheldi, pe ţărmul mării. Şi, cu toate că pribegise de multă vreme, trecuseră ani şi ani de-atunci, Kazangap nu-şi revăzuse niciodată aulul natal. Avusese şi de ce să nu se înghesuie într-acolo. Tatăl său, aflară Edighei şi Ukubala, fusese surghiunit cînd cu lichidarea chiaburimii ca clasă şi murise curînd după aceea, pe drumul de întoarcere din surghiun, după ce se dovedise că nu era defel chiabur şi că, îndeobşte, zadarnic fuseseră năpăstuiţi gospodarii mijlocaşi ca el. Îi dăduseră drumul, dar era prea tîrziu. Ai lui – fraţii şi surorile lui Kazangap – se zburătăciseră între timp care-ncotro, cît mai departe de ochii autorităţilor. Şi de atunci parcă-i înghiţise pămîntul. Pe Kazangap, care la vremea aceea era foarte tînăr, activiştii peste măsură de zeloşi îl sileau să tot ia cuvîntul la şedinţe ca să-şi condamne tatăl, să spună în faţa lumii că sprijină cu înflăcărare linia, că tatăl său fusese pe drept condamnat ca element străin, că el se leapadă de

asemenea tată și că pentru dușmani de clasă ca el, ca taică-său adică, nu-i loc pe pământ, că oriunde s-ar aciui îi aștepta pieirea.

Ca să scape de rușine, Kazangap se văzuse nevoit să-și ia lumea-n cap. Șase ani bătută pe muchie lucrase la Betpak-Dala – în Stepa Flămîndă de lîngă Samarkand. Tocmai începuse destelenirea unor pămînturi virgine pe care urmau să ia ființă plantații de bumbac, și era mare nevoie de oameni. Locuiau în barăci, săpau șanțuri. Fusesse, pe rînd, săpător, tractorist, brigadier, căpătase și diplomă de fruntaș. Acolo se și însurase. Spre Stepa Flămîndă alergau pe vremea aceea, atrași de cîștig, oameni din toate colțurile țării. Bukei venise de lîngă Hiva, de prin părțile Kara-Kalpakului, împreună cu familia fratelui ei, ca să muncească la Betpak-Dala. Și le fusese sortit să se întîlnească. Se căsătoriseră la Betpak-Dala și hotărîseră să se întoarcă în ținutul lui Kazangap, la Marea Aral, printre oameni cunoscuți, pe meleagurile natale. Numai că nu chibzuiseră îndeajuns. Merseseră îndelung, tot schimbînd la trenuri, și, într-o gară, la Kumbel, Kazangap se întîlnise întîmplător cu pămînteni de-ai lui de la Aral, și pricepuse din vorbele lor că n-avea rost să se întoarcă la Beșagaci, unde tot cei de care fugise erau mari și tari. Și Kazangap părăsise gîndul de a se întoarce în aul. Nu pentru că i-ar fi fost teamă de ceva, avea de-acum o diplomă cîștigată cu cinste în Uzbekistan. Dar nu voia să dea ochii cu niște oameni care triumfaseră batjocorindu-l. Încă le mai mergea, ieșiseră basma curată, dar cum i-ar fi stat lui, după cîte îndurase, să le întindă mîna de parcă nimic nu s-ar fi-ntîmplat.

Lui Kazangap nu-i plăcea să-și amintească de lucrurile astea, nu-și dădea seama că, în afară de el, toți ceilalți uitaseră de mult și să se gîndească la ele. Numai de două ori în toți anii aceia, mulți la număr, ce trecuseră de la statornicirea lui pe aceste meleaguri, dăduse de înteles că pentru el nu există uitare. O dată îl supăraser rău de tot fecioru-său, a doua oară – o glumă stîngace a lui Edighei.

Atunci, înțîia oară, tocmai sosise Sabitjan și stăteau tustrei la masă, bînd ceai și stînd la taifas despre ce mai era nou pe la oraș. Printre altele, Sabitjan povestise, rîzînd, cum se întorceau, spășiți, cazahii și chirghizii care plecaseră în

anii colectivizării la Sinkiang. O duseseră ca vai de lume în China, în comune, oamenii n-aveau voie nici să mănînce acasă – la cazan, de trei ori pe zi, cu mic cu mare la coadă. Aşa trai bun le-au dat chinezii, că o tureau de-acolo ca opăriți, lăsînd cătel și purcel. Acum se rugau în genunchi să fie primiți înapoi.

— Și ce-i de rîs în asta? Kazangap se întunecase deodată și buzele prinseseră a-i tremura de mînie. Rar i se întîmpla așa ceva, și la fel de rar vorbise pe tonul ăsta cu feciorul lui, pe care-l adora, pe care îl purta prin școli și internate și nu-i refuza nimic, încredințat că avea să ajungă om de vază. Ce găsești de rîs în asemenea lucruri? repetase el cu glas surd, tot mai încordat din pricina sîngelui ce i se urcase la cap. Oamenii aceia trăiesc o mare nenorocire.

— Și cum ai vrea să vorbesc de chestiile-astea? Curios om mai ești! se minunase Sabitjan. N-am spus nimic neadevărat.

Taică-său rămăsese tăcut, își împinsese numai ceașca de ceai la o parte. Tăcerea aceea devenise de neîndurat.

— Și, la urma urmei, pe cine să te superi? reluase Sabitjan, ridicînd nedumerit din umeri. Nu pricep. Încă o dată te-ntreb – pe cine să te superi? Pe timp? Timpul nu-i în puterea noastră. Iar pe stăpînire n-ai dreptul să te superi.

— Știi ce, Sabitjan, eu îmi știu lungul nasului și nu mă amestec în treburi care nu mi-s pe măsură. Dar ține minte, fiule, – cu mintea ta credeam că ai înțeles și singur –, ține minte: numai pe Atotputernicul nu e îngăduit să te superi – dacă trimite moartea să te ia, înseamnă că viața și-a împlinit sorocul și trebuie să te întorci în țărîină, că doar pentru asta ne naștem, dar încolo, pentru toate pe lumea asta este o răspundere și trebuie cerut socoteală. Cu aceste cuvinte, Kazangap se ridicase și, supărat, fără a privi în jur, ieșise tăcut din casă, plecase încotrova...

Iar într-alt rînd, mulți ani după plecarea din Kumbel – se statorniciseră de-acum temeinic la Boranlî-Burannîi, dăduseră naștere la copii și copiii crescuseră măricei – într-o primăvară – era pe-nserat și mînau vitele spre ocol – Edighei glumise, cuprinzînd cu privirea turma de oi care se înmulțiseră, fătaseră o mulțime de miei:

— Ne-am îmbogățit, Kazake, e timpul să ne deschiabu-
rească iar.

Kazangap îl fulgerase cu o privire aspră, ba i se zbîrli-
seră și mustățile.

— Ai grijă ce vorbești, că o cam iei razna.

— Ei, și tu acum, ce Dumnezeu, nu mai știi de
glumă?!

— Cu așa ceva nu se glumește.

— Mai dă-le și tu uitării de necazuri, Kazake. Au tre-
cut o sută de ani de-atunci...

— Vezi, tocmai asta e. Îți iau toată agoniseala și nu te
prăpădești, trăiești mai departe. Dar sufletul, sufletul rămîne
strivit, nu se mai întreamă niciodată...

Dar atunci, cînd băteau drumul prin stepă de la
Kumbel spre Boranlî-Burannîi, discuțiile astea erau încă de-
parte. Nimeni nu știa pe atunci cum avea să sfîrșească
întîlnirea lor cu Boranlî-Burannîi. Cît aveau să rămînă, dacă
aveau să rămînă acolo sau dacă aveau să pornească iarăși
prin lume. Vorbeau despre lucruri simple, despre ale vieții.
Vorbeau și, la un moment dat, Edighei îl întrebă pe
Kazangap cum se face că n-ajunsesse pe front, sau era
bolnav?

— Nu, slavă Domnului, sînt sănătos, răspunse
Kazangap, n-am bolit niciodată și cred c-aș fi luptat la fel
de bine ca alții. Numai că a fost să fie altfel...

Cînd Kazangap hotărîse să nu se mai întoarcă la
Beșagaci, se împotmoliseră în gara Kumbel, n-aveau încotro
s-o apuce. Să se fi întors iarăși în Stepă Flămîndă – era prea
departe, și-apoi ce rost avea, de ce plecaseră de-acolo? Nici
spre Aral nu-i mai trăgea inima. Noroc că șeful de gară,
suflet milos, băgase de seamă cît de amărîți erau și, după
ce-i întrebă cu de-amănuntul de unde sînt și ce au de
gînd, îi suise, pe Kazangap și pe Bukei, într-un mic marfar
care mergea către Boranlî-Burannîi. Acolo, le spusese, e
nevoie de oameni, și voi sînteți numai buni pentru ce le tre-
buie. Îi scrisese un răvaș șefului de haltă. Și nu dăduse greș.
Oricît de greu le venise, chiar în comparație cu Stepă
Flămîndă – unde măcar erau oameni puzderie și munca
clocotea –, oricît de înfricoșătoare li se păruse stepa aceea
veșnic însetată, încetul cu încetul se obișnuiseră, se

învățaseră cu ea și începuseră o viață nouă. Bine, rău, dar trăiau pe picioarele lor. În scripte, amîndoi erau înscriși ca revizori de cale, dar de fapt întreaga haltă era în grija lor. Așa începuse viața lor în doi, a lui Kazangap și a tinerei sale soții, Bukei, în halta aceea uitată de lume din Sarî-Ozeki. E drept, după ce strînseseră ceva bani, se gîndiseră în anii aceia de vreo două ori să plece undeva, în altă parte, mai aproape de oraș sau de gară, dar pînă se tot pregătiseră izbucnise războiul.

Și prinseseră a trece eșaloanele prin Boranlî-Burannîi – spre Vest cu soldați, spre Est cu evacuați, spre Vest cu grîne, spre Est cu răniți. Pînă și într-o haltă atît de măruntă și îndepărtată cum era Boranlî-Burannîi se simțise numai-decît cum se învolburase deodată viața...

Locomotivele șuierau una după alta cerînd cale liberă, întîmpinate din sens opus de tot atîtea șuierături... Traversesele nu mai rezistau încărcăturilor, se încovoiau, șinele se uzau înainte de vreme, deformîndu-se din pricina greutății vagoanelor burdușite. Izbuteau să înlocuiască linia ici, ceda colo...

Și nu se mai termina odată – din ce nesecat adînc izvora oștirea aceea fără de număr, eșalon după eșalon gonea spre front, zile și nopți, săptămîni și luni, iar apoi ani în șir. Și toate spre apus, într-acolo unde două lumi se încheștasera pe viață și pe moarte...

Pînă la urmă îi venise și lui Kazangap rîndul. Era chemat la război. Îi transmisera din Kumbel ordin să se prezinte la centrul de încorporare. Șeful haltei se apucase cu mîinile de cap, își strigase disperarea și înălțase rugi – i se lua cel mai bun revizor de cale, și încă de la Boranlî-Burannîi, unde lucra, de fapt, doar un om și jumătate. Dar ce putere avea el, cine stătea să-l asculte cînd încerca să le explice că, măi oameni buni, cu capacitatea de trafic a haltei nu-i de glumă... Că trenurile mugesc la semafoare... L-ar fi luat în rîs dacă le-ar fi spus că avea nevoie urgentă de încă o linie secundară. Cui îi ardea de așa ceva acum, cînd dușmanul era la porțile Moscovei...

Și iarna bătea la ușă – prima iarnă de război, timpurie. grăbită să se înstăpînească asupra lumii cu nopțile ei, cu negurile ei, cu frigul ei pătrunzător. În ajunul plecării lui

căzuse prima ninsoare. Se pornise în puterea nopții. La început cu fulgi rari, apoi vîrtos, cu rîvnă. Asupra tăcerii celei mari a stepei cădea, așternîndu-se ca un fabulos covor peste cîmpii, coline și rîpe, albul pur al tăriilor. Și deodată se deșteptaseră, jucîndu-se ca într-o doară cu neaua încă neînghețată, vînturile stepei. Erau primele lor răbufniri, ca de probă, abia apoi aveau să se întetească, să se învîrtească, să stîrnească marile viforniți. Și ce avea să se întîmple atunci cu firul plătînd al căii ferate întins de la un capăt la altul al stepelor galbene ca o vinișoară pe tîmplă? O vinișoară ce palpita și, cîtă vreme palpita, trenurile goneau, goneau, într-o direcție și în cealaltă...

În dimineța aceea, Kazangap plecase spre front. Plecase singur, nepetrecut de nimeni. Cînd ieșiseră din casă, Bukei se oprise în prag și spusese că albul zăpezii o ametea. Kazangap îi luase din brațe copilul strîns înfofolit. Se năseuse de-acum Aizada. Porniseră, lăsînd poate pentru ultima oară urme de pași alături, în omăt. Dar nu nevasta îl însoțea pe el, el o însoțise pe ea pînă la canton, înainte de a se urca în trenul de marfă ce urma să-l ducă pînă la Kumbel. Acum Bukei urma să fie acar în locul lui. Acolo, la canton, își luaseră rămas bun. Tot ce aveau de spus și de plîns fusese spus și plîns în noaptea ce trecuse. Locomotiva era deja sub presiune. Mecanicul îi grăbea, chemîndu-l stăruitor pe Kazangap. În clipa cînd acesta suise pe scări, locomotiva șuierase prelung și, luînd viteză, trecuse vijelios pe lîngă macazul unde, dîndu-le cale liberă, stătea Bukei, legată strîns cu broboada încinsă peste mijloc, în cizme bărbătești, cu fanionul într-o mînă și copilul în cealaltă. Își făcuseră semn de rămas bun pentru ultima oară... Îi trecuseră în goană pe dinainte chipul, privirea, mîna, semaforul...

Trenul gonea, asurzind întinderea ca de lapte ce le venea tăcută în întîmpinare și tot în tăcere trecea, rămînînd în urmă ca un vis alb. Vîntul răzbătea în cabina locomotivei, biruind mirosul neînvins al zgurii cu izul proaspăt al primei zăpezi de stepă... Kazangap se străduia să rețină cît mai îndelung în plămîni mireasma aceea iernatică a stepei nemărginite, dîndu-și cu un fel de surprindere seama că aceste meleaguri nu-i mai erau defel străine...

La Kumbel, cei mobilizați erau expediați numaidecât pe front. Încolonarea, apelul, repartizarea pe vagoane. Și aici – o întâmplare ciudată. Kazangap tocmai se îndrepta spre vagon cu coloana lui, când un lucrător de la comisariatul militar îi ajunsese din urmă.

— Asanbaev Kazangap! Cine-i Asanbaev? Ieși din coloană! După mine!

Kazangap făcuse ce i se ordona, ieșise din coloană spunând:

— Eu sînt Asanbaev!

— Actele!... E-n regulă. Urmează-mă.

Se înapoiaseră în gară, la punctul de încorporare, și omul acela îi spusese:

— Uite ce e, Asanbaev: tu întoarce-te acasă. Ai înțeles?

— Am înțeles! răspunse Kazangap, cu toate că nu pricepea nimic.

— Atunci, ia-o la picior, nu mai încurca locul pe-aici. Ești liber.

Kazangap rămăsese, pierdut de-a binelea, în mulțimea zgomotoasă a celor ce plecau sau îi petreceau pe cei ce plecau. La început chiar se bucurase de întorsătura pe care o luaseră lucrurile, dar apoi în adîncul sufletului îi fulgerase deodată o bănuială și-un fel de fierbințeală îl cuprinsese. Aha, va să zică asta era! Și-și făcu loc prin marea de oameni pînă la ușa îndărătul căreia se afla șeful punctului de încorporare.

— Hei, încotro, unde te bagi? strigau la el cei ce voiau, de asemenea, să intre la șef.

— Am o problemă urgentă! Îmi pleacă eșalonul, o problemă urgentă! Și intrase.

Cînd dăduse buzna în încăperea împîclită de fum, dintre telefoane, hîrtii și oameni un ofițer pe jumătate cărunt, răgușit, își ridicase spre el chipul crispat:

— Tu ce vrei, care-i necazul?

— Nu sînt de acord.

— Cu ce nu ești de acord?

— Tatăl meu a fost reabilitat. N-a fost chiabur! Verificați toate actele. A fost recunoscut ca mijlocăș.

— Stai, omule! Ce vrei, de fapt?

— Dacă mă respingeți din cauza asta, nu e drept...

— Ascultă, lasă tăraboii! Chiabur, mijlocăș, cui îi arde acum de asta? De unde-ai căzut? Cine naiba ești?

— Asanbaev, de la halta Boranlî-Burannîi.

Comandantul își răsfoi listele.

— Păi, așa spune. Ne împui aici capul. Mijlocăș, țăran sărac, chiabur. Ești mobilizat pe loc, cetățene! Ai fost convocat din greșeală. E ordin de la tovarășul Stalin personal să nu ne atingem de feroviar; toți rămîn pe loc. Așa că nu mai încurca locul, fuguța la haltă și dă-i bătaie...

Amurgul îi prinsese undeva pe drum, nu departe de Boranlî-Buranmîi. Se apropiaseră din nou de calea ferată — se auzeau şuierăturile trenurilor, ba se putea distinge chiar alcătuirea garniturilor. De departe, din inima stepei, vagoanele păreau niște jucării. Îndărătul lor soarele se stingea încet, împrăștiind lumini și umbre peste rîpele și colinele golașe din jur; se lăsa pe nesimțite înserarea, întunecînd văzduhul, umplîndu-l de albastru și de mirosul reavăn al pămîntului împrîmăvărat ce mai păstra încă urmele umezelii din iarna ce trecuse.

— Iaca și Boranlî! spuse Kazangap arătînd cu mîna în depărtare și întorcîndu-se spre Edighei, care mergea călare, și spre Ukubala, care grăbea alături. Încă puțin și ajungem. O să vă odihniți curînd.

Undeva, în fața lor, acolo unde calea ferată făcea o ușoară curbă, pe un tăpșan pustiu, își șteau acoperișurile cîteva căsute. Se zărea și o linie de rezervă pe care o garnitură aștepta deschiderea semaforului. Împrejur — cîmpie golașă, spartă arar de dîmburi line, o întindere mută, nesfîrșită, stepă și iar stepă...

Lui Edighei inima i se strînsese — nici chiar el, om de stepă, învățat cu pustiurile din jurul Aralului, nu se așteptase la așa ceva. De la marea albastră, mereu schimbătoare, pe malul căreia crescuse, la întinderea asta moartă, fără strop de apă! Cum să trăiești aici?

Ukubala, care mergea alături, își ridicase mîna, lăsînd-o apoi să cadă ușor pe glezna lui Edighei și, preț de cîtiva pași, o ținuse acolo, iar el înțelesese. „Nu-i nimic, spunea gestul ei, totul e să te faci bine. Încolo — om trăi și om vedea...”

Astfel se apropiaseră de locul unde, așa cum avea să dovedească timpul, urmau să trăiască ani îndelungați – tot restul vieții.

Curînd soarele se stinsese. Cînd ajunseseră la Boranlî-Burannîi era de-acum întuneric și pe cerul stepei Sarî-Ozeki răsăriseră, strălucind intens, stelele.

Cîteva zile îi găzduise Kazangap. Apoi primiseră o odaie în baraca feroviarilor, și astfel începuse viața lor în aceste locuri.

Cu toate vicisitudinile stepei, cu toată singurătatea ce domnea aici – din cale-afară de apăsătoare mai cu seamă la început – două lucruri s-au dovedit nespuse de binefăcătoare pentru Edighei: aerul și laptele de cămilă. Aerul era de o puritate ca de-nceput de lume – cu greu se putea găsi un spațiu ca acela, cu adevărat virginal – iar de lapte avuseseră parte prin grija lui Kazangap, care le împrumutase pur și simplu una din cele două cămile ale sale.

— M-am sfătuit cu nevastă-mea, le spusese, nouă laptele de la o cămilă ne ajunge, așa că luați-o voi pe Belogolovaia* noastră. E tîmără, dă lapte bun și mult, a făcut abia a doua oară. Voi o îngrijiți, voi o folosiți. Numai vedeți să nu-i înfometăți puiul. Că și el e al vostru – așa am hotărît cu nevastă-mea. E darul meu pentru tine, Edighei, poate prindeți și voi cheag. Dacă-l păstrezi de prăsilă, ai să aduni în jurul lui o cireadă întreagă. Iar dacă vă vine dor de ducă, îl vindeți și faceți bani buni.

Puiul cămilei Belogolovaia – cap negru, mărunțel și două cocoșe mici, la fel de negre – venise pe lume cu numai o săptămîină și jumătate în urmă. Avea niște ochi tulburători – enormi, ușor bulbucați, umezi, strălucind de alint copilăresc și curiozitate. Uneori o rupea brusc la fugă – era așa de caraghios – sau sărea ca un zănatec, zbenguindu-se pe lîngă maică-sa, alteori, cînd rămînea singur în țarcul lui, o chema cu glas aproape omenesc, rugător. Cine-ar fi putut ghici în el atunci pe viitorul Burannîi Karanar cel puternic și neobosit, căruia cu timpul avea să i se ducă vestea în stepa largă! De el aveau să fie legate multe întîmplări din viața lui Burannîi Edighei. Dar pe

*Cap Alb.

atunci puiul mai avea nevoie de răbdătoare îngrijire, trebuia supravegheat zi și noapte. Edighei se legase foarte mult de Karanar. Își petrecea lîngă el tot timpul liber. Și înainte, pe vremea cînd trăia la Marea Aral, se pricepuse la cămile, și asta se dovedise a-i fi acum de mare folos. Spre iarnă, micul Karanar se înălțase binișor. Cînd se lăsaseră gerurile, îi cususeră o cergă călduroasă, care se încopcia sub pîntece. Era nespus de hazliu cu cerga aceea pe el – îi rămîneau afară doar capul, gîtul, picioarele și cele două cocoase. Hoinărise astfel înveșmîntat prin stepă, sub cerul liber, zile și nopți de-a rîndul, iarna toată și primăvara, pînă cînd vremea se mai îndulcise.

În anul acela, către iarnă, Edighei simți că, încetul cu încetul, puterile i se întorc. Parcă din senin amêtelile îl lăsașeră. Se stinsese, pe nesimțite, și țiuitul neîncetat din urechi, iar sudoarea nu-l mai năpădea șiroaie cînd muncea. Ba, spre mijlocul iernii, pe gerurile cele mari, putuse lucra cot la cot cu ceilalți la intervențiile de urgență. Iar mai apoi se înzdrăveni într-atît – era și tînăr, și dîrz de felul lui –, încît uitase de-a binelea ce zile amarnice trăise numai cu puțin timp în urmă, cînd abia-și putea tîrî picioarele de ici-colo. Se împliniseră vorbele doctorului bărbos și roșcovan.

Uneori, în clipele cînd se simțea cu inima ușoară, Edighei glumea cu puiul de cămilă, cuprinzîndu-l cu mîinile pe după grumaz și alintîndu-l:

— Noi doi sîntem, într-un fel, frați de lapte. Tu iacă-tă ce-ai mai crescut cu laptele maică-ti, și tot laptele ei m-a întremat și pe mine, nădăjduiesc – pentru totdeauna. Atît numai că tu l-ai supt din uger, în vreme ce eu am muls-o și-am făcut din el șubat...

Mult timp după aceea, cînd Burannîi Karanar dobîndise asemenea faimă prin împrejurimi, încît veniseră de la oraș special ca să-l fotografieze, cînd războiul era de-acum dat uitării, cînd copiii mergeau la școală, cînd, o dată cu apariția la haltă a mult așteptatei pompe, problema apei fusese definitiv rezolvată, iar Edighei își durase casă trainică, acoperită cu tablă, într-un cuvînt, cînd viața, după atîta suferință și zbucium, intrase pe alt făgaș, demn și firesc, se iscase o discuție pe care Edighei avea să și-o amintească multă vreme.

Sosirea fotoreporterilor – așa se recomandaseră – era, de bună seamă, un eveniment rar, dacă nu chiar unic în istoria cătunului Boranlî-Burannîi. Cei trei orășeni, dezghetați și buni de gură, nu se zgîrciseră la făgăduieli – de aceea am și venit, ziceau, să-l fotografiem pe Burannîi Karanar și să scriem în toate ziarele și revistele despre el și stăpînii lui. Lui Karanar zarva și vînzoleala din jur nu-i prea erau pe plac, zbiera mînios și-și scrîșnea colții, ridicîndu-și capul cît putea de sus, sus de tot, ca să fie lăsat în pace. Fotoreporterii fuseseră nevoiți să se tot roage de Edighei să-l astîmpere, să-l sucească ba într-o parte, ba într-alta. Edighei, la rîndul lui, îi chema de fiecare dată pe copii, chema femeile și pe însuși Kazangap, ca să nu fie pozat singur, ci laolaltă cu toți, așa socotea el că se cuvine. Fotoreporterii se împăcaseră fără nazuri cu toana asta și începuseră să țacăne cu rîvnă din aparate. Momentul zilei s-a produs cînd i-au cocotat în spinare lui Karanar pe toți copiii – doi pe gît, pe spinare alți cinci, iar între cocoase Edighei: adică, ia uitați-vă ce mîndrețe de cămilă! O larmă și o veselie de nedescris! În cele din urmă, fotoreporterii se văzură nevoiți să le spună că pentru ei important e să fotografieze cămila, nu tot cătunul. Dacă-i așa, mă rog, mai încape vorbă!

Și fotografii se porniseră să-l pozeze pe Karanar din față, din profil, de-aproape, de departe, cum puteau și cum se pricepeau, după care, cu ajutorul lui Edighei și al lui Kazangap, se apucaseră să-l măsoare – înălțimea pînă la greabăn, circumferința pieptului, a încheieturilor, lungimea corpului – notau și se minunau:

— Ce bactrian reușit! Uite unde au lucrat formidabil genele! Bactrianul clasic! Ce piept puternic, ce ținută!

Firește, pe Edighei aceste laude îl ungeau la inimă, dar trebui să întrebe ce înseamnă vorbele acelea neînțelese pentru el, bunăoară „bactrian“. Îi spuseră că era denumirea acestui soi străvechi de cămile cu două cocoase.

— Karanar e, deci, bactrian?

— Pur sînge. Diamant, nu alta.

— Și la ce bun toate măsurătorile astea?

— Ca date științifice.

În ce privește ziarele și revistele, cei veniți le aruncaseră, bineînțeles, celor din Boranlî praf în ochi, vrînd să-și

dea mai multă importanță, dar peste vreo jumătate de an le expediaseră prin poștă un manual pentru facultăți zootehnice, destinat specialiștilor în creșterea cămilelor, pe coperta căruia se lăfăia bactrianul clasic – Karanar. Trimiseseră și un pachet întreg de poze, unele color. Fie și numai după fotografiile acelea îți puteai da seama ce vremuri fericite și pline de bucurie veniseră. Zbuciumul primilor ani de după război rămăsese în urmă, copiii nu-și sfîrșiseră copilăria, adulții erau încă în putere, iar bătrînețea era pitită undeva, peste mări și țări.

În ziua aceea, Edighei înjunghiasse un miel în cinstea musafirilor și trîntise un ospăt în lege, la care poftise întregul cătun Boranlî. Șubat, votcă și belșug de bucate. Pe atunci venea deseori la haltă un vagon-magazin, unde găseai tot ce-ți poftea inima. Bani să fi avut. Raci, icre negre și roșii, pești sumedenie, coniacuri, salamuri, bomboane și cîte altele. Și, cum se întîmplă de obicei, cînd se găseau de toate nu cumpăra nimeni. De ce să iei dacă nu-ți arde buza? Acum, magazinul acela nu mai rula de mult pe calea ferată...

Atunci însă se ospătaseră pe cînste, băuseră chiar și pentru Burannîi Karanar. Din discuții reieșise că oaspeții auziseră de Karanar de la Elizarov. Elizarov le povestise că în Sarî-Ozeki trăiește prietenul lui, Burannîi Edighei, stăpînul celei mai frumoase cămile din lume – Burannîi Karanar. Elizarov, Elizarov! Ce om! Un învățat care cunoștea stepa ca pe buzunarele lui... Cînd trecea pe la Boranlî-Burannîi, se adunau tustrei, el, Edighei și Kazangap, și cîte nu-și povesteau pînă-n zori...

Atunci, la ospăt, le povestiseră musafirilor – cînd Kazangap, cînd Edighei, luîndu-și vorba din gură și întregind unul spusele celuilalt – legenda despre strămoașa cămilelor din Sarî-Ozeki, vestita cămilă cu capul alb, Akmaia, și despre nu mai puțin vestita ei stăpînă, Naiman-Ana, care odihnea la cimitirul Ana-Beiit. Iată din ce spită se trăgea Burannîi Karanar! Toți cei din Boranlî sperau în taină că, cine știe, poate musafirii aveau să publice prin gazete cîte ceva despre povestea aceea străveche. Oaspeții îi ascultaseră cu interes, dar socotiseră pesemne că asta era așa, o istorie de prin partea locului, transmisă din generație în generație. Elizarov era însă de altă părere. Legenda despre

Akmaia, spunea el, putea foarte bine să dea de știre despre fapte întâmplate cu adevărat în acea realitate istorică. Lui îi plăcea să asculte asemenea lucruri, știa chiar el o mulțime de povești de demult...

Își petrecuseră oaspeții abia spre seară. Edighei era mulțumit și mândru, de aceea îl și luase gura pe dinainte. Băuse și el în rînd cu musafirii. Dar ce e spus e bun spus. Vorba n-o mai poți întoarce.

— Spune drept, Kazake, recunoaște, îi spusese el lui Kazangap, nu-ți pare rău, nu socoți c-ai greșit cînd mi l-ai dăruit pe Karanar?

Kazangap îl privise cu un zîmbet ironic. Nu se așteptase, pesemne, la așa ceva. Și după o clipă de tăcere, îi răspunsese:

— Oameni sîntem cu toții, firește. Dar există o lege din bătrîni, care glăsuiește cam așa: *mal iesi kudaian**. A fost voia Domnului. Așa a fost scris. Karanar ți-a fost sortit ție, tu trebuia să-i fii stăpîn. De-ar fi căzut pe alte mîini, nu se știe ce s-ar fi ales de el, poate nici n-ar fi trăit, s-ar fi prăpădit, ori cine știe ce i s-ar fi putut întîmpla. Ar fi putut cădea în vreo prăpastie, bunăoară. A fost să fie al tău. Eu am mai avut și înainte cămile, deloc de lepădat, și tot de la Belogolovaia de la care îl ai tu pe Karanar. Dar pentru tine el a fost un dar fără seamăn pe lume... Deie Domnul să te slujească o sută de ani. Numai că zadarnic mă rănești cu vorba...

— Iartă-mă, Kazake, iartă-mă, se rușinase Edighei, necăjindu-se că nu-și putuse stăpîni limba.

Kazangap îi spusese apoi ce băgase el de seamă. După legendă, matca de aur, Akmaia, adusese pe lume șapte pui — patru masculi și trei femele. Și de atunci, toate femelele care se trăgeau din neamul ei erau deschise la culoare și cu capul alb, în vreme ce masculii, dimpotrivă, aveau capul negru și erau cafenii. Întocmai cum era Karanar. Un pui cu cap negru de la o cămilă cu capul alb. Era primul semn că se trage din neamul Akmaiei. De atunci, cine știe de cînd, poate de două, trei, cinci sute de ani sau mai mult, semintia Akmaiei nu se stinsese în stepă. Și din cînd în cînd apare și

* Stăpînul animalului e hărăzit de Dumnezeu.

cîte un *sîrttan**, cum era Burannîi Karanar. Aşa că Edighei avusese, pur şi simplu, noroc...

Iar cînd Karanar se făcuse mare şi venise vremea să aleagă – ori îl jugăneşte, ori îl ţine ferecat, că prea se bezmeticise, nu te mai puteai apropia de el, o lua razna cine ştie pe unde, dispărînd zile şi nopţi de-a rîndul –, Kazangap îi spusese fără ocol lui Edighei, cînd acesta îi ceruse sfatul:

— Asta numai tu poţi hotărî. Vrei să fii liniştit – jugăneşte-l. Vrei faimă – nu-l atinge. Dar dacă se-ntîmplă ceva, asupra ta o să apese toată vina. Dacă ai putere şi răbdare îndeajuns, aşteaptă: în trei ani îi trece turbarea şi să vezi cum o să-ţi mănînce din palmă...

Şi Edighei nu se atinsese de Burannîi Karanar. Nu cutezase, nu-şi putuse ridica mîna asupra lui. Îl lăsase atan. Dar nu de puţine ori, după aceea, se căise amarnic...

V

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest şi dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte şi de alta a căii ferate se întindeau marile spaţii deşertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanţele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau – dinspre Est spre Vest şi dinspre Vest spre Est...

ÎN ZORI, TOTUL ERA PREGĂTIT. TRUPUL LUI KAZANGAP, strîns înfăşat în pătura de pîslă şi încins deasupra cu feşe de lînă, cu chipul acoperit, fusese aşezat într-o remorcă de tractor, după ce aşternuseră pe fundul ei rumeguş, talaş şi un strat de fîn proaspăt. Nu trebuiau să trăgăneze plecarea, dacă voiau să se întoarcă de la cimitir nu mai tîrziu de cinci sau şase seara. Treizeci de kilometri dus şi tot pe-atîta la

* Năzdrăvan.

întors, plus înmormîntarea — toate acestea cereau timp, așa că hotărîseră ca praznicul să înceapă pe la șase seara. Tocmai de aceea porneau la drum dis-de-dimineată, ca să se poată întoarce la vreme. Totul era pregătit. Ținîndu-l de căpăstru pe Karanar, înșeuat și gătit de cu seară, Burannîi Edighei își zorea consătenii. Dar ei tot mai zăboveau. Cu toate că nu dormise toată noaptea și era cam tras la față, Edighei arăta dichisit, concentrat, grav. Proaspăt ras, cu mustățile și sprîncenele cărunte, Edighei era în ținută de sărbătoare; cizme din piele de box, pantaloni de călărie din catifea, surtuc negru și cămașă albă, iar pe cap — o șapcă nouă de feroviar. Arborase toate ordinele și medaliile ostășești, ba chiar și insignele de fruntaș în producție. Straiele îi veneau ca turnate și-i dădeau o înfățișare impunătoare. Așa se și cuvenea să arate Burannîi Edighei la înmormîntarea lui Kazangap.

Se strînseseră să-i petreacă toți locuitorii cătunului, cu inic, cu mare. Se îmbulzeau lîngă remorcă, așteptînd plecarea. Plînsul femeilor nu mai contenea. Și, fără să-l fi rugat nimeni, într-un gest de la sine înțeles, Burannîi Edighei vorbi:

— Pornim spre Ana-Beiit, cimitirul strămoșesc ținut la mare cinste de toată suflarea din Sarî-Ozeki. Răposatul Kazangap merită să-l îngropăm acolo, așa cum, de altfel, mi-a lăsat cu limbă de moarte. Edighei rămase o clipă pe gînduri, apoi continuă: Așadar, apa și sarea ce i-au fost hărăzite s-au isprăvit pentru el. Acest om a muncit la halta noastră patruzeci și patru de ani. O viață, se poate spune. Cînd a venit el la Boranlî-Burannîi, aici nu era nici măcar pompa de apă. Apa se aducea în cisternă, o dată pe săptămîină. Nu existau nici mașinile care curăță astăzi zăpada. Nu era nici măcar tractorul ăsta, cu care îl ducem acum la îngropăciune. Dar trenurile și-au văzut de drum, căci au avut mereu cale liberă. Cu cinste a trăit Kazangap la Boranlî-Burannîi. A fost un om bun. Știți cu toții acest lucru. Pornim la drum. N-avem nici cu ce, nici de ce să mergem cu toții la Ana-Beiit. Nici calea ferată n-o putem lăsa de izbeliște. Mergem doar noi șase. O să facem totul așa cum se cuvine. Voi așteptați-ne și pregătiți-vă ca, la întoarcerea noastră, să veniți cu toții la praznic. Vă chem în

numele copiilor lui – aici de față –, al fiului și al fiicei lui Kazangap.

Cu toate că Edighei nu se gândise la așa ceva, ieșise un fel de mic miting de doliu. Când el sfârși ce avea de spus, porniră. Locuitorii îi petrecură o bucată de drum, mergînd în urma remorcii, apoi rămaseră ciopor lîngă ultima casă. O vreme în urma lor mai răsunară vaiete – jeleau, cu glas mare, Aizada și Ukubala. Când și plînsul lor se stinse, iar micul cortegiu, îndepărtîndu-se tot mai mult de calea ferată, se afundă în stepă, Burannîi Edighei răsuflă ușurat. Acum erau ei între ei, și el știa ce aveau de făcut.

Soarele se ridicase deasupra zării, îmbucurînd, darnic, întinderea stepei cu lumină. Era încă răcoare și nimic nu părea să le îngreuneze mersul. Sus, în văzduhul necuprins, planau, familiari și inaccesibili, doi ereți, iar uneori, ai fi zis chiar de sub picioarele lor, își luau zborul ciocîrliei, ciripind înspăimîntate și bătînd frenetic din aripi. „Or să plece și ele curînd. La prima zăpadă or să se adune-n stol și-or să plece“, gîndi Edighei, imaginîndu-și pentru o clipă fulgii de zăpadă în cădere și păsările zburînd prin pînza deasă a ninsorii. Și din nou îi răsări în minte, cine știe de ce, vulpea aceea alergînd în noapte spre calea ferată. Ba chiar aruncă o privire furișă în jur, să vadă de nu cumva aleargă în urma lor. Și revăzu iarăși racheta de foc ce se înălțase din stepă în noaptea aceea. Mirat de propriile-i gînduri, Edighei încercă să le alunge. Nu erau gînduri potrivite într-un asemenea ceas, chiar dacă porniseră la drum lung...

Călare pe Karanar, Burannîi Edighei deschidea cortegiul, călăuzindu-i pe ceilalți spre Ana-Beiit. Karanar înainta în trap întins, intrînd tot mai mult în ritmul, binecunoscut lui, al drumului îndelungat prin stepă. Orice cunoscător ar fi remarcat numaidecît frumusețea umbletului lui Karanar. La capătul gîtului înalt și mîndru, capul părea că-i plutește deasupra unor valuri, rămînînd aproape nemișcat, în vreme ce picioarele, lungi și musculoase, tăiau agile aerul, măsărînd neobosit pămîntul. Edighei trona între cele două cocoase sigur de sine, comod, încrezător. Era mulțumit. Karanar n-avea nevoie de imbolduri, ghicea lesne și fără greș dorințele stăpînului. Ordinele și medaliile lui Edighei

zăngăneau ușor, sclipind în soare. Asta însă nu-l deranja defel.

În urma lui venea tractorul cu remorcă. În cabină, lângă tânărul tractorist Kalibek, stătea Sabitjan. În ajun băuse zdravăn, distrîndu-i pe comeseni cu poveștile lui despre oameni dirijați prin radio și alte bazaconii, iar acum era mahmur și tăcut. Capul îi cădea ba într-o parte, ba în cealaltă. Edighei se temea să nu cumva să-și spargă ochelarii. În remorcă, alături de trupul lui Kazangap, stătea, abătut, soțul Aizadei. Numai arareori se uita împrejur, mijindu-și ochii din pricina soarelui. Bețivul acesta netrebnic își întorsese, de astă dată, spre lume partea cea bună. Nici nu-și muiase buzele în băutură. Se străduise să ajute la toate, arătîndu-se plin de zel, mai cu seamă la scoaterea răposatului din casă, cînd pusese cu nădejde umărul. Cînd Edighei îi propusese să urce alături de el pe cămilă, în spaie, refuzase. „Nu, spusesese, stau aici, lângă socru-meu, îl petrec pînă la capătul drumului.“ Și Edighei, și ceilalți priviseră cu ochi buni acest gest. Iar cînd porniseră din Boranlî, plînsese mai amarnic decît toți, acolo, în remorca aceea, sprijinind trupul înfășurat în pîslă al răposatului. „Dacă într-o bună zi îi vine mintea la cap și se lasă de băut? Ce bucurie ar fi pentru Aizada și pentru copii!“ își spuse, cu o vagă nădejde în suflet, pînă și Edighei.

Acest mic și straniu cortegiu ce străbătea stepa pustie, condus de un om călare pe o cămilă împodobită cu valtrap sărbătoreasc, era încheiat de excavatorul „Belarus“, în cabina căruia se aflau Edilbai și Jumagali. Jumagali, tuciuriu ca un negru, mic de statură și bine legat, era la volan. De regulă conducea mașina asta de-a lungul căii ferate la felurite lucrări. Își făcuse apariția la Boranlî-Burannîi numai de puțină vreme și era încă greu de spus cît avea să rămîna pe aceste meleaguri. Alături de el, depășindu-l cu un cap, stătea Dlinnîi Edilbai. Tot drumul discutară cu însuflețire ceva.

Orice s-ar spune, Ospan, șeful haltei, fusese la înălțime. Le pusese la dispoziție, pentru înmormîntare, întreaga dotare tehnică de care dispunea. Chibzuise bine tânărul șef de haltă: de la asemenea depărtare, dacă mai stăteau și să sape groapa cu hîrlețul, greu s-ar fi putut întoarce pînă-n seară,

căci mormîntul trebuia săpat adînc și cu nișă laterală, după obiceiul musulman.

La început, propunerea asta îl pusese în încurcătură pe Burannîi Edighei. Nu-și închipuia cum i-ar putea trece cuiva prin minte să sape un mormînt nu cu hîrlețul, ci cu un excavator. Stătea în fața lui Ospan, ascultînd cu fruntea plecată, îngîndurat și plin de îndoială. Dar Ospan găsise cuvinte potrivite și-l convinsese pe bătrîn:

— Uite ce m-am gîndit, Edike. Ca să n-ai nici un fel de muștrări de cuget, mai întîi săpați cu hîrlețul, pînă dați formă gropii. De terminat o termină excavatorul cît ai bate din palme. Știi și tu că în stepă pămîntu-i tare ca piatra. Cu excavatorul o adînciți cît e nevoie, iar la urmă dați din nou cu hîrlețul. Economisiți și timp, împliniți și datina...

Acum, pe măsură ce se afundau în stepă, Edighei găsea sfatul lui Ospan cît se poate de înțelept și de potrivit. Ba chiar se mira cum de nu-i venise lui gîndul ăsta. Da, întocmai așa aveau să facă odată ajunși, cu ajutorul Celui-de-sus, la Ana-Beiit. Aveau să aleagă în cimitir un loc potrivit, ca să poată așeza mortul cu capul spre Kaaba cea veșnică, aveau să pornească groapa cu hîrlețele și lopetile pe care le cărau cu ei în remorcă, iar cînd avea să fie cît de cît adîncită, aveau să sape cu excavatorul pînă la fund. Nișă laterală – *kazanak*-ul – și loja le vor termina tot cu hîrlețul și lopetile. Și mai repede, și mai bine.

Spre locul acela străbăteau acum stepa, ba ițindu-se pe coama vreunui dîmb, ba dispărînd în rîpele largi, ca să răsară apoi iarăși, deslușit, departe în cîmp: în frunte – Burannîi Edighei, călare pe cămilă, după dînsul – tractorul cu remorcă, iar apoi, ca un enorm gîndac cu multe picioare – excavatorul „Belarus“, cu lama buldozerului în față și cupa răsucită îndărăt, peste cabină.

Abia acum, aruncînd o ultimă privire spre halta ce se pierduse în urmă, Edighei îl zări cu mare uimire pe dulăul său roșcat, Jolbars, care alerga mărunț alături, cu un aer plin de importanță. Cum o fi reușit să se strecoare nebăgat în seamă printre oameni, de se ținea acum după ei? Na-ți-o bună! Cînd plecaseră din Boranlî-Burannîi, parcă nu-l văzuse. Să fi știut că-i face una ca asta, l-ar fi legat. Mare hoțoman. De cîte ori simțea că Edighei vrea s-o pornească

încotrova călare pe Karanar, prindea momentul prielnic și li se alătura. Și de data asta răsărise ca din pământ. Fie, hotărî Edighei. Ca să-l gonească îndărăt era, oricum, prea târziu și nici nu se făcea să piardă vremea din pricina unui zăvod. N-are decît să vină și el. Ghicind parcă gîndurile stăpînului, Jolbars depăși în fugă tractorul și se strecură înaintea lui Karanar, puțin în dreapta. Edighei îl amenință cu cnutul. Ciinele însă nici măcar nu mișcă din urechi. E prea târziu să mă ameninți, părea a spune dulăul. Și, la urma urmei, de ce să nu vină și el? Pieptos, cu grumaz puternic, lătos, cu urechi scurte și privire inteligentă, calmă, dulăul lui cel roșcat, Jolbars, era frumos în felul lui și-ți bucura privirea.

Multe gînduri se îmbulzeau sub fruntea lui Edighei pe drumul spre Ana-Beit. Privind în răstimpuri la soare, ca să vadă cît se înălțase deasupra orizontului, și măsurînd astfel scurgerea timpului, își amintea mereu aceleași lucruri din trecut, din care, de fapt, se alcătuiseră viața lor. Îi înviau în minte zilele cînd el și Kazangap erau tineri și în putere și erau, la drept vorbind, principalii lucrători permanenți de la haltă, alții nu prea se înghesuiau la Boranlî-Burannîi, iar dacă se nimereau pe acolo, cum veneau, așa plecau. El și Kazangap n-aveau vreme nici să-și tragă sufletul, erau siliți să facă, vrînd-nevrînd, toată treaba care trebuia făcută la haltă. Acum s-ar fi rușinat să pomenească de vremurile acelea cu glas tare – l-ar fi rîs cei tineri: fraieri bătrîni ce sînteți, v-ați îngropat de vii în pustietatea asta. Și pentru ce, mă rog? Chiar așa, pentru ce? Trebuie că or fi avut ei motivele lor.

Odată, la o înzăpezire, trudiseră din greu două zile și două nopți la rînd, ca să îndepărteze nămeții de pe calea ferată. Noaptea trăgeau pe aproape o locomotivă să lumineze locul cu farurile. Ningeă întruna și vîntul viscolea zăpada. Curățai ici, dincolo se ridica alt troian. Și era un ger, Doamne, ce ger, obrajii și mîinile li se umflaseră. Urcau pentru cîte cinci minute în locomotivă, să se mai încălzească, și iarăși porneau corvoada aceea blestemată. Zăpada năpădiseră și locomotiva pînă mai sus de roți. Trei dintre muncitorii nou-veniți plecaseră la haltă înainte de căderea nopții. Înjuraseră viața din stepă cum le venise la gură. Ce naiba, ziceau, nu sîntem pușcăriași, și-apoi chiar și

la ocnă și se îngăduie măcar să dormi. Așa că îi lăsaseră baltă, iar a doua zi în zori, când trenurile se urniseră, le aruncaseră de bun-rămas:

— Bă, ghiuji bătrîni, cîte un corn în frunte vă lipsește!

Dar nu pentru că mucoșii aceia îi batjocoriseră se luaseră, el și Kazangap, la bătaie atunci, noaptea. Că se luaseră. Spre seară, orice efort devenise zadarnic. Ninsoarea se întetise, iar vîntul mușca din toate părțile, ca un cîine turbat. N-aveai unde te ascunde. Locomotiva scotea ea niște aburi, care însă nu făceau decît să împrăstie în jur un fel de ceață. Farurile ei abia izbuteau să străpungă bezna. Cum cei trei plecaseră, Edighei și Kazangap rămăseseră să deszăpezească singuri linia, trăgînd zăpada cu cămilele înhămate la tîrșitoare. Dar dobitoacele nu se urneau din loc, le era și lor frig, viscolul le orbea și pe ele. Pe marginea liniei, zăpada le ajungea pîn-la piept. Kazangap trăgea cămilele de nări ca să le facă să-l urmeze, iar Edighei le îndemna dindărătul tîrșitoarelor cu biciul. Se canoniseră așa pînă spre miezul nopții. Apoi însă cămilele se prăvăliseră în zăpadă, să le fi omorît și nu se mai mișcau din loc, erau sleite. Ce să facă? Lăsaseră lucrul, așteptînd să se mai îndrepte vremea. Stăteau fată-n fată după locomotivă, care-i ferea de viscol.

— Ajunge, Kazake, hai să urcăm în locomotivă. Mai încolo – cum o fi vremea, spusese Edighei, lovindu-și una de alta mînușile înghețate bocnă.

— Vremea cum e așa o să fie. Oricum, treaba noastră e să deszăpezim linia. Hai să-i tragem cu lopata, n-avem voie să stăm gură-cască.

— Da' ce, noi nu sîntem oameni?

— Nu oamenii, lupii și alte jivine se ascund pe asemenea vreme-n vizuini.

— Ah, nemernicule! se înfuriase Edighei. Din partea ta, omul poate să crape; ba ai să crăpi și tu aici, în troiene. Și îi arse un pumn în falcă.

Se încăieraseră, își spărseseră buzele. Noroc de fochistul din locomotivă care sărise și-i despărțise la timp.

Ăsta fusese Kazangap. Azi nu mai găsești oameni ca el. Nu mai există Kazangapi. Îl duceau la groapă pe ultimul. Atît mai rămăsese – să-l coboare în tărîină, să-i declame

lîngă mormînt cîteva cuvinte de rămas bun, și cu asta – amin!

Cugetînd astfel, Burannîi Edighei își repeta în gînd rugăciunile pe jumătate uitate, verifica dacă mai știe ordinea îndătinată a cuvintelor, să refacă în minte, cît mai exact, ordinea gîndurilor îndreptate spre Atotputernicul, pentru că numai El, cel neștiut și nevăzut, avea putința de a împăca în sufletul omului cele de neîmpăcat – începutul și sfîrșitul, viața și moartea. De aceea și erau pe lume, pesemne, rugăciunile. Căci n-o să te-apuci să strigi la Cel-de-sus, să-l întrebi de ce, adică, a rînduit el lumea în așa fel, încît să ne naștem și să murim. Așa trăiește omul de cînd se știe – nu-i împăcat cu rînduiala, dar se chinuie să se împace cu ea. Iar rugăciunile sînt neschimbate din adîncuri de veac, și ele spun mereu unul și același lucru – că omul nu trebuie să cîrtească în van, mai bine să se împace cu voia Domnului. Și vorbele astea, șlefuite mii de ani ca niște lingouri de aur, sînt ultimele dintre cuvintele de pe urmă pe care cel viu e dator să le spună celui mort. Asta-i datina.

Și se mai gîndi Edighei că, o fi existînd Atotputernicul sau nu, omul își aduce aminte de el numai cînd și cînd, cu toate că nu s-ar cădea să fie astfel. De aceea se și spune, pesemne, că necredinciosul nu-și aduce aminte de Cel-de-sus pînă nu-l doare capul. Așa o fi sau nu, cîteva rugăciuni tot trebuie știute.

Privindu-i pe tinerii lui tovarăși de drum de pe tractor, Burannîi Edighei era sincer mîhnit și-i era și milă de ei – nici unul nu știa măcar o rugăciune. Cum aveau să se îngroape unul pe altul? Cu ce cuvinte în stare să cuprindă în ele începutul și sfîrșitul vor pecetlui ei trecerea omului în neființă? „Adio, tovarășe, nu te vom uita?“ Sau cu alte asemenea vorbe goale?

Se întîmplase să fie odată la o înmormîntare, în oraș. Tare se mai minunase Burannîi Edighei – la cimitir era un fel de miting. În fața răposatului, lîngă coșciug, vorbitorii citeau din niște hîrtii, și toți spuneau același lucru – ce a fost răposatul, ce funcții a ocupat, cum a muncit, pe cine și cum a slujit, iar la urmă – fanfara și coroanele de flori pe mormînt. Dar unul nu se învrednicise să zică o vorbă despre moarte, așa cum se spune în rugăciunile acelea care încu-

nună din veac înțelepciunea oamenilor în marea trecere a ființei în neființă; de parcă pînă atunci nimeni n-ar fi murit pe lume și nici după aceea nu mai avea să moară. Nefericiții: erau nemuritori! Așa și strigau în gura mare: „A trecut în nemurire!“

Edighei cunoștea bine locurile. În plus, de la înălțimea lui Burannîi Karanar, vedea în fața lui pînă departe. Se străduia să țină drumul prin stepă, spre Ana-Beiit, cît mai drept, făcînd doar arareori mici ocoluri pentru ca tractorul să poată trece hopurile mai ușor.

Și totul mergea cum chibzuiseră dintru-nceput. Nici prea repede, nici prea încet, dar lăsaseră în urmă o treime din drum... Burannîi Karanar înainta neobosit, atent la îndemnurile stăpînului. Îl urmau, huruind, tractorul cu remorca, iar după remorcă – excavatorul „Belarus“.

Cu toate acestea, îi așteptau întîmplări neobișnuite care, oricît ar părea de incredibil, aveau o legătură intimă cu cele ce se petreceau la cosmodromul Sarî-Ozeki...

Portavionul „Konvenția“ se afla în zona lui de patrulare, în Pacific, la sud de Aleutine, la echidistanță aeriană de Vladivostok și San Francisco.

Pe ocean vremea nu se schimbase. În prima jumătate a zilei, soarele inundase la fel de orbitor întinderea apei. Nimic nu prevestea modificări atmosferice.

În schimb, pe portavion, în toate compartimentele, inclusiv la escadrilele de avioane și în serviciul de securitate, domnea o mare încordare. Întreg personalul de la bord era gata să intre în orice moment în acțiune, cu toate că, în lumea înconjurătoare, nimic nu părea să justifice o asemenea alarmă. Cauzele se aflau undeva, în afara Galaxiei.

Comunicările cosmonauților aflați pe planeta Liman Împădurit, recepționate la bordul „Konvenției“ prin intermediul orbitei „Tramplin“, îi aduseseră pe conducătorii Centrului și pe membrii comisiilor speciale într-o stare de totală dezorientare. Deruta era atît de mare, încît ambele părți conveniseră să evalueze în prealabil situația în ședințe separate, pornind de la propriile lor interese și poziții, urmînd ca numai după aceea să se reunească pentru dezbatere comune.

Omenirea nu aflate încă nimic despre descoperirea, fără precedent în istoria Universului, privind existența unei civilizații extraterestre pe planeta Liman Împădurit... Nici chiar guvernele celor două părți, informate în cel mai strict secret despre eveniment în sine, nu cunoșteau încă evoluția ulterioară a situației. Se aștepta opinia comisiilor competente. Pe întreg portavionul fusese instaurat un regim sever – nimeni, inclusiv piloții avioanelor, n-avea voie să-și părăsească postul. Nimeni și sub nici un motiv nu putea părăsi portavionul, iar navelor aflate în acea parte a oceanului li se interzisese să se apropie de „Konvenția“ la mai puțin de cincizeci de kilometri. Avioanele ce zburau deasupra zonei își deviaseră rutele ca să nu se apropie la mai puțin de trei sute de kilometri de locul în care patrula portavionul.

Așadar, ședința comună a celor două părți fusese întreruptă și comisiile, sub conducerea președinților programului „Demiurg“, dezbăteau separat rapoartele transmise de cosmonauții 1-2 și 2-1 de pe acea planetă necunoscută.

Ele parveniseră de la o inimaginabilă depărtare astronomică:

„Atențiune, atențiune!

Transmisie intergalactică pentru planeta Pământ:

Ne este imposibil să vă explicăm lucruri pentru care nu există noțiuni în limbajul terestru. Totuși, există multe elemente comune.

Locuitorii acestei planete sînt ființe hominide, sînt oameni, ca și noi. Ura, deci, pentru evoluția universală! Și aici ea a realizat un tip de hominid conform principiului universal, și încă unul splendid. Au pielea smeadă, părul azuriu, ochi liliachii sau verzi și gene albe, dese.

I-am văzut în scafandrele lor perfect transparente cînd și-au cuplat aparatul de zbor la stația noastră orbitală. Ne zîmbeau din cabina navei lor, invitîndu-ne înăuntru.

Și am pășit astfel într-o altă civilizație.

Aparatul lor de zbor, de formă elicoidală, s-a detașat de stație și, cu viteza luminii – efect practic insesizabil în interiorul navei – am pornit prin Univers, depășind curgerea timpului. Primul lucru care ne-a frapat, dîndu-ne un sentiment neașteptat de ușurare, a fost absența imponderabilității.

Cum au realizat acest lucru – nu sîntem încă în măsură să vă explicăm. Amestecînd cuvinte rusești și englezești, au rostit prima propoziție: «Welcome naș galaktik». Am înțeles atunci că, dacă vom fi receptivi, vom reuși să schimbăm idei. Aceste ființe cu păr azuriu – erau cinci la bord, patru bărbați și o femeie – au cam doi metri înălțime. Femeia se deosebea nu prin statură, ci prin formele tipic feminine și prin culoarea ceva mai deschisă a pielii. Toți cei de pe Liman Împădurit sînt destul de oacheși – cam ca arabii noștri nordici. Ne-au inspirat încă din primele clipe o mare încredere.

Trei dintre bărbați erau piloții aparatului de zbor, iar cel de-al patrulea și femeia erau cunoscători ai limbilor terestre. Ei studiaseră și sistematizaseră primii, prin intermediul radiocaptării cosmice, cuvinte englezești și rusești, alcătuiind un fel de dicționar terestru. În momentul înțînirii noastre, stăpîneau deja peste două mii cinci sute de cuvinte și termeni. Grație acestui bagaj lingvistic a și început comunicarea dintre noi. Limba lor e, firește, cu totul de neînțeles pentru noi, dar, prin consonanță, aduce cu spaniola.

Unsprezece ore după decuplarea de «Paritet», părăsiserăm Sistemul nostru solar.

Trecerea dintr-o galaxie în alta a fost imperceptibilă, momentul nu ne-a atras prin nimic atenția. Materia Universului este pretutindeni aceeași. Dar în fața noastră, pe direcția de zbor (datorită, pesemne, stării din acel moment a corpurilor cerești din afara sistemului solar) a prins să crească treptat o văpaie intensă, care prolifera, extinzîndu-se în infinitul luminos. Între timp, lăsaserăm în urmă cîteva planete, întunecate la acea oră pe una din fețe și luminate pe cealaltă. Sori și luni fără număr treceau în goană pe lîngă noi, pierzîndu-se în spațiul necuprins.

Treceam parcă din noapte în zi. Și, deodată, am pătruns într-o mare de lumină orbitor de pură, nemărginită, revărsată de un soare uriaș, strălucind pe un cer cum nu mai văzuserăm pînă atunci.

— Sîntem în Galaxia noastră! Iată și soarele nostru, Marele Reazem! Curînd va apărea și Liman Împădurit, ne-a anunțat femeia.

Și, într-adevăr, din infinitul acestui nou Univers, răsărise un soare nou pentru noi, Marele Reazem. Prin intensitatea radiațiilor și prin dimensiuni depășește Soarele nostru. Credem, de altfel, că tocmai această particularitate, precum și faptul că o zi și o noapte durează pe Liman Împădurit douăzeci și opt de ore, explică cele mai multe diferențe geobiologice între lumea de aici și lumea noastră.

Dar despre toate acestea vă vom vorbi data viitoare, sau la întoarcerea pe «Paritet»; acum vă transmitem succint câteva informații mai importante. Privită de la mare înălțime, planeta Liman Împădurit amintește de Pământul nostru, căci e înconjurată, ca și el, de atmosferă. Din apropiere însă, de la cinci-șase mii de metri – ca să ne ofere o imagine de ansamblu, gazdele au efectuat pentru noi un zbor special – o priveliște de nemaivăzută frumusețe se dezvăluie privirilor: lanțuri de munți, coline acoperite de un covor verde-aprins, râuri, mări și lacuri, iar în unele zone ale planetei, mai cu seamă spre poli, ca niște pete uriașe – deșerturi lipsite de viață, unde bîntuie furtuni de praf. Dar cea mai covârșitoare impresie o produc orașele și celelalte așezări. În fermecătorul peisaj de pe Liman Împădurit, aceste insule de edificii sînt mărturia unui grad de urbanizare extrem de înalt. Chiar și Manhattanul e departe de ceea ce au realizat în materie de urbanistică locuitorii cu plete azurii ai acestei planete.

Cît despre băștinași, ei reprezintă, credem, un fenomen aparte printre ființele raționale din Univers. Perioada de sarcină e de unsprezece luni. Durata vieții este, de asemenea, mare, cu toate acestea ei consideră prelungirea vieții o problemă capitală, dacă nu chiar rațiunea de a fi a societății lor. Trăiesc o sută treizeci – o sută cincizeci, iar unii ajung și la două sute de ani. Planeta are peste zece miliarde de locuitori.

Nu sîntem încă pregătiți pentru o prezentare cît de cît sistematică a modului de viață al acestor locuitori și a realizărilor civilizației lor. Vă aducem la cunoștință, fragmentar, doar ceea ce ne-a frapat în chip deosebit.

Oamenii de pe Liman știu să capteze energia solară, transformînd-o apoi în energie termică sau electrică de mare randament, mult mai mare decît cel obținut în construcțiile

noastre energetice, și, ceea ce este deosebit de important, sintetizează energie din diferența de temperatură dintre zi și noapte.

Au învățat să dirijeze clima. În acel zbor de recunoaștere în jurul planetei, aparatul de zbor a disipat într-o clipă, cu ajutorul unor radiații, aglomerările de nori și ceață. Am aflat că au posibilitatea de a influența mișcarea maselor de aer și a curenților de apă din mări și oceane, regularizând astfel regimul termic și de umiditate de la suprafața planetei.

Și totuși, sînt confrunțați cu o problemă colosală care, după cîte știm, pe Pămînt nu s-a pus încă. Ei nu suferă de pe urma secetei, pentru că știu să dirijeze clima. Nu cunosc nici deficitul producției alimentare, și asta la un număr uriaș de locuitori, depășind de peste două ori populația terestră. Dar importante teritorii ale planetei devin, treptat, improprii vieții. În acele locuri pierе tot ce e viu. E fenomenul așa-zisei aridizări interioare. În timpul zborului de recunoaștere, am observat furtuni de praf în partea sud-estică a planetei. Ca urmare a unor reacții maligne din adîncurile planetei – înrudite, poate, cu procesele vulcanice de la noi, numai că aici e vorba, pare-se, de erupții lente, difuzate, radiante – solul se distruge, structurile lui se deteriorează, substanțele ce-l alcătuiesc se descompun. În această parte a planetei, un deșert de dimensiunile Saharei invadează, pas cu pas, spațiul locuibil al oamenilor cu plete azurii. Acest lucru constituie pentru ei cea mai mare catastrofă. N-au izbutit încă să stăpînească procesele ce se produc în adîncurile planetei. Au aruncat în lupta împotriva acestui înspăimîntător fenomen elita oamenilor de știință, mijloace materiale uriașe. Nu au o Lună în sistemul lor solar, dar sînt la curent cu existența satelitului nostru, pe care l-au și vizitat. După ei, e posibil ca Luna noastră să fi trecut printr-un proces asemănător. Aflînd acest lucru, am căzut pe gînduri: de la Lună la Pămînt nu-i o distanță prea mare. Dar sîntem noi gata pentru o astfel de întîlnire? Și care ar fi urmările, de ordin extern și intern? Își vor da oare seama oamenii cît au pierdut în evoluția lor intelectuală din pricina veșnicei discordii de pe Pămînt?

În prezent, în cercurile științifice de pe Liman se desfășoară o dezbatere la scară planetară în jurul alternativei:

intensificarea eforturilor pentru dezlegarea tainei aridizării și identificarea posibilităților de a preîntîmpina această virtuală catastrofă, sau găsirea în Univers, pînă nu e prea tîrziu, a unei noi planete care să corespundă nevoilor lor vitale, pentru a începe, cu timpul, transferarea în masă a populației în noul habitat cosmic, unde civilizația de pe Liman Împădurit ar renăște. Încă nu e clar încotro, spre ce planetă își îndreaptă privirile. Oricum, mai pot trăi aici milioane și milioane de ani. E uimitor însă că se gîndesc de pe acum la un viitor atît de îndepărtat, și sînt atît de absorbiți de această activitate, de parcă ar avea de soluționat o problemă de care depinde nemijlocit soarta generației actuale. Nimănui să nu-i fi trecut oare prin minte jосnicul gînd „după noi, potopul!“? Ne-a fost rușine că nouă ne-a trecut prin minte așa ceva cînd am aflat că o importantă parte a produsului planetar brut este alocată programului de preîntîmpinare a aridizării. Se preconizează realizarea de-a lungul a multe mii de kilometri – pe întreaga frontieră a deșertului invadator – a unei bariere de puțuri la foarte mare adîncime, precum și injectarea în adîncuri a unor substanțe neutralizante cu acțiune de lungă durată care, cred ei, ar influența în sensul dorit reacțiile nucleare interne ale planetei.

Desigur, și la ei există, și trebuie să existe, probleme de ordin social, acele probleme de ordin etic, moral, intelectual care constituie crucea dintotdeauna a rațiunii. Peste zece miliarde de locuitori nu pot conviețui aseptice, oricît de prosperă ar fi societatea lor. Dar, lucru uimitor, ei nu cunosc noțiunea de stat ca atare, nu cunosc armele, nu știu ce este un război. Pesemne – încă nu vă putem spune cu certitudine – în trecutul lor istoric vor fi avut și ei războaie, state, bani și toate categoriile de relații sociale ce le însoțesc, dar în actuala etapă n-au nici măcar noțiunea unor instituții de constrîngere, ca statul, sau a unor forme de luptă, ca războiul. Dacă va trebui să le explicăm esența nesfîrșitelor războaie de pe Pămînt, nu li se vor părea oare un mijloc lipsit de sens, mai mult, barbar, de rezolvare a problemelor?

Întreaga lor viață e organizată pe cu totul alte principii, care nouă, în virtutea stereotipului terestru de gîndire, nu ne sînt îndeajuns de limpezi și nici pe deplin accesibile.

Oamenii de pe Liman au atins un nivel de conștiință planetară care exclude cu desăvârșire războiul ca metodă de luptă, încît rămîne de presupus că, după toate aparențele, avem de-a face cu forma cea mai înaintată de societate – desigur, în limitele spațiului imaginabil. E posibil ca ei să fi atins un stadiu de dezvoltare a științei în care umanizarea timpului și spațiului să reprezinte principalul sens al existenței raționale, constituind, totodată, o continuare a evoluției într-o fază nouă, superioară, infinită.

Nu avem intenția să comparăm lucruri necomparabile. Cu timpul, și pe Pămîntul nostru oamenii vor atinge un asemenea nivel de progres – de altfel avem cu ce ne mîndri încă de pe acum –, dar nu ne părăsește un gînd apăsător: nu e oare umanitatea victima unei tragice rătăcirii cînd se auto-convinge că istoria n-ar fi altceva decît o istorie a războaielor? Dar dacă direcția de dezvoltare a fost dintru început greșită, lipsită de orice perspectivă? În acest caz, încotro ne îndreptăm, unde ne duce această cale? Va găsi oare omenirea curajul de a recunoaște acest lucru, evitînd un cataclisim global? Ca primi martori ai unei vieți sociale extraterestre, trăim simțăminte complexe – de teamă pentru viitorul pămîntenilor, dar și de speranță, pentru că în Univers există exemplul unei colectivități a cărei ascensiune se desfășoară în afara contradicțiilor ce se rezolvă prin războaie...

Locuitorii acestei planete știu despre existența Pămîntului undeva, în marile depărtări ale Universului. Ei doresc să intre în contact cu pămîntenii nu numai dintr-o firească curiozitate, ci, spun ei, înainte de toate în numele triumfului rațiunii, al schimbului de experiență între civilizații, pentru a inaugura o nouă eră în dezvoltarea gîndirii, în evoluția purtătorilor de inteligență din Univers.

Previziunile lor în acest sens sînt mai concrete decît s-ar putea crede. Interesul lor față de pămînteni e legat și de faptul că în conjugarea eforturilor celor două ramificații ale rațiunii universale ei văd principala șansă de asigurare a eternizării vieții în natură, avînd în vedere că orice energie degenerază inevitabil și că orice planetă este, în timp, sortită pieirii... Problema «sfîrșitului lumii» îi preocupă cu o anticipație de miliarde de ani și elaborează încă de pe acum

proiecte cosmice de organizare a unei noi baze de comunicare între tot ce e viu în Univers.

Disponînd de aparate de zbor ce se deplasează cu viteza luminii, ar putea vizita chiar acum Pămîntul. Dar nu vor s-o facă fără acordul și invitația pămîntenilor înșiși. Nu se vor oaspeti nepoftiți pe Pămînt. Totodată, ne-au dat a înțelege că de multă vreme caută un prilej pentru a face cunoștință cu noi. Cînd am început să lansăm în cosmos stații orbitale permanente, au înțeles că momentul întîlnirii se apropie și că ei sînt cei care trebuie să ia inițiativa. S-au pregătit minuțios și au așteptat ocazia potrivită. Ea s-a ivit în timpul cartului nostru pe stația orbitală...

Sosirea noastră aici a produs, firește, senzație. Cu ocazia evenimentului a fost cuplat în eter sistemul de telecontact global, folosit numai la mari sărbători. În văzduhul luminos ce ne înconjură, vedeam aievea, alături de noi, chipuri și obiecte aflate la mii și mii de kilometri. Am putut să comunicăm cu frații noștri de pe Liman – să ne privim în ochi, să ne zîmbim, să ne strîngem mîinile, să discutăm, scoțînd exclamații de încîntare și rîzînd zgomotos – de parcă totul s-ar fi petrecut în cadrul unui contact nemijlocit. Cît sînt de frumoși acești extraterestri și, totuși, cît de diferiți unul de altul, chiar culoarea părului variază de la azuriu la ultramarin, iar bătrînii încărunțesc, se pare, întocmai ca ai noștri. Și tipurile antropologice sînt diverse, pentru că reprezintă grupuri etnice diferite.

Despre toate acestea și despre multe alte lucruri uimitoare vă vom relata amănunțit la întoarcerea noastră pe «Paritet» sau pe Pămînt. Și acum, chestiunea cea mai importantă. Locuitorii planetei Liman ne roagă să transmitem, prin «Paritet», dorința lor de a vizita planeta noastră atunci cînd acest lucru va conveni cel mai bine pămîntenilor. Pînă atunci, ei propun realizarea unui program care prevede construirea unei stații intergalactice intermediare, menită să servească primelor întîlniri prealabile, pentru ca apoi să devină o bază permanentă pentru curse în ambele sensuri. Am promis că vom aduce la cunoștința pămîntenilor noștri aceste propuneri. Ceva ne neliniștește însă în această privință, mărturisim.

Sîntem oare gata noi, pămîntenii, pentru asemenea întîlniri intergalactice, sîntem îndeajuns de maturi, ca ființe raționale, pentru a face un asemenea pas? Vom putea noi oare, cu discordia și contradicțiile existente între noi, să acționăm unitar, asumîndu-ne această răspundere în numele întregului neam omenesc, în numele întregului Pămînt? Vă rugăm stăruitor ca, pentru a evita o reizbucnire a rivalităților, a luptei pentru pseudoprioritate, să transferați chestiunea Organizației Națiunilor Unite. Vă rugăm să nu abuzați de dreptul de veto, ba chiar, cu titlul de excepție, să renunțați la el de această dată. Ne gîndim cu amărăciune la asemenea lucruri acum, cînd ne aflăm în afara granițelor Galaxiei noastre, dar sîntem pămîtenii și ne cunoaștem bine leagănul – planeta Pămînt.

În sfîrșit, încă o dată despre noi, despre fapta noastră. Ne dăm seama cîtă nedumerire, ce măsuri excepționale a generat dispariția noastră de la bordul stației orbitale. Regretăm profund că am generat asemenea agitație. A fost însă un prilej unic în practica mondială și am considerat că nu putem, nu avem dreptul să ratăm cea mai mare șansă a vieții noastre. Deși supuși unui regulament sever, am fost obligați, în numele unei mari idei, să acționăm contrar regulamentului.

Ne asumăm consecințele acestui act, sîntem gata să suportăm pedeapsa cuvenită. Acum însă, uitați de asta! Luați aminte! V-am transmis un semnal din Univers. Vă trimitem un semn dintr-un sistem galactic necunoscut pînă acum – sistemul Marelui Reazem. Acești oameni cu păr azuriu sînt creatorii celei mai înalte civilizații. Întîlnirea cu ei poate determina schimbarea întregului nostru mod de viață, a destinelor întregii specii. Vom avea noi oare curajul să acceptăm acest contact, apărînd, firește, înainte de toate, interesele Pămîntului?

Extratereștii nu reprezintă, prin nimic, o amenințare pentru noi. În orice caz, nouă așa ni se pare. Iar însușindu-ne experiența lor, am putea realiza o cotitură în existența noastră, începînd cu metodele de obținere a energiei din materia înconjurătoare și terminînd cu deprinderea de a trăi fără arme, fără violență și constrîngerii, fără războaie. S-ar putea ca acest din urmă lucru să vi se pară o enormitate, dar

declarăm solemn că viața ființelor raționale de pe planeta Liman este organizată așa cum v-am spus, că ei au atins gradul de perfecțiune pe care vi l-am descris, într-un habitat geobiologic asemănător cu cel al Pământului. Ca purtători ai unui mod superior de gândire, ei sînt gata de contacte deschise cu confrății lor întru rațiune, cu pămîntenii, în forme corespunzătoare cerințelor și demnității ambelor părți.

Captivați, zguduți de descoperirea unei civilizații extraterestre, noi ardem totuși de dorința de a ne întoarce cît mai curînd posibil pe Pămînt, pentru a împărtăși oamenilor tot ceea ce ne-a fost dat să vedem aici, într-o altă Galaxie, pe una din planetele Marelui Reazem.

Intenționăm ca peste douăzeci și opt de ore, adică exact peste o zi și o noapte de la această comunicare radio, să ne întoarcem pe «Paritet». După sosire vom fi cu totul la dispoziția Centrului.

Pîna atunci, la revedere. Înainte de a lua startul spre Sistemul solar, vom comunica ora sosirii noastre pe «Paritet».

Cu aceasta încheiem prima noastră transmisie de pe planeta Liman. La revedere. Vă rugăm mult, transmiteți familiilor să nu fie îngrijorate...

Cosmonaut 1-2

Cosmonaut 2-1."

Sedintele separate ale comisiilor speciale de la bordul portavionului „Konvenția“, consacrate evenimentului extraordinar petrecut pe stația orbitală „Paritet“, se încheiară prin plecarea *in corpore* a amîndurora, pe calea aerului, pentru consultări cu forurile superioare. Un avion – spre San Francisco, celălalt, la cîteva minute, în sens contrar – spre Vladivostok.

Portavionul se afla în zona lui permanentă de patrulare, în Pacific, la sud de Aleutine... Pe portavion domnea o ordine severă. Toți erau gata de acțiune... Și toți păstrau tăcerea...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindea marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Parcurseseră o treime din drumul spre Ana-Beit. Soarele, care se ridicase la început cu iuteală deasupra orizontului, parcă încremenise într-un punct. Deasupra stepei se înstăpînise ziua. Și dogoarea zilei.

Uitîndu-se cînd la ceas, cînd la soare, cînd la văile întinse ale stepei, Burannîi Edighei își spunea că, pînă una, alta, totul mergea cum trebuie. Deschidea procesiunea călare pe cămilă, după el venea tractorul cu remorca, după remorcă – excavatorul „Belarus“, iar pe de lături alerga dulăul cel roșcat, Jolbars.

„Bag seamă, mintea omului nu poate sta fără să gîndească nici măcar o clipă. Să vezi năzdrăvănie: vrei, nu vrei, gîndul naște gînd, și tot așa, la nesfîrșit, adică, firește, pînă la moarte.“ Descoperirea asta năstrușnică o făcuse Edighei dîndu-și seama că pe drum se gîndise întruna la cîte ceva. Gîndul năștea gînd, ca pe mare valul val. Pe cînd era copil, stătea ceasuri în șir pe țărm, urmărind cum pe Marea Aral, pe vreme vîntoasă, se nășteau în depărtare, alergîndu-se, talazuri, care se apropiau cu crestele înspumate de țărm. Valul năștea val. În mișcarea aceea, trupul viu al mării se năștea și murea, se năștea iarăși și se stingea pentru a renaște neconținut. Iar el, copil pe atunci, s-ar fi vrut pescăruș zburînd deasupra valurilor, ca să vadă de sus viața marilor ape.

Stepa în prag de toamnă, cu goliciunea ei izbitoare și tristă, trapul monoton al cămilei îl predispuneau pe Edighei la meditație și el se lăsa în voia gîndurilor fără a li se împotrivi defel, mai cu seamă că avea de făcut cale lungă și nimic nu le stingherea înaintarea. Karanar, ca întotdeauna la drum lung, se încălzise de mers și răspîndea un puternic miros de mosc. Mirosul ăsta venea drept în nări de la greabăn și grumaz. „Oho, se gîndi mulțumit Edighei, va să zică ești numai spume. Mă afurisitele!... Mă răutate, mă!“...

Și iarăși îi înviară în minte zile de demult, fapte și întîmplări de pe vremea cînd Kazangap era sănătos și în putere, și în acest lanț al aducerilor-aminte îl năpădi, nelalocul ei, o tristete îndelung pritocită, amară. Nici

rugăciunile nu-l ajutară. Le șoptea mereu și mereu, iarăși și iarăși, repetându-le întruna, ca să alunge, să înșele, să ascundă durerea aceea ce se întorcea cu încăpăținare. Dar nu simțea nici o ușurare în suflet. Burannîi Edighei se întunecă, îmboldind fără rost, cu asprime, cămila care alerga plină de zel, își trase cozorocul mai pe ochi și nu mai întoarse privirea spre tractorul care venea în urmă. Lasă-i că vin ei după Karanar, nu rămîn de căruță, ce-i doare pe ei, tineri și verzi ca bradul cum sînt, de povestea aceea veche, despre care nici cu nevastă-sa nu schimba o vorbă și în care judecata lui Kazangap se dovedise, ca întotdeauna, înțeleaptă și dreaptă. Numai el îl putea judeca, și îl judecase cinstit, altfel Edighei ar fi părăsit de mult Boranlî-Burannîi...

Către sfîrșitul lui cincizeci și unu, iarna, se pripășise la haltă o nouă familie. Un bărbat cu nevasta și doi copii – doi băieței. Cel mare, Daul, avea cinci ani, mezinul – trei. Pe mezin îl chema Ermek. Cît despre Abutalip, capul familiei, acesta era de-o vîrstă cu Edighei. Încă înainte de război, pe cînd era foarte tînăr, predase un an la școala din aulul lui, apoi, chiar în primele zile din vara lui patruzeci și unu, fusese mobilizat. Cu Zaripa se însurase, așadar, spre sfîrșitul războiului sau imediat după război. Și ea fusese, pînă la mutarea lor aici, învățătoare. Și uite că soarta îi năpăstuise, îi aruncase în stepă, la Boranlî-Burannîi...

Că nu de bine fugiseră ei taman în pustietatea asta fusese cît se poate de limpede din prima clipă. Cu meseria lor, Abutalip și Zaripa ar fi putut foarte bine să-și găsească de lucru în altă parte. Se vede însă că împrejurările nu le lăsaseră altă ieșire. La început, toți credeau că cei doi n-aveau să facă prea mulți purici pe-acolo, că n-au să poată rezista și-au să fugă încotro vor vedea cu ochii. Plecau ei din Boranlî-Burannîi alții, mult mai prejos. Edighei și Kazangap erau de aceeași părere. Cu toate acestea, familia lui Abutalip impusese respect tuturor, de la început. Erau oameni serioși și la locul lor. Numai că ajunseseră la necaz. Trudeauu – bărbat și nevastă – în rînd cu ceilalți. Cărau traverse, înghețau iarna printre nămeți. Făceau, adică, tot ce trebuiau să facă niște muncitori feroviari. Și trebuie spus că era o familie de oameni așezați, cumsecade, prietenoși, cu toate că erau nefericiți, și asta pentru că Abutalip fusese,

pare-se, prizonier la nemți. La vremea cînd veniseră ei aici, pasiunile din anii războiului se mai potoliseră. Fostii prizonieri de război nu mai erau priviți ca niște trădători și dușmani. Cît despre cei din Boranlî-Burannîi, ei nu-și prea băteau capul cu asemenea treburi. A fost omul prizonier – a fost și gata, războiul s-a încheiat prin victoria noastră, încolo, cîte nu le fusese dat oamenilor să îndure în această înfricoșată reîmpărțire a lumii. Unii mai pribegesc și astăzi prin lume de bezmetici... Stafia războiului îi urmărea încă... De aceea, cei din Boranlî-Burannîi nu-i sîcîiau pe noii veniți cu întrebări de prisos, ce să le mai zgîndărești rănile, oricum băuseră cupa durerii pînă la fund...

Cu timpul, pe nesimțite, Edighei se împrietenise cu Abutalip. Era om cu scaun la cap. Cel mai mult îl atrăgea pe Edighei faptul că, în starea de plîns în care se afla, Abutalip nu se pierduse cu firea. Era demn și nu-și blestema de-a surda ursita. Nu putea să nu țină seama de cele ce se-ntîmplau în lume. Pricepuse omul, pesemne, că asta îi era crucea. Nevastă-sa, Zaripa, înțelesese de bună seamă și ea acest lucru. Împăcați în sinea lor cu această ispășire de neocolit, cei doi își găsiseră rostul vieții într-o neobișnuită înțelegere și apropiere reciprocă. După cum înțelesese mai tîrziu Edighei, tocmai asta-i ținea în viață, prin asta se apărau unul pe altul și-i apărau amîndoi pe copii de vînturile năprasnice ale vremurilor. Mai cu seamă Abutalip. Nu putea trăi o zi departe de ai lui. Copiii, cei doi băieți, erau pentru el totul. Fiecare clipă liberă și-o petrecea lîngă ei. Îi învăța carte, născocea pentru ei tot felul de istorioare, ghicitori și jocuri. La început, cînd el și nevastă-sa plecau la lucru, își lăsau copiii singuri în baracă. Dar Ukubala nu putea răbda una ca asta și începuse să-i aducă pe băieți la ei, unde era mai cald, și-apoi pe vremea aceea aveau, oricum, mai mult cheag decît noii veniți. Asta le și apropia-se familiile. Edighei avea și el de-acum copii – două fetițe cam de aceeași vîrstă cu băieții lui Abutalip.

Odată, cînd venise după lucru să-și ia copiii acasă, Abutalip le propusese:

— Uite ce m-am gîndit, Edighei, ce-ar fi să le învăț, cu o cale, și pe fetițele voastre? Să știi că dacă mă ocup încă de pe-acum de copii o fac nu ca să-mi treacă de urît.

Cît despre copii, ei s-au împrietenit: se joacă de-atîta timp laolaltă. De ce spun asta? Viața aici, departe de lume, e, sigur, sărăcăcioasă, și cu atît mai mult e cazul să ne ocupăm de ei. Vin vremuri cînd omul va trebui să știe o mulțime de lucruri încă de fraged. Astăzi și-un omuleț de-o schioapă trebuie să aibă în cap mai multe decît avea pe vremuri ditai flăcăul. Altfel, nu răzbește în viață.

Și, iarăși, rostul acestor strădanii ale lui Abutalip Edighei avea să-l pătrundă mai tîrziu, cînd nenorocirea se întîmplase. Abia atunci avea să-și dea seama că, în situația lui și în condițiile din Boranlî, ceea ce făcuse Abutalip era singurul lucru pe care îl mai putea face pentru copiii lui. Se grăbea parcă să le dea, după priceperea lui, cît putea mai mult, de parcă ar fi vrut ca astfel să se înveșnicească în amintirea copiilor, să trăiască prin ei o nouă viață. Seara, cînd se întorceau de la lucru, Abutalip și Zaripa organizau pentru copiii lor și ai lui Edighei un fel de grădiniță-școală. Copiii învățau litere, silabe, se jucau, desenau, întrecîndu-se între ei, ascultau povești citite de părinți, cîntau fel și fel de cîntecele. Totul era atît de interesant, încît Edighei însuși începuse să treacă pe-acolo, admirîndu-i îndelung. Pînă și Ukubala se repezea, chipurile cu treburi, să tragă cu ochiul ca să-și vadă fetițele la lucru. Burannîi Edighei era mișcat. Sufletul i se umplea de lumină. Uite ce înseamnă să fii om cu școală, dascăl. Ți-e mai mare dragul cînd îi vezi cum știu să vorbească cu copiii, cum știu să fie și ei copii, rămînînd în același timp oameni maturi. În serile cînd venea, Edighei se străduia să nu-i încurce. Stătea liniștit în vreun colțișor. Iar cînd intra, își scotea cușma în prag:

— Seara bună! Iacătă și-al cincilea elev.

Copiii se obișnuiseră cu vizitele lui. Fetițele erau fericite. De față cu tatăl lor, își dădeau toată silința. Edighei și Ukubala făceau, cu schimbul, focul în sobă, pentru ca seara copiilor să le fie cald și bine în baracă.

Asta era deci familia care poposise anul acela la Boranlî-Burannîi. Dar, curios lucru, asemenea oameni nu prea au noroc.

Nenorocirea lui Abutalip era că fusese nu numai prizonier la nemți; spre norocul sau nenorocul lui, după ce reușise să evadeze cu un grup de prizonieri de război

dintr-un lagăr de concentrare din sudul Bavariei, nimerise, în patruzeci și trei, la partizanii iugoslavi. Abutalip luptase în armata iugoslavă de eliberare pînă la sfîrșitul războiului. Acolo fusese rănit, acolo se vindecase. Fusese decorat cu ordine și medalii militare iugoslave. Se scrisese despre el și în ziarele partizanilor, îi publicaseră și fotografia. Asta-l ajutase foarte mult cînd dosarul îi ajunsese la comisia pentru repatriere, în patruzeci și cinci. Dintre cei ce fugiseră din lagăr, nouăsprezece la număr, doar patru rămăseseră în viață. Toți patru avuseseră din nou noroc: o comisie sovietică de verificare se deplasase la subunitatea respectivă a armatei de eliberare, iar comandantii iugoslavi dăduseră declarații scrise despre calitățile militare și morale ale foștilor prizonieri de război sovietici, despre participarea lor la lupta partizanilor împotriva fasciștilor.

În sfîrșit, după vreo două luni de verificare, interogatorii, confruntări, așteptare, speranță și deznădejde. Abutalip Kutîbaev se întorsese în Kazahstanul natal, fără ca drepturile civice să-i fi fost afectate, dar și fără privilegiile cuvenite demobilizaților. Abutalip Kutîbaev nu purta pică nimănui. Cum înainte de război fusese profesor de geografie, se întorsese la munca lui. Și acolo, la o școală dintr-un centru raional, o întîlnise pe Zaripa. Se mai întîmplă în viață ca doi oameni făcuți unul pentru celălalt să aibă noroc să se-ntîlnească. Rar, dar se întîmplă. Viața îți dăruiește și asemenea bucurii.

Între timp, ecoul primilor ani de după victorie se mai stinsese. După triumf și slavă, în aer sticliseră primii fulgi ai „războiului rece”. Apoi acesta se întetise. Și-n diferite părți ale lumii, în punctele cele mai dureroase, resorturile conștiinței se încordaseră.

La o lecție de geografie, unul din aceste resorturi cedă. Mai devreme sau mai tîrziu, într-un fel sau altul, aici sau aiurea, ceea ce s-a întîmplat trebuia să se întîmple. Dacă nu lui – altuia ca el.

Vorbind elevilor dintr-a opta despre continentul european, Abutalip Kutîbaev le povestise cum, cu ani în urmă, fuseseră duși din lagărul de concentrare în Alpii Bavariei de sud, la o carieră de piatră, și cum de acolo reușise, dezarmînd paza, să fugă la partizanii sîrbi; le povestise elevilor

că în timpul războiului bătuse jumătate din Europa, inclusiv coasta Adriaticii și a Mediteranei, așa că el cunoștea bine natura și viața oamenilor de prin partea locului, și că toate astea nu pot fi descrise într-un manual. Profesorul socotea că îmbogățește astfel materia cu observațiile martorului ocular.

Plimba bagheta pe harta Europei, agățată pe tablă, și bagheta străbătea munți, câmpii și râuri, atingând din când în când locurile pe care el le mai visa încă noaptea, locurile acelea unde odinioară luptele nu încetau zi și noapte, vară și iarnă, și, poate, chiar punctul acela infim unde cursese sângele lui când, din dreapta, răsunase fără veste rafala automatului inamic și el căzuse încet pe povârniș, înroșind cu sângele său iarba și pietrele, cu sângele acela purpuriu care ar fi putut inunda întreaga hartă, și preț de o clipă i se păruse chiar că-și vede sângele împrăștiindu-se pe hartă, cum ametea atunci, cum i se lăsase pe ochi o ceață, și, rotindu-se, munții se prăbușiseră asupra lui, și el striga, chemându-și în ajutor prietenul, polonezul care evadase împreună cu el, cu o vară în urmă, din cariera de piatră bavareză: „Kazimir! Kazimir!”. Dar prietenul nu-l auzise, pentru că lui Abutalip i se păruse doar că strigă din răspun-teri, de fapt nu scosese nici un sunet, își venise în fire numai la spitalul partizanilor, după o transfuzie de sânge.

Vorbind elevilor despre partea europeană a lumii, Abutalip Kutîbaev se mira în sinea lui că, după câte trăise, putea povesti atât de sec, de impersonal, numai ceea ce avea legătură cu elementara geografie școală.

Deodată, o mână ridicată din banca întâi îi întrerupsese firul povestirii:

— *Agai**, așadar ați fost prizonier?

Doi ochi reci și limpezi îl priveau cu severitate. Adolescentul își ținea capul ușor dat pe spate, stătea drept în bancă și – nici el nu știa de ce, dar toată viața nu uitase acest lucru – avea mușcătura inversă, dinții de jos îi acopeau, încălecându-i, pe cei de sus.

— Da, și ce-i cu asta?

— De ce nu v-ați tras un glonț în tâmplă?

* Învățătorule!

— De ce s-o fac? Oricum eram rănit.

— Pentru că e interzis să te lași prins de dușman, e ordin!

— Al cui ordin?

— Ordin de sus.

— Dar tu de unde știi?

— Știu tot. La noi acasă vin mereu oameni de la Alma-Ata, și chiar de la Moscova. Deci, n-ați executat ordinul?

— Ia spune-mi, tatăl tău a fost pe front?

— Nu, el a fost cu mobilizarea.

— Atunci mi-e greu să-ți explic. Pot doar să-ți spun că n-aveam altă ieșire.

— Trebuia, oricum, să executați ordinul.

— Ce tot dai cu gura? se ridicase din bancă alt elev. Profesorul nostru a luptat alături de partizanii iugoslavi. Ce mai vrei?

— Oricum, trebuia să execute ordinul! repetase, categoric, celălalt.

Și deodată, rupînd tăcerea de mormînt ce se lăsase pentru o clipă, clasa întreagă prinsese a vocifera: „Trebuia!“ „Nu trebuia!“ „Putea!“ „Nu putea!“ „Just!“ „Ba nu-i just deloc!“. Profesorul izbise cu pumnul în catedră.

— Terminați! Sîntem la ora de geografie. Cum am luptat eu, cum am făcut războiul – se știe foarte bine acolo unde trebuie. Să ne întoarcem la harta noastră!

Și, din nou, nimeni din clasă nu văzu punctul acela obscur de pe hartă, unde răpăi iar, din dreapta, rafala de automat, și profesorul, care stătea cu bagheta în mînă lîngă hartă, se prăvăli zăbavnic pe povîrniș, inundînd cu sîngele lui harta Europei...

Peste cîteva zile îl chemaseră la secția de învățămînt. Acolo, lui Kuttîbaev i se propusese fără vorbă multă să-și dea, din proprie inițiativă, demisia: un fost prizonier de război n-avea dreptul moral de a educa tînăra generație.

Abutalip Kuttîbaev, împreună cu Zaripa și primul lor născut, Daul, fuseseră nevoiți să se mute în alt raion, mai departe de centrul regional. Se angajaseră la o școală satească. Ai fi zis că se așezaseră, o scoteau binișor la capăt,

Zaripa, învățătoare tânără și capabilă, devenise dirigintă. Dar uite că tocmai atunci se declanșase criza din patruzeci și opt, legată de Iugoslavia. Acum era privit nu numai ca un fost prizonier de război, dar și ca un invidios dubios, care trăise vreme îndelungată peste graniță. Și, în pofida dovezilor că nu făcuse decît să lupte, ca partizan, alături de tovarășii iugoslavi, nimeni nu lua în considerare acest lucru. Toți îl înțelegeau, ba unii-l și compătimeau, dar nimeni nu avea curajul să-și asume vreo răspundere. Îl chemaseră din nou la secția de învățămînt, unde povestea cu demisia din proprie inițiativă se repetase.

Și, tot mutîndu-se dintr-un loc în altul, familia lui Abutalip Kuttîbaev poposisese, la sfîrșitul lui cincizeci și unu, în toiul iernii, la halta Boranlî-Burannîi din stepa Sarî-Ozeki...

Vara lui cincizeci și doi fusese de-a dreptul toridă. Pămîntul se încinsese într-atît, că nici șopîrlele stepei nu mai știau unde să se vîre, răsăreau, biruindu-și teama, în pragul caselor, cu gîtlejurile palpitînd disperate și gurile deschise – nu le păsa de nimic, o singură dorință le mistuia: să se ascundă undeva de soare. Iar ereții, căuțînd răcoarea, se avîntau atît de sus, de nu-i zăreai cu ochiul liber. Își trădau numai arareori prezența prin țipete stridente, singuratic, amuțind apoi pentru multă vreme în pîcla încinsă, toropită de soare.

Dar slujba era slujbă. Trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est. Nenumărate trenuri se încrucișaseră și în vara aceea la Boranlî-Burannîi. Nici cea mai cumplită arșită nu putea perturba circulația pe gigantica magistrală unională.

Viața mergea mai departe. Pe linie erau nevoiți să lucreze cu mînuși – cu mîinile goale nu puteai atinge o piatră, necum fierul. Soarele îi bătea drept în creștet, neiertător. Apa se aducea, ca de obicei, cu cisternele și ajungea la haltă aproape fierbînd. În cîteva zile hainele li se pîrleau pe umeri. Iarna, mușcați de cele mai năprasnice geruri ale stepei, oamenii le era parcă mai ușor decît pe asemenea dogoare.

Burannîi Edighei se străduia să-l îmbărbăteze pe Abutalip:

— Nu-s toate verile ca asta. Așa s-a nimerit anul ăsta, se dezvinovătea Edighei, de parcă el ar fi adus arșița aceea. În două săptămîni, cel mult trei, se mai răcorește, moare puțin și iadul. Arză-o-ar focul de dogoare, că pe toți ne-a vlăguit. Uneori, spre sfîrșitul verii, vremea se schimbă în stepă de pe o zi pe alta, fără veste. Și-atunci, toată toamna, pînă către iarnă, ți-e mai mare dragul – numai răcoare dulce, pînă și vitele pun carne pe ele. Am eu semnele mele că și anul ăsta o să fie la fel. Așa că mai răbdați și voi, o s-avem toamnă frumoasă.

— Te pui chezaș, va să zică, zîmbea cu tîlc Abutalip.

— Mai că m-aș pune.

— Bogdaproste și pentru-atît. Parc-am fi la baia de aburi. Dar nu mi-e de noi. Zaripa și cu mine răbdăm noi cumva, doar am trecut prin atîtea. Dar mi-e milă de copii, mi se rupe sufletul cînd îi văd...

Copiii din Boranlî sufereau peste poate, aveau fetișoarele supte, și n-aveai unde-i ascunde de zăpușeala și arșița care-i seca. Nu tu un pomișor, nu tu o gîrlă – atît de trebuitoare lumii lor de copii. Primăvara, cînd stepa reînvia, cînd cîmpiile și luncile înverzeau, lumea întregă era a copiilor. Băteau mîngea, se jucau de-a v-ați ascunselea, alergau prin stepă, fugăreau țîstarii. Era o desfătare să le-auzi zvonul glasurilor răzbătînd pînă departe, în stepă...

Vara nimicise totul. Arșița îi vlăguise pînă și pe copiii cei mai zurbagii. Se pitulau de căldură în umbra zidurilor, ridicîndu-și privirile numai cînd treceau trenurile. Era singura lor joacă – să numere cîte trenuri treceau într-o parte, cîte în cealaltă, cîte vagoane de pasageri, cîte de marfă. Iar cînd vreun tren de pasageri încetinea la intrarea în haltă, copiii se lăsau pentru o clipă amăgiți, crezînd că acuși-acuși se va opri, și dădeau fuga în întîmpinarea lui gîfîind, cu mînuțele cozoroc, pîsemne în speranța naivă că trenul i-ar putea scoate din cuptorul ăsta, și-ți era mai marea jalea să-i vezi cu cîtă ranchiună, cu cîtă necopilărească tristețe priveau în urma vagoanelor care treceau... Vagoanele aveau ușile date în lături și geamurile deschise pînă la refuz,

iar pasagerii erau și ei înnebuniți de zăpușeală, duhoare și muște, dar ei aveau măcar credința că într-o zi, două aveau să ajungă în altă lume, cu râuri răcoroase și păduri verzi.

Toți cei vîrstnici, tați și mame, suferiseră în vara aceea pentru copii, dar cît îl costa acest lucru pe Abutalip pricepea, în afară, firește, de Zaripa, doar el, Edighei. De altfel, cu Zaripa și avusese prima discuție pe tema asta. Discuție care îi mai dezvăluise cîte ceva din viața acestor doi oameni.

Lucrau în ziua aceea la linie, primeneau prundișul de pe terasament. Împrăstiau pietrele, vîrîndu-le în spațiile goale de sub traverse și linii, întărind astfel terasamentul slăbit de vibrații. Treaba asta putea fi făcută numai în intervalul dintre două trenuri. Era o muncă grea, istovitoare, mai cu seamă pe asemenea arșită. Spre amiază, Abutalip apucase bidonul gol și plecase, cum zicea el, după apă fiartă la cisterna trasă pe linia moartă, și cu un drum să vadă ce mai e cu copiii.

O pornise zorit pe mijlocul liniei, peste traverse, sfîdînd dogoarea. Se grăbea s-ajungă cît mai repede la copii, de sine puțin îi păsa. Tricoul decolorat, de un alb murdar, atîrna pe el, conturîndu-i umerii scheletici; avea pe cap o pălărie jerpelită de paie, pantalonii îi fluturau pe trupul slăbit, iar în picioare purta niște încălțări scîlciate, fără șireturi. Mergea lipăind printre traverse, străin de tot ce se-ntîmpla în jur. Cînd în spatele lui apăruse deodată un tren, nici măcar nu luase seama.

— Hei, Abutalip, jos de pe linie! Ai surzit?! strigase Edighei.

Abutalip însă nu-l auzea. Numai urletul sirenei îl făcuse să coboare pe povîrnișul terasamentului, dar și atunci fără să arunce măcar o privire spre garnitura care trecea chiar pe lîngă el. Nu-l văzuse nici pe mecanicul care-l amenința cu pumnul.

În timpul războiului, în prizonierat, nu încăruntise, era de bună seamă și acum un om tînăr, plecase pe front la nouăsprezece ani, ca locotenent. În vara aceea începuse însă a încărunti. Era cărunțeala stepei. Grăbite, nechemate, firele albe îi sclipiseră ici, colo, în chica deasă, bogată, mai cu

seamă pe la tîmple: da, tîmplele îi încăruntiseră. În vremuri bune ar fi fost o mîndrețe de bărbat. Lat în umeri, cu nas vulturesc, cu mărul lui Adam proeminent, cu tăietura gurii vădind o fire hotărîită și cu ochii prelungi, migdalați, Abutalip era înalt și bine legat. Zaripa îi spunea uneori, glumind cu amărăciune: „N-ai avut noroc, Abu, erai născut să-l joci pe Othello“. Abutalip rîdea, la rîndul lui: „Ca să te sugrum, ca ultimul idiot!... Asta voiai?“

Pe Edighei, reacția întîrziată a lui Abutalip la trecerea acelui tren îl pusese serios pe gînduri.

— Ar fi bine să stați de vorbă, îi spusese el Zaripei cu ușoară dojană în glas. Ce-i joaca asta? La o adică, mecanicul scapă basma curată: e interzis să umbli pe linie. Dar nu despre asta e vorba: la ce bun asemenea risc?

Zaripa oftase din adînc, ștergîndu-și cu mîneca fața îmbrobodită, arsă de soare.

— Mi-e teamă pentru el.

— S-a-ntîmplat ceva?

— Mi-e teamă, Edike. Dumitale pot să-ți spun. Îl chinuie remușcările: se socotește vinovat și față de copii, și față de mine. Cînd m-am măritat cu el, fără voia alor mei, frate-meu mai mare și-a ieșit din fire și mi-a strigat: „O să te căiești toată viața, neroado! Nu bărbat, belea pe cap îți iei, iar copiii tăi și copiii copiilor tăi, care încă nu s-au născut, sînt de pe-acum sortiți nenorocului. Cît despre preaiubitul tău sot, de-ar avea un strop de minte, streang și-ar petrece pe după gît, nu brațe de femeie. Ar fi cea mai bună alegere pentru el.“ Dar noi am ținut-o pe-a noastră. Ne-am zis că, războiul odată terminat, ce mai au de împărțit viii cu morții? Ne-am ținut deoparte de toți – și de-al lui, și de-ai mei. Dar de curînd, n-ai să crezi, chiar fratele meu a dat o declarație – cum că el, adică, m-a prevenit, a fost împotriva căsătoriei noastre, că nu are nimic comun cu mine, și cu atît mai puțin cu unul ca Abutalip Kutîbaev, care a stat atîta timp în Iugoslavia. Și s-a pornit totul de la-nceput. Oriîncotro o luăm, ni se trîntește ușa-n nas. Și-acum, uite-ne aici: mai departe n-avem unde ne duce.

Zaripa tăcuse, îndesînd îndîrjită pietrișul bătucit sub traverse. Din fața lor venea o nouă garnitură. Se dăduseră la o parte de pe linie, luînd cu ei cazmalele și tărgile.

Edighei simțea că trebuie să-i ajute cumva pe oamenii aceia aflați la ananghie. Dar nu-i putea ajuta cu nimic, nenorocirea lor venea de departe, de dincolo de Sarî-Ozeki.

— Noi trăim aici de mulți ani. O să vă obișnuiți și voi, o să vă învățați cu locul. Ce să-i faci, de trăit trebuie să trăim, apăsase el, privind-o drept în ochi și gîndind în sinea lui: „Da-a, amară-i pîinea stepei. Astă-iarnă, cînd au venit, era încă albă la față, acum e ca pămîntul, observase el, îndurerat că frumusețea acelei femei tinere se topea vîzînd cu ochii. Și ce păr frumos avea, acum e și el spălăcit, genele i s-au spelbit de soare. Buzele i-s crăpate. Greu trebuie să-i vină. Nu-i de ea viața asta. Dar uite că se ține tare, nu se dă bătută. Și cum să se dea: are doi copii. Oricum, om adevărat...”

Între timp, spărgînd aerul stătut, dogoritor, garnitura trecuse cu roțile răpăind ca o rafală fierbinte de automat. Reveniseră, cu unelte cu tot, pe terasament.

— Ascultă, Zaripa, spusese Edighei, încercînd s-o îmbărbăteze, s-o împace cu realitatea. Ce-i drept, pentru copii e greu pe-aici, nu zic. Și mie mi se rupe sufletul cînd mă uit la ai mei. Dar nici arșita asta n-o să țină cît veacul. O să se mai astîmpere. Și-apoi, dacă stai și te gîndești, nu sînteți singuri, mai sînt oameni în jur, sîntem noi aici, la o adică. Ce rost are să vă perpeliți atîta? Ce-a fost a fost...

— Așa îi spun și eu, Edike. Și mă străduiesc din răsuputeri să nu-l supăr cu vreo vorbă nelalocul ei. Știu cît îi vine de greu.

— Bine faci. Cît despre mine, am vrut să te ajut cu un sfat bun. De mult aștept prilejul. Dar vîd că știi și singură calea cea bună. Iartă-mă dacă te-am tulburat.

— Se mai întîmplă, ce-i drept, să mă lase puterile. Mi-e milă de el, mi-e milă de mine, de copii – ce să mai vorbim, mi se rupe inima. Iar el, deși n-a greșit cu nimic, se simte totuși vinovat că ne-a adus aici. Și de schimbat nu poate schimba nimic. Vezi dumneata, în ținuturile noastre viața-i cu totul altfel, și clima e cu totul alta. Măcar vara să-i fi putut trimite acolo pe copii. Dar la cine? Părinți n-a-

vem, și-ai lui, și-ai mei au murit de tineri. Iar frații, surorile, celelalte neamuri... Nici pe ei nu-i ușor să-i judeci, nu-s vinovați de ce ni se întâmplă. Se fereau de noi și înainte, acum nici să știe de soarta noastră nu mai vor. Cum să le trimitem copiii pe cap? Și uite-așa ne chinuim, muncii de teama că o să ne îngropăm aici pentru toată viața. Da, ne e teamă, chiar dacă n-o mărturisim cu glas tare. Știu ce-i în sufletul lui... Iar ce ne mai așteaptă numai Cel-de-sus știe...

Se lăsase o tăcere grea. Apoi nu mai aduseseră vorba despre asta. Lucrau, se dădeau la o parte, lăsînd trenurile să treacă, și iar se apucau de treabă. Ce-i rămînea de făcut? Cum să-i mîngîi, cum să-i ajuti în nenorocire? „Bineînțeles, se gîndea Edighei, n-o să-și ia ei lumea-n cap – de trăit au din ce trăi, că doar muncesc amîndoi. Ai zice că nimeni nu i-a întemnițat aici, atîta doar că n-au nici o ieșire. Nici mîine, nici poimîine.“

Edighei se mira în sinea lui că familia asta îi pricinuia atîta amărăciune și mîhnire, de parcă ar fi fost vorba de el însuși și de ai lui. Ce erau ei pentru el? La urma urmei, ar fi putut atunci să-și spună – treaba asta nu m-atinge, ce mă privește pe mine? Și apoi, cine era el ca să judece, să pună ordine în lucruri care nu-l priveau? Era un biet muncitor de stepă, ca el cîtă frunză și iarbă, de ce tocmai el trebuia să se amărască, să-și chinuie sufletul, hotărînd ce-i drept și ce nu-i drept pe lume? Cei de sus, de unde li se trăgeau toate astea, știau, fără îndoială, de o mie de ori mai multe decît putea ști el, Burannîi Edighei. Alora totul le era mai limpede ca lui aici, în Sarî-Ozeki. Ce putere avea el în lucruri de-astea? Și totuși, nu-și găsea liniștea. Îl durea sufletul mai cu seamă pentru ea, pentru Zaripa. Femeia asta îl uimise și-l cucerise prin devotamentul și stăpînirea ei de sine, prin lupta ei disperată cu restriștea. Aducea cu o pasăre care încearcă să-și apere, cu aripile, cuibul de furtună. Alta în locul ei s-ar fi pus pe plîns și s-ar fi supus, s-ar fi rugat de neamuri. Ea însă plătea deopotrivă cu bărbatul pentru trecut. Și tocmai asta îl supăra pe Edighei mai mult ca orice – că nu-i putea apăra nici bărbatul, nici copiii. Se întâmplase mai tîrziu să regrete amarnic că soarta adusesese familia aceea la Boranlî-Burannîi. De ce îi tulburase

curgerea vieții? Dacă nu i-ar fi cunoscut, n-ar fi știut nimic din tot ce înduraseră ei, ar fi trăit liniștit, ca mai-nainte...

VI

DUPĂ-AMIAZĂ, ÎN PACIFIC, LA SUD DE ALEUTINE, valurile se umflară. Vântul de sud-est, format pe cursurile inferioare ale râurilor de pe continentul american, se întetise, precizându-și treptat direcția. Pe uriașele întinderi ale oceanului, apele se puseră în mișcare, legănându-se greoaie, plescăind, ridicând tot mai des valurile, creastă lângă creastă. Toate acestea prevesteau, dacă nu o furtună, în orice caz ceasuri lungi de mare zbuciumată.

Pentru portavionul „Konvenția“, asemenea valuri nu prezentau nici o primejdie. În alte împrejurări, nici măcar nu și-ar fi schimbat poziția. De astă dată însă, întrucât trebuiau să sosească dintr-un moment într-altul avioanele la bordul cărora se aflau comisiile speciale ce reveneau după consultările avute cu forurile superioare, portavionul se întoarse cu prova în vânt, pentru a micșora balansul. Totul se desfășură normal. Primul ateriză avionul din San Francisco, apoi cel din Vladivostok.

Comisiile se întorseseră în efectiv complet, dar tăcute și îngrijorate. Peste cincisprezece minute se și aflau în sedință închisă... Cinci minute după începerea lucrărilor, fu transmisă în cosmos, la bordul stației orbitale „Paritet“, spre a fi retransmisă cosmonauților 1-2 și 2-1 aflați în Galaxia Marelui Reazem, o radiogramă cifrată: „Către misiunea de control de pe «Paritet»: A se preveni cosmonauții 1-2 și 2-1 aflați în afara sistemului solar să nu întreprindă nici un fel de acțiune. Urmează să rămână pe loc pînă la noi dispoziții din partea Centrului.“

După care, fără a pierde o clipă, comisiile trecură la expunerea pozițiilor și propunerilor celor două părți, în vederea soluționării crizei cosmice...

Portavionul „Konvenția“ înfrunta, cu prova în vînt, nesfîrșita vîltoare a Pacificului. Nimeni nu știa că la bordul său se hotăra soarta întregii planete.

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Rămăseseră vreo două ceasuri de drum pînă la cimitirul Ana-Beii. Cortegiul funerar se deplasa prin stepă în aceeași ordine. Burannîi Edighei călărea în frunte, deschizînd drumul, și Karanar își continua trapul întins, neobosit; în urma lui, prin stepa întelenită, grăbeau tractorul cu remorcă în care, alături de răposatul Kazangap, ședea singuratic și răbdător ginerele lui, bărbatul Aizadei, iar după ei – excavatorul „Belarus“. Pe margini, ba luînd-o înainte, ba rămînînd în urmă, ba oprindu-se pentru cine știe ce pricină însemnată, alerga, la fel de preocupat și sigur de sine, Jolbars, dulăul roșcat și pieptos.

Soarele dogora, urcînd spre zenit. Lăsaseră în urmă o bună bucată de drum, dar după fiecare dîmb stepa dezvăluia privirii noi și noi întinderi pustii, ce se desfășurau, de fiecare dată, pînă la orizont. Uriașă era întinderea stepei. Cîndva, pe locurile acestea trăise un neam de tristă faimă, juanjuanii, niște venetici care cuceriseră aproape întreaga stepă Sarî-Ozeki. Mai sălășluiseră pe aceste meleaguri și alte popoare nomade, războindu-se veșnic între ele pentru îmașuri și puturi. Biruiau cînd unii, cînd alții. Dar și învingătorii, și învinșii rămîneau în stepă, unii pierzînd, iar alții cîștigînd teritorii. Elizarov spunea că stepa Sarî-Ozeki, privită ca spațiu vital, meritase asemenea luptă. Odinioară, și primăvara, și toamna, pe-aici cădeau mult mai multe ploii. Era iarbă de-ajuns pentru numeroase turme de vite – mari și mici. Treceau pe-aici neguțători și se făcea negot. Dar de la o vreme clima se schimbase brusc: ploile ocoleau ținutul,

fîntîmile secaseră, pășunile mureau. Neamurile venetice și nomade se răsfiraseră care pe unde, iar juanjuanii dispăruseră cu desăvîrșire. O luaseră spre Edil – așa se numea Volga pe-atunci – și-i înghițise pămîntul acolo, în necunoscut. Nimeni nu știa de unde se iviseră, nimeni n-a aflat unde dispăruseră. Se spunea că-i ajunsese blestemul: pe cînd treceau fluviul iarna, gheața s-ar fi rupt deodată și toți de-a valma, cu herghelii și cirezi, ar fi pierit sub sloiuri.

Cazahii nomazi, băștinașii din Sarî-Ozeki, nu-și părăsiseră meleagurile în acele timpuri, dăinuiseră în locurile unde izbutiseră să dea de apă în fîntînile nou-săpate. Dar cei mai însuflețiți ani fuseseră, pentru stepele Sarî-Ozeki, cei de după război. Își făcuseră apariția camioanele-cisternă. Un asemenea camion – dacă șoferul cunoștea bine locurile – putea aproviziona cu apă trei-patru sălașuri de pășunat. Colhozurile și sovhozurile din regiunile învecinate, care gospodăreau pășunile stepei, plănuiau deja să întemeieze în stepă baze permanente pentru creșterea vitelor. Calculaseră cam cît i-ar costa asemenea amenajări. Și bine că nu se pripiseră. Pe nesimțite, în apropierea cimitirului Ana-Beiit se ridicase un oraș fără nume – Cutia Poștală. Așa și spuneau oamenii: mă duc la Cutia Poștală, am fost la Cutia Poștală, am cumpărat de la Cutia Poștală, am văzut la Cutia Poștală... Cutia Poștală proliferă, devenind un oraș închis. O șosea asfaltată îl lega, dintr-o parte, de cosmodrom, iar din cealaltă – de stația de cale ferată... De fapt, așa și începuse noua repopulare, sub semnul industrializării, a stepelor Sarî-Ozeki. Din tot ce fusese odinioară rămăsese numai cimitirul Ana-Beiit, așezat pe două coline gemene, alăturate precum cocoșele unei cămile – Eghiz-Tiub – cel mai venerat loc de îngropăciune din Sarî-Ozeki. În vremuri străvechi, morții erau aduși aici din locuri uneori atît de îndepărtate, încît cei ce-i însoțeau erau nevoiți să înnopteze în stepă. Însă urmașii celor înmormîntați la Ana-Beiit se mîndreau pe bună dreptate că cinstiseră cum se cuvine amintirea înaintașilor. Aici odihneau cei mai venerați și mai vestiți oameni ai stepei: cei care trăiseră mult, ori fuseseră socotiți înțelepți, ori își câștigaseră faimă prin vorbă și faptă. Elizarov, care știa totul, numise acest cimitir „Panteonul din Sarî-Ozeki“.

De acest loc se apropia în ziua aceea strania procesiune de la halta Boranli-Burannli, alcătuită dintr-o cămilă, un tractor și un excavator și însoțită de un câine...

Cimitirul Ana-Beit avea povestea lui. Legenda spune că juanjuanii, cotropitorii de odinioară ai ținutului Sarî-Ozeki, își tratau prizonierii cu o cruzime fără seamăn. Uneori îi vindeau robi prin ținuturile învecinate, și pentru prizonieri acest lucru era socotit un mare noroc, pentru că un rob putea, mai devreme sau mai târziu, să fugă îndărăt, în patrie. Însă cei pe care juanjuanii și-i păstrau aveau parte de o soartă cumplită. Juanjuanii ucideau memoria robilor, mai cu seamă a celor tineri, printr-o caznă înfricoșată: îmbrăcarea capului în *șiri*. Capul victimei era mai întâi ras la piele, iar firele de păr smulse cu migală din rădăcini. Între timp, alți juanjuani, meșteri în această îndeletnicire, înjunghiau pe-aproape o cămilă bătrână. După ce o jupuiau, alegeau mai întâi, despărțind-o de rest, pielea cea mai butucănoasă, mai groasă, de pe grumaz. Tăiau această piele în bucăți pe care le întindeau numaidecât, aburinde încă, pe capetele rase ale prizonierilor, de care ele se lipeau într-o clipă, ca niște plasturi, alcătuind ceva asemănător căștilor de baie de astăzi. Asta se chema „a îmbrăca un *șiri*”. Cel supus unui asemenea tratament fie murea, neputînd îndura chinurile, fie își pierdea pentru totdeauna memoria, transformîndu-se într-un *mankurt* – rob ce nu-și mai amintește propriul trecut. Din pielea de pe grumazul unei cămile se puteau confecționa cinci-șase *șiri*. Odată pricopsit cu un *șiri*, nefericitul era vîrît cu gîtul într-o obadă de lemn, ca să nu poată atinge pămîntul cu capul. Prizonierii erau duși apoi departe, în stepă, pentru ca urletele lor zadarnice și sfîșietoare să nu se audă, și abandonăți acolo, cu mîinile și picioarele legate, în bătaia soarelui, fără apă și hrană. Cazna dura cîteva zile. Patrulă întărite păzeau, ici-colo, drumurile, ca nu cumva cei din neamul osîndiților să încerce a-i salva cîtă vreme mai erau în viață. Asemenea încercări erau însă extrem de rare, căci în stepa netedă ca-n palmă se putea observa, la orice oră, cea mai mică mișcare. Mai târziu, cînd se afla că juanjuanii au transformat vreun rob în *mankurt*, nici neamurile cele mai apropiate nu încercau să-l salveze: ar fi însemnat să aducă acasă doar umbra celui ce fusese

odinioară. Numai o mamă din neamul naimanilor, cu numele de Naiman-Ana, nu se putuse împăca cu soarta fiului ei. Legenda ei dăinuie și azi în stepa Sarî-Ozeki. De la ea se trage și numele cimitirului Ana-Beit – *Sălașul de veci al mamei*.

Cei mai mulți dintre prizonierii aruncați în câmp sfîrșeau în chinuri groaznice, sub soarele stepei. Rămîneau în viață doar un mankurt sau doi din cei cinci-șase osîndiți. Nu de foame piereau, și nici chiar de sete, ci în urma chinurilor de neîndurat, de-a dreptul sălbatice, pricinuite de pielea aceea de cămilă, care se usca. Contractîndu-se nemilos sub razele soarelui dogoritor, *șiri*-ul strîngea capul ras al robului ca într-un cerc de fier. După două zile, părul inartirizaților începea să crească. Firele de păr asiatic, aspre și țepoase, creșteau sub pielea tăbăcită și, de cele mai multe ori, negăsind ieșire, se încovoiau și reîntrau în pielea capului, pricinuind chinuri cumplite, însoțite de întunecarea totală a minții. Abia în cea de-a cincea zi juanjuanii veneau să vadă dacă a supraviețuit vreun prizonier. Dacă fie și un singur martirizat rămînea în viață, se chema că scopul fusese atins.

Acestuia i se dădea apă, era scos din lanțuri și, cu timpul, puterile îi reveneau, se puneau pe picioare. Era de-acum un rob-mankurt, căruia memoria îi fusese smulsă, și de aceea foarte prețios, făcea cît zece robi sănătoși la un loc. Exista și o regulă: dacă în încăierările dinlăuntrul țării era ucis un rob-mankurt, răscumpărarea cerută pentru asemenea pierdere era de trei ori mai mare decît cea pretinsă pentru viața unui om liber. Mankurtul nu mai știa cine e, din ce neam se trage, nu-și cunoștea numele, nu-și amintea copilăria, tatăl, mama – într-un cuvînt, n-avea conștiința de sine a unei ființe omenesti. Lipsit de personalitate, mankurtul prezenta numeroase avantaje economice. Era totuna cu o făptură necuvîntătoare, și de aceea întru totul obedient și inofensiv. Nu se gîndea niciodată la evadare. Pentru orice stăpîn de sclavi, revolta lor e lucrul cel mai de temut. Orice rob e un virtual răzvrătit. Mankurtul era, în felul lui, singura excepție. Lumii lui lăuntrice îi era străin imboldul la răscoală, la nesupunere. Cu el n-aveai a te teme de așa ceva. De aceea nu trebuia păzit, și cu atît mai puțin suspectat de gînduri tănuite. Mankurtul își recunoștea, întocmai ca

un câine, doar stăpînul. Nu schimba o vorbă cu nimeni. Toate gîndurile lui se îndreptau spre îndestularea pîntecelui. Altă grijă n-avea. De aceea împlinea poruncile orbește, cu zel și fără preget. Mankurtul era pus de obicei la muncile cele mai murdare și mai grele sau la treburile serbede, plictisitoare, care cereau mare răbdare. Numai un mankurt putea îndura singurătatea, nesfîrșita întindere și pustietatea stepei, păzind turma de cămile scoasă la pășunat. Un singur mankurt înlocuia, în acele depărtări, o mulțime de argați. Tot ce trebuia era să-i dai de mîncare – atunci îți lucra vară și iarnă fără murmur, fără să simtă că se sălbăticește și fără să se vaiete de lipsuri. Porunca stăpînului îi era lege. Iar pentru sine, în afară de hrană și de cîteva zdrențe – atît cît să nu înghețe în stepă – nu cerea nimic.

E mult mai lesne să-i tai unui prizonier capul, sau să-i pricinuiesti cine știe ce vătămare întru înfricoșarea duhului dintr-însul, decît să-i nimicești aducerea-aminte, judecata, smulgînd din rădăcină tot ceea ce poartă omul cu sine pînă la suflarea din urmă, de fapt singura avere pe care-o duce cu el, căci e de neatins pentru alții. Dar juanjuanii nomazi, care aduceau din bezna istoriei lor cea mai neîmblînzită dintre barbarii, au rîvnit și la acest miez sfînt al omului. Ei au găsit mijlocul de a le smulge robilor memoria cea vie, săvîrșind astfel, împotriva naturii umane, cea mai cumplită dintre nelegiuirile imaginabile și inimaginabile. Nu degeaba, bocindu-și fiul prefăcut în mankurt, Naiman-Ana spunea, în amarnica-i jale și deznădejde:

„Cînd ți-au răpit, fiul meu drag, aducerea-aminte, cînd ți-au încins capul ca nuca în clește, strîngîndu-ți țeasta în scripetele leneș al pieii de cămilă ce se zbîrcea, cînd ți-au coborît pe creștet cerc nevăzut, pînă ce ochii din găvane ieșitu-ți-au doldora de puroiul spaimei, cînd pe focul fără de fum al stepei te ardea sete de moarte și cerul nu-ți picura strop de apă pe buze – n-a devenit pentru tine soarele cel dătător de viață lumină vrăjmașă și orbitoare, cel mai negru dintre aștrii tăriei?

Cînd, sfîșiat de durere, tipătul tău se înălța în stepa pustie, cînd te zvîrcoleai urlînd, implorîndu-l pe Allah zi și noapte, cerînd ajutor de la cerul zadarnic, o, fiule, cînd, înecîndu-te în balele izvorîte din chinurile cărnii, cînd, chircit

în scîrna ce se scurgea din trupul zguduit de spasme, te stingeai în duhoarea aceea, pierzîndu-ți mințile, năpădit de nouri de muște – nu l-ai blestemat oare, cu ultimele puteri, pe Atotputernicul, pe cel ce ne-a zămislit pe toți într-o lume pe care-apoi a părăsit-o?

Cînd negura ți-a întunecat pentru totdeauna mintea schilodită de cazne, cînd aducerea-ta-aminte smulsă cu anasîna pierea fără întoarcere, o dată cu trecutul, cînd, în chinuri sălbatice, ai uitat privirea mamei și șopotul rîului sub tăpșanul pe care te jucai în zilele de vară, cînd numele tău și numele tatălui tău s-au stins în mintea ta zdrobită, o dată cu chipurile celor printre care ai crescut, cu numele fetei ce zîmbea sfios, întîlnindu-te, nu te-ai blestemat oare, căzînd în hăul neaducerii-aminte, nu ți-ai blestemat oare cu înfricoșat blestem mama ce-a cutezat să te rodească în pîntece și să te-aducă pe lume spre a cunoaște ceasul acesta?“

Povestea Anei-Beiit venea din vremurile cînd juanjuanii, alungați de la hotarele de sud ale Asiei nomade, năvăliseră spre nord și, punînd pentru vreme îndelungată stăpînire pe ținutul Sarî-Ozeki, purtau lupte necurmate pentru a cuceri noi pămînturi și a captura cît mai mulți robi. La început, datorită atacurilor lor fulgerătoare, izbutiseră să ducă în robie, din ținuturile învecinate, mulți prizonieri, inclusiv femei și copii. Dar împotrivirea față de năvălirile veneticilor creștea. Aveau loc ciocniri tot mai înverșunate. Juanjuanii însă n-aveau de gînd să părăsească ținutul, dimpotrivă, căutau să se așeze cît mai temeinic pe aceste întinse meleaguri de stepă, atît de potrivite pentru creșterea vitelor. La rîndul lor, băștinașii nu se împăcau cu asemenea pierdere și considerau ca drept și datorie să-i izgonească, mai devreme sau mai tîrziu, pe invadatori. Așa stînd lucrurile, bătălii mai mari sau mai mici se purtau neîncetat, iar victoria era schimbătoare. Dar și în timpul acestor războaie istovitoare mai răsăreau, ici-colo, clipe de acalmie.

Ei bine, într-unul din aceste momente, niște neguțători dintr-o caravană ce aducea mărfuri în ținutul naimanilor povestiră odată, la o ceașcă de ceai, cum trecuseră ei prin stepa Sarî-Ozeki fără ca juanjuanii să le pricinuiască cine știe ce necazuri în timpul popasurilor la fîntîni și amintiră,

în treacăt, că întâlнисeră în stepă un tînăr păstor ce avea în grija lui o mare turmă de cămile. Neguțătorii încercaseră să intre în vorbă cu el, dar păstorul se dovedise a fi mankurt.

La prima vedere părea sănătos, n-ai fi zis pentru nimic în lume că i se întîmplase un lucru atît de înfricoșător. Odinioară fusese, pesemne, un tînăr la fel cu ceilalți, vorbăret și ager la minte, căci abia îi mijise mustața și nu părea prost, numai că, de-l întrebai ceva, căska ochii de parcă abia ieri ar fi venit pe lume, nu mai știa, sărmanul, nici cum îl cheamă, nu-și mai amintea nici de tată, nici de mamă, nici de ce-i făcuseră juanjuanii, nici din ce neam se trage n-avea habar. Orice îl întrebai, tăcea sau răspundea prin „da“ și „nu“, și se ținea întruna cu mîinile de un fel de șapcă ce părea strîns lipită de cap. E păcat, sigur că da, însă oamenii rîd uneori de betegi. Acum cei de față rîseră auzind că, pare-se, unor mankurți pielea de cămilă li se lipea pe alocuri pentru totdeauna de pielea capului. Pentru un asemenea mankurt, mai rău decît orice caznă era să-l sperii; hai, băietas, să-ți dăm nițel căpățîna la aburi. S-ar zbate ca un mustang, dar nu te-ar lăsa să-i atingi capul. Mankurții nu-și scoteau șapca nici ziua, nici noaptea, dormeau cu ea pe cap... Cu toate astea, urmară oaspeții, prost-prost, dar treaba știa să și-o facă și îi urmăriseră atent cu privirea pînă ce caravana se îndepărtase îndeajuns de locul unde hălăduia turma lui de cămile. Unul din cei ce mînau cămilele caravanei voise să se distreze nițel pe seama mankurtului și-l întrebăse, înainte de plecare:

— Avem cale lungă de bătut. Ia spune, cui să-i ducem din parte-ți plecăciune, cărei frumoase, pe ce meleaguri? Spune, nu te sfii. Ori poate să-i ducem o năframă de la tine?

Mankurtul tăcuse îndelung, cu ochii la cel ce vorbise, după care rostise:

— Mă uit noapte de noapte la lună și ea se uită la mine. Numai că nu ne auzim... Acolo șade cineva...

La discuția din iurtă fusese de față și o femeie, cea care făcuse ceai pentru neguțători. Era Naiman-Ana. Sub acest nume a intrat în legendă.

Fată de oaspeți, Naiman-Ana nu se trădă prin nimic. Nimeni nu băgă de seamă cît de năprasnic o izbise vestea

aceea și cum se schimbaseră la față. Ar fi vrut să le ceară neguțătorilor și alte amănunte despre tânărul mankurt, dar, de fapt, cel mai tare se temea să nu afle mai mult decât spusese aceia. Izbuti să tacă, înăbușindu-și, ca pe un țipăt de pasăre rănită, neliniștea ce-o cuprinsese. Ceilalți se porniră apoi să vorbească despre altele, nimănui nu-i păsa de soarta sărmanului mankurt, câte nu se-nîmplă-n viață, în vreme ce Naiman-Ana se chinuia să-și biruie spaima ce-o copleșea, să-și stăpînească tremurul mîinilor, de parcă ar fi înăbușit într-adevăr în ea țipătul unei păsări rănite; își trase doar mai pe ochi năframa neagră de doliu, care-i acoperea de multă vreme părul încăruntit.

Caravana neguțătorilor se duse curînd în drumul ei. În noaptea aceea de nesomn, Naiman-Ana înțelese că nu va avea liniște pînă cînd nu-l va fi găsit în stepă pe păstorul mankurt și nu se va fi convins că nu era fiul ei. Acest gînd înfricoșător redeșteptă în inima ei îndoiala, de mult născută în tulburi presimțiri, că fiul ei căzuse pe cîmpul de luptă. Era oricum mai bine să-l îngroape de două ori, decît să se zbuciume atîta, să trăiască în necurmată spaimă, în necurmată durere, în necurmată îndoială.

Băiatul ei fusese ucis într-o luptă cu juanjuanii, în Sarî-Ozeki. Bărbatul îi murise cu un an înainte. Fusese un războinic vestit printre naimani. Fiul zburase apoi în prima luptă, să-și răzbune tatăl. Nu se cădea ca morții să fie lăsați pe cîmpul de luptă. Ceilalți oșteni erau obligați să aducă acasă trupul celui ucis. Dar de această dată fusese cu neputință. Mulți văzuseră în timpul acelei lupte, cînd săbiile prinseseră a scînteia, cum fiul ei căzuse cu pieptul pe greabănul calului și cum acesta, în spume, speriat de larmă, îl scosese din focul luptei. Băiatul căzuse atunci din sa, dar piciorul îi rămăsese în scară, și el atîrna așa, ca mort, iar calul, înnebunit încă mai mult din pricina asta, o luase la galop, tîrînd în stepă trupul lipsit de viață al călărețului. Ca un făcut, calul fugise spre tabăra dușmană. Uitînd de lupta înversunată, sîngeroasă, în care fiecare om era prețios, doi luptători porniseră în goana căilor să ajungă calul fugăr și să culeagă trupul celui căzut. Însă cîtiva călăreți juanjuani, aflați la pîndă într-o văgăună, le tăiaseră calea, scoțînd mari strigăte de luptă. Unul dintre naimani căzu răpus de o să-

geată, celălalt, grav rănit, făcuse cale întoarsă și, abia ajuns la ai săi, căzuse la pământ. Întîmplarea asta îi ajutase pe naimani să descopere la timp pîlcul de juanjuani din vîgăună, care se pregăteau să-i lovească din flanc în momentul hotărîtor. Naimanii se regrupaseră în grabă și se aruncaseră din nou în luptă. Și, firește, nimănui nu-i mai stătea mintea la tînărul oștean, fiul lui Naiman-Ana... Naimanul rănit, cel ce reușise să se întoarcă la ai săi, povestise după aceea că atunci cînd se repeziseră pe urma lui, calul, tîrîndu-l după sine pe fiul ei, se făcuse nevăzut în depărtare.

Naimanii ieșiseră în stepă, în căutarea trupului neînsufletit al camaradului lor, cîteva zile la rînd. Dar nu izbutiseră să-l descopere nici pe cel căzut, nici calul, nici armele, nici vreo altă urmă. Nimeni nu avea nici cea mai mică îndoială că tînărul pierise. Și numai rănit să fi fost, în cîteva zile ar fi murit în stepă, fie de sete, fie pentru că i-ar fi secăt sîngele. O vreme se amărîseră și se ocărîseră pentru că un tînăr din neamul lor rămăsese neîngropat în stepa pustie. Era o rușine pentru toți. Femeile, lărmuind în iurta lui Naiman-Ana, își învinuiau bărbații și frații, jelindu-se:

— Păsări de pradă i-au ciugulit trupul, șacalii l-au sfîșiat. Și mai cutezați să vă numiți bărbați după una ca asta?...

Pentru Naiman-Ana începuseră zile pustii pe pământ pustiu. La război oamenii mai și mor, sigur că da, știa acest lucru, dar gîndul că trupul fiului ei zăcea părăsit undeva pe cîmpul de luptă, că nu fusese întors țărînei nu-i dădea pace. Gînduri amare, curgînd parcă dintr-un izvor nesecat, o sfîșiau. Și n-avea cui le împărtăși ca să-și aline durerea, n-avea spre cine-și îndrepta privirile deznădăjduite, afară doar de Cel-de-sus...

Ca să nu se mai gîndească la asta, trebuia să se încredințeze cu ochii ei că băiatul nu mai era în viață. N-ar mai fi crîcnit atunci: la ce bun, dacă asta era voia ursitei? Cel mai mult o punea pe gînduri faptul că și calul feciorului ei dispăruse fără urmă. Calul nu fusese rănit, o luase la goană de spaimă. Ca orice cal înstrăinat de herghelie, și al băiatului ei ar fi trebuit să se întoarcă, mai devreme sau mai tîrziu, pe meleagurile unde crescuse, tîrînd după sine, agățat

de scară, cadavrul călărețului. Și atunci, oricît de cumplită ar fi fost priveliștea ce i s-ar fi înfățișat ochilor, ar fi fost, în cele din urmă, mai împăcată, ar fi țipat și-ar fi plîns pînă i-ar fi secat lacrimile, ar fi jelit rămășițele fiului ei și, creștîndu-și obrajii cu unghiile, i-ar fi spus, în bocetul acela, Atotputernicului totul despre sine, despre nenorocul și blestemul cărora le era pradă, și-ar fi spus păsul în așa fel, încît și Atotputernicului, acolo, în cerurile lui, i s-ar fi făcut scîrbă de lumea asta, dacă, firește, avea urechi pentru durerile altora. Dar atunci nici o îndoială nu i-ar mai fi umbrît sufletul și s-ar fi pregătit de moarte cu cugetul curat, așteptînd-o în orice ceas, nu s-ar mai fi agățat de viață nici măcar cu gîndul. Dar trupul neînsuflețit al fiului ei nu fusese găsit, nici calul nu se întorsese. Îndoiala o sfîșia fără încetare, cu toate că, încetul cu încetul, cei din jur începuseră să uite povestea asta, căci și moartea coboară, cu timpul, în uitare... Dar ea, mama lui, nu-și putea găsi alinare, nu putea uita. Gîndurile i se-nvîrteau în cerc. Ce s-a întîmplat cu calul, unde-or fi rămas harnașamentul și armele – ele i-ar fi putut da un semn despre soarta băiatului. Desigur, era cu putință ca și calul, sleit de puteri, pe undeva prin stepă, să fi căzut în mîna juanjuanilor. Un cal, cu harnașament cu tot, nu-i pradă de lepădat. Dar ce-au făcut atunci cu leșul fiului ei, agățat de scară? L-or fi îngropat, sau l-or fi lăsat pradă sălbăticiunilor stepei? Dar dacă, totuși, printr-o minune, în clipa cînd au prins calul, băiatul ei mai trăia? I-or fi dat ultima lovitură, curmîndu-i astfel chinurile, sau l-or fi lăsat să-și dea sufletul în stepă? Sau... Dar dacă?...

Vîrtejul îndoielilor o ametea. Iar neguțătorii aceia, care pomeniseră la o ceașcă de ceai despre tînărul mankurt întîlnit în stepele Sarî-Ozeki, nici nu bănuiau ce scînteie de nădejde aprinseseră în sufletul bieteii Naiman-Ana. Inima-i zvîcnise de o presimțire răscolitoare. Gîndul că acel mankurt era tocmai fiul ei dispărut se înstăpînea tot mai stăruitor, tot mai puternic în mintea și inima ei. Și înțelese că nu-și va afla liniștea pînă cînd nu-l va găsi pe acel mankurt și nu se va încredința că nu era fiul ei.

Podișul unde-și aveau taberele de vară naimanii era străbătut de mici pîrîiașe. Toată noaptea, Naiman-Ana

ascultă susurul apei pe prundiș. Ce-i spuneau oare unele acelea, al căror dulce clipocit era atît de străin sufletului ei zbuciumat? Ar fi vrut să se adune, umplîndu-și sufletul de zvonul undelor, înainte de a porni spre depărtările mute ale stepei Sarî-Ozeki. Știa cît de periculos era să pornească de una singură prin stepă, dar nu-și împărtăși nimănui planul. Nimeni n-ar fi înțeles. Nici chiar cei mai apropiați n-ar fi încuviințat asemenea hotărîre. Cum să pleci în largul stepei, în căutarea unui fiu de mult dispărut fără urmă? Iar dacă, din întîmplare, a rămas în viață, dar e de-acum mankurt, cu atît mai fără noimă este să-l cauți și să-l găsești, zdrobindu-ți în van inima: un mankurt este doar învelișul, doar momîia omului de odinioară...

În noaptea aceea, înainte de a porni la drum, ieși de cîteva ori din iurtă. Privi îndelung împrejur, ascultă stepa, căuțînd să se concentreze, să-și adune gîndurile. În miez de noapte, luna strălucea albă pe cerul senin, scaldînd pămîntul în lumina ei palidă, lăptoasă. Puzderia de iurte albe împrăstiate la poalele colinelor păreau stoluri de mari păsări ce s-ar fi hotărît să înnopteze aici, în șopotul pîrîiașelor. De lîngă aul, dinspre stînele de oi, și de mai departe, din luncă, unde pășteau hergheliile de cai, răzbăteau glasuri nedeslușite și lătrat de cîini. Pe Naiman-Ana o mișca mai cu seamă cîntul fetelor, răsunînd dinspre aceleași stîne. Cîntase odinioară și ea cîntecele acelea ale nopții... Poposea în aceste locuri vară de vară, de mulți ani, de cînd fusese adusă aici în chip de logodnică. Își petrecuse toată viața pe aceste meleaguri: și pe vremea cînd erau o familie numeroasă, de înălțau patru iurte deodată – una pentru bucătărie, alta pentru oaspeți și două pentru locuit –, și după năvala juanjuanilor, cînd rămăsese singură...

Și acum își părăsea și ea iurta singuratică... Se pregătise de drum încă de cu seară. Își pusese apă și merinde. Apă luase mai multă, două burdufuri, nu se știe dacă avea să dea peste vreo fîntînă în pustiul Sarî-Ozeki... Tot de cu seară o priponise lîngă iurtă pe Akmaia. Era nădejdea și tovarășa ei de drum. Cum s-ar fi încumetat să se afunde în pustietatea aceea, dacă nu s-ar fi bizuit pe vigoarea și iuteala Akmaiei? Anul acela Akmaia se odihnea după două fătări și era în formă de zile mari. Uscățivă, cu picioare

lungi și puternice, cu tălpi mlădioase, năbătătorite încă de poveri peste măsură de mari sau de bătrînețe, cu o pereche de cocoașe zdravene și capul mîndru la capătul gîtului musculos, cu nări ce fremătau ca niște aripi de fluturi cînd trăgea cu nesaț aerul în piept, Akmaia, cămila ei albă, făcea cît o turmă întreagă. Unii ar fi dat zece mînji zvăpăiați pentru o cămilă iute de picior și încă tînără ca ea, căci era bună și de prăsilă. Era comoara de pe urmă – matcă de aur în mîinile lui Naiman-Ana, ultima amintire a fostei ei bogății. Restul se spulberase aidoma colbului în vînt. Datorii, pomeni la patruzeci de zile și la un an pentru cei ce i se prăpădiseră. Pentru băiatul ei, în căutarea căruia pornea acum înmătă de presimțire și dor, de amarul fără seamăn ce-o sfîșia, dăduse nu demult și ultimele pomeni, mulțime de oameni se perindaseră prin fața iurtei, toți naimanii din împrejurimi.

Dis-de-dimineată, Naiman-Ana ieși din iurtă, gata de drum. În prag se opri, sprijinindu-se de ușă, și rămase o vreme pe gînduri, cuprinzînd cu privirea aulul adormit, înainte de a-l părăsi. Era încă o femeie bine făcută, mai păstra ceva din frumusețea de odinioară. Se încinsese peste mijloc cu brîul, așa cum se cuvine cînd pornești la drum lung. Purta cizme, șalvari, o vestă lungă peste rochie, iar pe umeri îi flutura, liberă, năframa. Își pusese o basma albă, cu capetele legate după ceafă. Așa hotărîse ea în nopțile de veghe: dacă tot nădăjduia să-și vadă fiul în viață, la ce bun să mai poarte doliu? Iar dacă această nădejde i se va spulbera, o să aibă timp o viață întreagă să tot poarte năframă neagră. Ceața dimineții îi ascundea în clipa aceea părul încăruntit și pecetea marilor suferințe – zbîrciturile ce-i brăzdau adînc fruntea îndurerată. Ochii i se uineziră și oftă din greu. Nu și-ar fi închipuit vreodată că-i va fi dat să îndure atîtea. Dar izbuti să-și stăpînească lacrimile. „*Aşvadan la illa hil alla*“*, șopti ea primul vers al rugăciunii, și cu asta porni hotărîtă spre cămilă, lovind-o ușor peste genunchii îndoiți. Arătîndu-și, din obișnuință, colții – chipurile, ca să-și sperie stăpîna –, Akmaia se lăsă fără grabă cu pieptul la pămînt. Petrecînd cu o mișcare iute desagii

* Nu există alt Dumnezeu în afară de Allah.

peste sa, Naiman-Ana se săltă pe cămilă, o îmboldi ușor și Akmaia se ridică, îndreptându-și picioarele și înălțându-și stăpîna mult deasupra pămîntului. Abia acum pricepu Akmaia ce drum o așteaptă...

Nimeni din aul nu știa de plecarea ei, și-n afară de cumnata-slujnică pe jumătate adormită, care căsca mereu, nimeni nu o petrecu. Acesteia îi spusese de cu seară că se duce în ospetie la niște rude și că, după aceea, dacă avea să întâlnească pe drum niscai pelerini, avea să-i însoțească spre pămînturile Kipceakilor, să se închine la hramul sfîntului Jassavi...

Porni dis-de-dimineată, ca să nu apuce nimeni s-o întrebe ce și cum. După ce ieși din aul, Naiman-Ana se îndreptă spre stepele Sarî-Ozeki, ale căror depărtări pîcloase abia se ghiceau în pustiul nemișcat ce i se așternea dinainte...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații desertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

De pe „Konvenția“ o nouă radiogramă cifrată zbură în spațiu, spre cosmonauții trimiși în misiune de control la bordul stației „Paritet“. Pe același ton categoric, de avertisment, celor doi li se interzicea să intre în contact – pentru a stabili ora și modalitățile de reîntoarcere pe stație – cu cosmonauții 1-2 și 2-1, aflați în afara Galaxiei, și li se indica să aștepte noi dispoziții de la Centru.

Pe ocean de dezlănțuia furtuna. Portavionul intrase în tangaj. Apele Pacificului vuiau, învolburîndu-se de-a lungul pupei giganticei nave. Dar soarele tot mai strălucea peste întinderile clocotitoare, peste goana înspumată a valurilor. Vîntul curgea viguros și egal.

Toate compartimentele de pe „Konvenția“, inclusiv piloții escadrilelor de avioane și serviciile de securitate, erau în stare de alarmă, gata în orice clipă de acțiune.

Erau câteva zile de cînd, legănîndu-se în mers și sfărîind ușor, Akmaia, cămila cea albă, alerga în trap mărunț pe marile întinderi netede ale stepei Sarî-Ozeki; stăpîna ei o îndemna întruna, făcînd-o să înainteze fără hodină pe pămîntul fierbinte și pustiu. Făceau popas numai noaptea, în preajma rarelor fîntîni. În zori porneau iarăși la drum, în căutarea turmei aceleia de cămile, pierdută undeva în stepa necuprînsă. Aici, nu departe de roșcatul povîrniș nisipos Malakumdîceap, care se întindea pe mulți kilometri, îl întîlniseră neguțătorii aceia pe păstorul mankurt, în căutarea căruia pornise Naiman-Ana. De două zile dădea tîrcoale ținutului Malakumdîceap, temîndu-se că avea să dea peste juanjuani, dar oricît scrutase depărtările, oricît alergase, în jur doar stepă și iar stepă, uneori miraje înșelătoare. Odată, lăsîndu-se pradă unei asemenea vedenii, bătuse cale lungă și întortocheată spre un oraș aerian, cu moschei și ziduri de cetate. Poate fiul ei era acolo, la tîrgul de robi? L-ar fi aburcat într-o clipită pe Akmaia, și pas' de-i mai ajunge din urmă... Era greu, nespus de greu în pustiu, de aceea i se și năzăreau tot felul de lucruri...

Să găsești un om în Sarî-Ozeki e ca și cum ai căuta acul în carul cu fîn, dar dacă acela păstorește o turmă mare, răsfirată pe imașuri întinse, mai devreme sau mai tîrziu tot dai de el. Zărești la început un animal, apoi pe celălalt, iar pe lîngă turmă găsești și păstorul. Pe asta se și bîzua Naiman-Ana.

Dar deocamdată nimic, nicăieri. Începuse să se teamă că juanjuanii au mînat turma pe alte imașuri, sau că, mai rău, au dus cămilele toate să le vîndă, la Hiva sau Buhara. Dacă era așa, se va mai întoarce oare păstorul mankurt din ținuturi atît de îndepărtate? Cînd Naiman-Ana plecase din aul, chinuită de dor și îndoială, visa un singur lucru – să-și vadă fiul în viață, fie și preschimbat în mankurt, viu să fie, chiar dacă nu-și mai amintește nimic și nu mai gîndește ca un om întreg. Să trăiască, atîta doar... Ce, era puțin lucru? Dar, afundîndu-se tot mai adînc în stepă, apropiindu-se de

locul unde l-ar fi putut găsi pe păstorul întâlnit de caravana neguțătorilor, o biruia tot mai mult teama că avea să afle în fiul ei o ființă cu mintea schilodită. Și atunci implora cerul ca mankurtul acela să nu fie băiatul ei, ci vreun alt nefericit, era gata chiar să se împace fără crîcnire cu gîndul că fiul ei nu e și nu mai poate fi în viață. Bătea stepa numai ca să-l vadă la chip pe mankurtul acela și să se încredințeze că îndoielile îi sînt zadarnice; odată convinsă că așa era, avea să se întoarcă și să-și curme zbuciumul, trăindu-și veacul după voia sortii... Apoi însă se lăsa din nou stăpînită de dor și de dorința ca mankurtul din stepă să fie tocmai fiul ei, oricîtă durere i-ar împlînta starea lui în inimă...

Astfel de simțăminte se luptau în sufletul ei cînd, din vîrfurile unui dîmb cu pantă dulce, zări o mare turmă de cămile – sute de capete – pascănd în voie, într-o vîlcea. Brune, grase, animalele rătăceau printre tufele mărunte și ciulinii stepei, retezîndu-le cu dinții vîrfurile. Naiman-Ana o îmboldi pe Akmaia, care se năpusti înainte, mîncînd pămîntul; femeia se sufoca aproape de bucurie că găsise, în sfîrșit, turma aceea, apoi însă fiori de spaimă o trecură la gîndul că și-ar putea vedea deodată fiul prefăcut în mankurt. Apoi bucuria o coplesi din nou: nici ea nu mai știa pe ce lume trăiește.

Turma uite-o, paște acolo, dar unde-i păstorul? Trebuie să fie și el pe undeva pe aproape. Și, într-adevăr, peste o clipă zări de partea cealaltă a vîlceleii un om. De departe nu-i putea desluși chipul. Păstorul stătea în picioare, sprijinindu-se cu o mîină într-un toiag lung, în vreme ce cu cealaltă ținea de căpăstru, în spatele lui, o cămilă înseuată; privea liniștit, pe sub căciula înfundată adînc pe cap, spre femeia ce se apropia.

Cînd ajunse în preajma lui și-și recunoscă fiul, Naiman-Ana nici nu mai știe cum coborîse de pe spinarea cămilei. Căzuse parcă, dar ce importanță mai avea asta!

— Băiatul meu drag! Te caut de atîta vreme, pretutindeni! Se aruncă spre el ca printr-un hățiș ce i-ar fi despărțit. Sînt mama ta!

Dar deodată înțelese, și un plîns amarnic și înspăimîntător îi sparse pieptul; prinse a lovi pămîntul cu picioarele, mușcîndu-și buzele ce-i tremurau spasmodic, străduindu-se

să se stăpînească, dar nereușind. Ca să nu se prăbușească, se agăță cu putere de umărul fiului nesimțitor și plînze îndelung, strivită de durerea ce se adunase într-însa atîta amar de vreme și răbufnea acum, cufundînd-o în abis. Își privea fiul printre lacrimi, printre șuvițele de păr cărunt și umed scăpate de sub basma, printre degetele tremurătoare care-i mînjeau chipul cu colbul drumului, îi privea trăsăturile atît de cunoscute și căuta să-i prindă privirea, încă mai așteptînd un miracol, mai trăgînd încă nădejdea că în cele din urmă o va recunoaște; ce e mai simplu pe lumea asta decît să-ți recunoști propria mamă?

Apariția ei nu produsese însă nici o impresie asupra băiatului, ai fi zis, văzîndu-l, că femeia aceea era acolo de cînd lumea sau că-l vizita zilnic în stepă. Nici măcar n-o întrebă cine e și de ce plînge. Într-o vreme îi coborî mîna de pe umărul lui și se îndepărtă, trăgînd după sine cămășia aceea de care nu se despărțea, o luă spre capătul celălalt al turmei, să vadă de nu cumva se răzletiseră de turmă cămilele tinere, mai zvăpăiate.

Naiman-Ana rămase locului. Se ghemui, oftînd și acoperindu-și chipul cu palmele, și stătu așa, pierdută, fără să-și ridice fruntea. În cele din urmă își adună puterile și se apropie de fiul ei, străduindu-se să-și păstreze cumpătul. Mankurtul o privea nepăsător, cu un aer tîmp și indiferent, pe sub căciula trasă adînc pe cap, și o umbră de zîmbet îi flutură pe chipul supt, aspru, ars de vînt. Dar ochii, ochii lui somnolenți, exprimînd o totală lipsă de interes pentru lume, rămîneau reci.

— Hai să stăm puțin de vorbă, îi spuse Naiman-Ana, oftînd adînc.

Se așezară pe pămînt.

— Mă recunoști? întrebă mama.

Mankurtul clătină din cap.

— Cum te cheamă pe tine?

— Mankurt, răspunse el.

— Așa te cheamă acum. Dar numele dinainte nu ți-l amintești? Amintește-ți numele tău adevărat.

Mankurtul tăcea. Ea vedea cum se străduiește să-și amintească – de încordare, picături de sudoare i se strînseră la rădăcina nasului, iar ochii i se umpluseră de ceață

tremurătoare. Dar în fața lui dăinuia, pesemne, un zid de nepătruns, dincolo de care nu putea trece.

— Dar pe tatăl tău cum îl cheamă? Din ce neam te tragi? Știi măcar unde te-ai născut?

Nu, mankurtul nu-și amintea nimic și nu știa nimic.

— Doamne, ce ți-au făcut! șopti mama, și buzele-i zvîcniră iarăși fără voce. Zadarnic încerca să se stăpînească. Înăbușindu-se de durere, de mînie și amărăciune, începu din nou să plîngă cu suspine. Suferința mamei nu-l mișca însă cîtuși de puțin pe mankurt.

— Îi poți lua omului pămîntul, averea, îi poți lua chiar viața, spuse ea cu glas tare, dar cine s-a putut gîndi, cine-a cutezat să se atingă de aducerea-aminte? O, Doamne, dacă existi, cum de-ai îngăduit asemenea gînd? Nu-s și fără asta destule rele pe pămînt?

Atunci, cu ochii la fiul ei mankurt, a rostit ea acele triste cuvinte despre soare, despre Cel Atotputernic și despre sine, cuvinte pe care oamenii înțelepți le repetă și astăzi cînd vine vorba despre istoria ținutului Sarî-Ozeki...

Atunci a izvodit ea bocetul acela pe care și-l amintesc și astăzi oamenii luminați:

— *Men botasî olghen boz maia, tulîbîn kelip iskeghen...**

Bocete lungi, vaiete fără alinare i s-au smuls din inimă atunci, înălțîndu-se deasupra stepei nemărginite și reci.

Nimic nu-l mișca însă pe fiul ei mankurt.

Se hotărî atunci să renunțe la întrebări, încercînd să-l învețe, ca pe un copil mic, cine era.

— Numele tău e Jolaman. Auzi? Tu ești Jolaman. Pe tatăl tău îl chema Donenbai. Chiar nu-ți mai amintești de tatăl tău? El te-a învățat, încă de copil, să tragi cu arcul. Eu sînt mama ta, iar tu ești fiul meu. Cobori din neamul naimanilor, pricepi? Ești naiman...

El îi asculta spusele cu o deplină nepăsare, de parcă nici n-ar fi fost vorba despre el. La fel asculta, pesemne, și tîrîitul greierilor în iarbă.

Naiman-Ana își întrebă atunci fiul-mankurt:

— Dar ce-a fost pînă să vii aici?

* Sînt o sărmană cămilă, venită să adulmece pielea puiului ei împăiat.

- N-a fost nimic, sună răspunsul.
- A fost noapte sau zi?
- N-a fost nimic, răspunse el iar.
- Cu cine-ai vrea să stai de vorbă?
- Cu luna. Dar nu ne auzim. Acolo stă cineva.
- Și ce ți-ai mai dori?
- Să am coadă pe cap, ca stăpînul.
- Lasă-mă să văd ce ți-au făcut, spuse Naiman-Ana, întinzînd mîna spre fruntea lui.

Mankurtul sări brusc îndărăt și, prinzîndu-se cu mîinile de cap, se îndepărtă fără a-și mai privi mama. Ea înțelese că nu trebuia să pomenească niciodată în fața lui despre asta.

Între timp, în depărtare răsări un om călare pe o cămilă. Se îndrepta spre ei.

- Cine e? îl întrebă Naiman-Ana.
- Mi-aduce de mîncare, răspunse băiatul.

Naiman-Ana fu cuprinsă de neliniște. Trebuia să se-ascundă cît mai iute, ca să n-apuce s-o zărească juanjuanul acela, apărut într-un moment atît de nepotrivit. Își îngenunchă cămila și se aruncă în șa.

- Să nu-i spui nimic. Mă-ntorc curînd, îi zise ea.
- Tînarul nu răspunse. Îi era totuna.

Naiman-Ana își dădu seama că greșise trecînd călare prin turma de cămile. Dar era prea tîrziu. Juanjuanul ce se apropia putea, fără îndoială, să o vadă cocotată cum era pe cămila ei albă. Trebuia să fi mers pe jos, ascunzîndu-se printre animalele care pășteau.

După ce se îndepărtă îndeajuns, Naiman-Ana pătrunse într-o văgăună adîncă, năpădită pe margini de pelin. Aici descălecă, îngenunchind-o iarăși pe Akmaia. Urmări de aici ce se petrece. Și se întîmplă întocmai cum se așteptase. O văzuse, așadar. Mînîndu-și cămila la trap, juanjuanul se apropie curînd. Purta arc și săgeți și era vădit îngrijorat, privea nedumerit în toate părțile, întrebîndu-se, pesemne, unde putuse dispărea omul acela călare pe o cămilă albă pe care el îl observase încă de departe. Nu prea știa încotro s-o apuce. Își gonia cămila cînd într-o parte, cînd în cealaltă. O dată trecu chiar pe lîngă văgăună. Noroc că Naiman-Ana fusese prevăzătoare și-i legase cămilei botul cu o basma: dacă i-ar fi venit tocmai atunci să ragă? Ascunsă în pelin,

sub buza văgăunii, Naiman-Ana putu vedea destul de deslușit chipul juanjuanului. Călărea o cămilă pletoasă, privea atent împrejur, avea chipul puhav, cu mușchii obrazilor încordați, pe cap purta o căciulă neagră, ca o lotcă, cu capetele răsfrînte în sus, iar pe spate i se legăna, strălucitoare, o coadă neagră, subțire, împletită. Juanjuanul se ridică în scări, ținînd sulita la îndemînă. Privea scrutător în jur, răsucindu-și capul în toate părțile, și ochii îi sclipeau. Era unul dintre vrăjmașii care cuceriseră Sarî-Ozeki, luînd mulțime de norod în robie și aducînd familiei ei atîta nenoroc. Dar ce putea face ea, o biată femeie neînarmată, împotriva unui fioros războinic juanjuan? Și se mai întrebă ce fel de viață, ce împrejurări îi coborîseră pe acești oameni pînă la o asemenea sălbăticie și cruzime, pînă la gîndul și fapta de a le smulge robilor lor memoria.

După ce se mai învîrți o vreme prin preajmă, juanjuanul se îndepărtă, luînd-o îndărăt, spre turmă.

Se lăsase seara. Soarele asfîntise, dar zarea mai rămase încă multă vreme aprinsă peste stepă. Întunericul căzu fără veste, adînc.

Naiman-Ana își petrecu noaptea singură în stepă, nu departe de nefericitul ei fiu mankurt. S-ar fi întors la el, dar se temea, căci juanjuanul ar fi putut să înnopteze la turmă.

În noaptea aceea, Naiman-Ana hotărî să nu-și lase fiul în robie, să încerce să-l ia cu sine. Fie și mankurt, fie și cu judecata stinsă, mai bine acasă, printre ai lui, decît păstor la juanjuani, în pustietatea din Sarî-Ozeki. Așa-i porunceă inima ei de mamă. Alții se împăcaseră cu asemenea faptă, ea însă nu putea. Nu-și putea lăsa în robie băiatul, sînge din sîngele ei. Și-apoi, cine știe, poate că — ajuns din nou pe meleagurile natale, în mintea lui avea să reînvie copilăria și, o dată cu ea, judecata...

În zori, încălecă iarăși pe Akmaia. Se apropie, făcînd mari ocholuri, de turma care, peste noapte, se îndepărtase destul de mult. Cînd o descoperi, cercetă îndelung împrejurimile, ca să vadă dacă nu se zărește pe-aproape vreun juanjuan. Abia după ce se încredință că, afară de ei doi, în stepă nu mai era nimeni, își strigă fiul pe nume:

— Jolaman! Jolaman! Bună dimineata, Jolaman!

Băiatul întoarse capul și ea chiui de bucurie; peste o clipă înțelese însă că el reacționase doar la sunetul glasului.

Și mama încercă din nouă să reînvie memoria ucisă a fiului ei:

— Adu-ți aminte cum te cheamă, amintește-ți numele tău! Îl conjura ea, străduindu-se să-l convingă. Tatăl tău a fost Donenbai, doar știi? Iar pe tine nu te cheamă Mankurt, ci Jolaman*. Ți-am dat acest nume pentru că te-ai născut la drum, în timpul unei mari peregrinări a naimanilor. Când te-ai născut tu, s-a făcut popas trei zile. Trei zile a ținut ospățul.

Și cu toate că vorbele ei nu-l impresionau cîtusi de puțin pe fiul mankurt, ea continuă să-i povestească, în nădejdea, de nimic îndreptățită, că o scînteie ar putea izbucni deodată în mintea lui asfîntită. Bătea la o ușă pe veci închisă. Și totuși, nu se lăsa:

— Adu-ți aminte cum te cheamă. Ești fiul lui Donenbai!

Îi dădu să mănînce și să bea din merindea ei, apoi prinse a-i îngîna cîntece de leagăn.

Cîntecele îi plăcură nespus băiatului. Îi era drag să le asculte, căci un fel de lumină vie și caldă îi inundă chipul împietrit, tăbăcit, aproape negru. Ea încercă atunci să-l convingă să părăsească locul acela și pe juanjuan și s-o urmeze spre meleagurile lui natale. Dar în mintea mankurtului nu încăpea una ca asta: cum adică, să te ridici și să pleci așa, deodată, te miri unde – dar cu turma cum rămîne? Nu, stăpînul îi poruncise să stea zi și noapte lîngă turmă. Așa-i poruncise stăpînul. Și el n-are să plece nicăieri...

Și iarăși – a cîta oară? – Naiman-Ana lovi în zidul surd al memoriei strivite, repetînd întruna:

— Amintește-ți: cine ești? Cum te cheamă? Ești fiul lui Donenbai!

În zadarnicele-i strădanii, mama nu simți curgerea timpului: deodată, la marginea turmei răsări iarăși juanjuanul acela călare pe cămilă. De astă dată era mult mai

*Nume format din două cuvinte: *jol* – drum și *aman* – sănătate. Are sensul de „sănătate la drum“.

aproape și venea în zor mare, îmboldindu-și neconținut cămila. Într-o clipă, Naiman-Ana urcă pe Akmaia și o luă în partea opusă. Dar dintr-acolo apărură pe neașteptate un alt juanjuan călare. Îmboldind-o pe Akmaia, Naiman-Ana trecu printre ei. Alba Akmaia cea iute de picior o scoase la timp din calea celor doi juanjuani care o urmăreau acum, strigând și amenințând-o cu sulile. Dar pas' de-o ajunge pe Akmaia. Juanjuanii rămâneau tot mai departe în urmă, zorind în trap mărunț pe cămilele lor lătoase, în vreme ce Akmaia, adunându-și puterile, gonia prin stepă ca vântul, ducându-și stăpîna departe de fioroșii ei urmăritori.

Nu știa că, odată întorși la turmă, juanjuanii, întărîtați, se năpustiseră cu pumnii asupra bietului mankurt. În van, firește. Căci el o ținea una și bună.

— Zicea că e mama mea.

— Nu ți-e nici un fel de mamă! Tu n-ai mamă! Știi de ce-a venit? Știi? Vrea să-ți smulgă căciula și să-ți pîrjolească teasta! strigau cei doi care mai de care, ca să-l bage în sperieți pe bietul mankurt.

Într-adevăr, chipul ars de soare al păstorului se făcu cenușiu. Își trase capul între umeri și, apăsîndu-și căciula pe creștet, prinse a arunca în jur priviri de fîră.

— Dar nu-ți fie frică! Na, ține! Juanjuanul mai vîrstnic îi puse în mîini arcul și săgețile.

— Ia ochește! Cel tînăr își zvîrli căciula în văzduh. Săgeata i-o străpunse. Ia te uită, mîinile n-au uitat nimic!

Naiman-Ana dădea tîrcoale locului ca pasărea izgonită din cuib. Nu știa ce să facă, nu știa ce-o mai așteaptă. Dacă juanjuanii aveau să gonească întreaga turmă, luîndu-l și pe fiul ei, spre alte locuri, mai aproape de marea lor hoardă, unde ea n-avea cum să ajungă? Sau poate o pîndesc, s-o răpună? Muncită de asemenea gînduri și temeri, se ținea ascunsă, dar urmărea atentă turma și se bucură nespus cînd văzu că cei doi juanjuani o părăsesc. Plecară după o vreme călărind alături, fără a mai privi în urmă.

Naiman-Ana nu-și dezlipi îndelung privirea de la cei doi călăreți, și numai cînd se pierdură în zare hotărî să se întoarcă la băiatul ei. De astă dată era hotărîită să-l ia cu sine, cu orice preț. Așa cum era: nu-i vina lui că soarta l-a

împins în mîna duşmanilor, care-l batjocoriseră; ea n-o să-şi lase fiul în robie. Şi poate că naimanii, văzînd cu ochii lor cum îi schilodesc cotropitorii pe djighiţii luaţi prizonieri, cum îi umilesc şi îi lipsesc de minte, au să fie cuprinşi de mînie şi au să pună mîna pe arme. Nu de pămînt era vorba. Pămînt era destul pentru toţi. Dar răul ce stăpînea sufletele juanjuanilor era de neîndurat chiar ca vecinătate îndepărtată.

Cu aceste gînduri se întoarse Naiman-Ana la fiul ei, frămîntîndu-se întruna, căutînd în minte cuvintele care l-ar putea îndupleca să fugă împreună cu ea chiar în noaptea aceea.

Asfîntea. Asupra stepelor Sarî-Ozeki, furişîndu-se pe urmele amurgului roşu, printre coline, cobora încă o noapte din şirul nesfîrşit al nopţilor trecute şi viitoare. Alba Akmaia îşi purta, uşor şi fără efort, stăpîna spre marea turmă. Razele soarelui ce se stingeau luminau desluşit silueta mamei asezată între cocoasele cămilei. Chipul ei, atent şi stăpînit de îngrijorare, era palid şi încordat. Părul cărunt, zbîrciturile, gîndurile ce i se citeau pe frunte şi-n priviri aidaoma asfinţitului din stepă, durerea ei fără leac... Ajunse la turmă, se strecură, privind mereu în jur, printre animalele ce păşteau, dar nu-şi zări fiul. Cămila lui înşeuată păstrea liberă, tîrînd după ea căpăstrul. Dar el nu apărea. Ce s-o fi întîmplat?

— Jolaman! Jolaman, fiule, unde eşti? îl strigă Naiman-Ana.

Nimeni nu se arătă, nimeni nu-i răspunse.

— Jolaman! Unde eşti? Sînt eu, mama ta! Unde eşti, Jolaman?

Şi cum scruta, cuprinsă de nelinişte, împrejurimile, nu băgă de seamă că fiul ei, mankurtul, ascuns în umbra cămilei, îşi şi plecase genunchiul şi o ţinea cu arcu întins. Strălucirea soarelui îl orbea, aştepta momentul prielnic.

— Jolaman! Fiule! îl striga Naiman-Ana, temîndu-se să nu i se fi-ntîmplat ceva. Se răsuci în şa. Nu trage! mai apucă să strige, îmboldind-o pe Akmaia să se întoarcă cu faţa spre Jolaman; dar săgeata luci scurt, înfigîndu-i-se între coaste, în stînga, sub umăr.

Lovitura fu mortală. Naiman-Ana se înclină şi prinse a cădea încet, agăţîndu-se de gîtul cămilei. Dar mai întîi îi

lunecă de pe cap năframa cea albă, care se prefăcu în pasăre și zbură în tărie, tipînd: „Aminteste-ți cine ești! Cum te cheamă? Ești fiul lui Donenbai! Donenbai, Donenbai...”

Se spune că, de atunci, peste stepele Sarî-Ozeki zboară noaptea pasărea Donenbai. Cînd zărește vreun drumet, coboară și se rotește în juru-i, tipînd: „Aminteste-ți cine ești! Cine ești? Cum te cheamă-cheamă? Ești fiul lui Donenbai! Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai!”...

Iar locul unde a fost îngropată Naiman-Ana se numește de atunci Ana-Beiit – *Sălașul de veci al mamei*.

Cămila albă Akmaia a lăsat mulți urmași. Femelele din neamul ei îi seamănă – cămilele cu cap alb sînt vestite prin împrejurimi –, în vreme ce masculii sînt, dimpotrivă, negri și puternici, precum Burannîi Karanar.

Răposatul Kazangap, pe care-l duceau acum la Ana-Beiit să-l îngroape, îi spunea adesea lui Edighei că Burannîi Karanar nu e un oarecare, căci se trage din însăși Akmaia, vestita cămilă albă ce a rătăcit prin stepă după moartea lui Naiman-Ana.

Și Edighei îl credea. La urma urmei, de ce nu?... Burannîi Karanar era demn de asemenea obîrșie. Prin cîte nu trecuseră – bune și rele – și întotdeauna Karanar îl scosese la liman... Atîta doar că e peste măsură de-afurisit cînd i se face de împerechere – de obicei iarna, pe gerurile cele mari –, atunci face prăpăd, Doamne, ce prăpăd, iarna și el, două urgii. Două ierni deodată. În zile ca acelea, n-o scoți la capăt cu el. Odată i-o făcuse lui Edighei, și ce i-o mai făcuse! Să fi fost Burannîi Karanar – mă rog – nu om, altă făptură cît de cît cu judecată, Burannîi Edighei nu l-ar fi iertat în veci pentru întîmplarea aceea... Dar ce-i poți cere unui atan lovit de streche la vremea împerecherii?... Ce, el era de vină? Nu te poți supăra pe un dobitoc, îl învinuia și el că așa venea vorba, de fapt, așa fusese voia soartei. Ce amestec putea să aibă Burannîi Karanar? Kazangap cunostea bine povestea, el îi și fusese judecător, altfel cine știe ce ar mai fi ieșit...

SFÎRȘITUL VERII ȘI ÎNCEPUTUL TOAMNEI LUI CINCI-
zeci și doi purtau în aducerile-aminte ale lui Burannîi
Edighei nimbul unei fericiri apuse. Prevestirea lui se îm-
plinise ca prin farmec. După arșița aceea cumplită care
adusesse pînă și șopîrlele stepei, înnebunite de dogoare, în
pragurile caselor, vremea se schimbase brusc încă de la
mijlocul lui august. Zăduful acela de neîndurat se îmblînzise
deodată și, treptat, se înstăpînise răcoarea; măcar noaptea
puteai dormi liniștit. Asemenea minuni se mai întîmplă în
stepă, sigur, nu în fiecare an, dar se întîmplă. Numai iernile
sînt întotdeauna la fel, crunte, dar vara e uneori mai ier-
tătoare. Asta cînd, în straturile superioare ale atmosferei,
cum povestea odată Elizarov, se schimbă direcția rîurilor
cerești. Lui Elizarov îi plăcea să povestească lucruri din-
tr-astea. El le explicase că în slavă curg uriașe rîuri
nevăzute, care au și ele malurile și revărsările lor. Rîurile
astea, aflate în neconținută mișcare, ar scălda globul pămîntesc.
Și mai spunea că Pămîntul, înfășurat pe de-a-n-
tregul în vînturi, plutește pe cercurile lui, iar asta noi numim
trecerea timpului. Era o adevărată desfătare să-l ascuți pe
Elizarov. Oameni cu suflet ca al lui mai rar. Burannîi
Edighei îl respecta, și Elizarov îi răspundea cu aceeași
măsură. Va să zică, rîul acela ceresc, ce aduce uneori în
stepele Sarî-Ozeki mîngîierea răcorii în miez de vară, rîul
acela, așadar, coboară, nu se știe de ce, din țării și se izbește
de Himalaia. Iar Himalaia asta e hăt, numai Dumnezeu
știe cît de departe, dar, dacă judeci lucrurile la scara globu-
lui pămîntesc, e colea, la doi pași. Rîul ceresc se izbește,
așadar, în calea lui de Himalaia și o pornește îndărăt; nu
mai ajunge în India și Pakistan, acolo arșița rămîne arșiță, ci
se revarsă asupra stepelor Sarî-Ozeki, și asta pentru că
stepa, întocmai ca marea, e o întindere fără sfîrșit... Și rîul
acela aduce cu sine răcoarea Himalaiei...

Așa o fi fost sau nu, un timp într-adevăr binecuvîntat
se înstăpînise în acel an, la sfîrșitul verii, peste Sarî-Ozeki.
În stepă, orice ploaie e un eveniment și oamenii o țin minte
multă vreme. Dar ploaia aceea n-avea s-o uite Edighei viața

întreagă. Mai întâi cerul se înnegurase; aveai chiar o strângere de inimă văzînd cum străfundurile veşnic pustii ale cerului arzător, vlăguitor al stepei, se acopereau de nori. Şi în văzduh stăruia o zăpuşeală de neîndurat. Edighei era în ziua aceea manevrant de vagoane. Pe linia moartă, după descărcarea pietrişului şi a unui transport de traverse, rămăseseră trei platforme. Le descărcaseră încă din ajun. Veşnica poveste: ți se cere să faci treaba numaidecît, pentru ca apoi să afli că nu era nici o grabă. Platformele descărcate zăceau de o zi întreagă pe linia moartă. Dar la descărcat fuseseră scoşi cu toţii: Kazangap, Abutalip, Zaripa, Ukubala, Bukei – toţi cei care nu erau prinşi cu revizia liniei – la treabă. Şi pe-atunci descărcau cu lopetile. Doamne, şi ce arşită era! Ce plocon platformele alea pe asemenea vreme! Dar, dacă-i musai, e musai. Tăbăriseră asupra vagoanelor. Ukubalei i se făcuse rău, începuse să vomite. Nu suporta mirosul de smoală încinsă al traverselor. O trimiseseră acasă. Apoi le dăduseră drumul tuturor femeilor – acasă, copiii sufereau şi ei de căldură. Rămăseseră bărbaţii, şi ei, vlăguiţi cum erau, duseseră treaba la bun sfîrşit.

A doua zi, cînd să se pornească ploaia, trebuiseră să ataseze vagoanele la un marfar ce mergea spre Kumbel. Pînă să încheie manevra şi să cupleze vagoanele; Edighei mai să-şi dea duhul de zăpuşeală: etuvă, nu alta. Decît așa, mai bine pe arşită. Şi se mai nimerise şi-un mocăit de mecanic vîoi ca ochiul mortului. Şi peste toate, să te şi vîri cu spinarea încovoiată pe sub vagoane. Edighei mi ți-l trimisese pe mecanic unde se cuvenea. Acela nu se lăsase mai prejos. Parcă lui îi era mai bine lîngă cazanul locomotivei! Ce mai, căldura-i căpiase pe-amîndoi. În sfîrşit, marfarul se urnise, slavă Domnului, cărînd după el platformele goale. Ploaia torentială se dezlănţuise brusc. Rupere de nori. Pămîntul se cutremurase, umplîndu-se într-o clipă de clăbuci şi băltoace. Şi ploua, şi ploua, se pornise o ploaie furioasă, smintită, o ploaie care adunase în sine – dacă era adevărat ce spunea Elizarov – răcoare şi umezeală chiar de pe culmile înzăpezite ale Himalaiei. Măi, ce ți-e şi cu Himalaia asta! Edighei o pornise în fugă spre casă. De ce – n-ar fi putut spune. De-aia. Aşa e omul: cînd îl apucă ploaia, o ia la goană spre casă sau se adăposteste sub vreun acoperiş.

Obişnuinţa. Altminteri, de ce s-ar fi ascuns de asemenea ploaie? Îşi luase seama şi se opriase când îi văzuse pe toţi Kuttîbaevii – Abutalip, Zaripa şi cei doi băieţi, Daul şi Ermek – topăind în ploaie, lângă baraca lor, prinşi într-un fel de danţ. Scena îl zgudui pe Edighei. Nu pentru că-i vedea zbenguindu-se, bucuroşi de ploaie, ci pentru că, încă înainte să înceapă ploaia, Abutalip şi Zaripa o şterseseră, călcând cu paşi mari peste linii, de la lucru. Abia acum pricepea de ce: voiseră să fie laolaltă când se vor fi deschis barierele cerului, să fie împreună cu copiii, toată familia. Lui Edighei nu i-ar fi dat prin minte aşa ceva. Iar ei, scaldându-se în torentele ploii, dăntuiau şi lărmuiau ca găştele sălbatice pe Aral. Era pentru ei o sărbătoare, o alinare căzută din cer. Ca să vezi cât îi secase, cât îi mistuise în stepă dorul de ploaie. Edighei se bucură şi se întristă în acelaşi timp – erau deopotrivă hazlii şi jalnici aceşti surghiuniţi ce se agătau de-o clipă luminoasă la halta Boranlî-Burannî.

— Edighei! Vino cu noi, Edighei! striga Abutalip sub suvoaiele de ploaie, dînd din braţe ca un înotător.

— Nene Edighei! Nene Edighei! se năpustiră şi băieţii spre el.

Mezinul, Ermek – favoritul lui Edighei, mergea pe trei ani – alerga spre el cu braţele desfăcute şi guriţa deschisă, înecîndu-se cu ploaie. În ochi îi strălucea o bucurie de nedescris, o văpaie eroică şi strengărească. Edighei îl luase în braţe, învîrtindu-se cu el sub ploaie. Apoi se opri, stingherit. N-avea de gînd să tulbure joaca asta de familie. Dar în clipa aceea, de după colţul casei dăduseră năvală, tipînd cât le ţinea gura, fetiţele lui – Saule şi Şarapat. Le adusese larma Kuttîbaevilor. „Tată, hai să alergăm!“ se rugaseră ele. Erau fericite. Asta-i topise îndoiala. Erau acum toţi laolaltă, uniţi, hîrjonindu-se şi lărmuind sub ploaia ce turna cu găleata.

Edighei nu-l lăsa din braţe pe micul Ermek, de teamă ca nu cumva în zăpăceala aceea să cadă în vreo baltă şi să se înece. Abutalip o luase în spinare pe Şarapat, mezina lui Edighei. Şi alergau aşa prin ploaie, spre marea bucurie a copiilor. Ermek se zvîrcolea în braţele lui Edighei, tipînd din răsputeri, iar când se îneca îşi lipea tare-tare guriţa

umedă de gîtul lui. Era nespus de mișcător, și Edighei prinse în cîteva rînduri, atîntite asupra lui, privirile strălucind de recunoștință ale lui Abutalip și ale Zaripei, încîntați că băietășul lor se înțelege atît de bine cu nenea Edighei. Dar și Edighei cu fetițele lui se veseleau pe cînte în acest dans al ploii dezlănțuit de Kuttîbaevi. Și, fără voia lui, Edighei băgă de seamă cît de frumoasă era Zaripa. Ploaia îi răsfirase părul negru pe obraji, pe gît, pe umeri, iar apa ce se revărsa din țării, învăluind-o din creștet pînă-n tălpi, se prelingea, cu dragoste parcă, pe trupul mlădiu, tînăr al femeii, mîngîindu-i gîtul prelung și brațele, șoldurile, pulpele picioarelor desculțe. Ochii, dinții îi străluceau de fericire.

În Sarî-Ozeki ploaia-i orz stricat pe gîște. Zăpada îmbibă, încetul cu încetul, glia. Ploaia însă, oricît de îmbelșugată, e ca argintul viu în palmă, se strecoară de la suprafață prin surpături și văgăuni. Face clăbuci și zarvă, dar uite-o — nu e.

În numai cîteva minute, în timpul acelei ploi torențiale se dezlănțuiseră pîrîiașe și șuvoaie puternice, iuți, înspumate. Și copiii din cătun prinseseră a alerga și a topăi prin ele, punînd pe apă, în chip de bărci, copăi și lighene. Ba copiii mai mari, Daul și Saule, se și urcaseră în copăi, plutind pe ape. N-avuseseră ce face, îi așezaseră și pe cei mici în copăite, să se desfete și ei...

Ploaia nu mai contenea. Prinși de joaca aceea a copiilor, ajunseseră la linia de cale ferată, lîngă rambleul din capătul haltei. Tocmai trecea un tren de pasageri. Călătorii, ieșiți în păr la ferestrele și în ușile larg deschise, priveau înveseliți și mirați la acești stranii dezmosteniți ai pustiului. „Hei, vedeți să nu vă-necați!“ strigau, prăpădindu-se de rîs și fluierînd. Înfățișarea celor de jos era, fără doar și poate, cel puțin ciudată. Trenul trecu, scăldat în ploaie, ducîndu-i cu sine pe cei care, peste o zi sau două, aveau să povestească te miri unde ce văzuseră, spre veselia celor din jur.

Edighei poate că nici nu s-ar fi gîndit la așa ceva, dacă nu i s-ar fi părut că Zaripa plînge. Cînd asupra cuiva plouă cu găleata, e greu să spui dacă plînge au ba. Și totuși, Zaripa plîngea. Se prefăcea că rîde, că-i veselă tare, dar plîngea, înăbușindu-și sughițurile, întrerupîndu-și plînsul cu

rîsete și țipete de bucurie. Abutalip o prinsese neliniștit de brat:

— Ce-i cu tine? Ți-e rău? Să mergem acasă.

— A, nu, sughiț numai, nu știu ce m-a apucat, spuse Zaripa.

Și continuaseră să-i distreze pe copii, grăbindu-se parcă să se bucure pe săturate de binefacerile acelei ploii întîmplătoare. Edighei nu se mai simțea în largul lui. Își închipuia cît de greu trebuie să le vină celor doi să-și aducă aminte că există și un alt fel de viață, o viață ce lor le fusese răpită, o viață în care ploaia nu e un eveniment, în care oamenii se scaldă și înoată în apă limpede și curată, în care totul e altfel – altele distracțiile, altele grijile pentru copii... Ca să nu-i mîhnească pe Abutalip și Zaripa, care, sigur, se prefăceau fericiți de dragul copiilor, Edighei continuase să le facă jocul...

Se distraseră pe cînte, se veseliseră și se jucaseră pe săturate și copiii, și oamenii mari, și ploaia încă nu încetase. Într-un tîrziu o porniseră spre casele lor. Privind cu drag în urma lor, Edighei îi admirase pe Kuttîbaevi care, uzi cu toții leoarcă, alergau alături – tatăl, mama și copiii. Măcar o zi fericită în stepă.

Ținînd-o pe cea mică în brațe și pe cea mare de mînă, Edighei răsărise în prag. La vederea lor, Ukubala își plesnise speriată palmele una de alta:

— Vai de mine, da' ce-i cu voi? De unde-mi veniți în halul ăsta?

— Nu te speria, mamă, își liniștise Edighei nevasta, rîzînd. Cînd se îmbată, atanul se hîrjonește cu puii.

— Bine zici: dacă mă uit bine, cu așa ceva aduci, zîmbi muștrător Ukubala. Hai, dezbrăcați-vă odată, ce-mi stați ca niște curci plouate.

La Boranlî-Burannîi ploaia încetase, dar, judecînd după zgomotul surd al tunetelor îndepărtate ce răzbătuse toată noaptea pînă-n cătun, continuase undeva, la marginile stepei, pînă spre zori. Edighei se trezise în cîteva rînduri din cauza asta și se minunase: la Marea Aral, pe vreme de furtună, tunetele răsunau adesea chiar deasupra capului său, și cu toate astea dormea dus. Ei da, numai că acolo era altceva – furtunile se țineau lanț. Trezindu-se, Edighei ghicea prin

pleoapele închise, din lumina ce bătea în geamuri, fulgerele ce brăzdau, undeva departe, cerul stepei.

În noaptea aceea, Edighei visase că era din nou pe front, sub foc inamic. Dar obuzele cădeau fără zgomot. Exploziile înălțau valuri mute de pământ ce înmărmureau, negre, în văzduh, căzînd apoi agale și greoi. O astfel de explozie îl azvîrlise și pe el în aer, de unde căzuse îndelung, cu inima cît un purice, într-o genune înfricoșătoare. Apoi se visase pornind la atac în mijlocul unei mulțimi de soldați în mantale cenușii, iar fețele lor nu se desluseau. Ai fi zis că mantalele alergau singure, cu mitralierele în mâini. Și în clipa cînd mantalele strigaseră „ura“, în calea lui Edighei apăruse deodată, udă de ploaie, rîzînd, Zaripa. Era minunată. În rochia aceea de stambă, cu părul răvășit de torențele ploii ce i se revărsau pe chip, Zaripa rîdea dezlănțuită. Edighei n-avea vreme de stat, își amintise că mergea la atac. „De ce rîzi așa, Zaripa? E semn rău“, spusese Edighei. „Dar eu nu rîd, plîng“, răspunsese ea și continuase să rîdă sub șuvoaiele ploii...

A doua zi vrusese să le povestească, ei și lui Abutalip, ce visase. Dar se răzgîndise: era un vis urît. Ce să-i mai necăjească și el...

După ploaia aceea de pomină arșița încetase sau, cum spunea Kazangap, vara se dăduse bătută. Mai urmaseră cîteva zile toride, dar căldura nu mai era de neîndurat. Treptat, în Sarî-Ozeki se înstăpînise vremea dulce din prag de toamnă. Și copiii scăpaseră de toropeala zădufului. Glasurile lor prinseseră din nou viață, umplînd cătunul de larmă. Chiar atunci li se trimisese vorbă că la Kumbel sosiseră pepeni verzi și galbeni din Kîzîl-Ordin. Erau liberi să aleagă: ori să li se trimită partea lor, ori să vină să și-i ia singuri. Alternativă de care profită Edighei. Îl convinsese pe șeful haltei că trebuie să se ducă ei înșiși după pepeni, altminteri, vorba aceea: ăsta dă-l încoace, ăsta ia-l tu, că nu-mi place. Fie, spusese șeful, ia-l pe Kuttîbaev și alegeți ce-i mai de soi. Atît îi trebuise lui Edighei. Voia să-i scoată măcar pentru o zi din Boranlî-Burannîi pe Abutalip și Zaripa, cu copii cu tot. Ba nici lui nu-i strica să mai schimbe puțin locul. Așa că ambele familii, cu mic cu mare, o porniseră a doua zi în zori, cu un marfar, spre Kumbel. Se

gătiseră ca de zile mari și totul era nemaipomenit. Copiii aveau impresia că zboară spre un ținut de basm. Nu-și găsiseră locul tot drumul, sufocându-i cu întrebările: dar pe acolo cresc pomi? Cresc. Este și iarbă verde? Este, și e verde. Sînt chiar și flori. E-adevărat că acolo casele-s mari, iar pe străzi gonesc toată ziua mașini? Și că poți mânca pepeni galbeni și verzi pe săturate? E și-nghetată? Dar mare este?

Vîntul lîngea vagonul de marfă, strecurîndu-se în fuioare plăcute prin ușile întredeschise, în care proptiseră, pentru orice eventualitate, niște scînduri, pentru ca nu cumva copiii să se aplece în afară și să cadă, cu toate că lîngă ușă stăteau, pe niște lăzi goale, Edighei și Abutalip. Vorbeau de una, de alta, răspundeau la întrebările copiilor. Burannîi Edighei era mulțumit că mergeau împreună, că vremea se brodisese a fi tocmai bună, că pruncii erau veseli, dar el mai mult se bucura pentru Abutalip și Zaripa. Chipurile lor înfloriseră parcă. Se eliberaseră, se descătuseră și ei pentru o vreme din chingile veșnicilor griji, uitaseră de apăsarea aceea lăuntrică.

Îți era mai mare dragul să-i privești: Zaripa și Ukubala sușoteau între ele despre tot felul de treburi de-ale lor. Și erau fericite. De-ar fi așa mereu: parcă mult îi trebuie omului... Edighei ar fi dorit din tot sufletul ca familia Kuttîbaevilor să mai uite de necazuri, să se deprindă cu viața din Boranlî, că tot n-aveau de ales. Era chiar măgulit de faptul că Abutalip sedea alături de el, atingîndu-i umărul și arătîndu-i parcă astfel că se poate bizui pe el și că ei doi se înțeleg de minune fără cuvinte de prisos, fără să răscolească în zadar subiecte dureroase, despre care nu se face să discuți în treacăt. Edighei prețuia la Abutalip înțelepciunea și stăpînirea de sine, dar mai ales dăruirea lui față de familie, din care-și trăgea seva, de dragul căreia trăia și nu se dădea bătut. Din spusele lui, Edighei înțelesese că cel mai bun lucru pe care un om îl poate face pentru semenii lui este să-și educe copiii în așa fel, încît să iasă din ei oameni de nădejde. Și asta nu cu ajutorul unuia și altuia, ci de unul singur: zi de zi, pas cu pas, să le dăruiești întreaga ta ființă, să fii cît poți mai mult alături de copii.

Asta cam așa era. Bunăoară, Sabitjan. Unde nu-l dăduseră la învățătură – și asta din anii cei mai fragezi, – prin internate, pe la institute, pe la tot soiul de cursuri de perfecționare. Bietul Kazangap își dăduse tot câștigul ca să-și țină feciorul la oraș, ca să nu fie Sabitjan al lui mai prejos ca alții – și ce folos? De știut știa el ceva carte, dar neisprăvitul tot neisprăvit se cheamă.

Atunci, pe drum, când mergeau împreună la Kumbel după pepeni verzi și galbeni, Edighei se mai gândise că, dacă tot nu exista altă ieșire, n-ar fi fost rău ca Abutalip Kuttîbaev să se așeze temeinic la Boranlî-Burannîi. Să-și ridice gospodăria lui, să-și facă rost de vite și să-și crească copiii în stepă, cum și cât va putea. Nu se-apucase, firește, să-i dea povete, dar din discuții pricepuse că și Abutalip înclina spre asta, că avea asemenea gând. Se interesase cum să-și facă rost de cartofi pentru iarnă, de unde să cumpere pîslari pentru nevastă și copii – eu, zicea, o să umblu cu cizme. Și mai întrebase dacă la Kumbel există bibliotecă și dacă se dădeau cărți cu-mprumut.

Se întorseseră în aceeași zi, pe seară, tot cu un marfar, aducînd pepenii galbeni și verzi aleși pentru cei din Boranlî. Copiii erau obosiți, dar fericiți. Văzuseră la Kumbel o iume nouă, cumpăraseră jucării, mîncaseră înghețată și cîte altele. Avuseseră însă parte și de-o pățanie, la frizer. Se hotărîseră să-i tundă pe copii. Când venise rîndul lui Ermek, acesta se pusese pe plîns și pe țipat, de n-o puteau scoate la capăt cu el. Îi dăduse gata de toți: îi era frică, se zvîrcolea, urla, chemîndu-l pe taică-său în ajutor. Abutalip tocmai se repezise pînă la magazinul de-alături. Zaripa nu știa ce să mai facă, de rușine ba roșea, ba pălea. Se tot dezvinovătea, explicînd că băietelul n-a fost tuns de cînd s-a născut, se codiseră s-o facă, avea un păr atît de frumos, numai bucle. Părul lui Ermek era, într-adevăr, nespus de frumos, des și cîrlionțat – părul maică-si. Îndeobște semăna cu maică-sa, cu Zaripa; după ce-l spălau pe cap și-l pieptăneau, era o desfătare să-l privești.

În cele din urmă, Ukubala se învoi s-o tundă pe Saule: uite, ziceau, ea e fetiță și tot nu se teme. Asta făcuse oarecare impresie asupra puștiului, dar cum pusese frizerul mîna pe mașina de tuns, ține-te iar plîns și jale. Pe cînd Ermek se

zvîrcolea astfel, apăruse în uşă Abutalip. Ermek se năpustise spre taică-său. Acesta îl luase în braţe şi-l strînsese tare la piept, dîndu-şi pe loc seama că nu merita să chinuieşti copilul pentru un tuns.

— Ne iertaţi, îi spusese frizerului. Poate altă dată. Să ne mai venim în fire şi atunci... Nu-i nici o grabă... Altă dată...

În timpul şedinţei extraordinare de pe portavionul „Konvenţia“, spre staţia „Paritet“ fu transmisă, cu acordul ambelor părţi, o nouă radiogramă cifrată destinată cosmonauţilor 1-2 şi 2-1, aflaţi pe planeta Liman: li se cerea să nu întreprindă absolut nimic, să rămînă pe loc pînă la noi dispoziţii din partea Centrului.

Şedinţa continuă să se desfăşoare cu uşile închise. Portavionul „Konvenţia“ continua să patruleze în Pacific, la sud de Aleutine, la echidistanţă aeriană de San Francisco şi Vladivostok.

Nimeni pe Pămînt nu ştia că se produsese cel mai grandios eveniment intergalactic: în sistemul Marelui Reazem fusese descoperită o civilizaţie extraterestră, o planetă ai cărei locuitori, fiinţe raţionale, doreau să intre în contact cu pămîntenii.

La şedinţa extraordinară, părţile dezbăteau toate argumentele „pro“ şi „contra“ ridicate de această problemă atît de neobişnuită, ivită în chip atît de neaşteptat. Membrii comisiilor aveau, fiecare, pe masă, alături de alte documente, cîte un dosar conţinînd mesajele transmise de cosmonauţii 1-2 şi 2-1. Se studia fiecare cuvînt, fiecare nuanţă. Oricare detaliu legat de organizarea vieţii raţionale pe Liman era examinat, înainte de toate, din perspectiva consecinţelor pe care le putea avea pentru pămînteni, a compatibilităţii sau incompatibilităţii cu experienţa civilizaţiei terestre, cu interesele principalelor puteri ale planetei... Niciodată vreun pămîntean nu fusese confruntat cu asemenea problemă. O problemă ce trebuia soluţionată urgent...

În Pacific se dezlănţuia furtuna...

După ce Kuttîbaevii trecuseră prin cea mai cumplită arşită şi, cu toate acestea, nu-şi adunaseră bagajele s-o

pornească încotro vedeau cu ochii, oamenii din cătun se încredințaseră că această familie avea să rămână acolo, avea să reziste. Abutalip era mult mai sigur pe el, se deprinsese, pesemne, cu viața grea din Boranlî, cu munca de la haltă. Acum era și el la fel de îndreptățit ca și ceilalți să spună că Boranlî era locul cel mai urgisit din lume, din moment ce pînă și apa – pentru băut și pentru atîtea alte nevoi – era adusă în cisterne, iar cine avea chef de apă proaspătă, adevărată, trebuia să pună șaua pe cămilă și să bată cale de șapte poște cu burdufurile petrecute peste șa, pe la fîntînile din stepă, ceea ce, în afară de Edighei și Kazangap, nimeni nu se-ncumeta să facă.

Da, așa era în cincizeci și doi, de fapt, așa fusese pînă în șaizeci, cînd se instalase la haltă pompa aceea electrică de mare adîncime, acționată de vînt. Dar pe vremea aceea nici nu visau la așa ceva. Și cu toate acestea, Abutalip nu suduia niciodată, nu ponegrea nici halta Boranlî-Burannîi, nici munca în stepă. Lua răul așa cum era și binele așa cum era. La urma urmei, pămîntul n-avea de dat socoteală nimănui. Omul era chemat să hotărască dacă putea sau nu să trăiască aici...

Chiar și pe aceste meleaguri, oamenii se străduiau să facă în așa fel, încît viața să'le tihnească. Cînd Kuttîbaevii ajunseseră la convingerea definitivă că locul lor era aici, la Boranlî-Burannîi, că n-aveau unde se duce altundeva, și că deci trebuiau să se instaleze temeinic, timpul începu să nu le mai ajungă pentru treburile gospodăriei. În fiecare zi, în fiecare schimb – la lucru, dar și în timpul liber – aveau acum treabă pînă peste cap. Abutalip asuda, nu glumă, căci începuse să-și pregătească locuința pentru iarnă: își zidi o sobă de lut, izolă bine ușa, ajustă ramele ferestrelor. Nu se prea pricepea el la astfel de treburi, dar Edighei îl ajuta cu scule și material, mai pusese și umărul, nu-l lăsase singur. Iar cînd porniseră săparea beciului de lîngă mica șură, le sărise în ajutor și Kazangap. Tustrei construiă o mică pivniță, o acoperiră cu traverse vechi, paie și humă, pentru ca nu cumva vreo vită să se prăvălească în beci. Timp în care copiii lui Abutalip se tot învîrteau pe lîngă cei mari. Și chiar dacă uneori îi mai încurcau, parcă era mai vesel și mai plăcut cu ei alături. Edighei și Kazangap prinseră a chibzui

cum să-l ajute pe Abutalip să-și întocmească mai bine gospodăria. Cîte ceva hotărîseră deja. Se înțeleseseră ca primăvara viitoare să-i dea o cămilă de lapte. Important era să învețe cum se mulge. Cămila nu-i vacă, o mulgi stînd în picioare. Și mai trebuie să alergi după ea prin stepă, și mai ales să-i îngrijești puiul, să-l lași să sugă la vreme și să-l smulgi de lîngă uger la vreme. Nici asta nu-i ușor, trebuie să știi ce și cum.

Edighei se bucura că Abutalip începuse să-și vadă de gospodărie, ocupîndu-se totodată de copiii ambelor familii, învățîndu-i, împreună cu Zaripa, să citească și să deseneze, dar și mai mult se bucura văzînd că, biruindu-și simțămîntul acela de izolare, învățătorul începuse să se ocupe și de propriul lui suflet. Abutalip era doar om cu școală. Să citească o carte, să-și facă însemnări erau trebuințe de căpătîi pentru el. Edighei se mîndrea, în taină, că are un asemenea prieten. Asta-l și atrăgea spre Abutalip. Nici prietenia lui cu Elizarov, geologul stepelor Sarî-Ozeki, care călca adesea locurile astea, nu se înfiripase întîmplător. Edighei îi respecta adînc pe oamenii învățați, care știau multe lucruri. Abutalip știa și el multe lucruri. Numai că se străduia să cugete cît mai puțin cu glas tare. O dată avuseseră totuși o discuție serioasă.

Era seară și se întorceau de la lucru. Instalaseră în ziua aceea parazăpezi la kilometrul șapte, unde întotdeauna linia se troienea. Era abia mijlocul toamnei, dar pregătirile pentru iarnă trebuiau făcute din timp. Așadar, mergeau spre casă. Seara era frumoasă, luminoasă, îndemnînd parcă la taifas. În amurguri ca acela, contururile stepei, aidoma adîncurilor Mării Aral văzute din bărcile ce plutesc pe vreme fără vînt, abia se ghicesc, fantomatice, prin vîlul de ceață al asfîntitului.

— Ce tot faci, Abu, seara, că ori de cîte ori trec pe lîngă casa voastră îți zăresc capul deasupra pervazului. Scrii ceva, dregi ceva, că lampa-i mereu aprinsă? îl întrebuse Edighei.

— E cît se poate de simplu, îi răspunsese cu dragă inimă Abutalip, mutîndu-și cazmaua de pe un umăr pe celălalt. N-am masă de scris. Așa că, după ce-i culcăm pe împielitații ăia mici, Zaripa mai citește, iar eu îmi pun pe

hîrtie cîte ceva din ce-mi mai aduc aminte – despre război, mai cu seamă despre anii petrecuți în Iugoslavia. Vremea trece și trecutul rămîne tot mai departe în urmă. Tăcuse o vreme. Vezi tu, Edighei, mă tot gîndesc ce-aș putea face pentru copiii mei. Că trebuie să-i hrănesc și să-i educ – e de la sine înțeles. Cît pot, atît pot. N-aibă nimeni parte, nici într-o sută de ani, de cîte-am pătimit eu; și uite că totuși trăiesc, respir; pesemne că nu degeaba mi-a oferit soarta șansa asta. Poate că, în primul rînd, pentru ca să le spun cîte ceva copiilor mei. Eu așa cred, că, din moment ce eu i-am adus pe lume, trebuie să le dau socoteală pentru viața mea. Există, firește, un adevăr comun, al tuturor, dar mai există și răsfrîngerea acestui adevăr în mintea fiecăruia. Și această răsfrîngere se duce o dată cu noi. Cînd un om trece pe muchia dintre viață și moarte într-o încheștare mondială, în care putea fi ucis de cel puțin o sută de ori, și totuși supraviețuiește, înseamnă că i-a fost dat să cunoască multe – bine și rău, adevăr și minciună...

— Un lucru nu-nțeleg, îl întrerupsese, uimit, Edighei. Poate că tot ce spui tu e adevărat, dar copiii tăi sînt cruzi încă, niște ținci care se tem și de mașina de tuns, ce crezi c-au să priceapă?

— Tocmai de asta scriu. Vreau să-mi păstrez însemnările pentru ei. Nimeni nu știe dinainte cît mai are de trăit. Acum vreo trei zile m-am luat cu gîndurile, ca un prost, și era gata-gata să nimeresc sub tren. Noroc cu Kazangap. M-a împins la o parte. Ce m-a mai ocărit după aceea: pruncii tăi, zicea, să stea astăzi în genunchi și să-i mulțumească lui Dumnezeu.

— Avea dreptate. Eu de cînd te tot bat la cap! I-am spus și Zaripei, se indignase, la rîndul lui, Edighei, folosind prilejul pentru a-și mărturisi o dată în plus temerile. Mergi pe linie de parcă trenul ar trebui să coboare de pe șine și să te ocolească! Ești om cu carte: trebuie să-ți spun eu? Ești feroviar, dar te plimbi pe linie ca-n tîrg. Ai să te prăpădești într-o zi, nu-i de glumă.

— Ei, dac-o fi și-o fi să se-ntîmple, numai eu am să fiu vinovat, îl aprobase, mohorît, Abutalip. Dar mai întîi ascultă-mă pînă la capăt, apoi ceartă-mă.

— Ei, zic și eu, că veni vorba. Spune, spune.

— Pe vremuri, oamenii le lăsau copiilor, drept moștenire, averi. Spre binele sau spre răul lor — când cum. Cîte romane s-au scris, cîte piese se joacă despre acele vremuri — despre felul cum se-mpărțea moștenirea și despre soarta moștenitorilor. Și de ce? Pentru că averile acelea se agonișeau cel mai adesea prin nedreptate, pe spinarea și pe umerii altora, prin înșelăciune: moștenirile purtau de la început în sine sămînța răului, a păcatului, a nedreptății. Eu sînt însă liniștit dinspre partea asta. Noi, slavă Celui-de-sus, am scăpat de asemenea pacoste. Moștenirea mea n-o să pricinuiască nimănui, niciodată, vreun rău. Nu e decît sufletul meu în aceste însemnări, și ele cuprind tot ce am înțeles și adus cu mine din război. N-am altă bogăție de lăsat copiilor mei. Stepele Sarî-Ozeki m-au îndemnat să-mi pun amintirile pe hîrtie. Viața m-a împins și m-a tot împins încoace, ca să mă pierd și să pier, dar eu am să scriu pentru ei totul, toate gîndurile mele, și astfel voi mai trăi cîndva prin ei, prin copiii mei. Ei vor realiza, poate, tot ceea ce eu n-am izbutit să realizez... Dar de trăit au să trăiască mai greu ca noi. Așa că trebuie să capete minte încă de fragezi...

Un timp merseseră în tăcere, fiecare cu gîndurile lui. Lui Edighei cele auzite i se păreau stranii. Se minuna că rostul omului pe pămînt putea fi înțeles și în acest fel. Și totuși hotărîse să limpezească lucrul acela care-l uimise:

— Toată lumea crede — și la radio se spune — că urmașii noștri vor trăi mai bine și mai ușor, iar tu zici că o să le fie mai greu decît nouă. Vine războiul atomic, sau de ce?

— Nu, nu-i numai asta. Poate că nici n-o să fie război, și dac-o să fie, n-o să fie curînd. Nu de pîine e vorba, ci de faptul că roata vremii se-nvîrtește tot mai repede. Ei vor trebui să deslușească totul singuri, cu mintea lor, ba să plătească în parte și pentru noi, cei din trecut. Iar a gîndi e dintotdeauna lucru anevoios. De aceea zic eu că o să le fie mai greu decît nouă.

Edighei nu-i mai ceruse să-i explice de ce credea el că-i lucru anevoios să gîndești. Și rău făcuse, pentru că mai tîrziu, amintindu-și de discuția aceea, avea să regrete. Ar fi trebuit să-l iscodească, să-l descoasă, ca să-nțeleagă mai adînc rostul acelor vorbe...

— De ce spun asta? urmase Abutalip, răspunzînd parcă îndoielilor lui Edighei. Celor mici, oamenii mari le par întotdeauna stup de înțelepciune. Dar cresc și bagă de seamă că dascălii lor, noi adică, nu știu chiar atît de multe, nu-s chiar atît de deștepți cum păreau odată. Poate că și rîd de noi, ba uneori, îmbătrîniți cum sîntem, le părem chiar jalnici. Roata vremii se-nvîrtește tot mai repede. Pînă la urmă, noi sîntem cei care trebuie să spunem ultimul cuvînt despre noi înșine. Strămoșii noștri au încercat să facă acest lucru prin legende: să le arate urmașilor cît au fost de măreți. Și noi îi judecăm, într-adevăr, după spiritul lor. Așa că și eu vreau să fac ce pot pentru copiii mei. Legendele mele sînt anii mei de război. Îmi scriu pentru ei însemnările de partizan. Cum a fost, ce-am văzut, ce-am trăit. Sper să le fie de folos cînd s-or face mari. Și încă un gînd mă mai îndeamnă la scris. Au să crească în Sarî-Ozeki. N-aș vrea să creadă, cînd vor fi mari, că au trăit în loc pustiu. Am scris pentru ei o parte din cîntecele noastre strămoșești: cine să le culegă mai tîrziu, și de unde? Fiecare cîntec este, după mine, o veste din trecut. Văd că Ukubala știe foarte multe. Și mi-a promis că va încerca să-și amintească și altele.

— Sigur că da, cum altfel! Doar e de la Aral, se umflă deodată în pene Edighei. Cazahă de lîngă mare. Or, pe mare se cîntă ca niciunde în altă parte. Marea înțelege tot. Orice-i spui, îi spui ca de la suflet la suflet.

— Așa e. Am recitit, deunăzi, ce-am scris — mai că ne-au dat lacrimile, mie și Zaripei. Doamne, frumos mai cîntau bătrînii. Fiecare cîntec e o poveste întregă. Parcă-i vezi pe oamenii aceia aievea. Și-ai vrea să fii alături de ei. Să poți suferi și iubi ca ei. Ce amintiri tulburătoare ne-au lăsat! Eu am îndemnat-o și pe Bukei, nevasta lui Kazangap: aminteste-ți, i-am zis, cîntecele de prin Kara-Kalpak; o să le transcriu într-un caiet aparte. Să avem un caiet numai cu cîntece din Kara-Kalpak...

Pășeau agale de-a lungul liniei. Era o vreme cum rar se întîmplă în Sarî-Ozeki. Sfîrșitul împăcat al zilei se stinge ușor, ca un oftat prelung. În stepă nu sînt nici păduri, nici rîuri, nici lunci, dar, asfîțind, soarele o făcea să pară plină și vie, datorită jocului abia perceptibil de lumini și umbre pe chipul dezgolit al pămîntului. Azurul tulbure, fluid al

acelor spații ce-ți tăiau răsuflarea prin întinderea lor înălța gîndul, trezea dorință de viață și sete de cugetare...

— Ascultă, Edighei, vorbise din nou Abutalip, amintindu-și parcă de un lucru pe care îl pusese cîndva deoparte, într-un colțișor al minții, ca să se întoarcă la el cînd se va ivi prilejul. De mult vreau să te întreb despre pasărea Donenbai. Tu ce crezi, există o pasăre care să se cheme chiar așa: Donenbai? Ai întîlnit vreodată asemenea pasăre?

— Păi, asta-i o legendă.

— Știu. Dar se întîmplă adesea ca legendele să aibă la obîrșie evenimente reale, fapte de viață. La noi, în Semirecie, de pildă, există o pasăre, un fel de grangur, care cîntă prin livezile de munte cît e ziua de lungă, întrebînd: „Unde ești? Unde ești?” E vorba doar de un joc de sunete, de o consonanță. Dar există un basm care povestește de ce cîntă așa pasărea asta. Mă gîndeam dacă nu cumva e vorba tot de o consonanță. Poate că trăiește în stepă o pasăre al cărei strigăt aduce cu numele Donenbai, nume de om, și poate că tocmai de aceea a intrat în legendă?

— Nu știu. Nu m-am gîndit la așa ceva, spuse, cuprins de îndoială Edighei. Deși bat stepa în lung și-n lat de atîta amar de ani, n-am întîlnit încă asemenea pasăre. Pesemne că nici nu există.

— Pesemne, spusesese, gînditor, Abutalip.

— Și cum, dacă pasărea nu există, înseamnă că legenda nu-i adevărată? se neliniști Edighei.

— A, nu, de ce? Doar dăinuie cimitirul Ana-Beiit, și asta înseamnă că ceva a fost oricum. Dar nu știu de ce, eu tot cred că există și o asemenea pasăre. Și că cineva, cîndva, o va întîlni. Pentru copii așa am să și scriu.

— Ei, dacă-i pentru copii, mormăi Edighei cu glas nesigur, atunci mai merge...

Din cîte-și amintea Burannîi Edighei, numai doi oameni așternuseră pe hîrtie, la vremea lor, legenda lui Naiman-Ana. Cel dintîi o scrisese Abutalip Kuttîbaev, pentru copiii lui, cînd aveau să fie mari. Asta se întîmplase pe la sfîrșitul lui cincizeci și doi. Manuscrisul acela se prăpădise. Cît avuseseră de pătimit pentru el! Da, pînă acolo ajunsesera lucrurile! Cîtiva ani mai tîrziu, în cincizeci și

șapte, o mai scrisese Elizarov Afanasi Ivanovici. Acum, nici Elizarov nu mai e. Manuscrisul o fi rămas, de bună seamă, rătăcit printre hîrțiile lui, la Alma-Ata... Și unul, și celălalt transcriseseră legenda așa cum o auziseră din gura lui Kazangap. Edighei fusese și el de față, dar mai mult ca sufleur și comentator.

„Ca să vezi cum trec anii! Cînd s-au petrecut toate astea?!“ se gîdea Burannîi Edighei, legănîndu-se între cocoșele lui Karanar cel împodobit cu valtrap sărbătoresc. Acum îl petreceau pe însuși Kazangap spre cimitirul Ana-Beiit. Era ca și cum s-ar fi închis un cerc. Povestitorul legendei urma să-și afle și el pacea veșnică în cimitirul a cărui legendă o păstrase și-o transmisese altora.

„Am rămas numai noi – eu și Ana Beiit. Și în curînd am să poposesc și eu aici. Să-mi ocup locul. Da, încet-încet se apropie ceasul“, se gîndi întristat Edighei, conducînd mai departe prin stepă ciudatul cortegiu funerar: un tractor cu remorcă și excavatorul „Belarus“, ce încheia coloana. Jolbars, dulăul roșcat ce li se alăturase cu de la sine putere, alerga ba înainte, ba în urma, ba în flancurile procesiunii, iar uneori se făcea nevăzut pentru cîtăva vreme... Își ținea coada băț și privea în jur țănoș, plin de sine...

Soarele bătea de-acum drept în creștet: se apropia amiaza. Nu mai aveau mult pînă la Ana-Beiit...

VIII

ȘI TOTUȘI, ZILELE ACELEA DE LA SFÎRȘITUL LUI cincizeci și doi, mai bine zis toată toamna și iarna, care venise, ce e drept, cu întîrziere, dar fără viscole, fuseseră o adevărată binecuvîntare pentru mîna de oameni de la halta Boranlî-Burannîi. Mai tîrziu, Edighei avea să le ducă adesea dorul.

Kazangap, patriarhul cătunului, dar care, plin de tact, nu se amesteca niciodată în treburile altora, era încă sănătos și în putere. Pe Sabitjan al lui îl dăduse deja la internatul din Kumbel, la învățătură. Kuttîbaevii se așezaseră temeinic

în stepă. Pregătiseră baraca pentru iarnă, puseseră la păstrare cartofi, făcuseră rost de pîslari pentru Zaripa și cei doi băieți, căraseră de la Kumbel un sac întreg cu făină, chiar Edighei îl adusese pe spinarea lui Karanar, care pe-atunci era și el în floarea tinereții. Abutalip muncea bine, iar timpul liber și-l petrecea la fel ca și pînă atunci, cu copiii, iar noaptea scria sîrguincios, cu lampa alături, pe prichiciul ferestrei.

Mai erau la haltă vreo două-trei familii de muncitori, e drept, sezonieri. Șeful de atunci al haltei, Abilov, părea și el om cumsecade, bolnav la haltă nu era nimeni, așa că treaba mergea bine. Copiii creșteau. Toate lucrările de pregătire a liniei în vederea iernii ce se apropia fuseseră încheiate la termen.

Și se așternuse peste stepă o toamnă ca-n povești – cafenie cum e coaja pîinii coapte. Apoi venise iarna. Ninsese bogat, fără veste. Și iarăși, tărîmul părea scos din basme – un alb de vis. Majestuoasa tăcere albă era tăiată doar de firicelul negru al căii ferate pe care treceau și tot treceau trenuri. Iar la cotul căii ferate, străjuind dintre troiene acel du-te-vino, se afla micul cătun Boranlî-Burannîi. Cîteva căsute și cîteva acareturi... Pasagerii le aruncau priviri nepăsătoare, sau, poate, preț de-o clipă îi încerca mila pentru acești singuratici...

O milă care n-avea nici un temei. Cei din Boranlî avuseseră un an bun – sigur, dacă nu puneai la socoteală arșița îngrozitoare din vară, dar ea trecuse. De fapt, după atîția ani de război, pretutindeni viața începuse să intre, încetul cu încetul, pe un făgaș normal. De Anul Nou se aștepta iarăși o scădere a prețurilor la alimente și alte mărfuri și, cu toate că nici vorbă nu putea fi de belșug în magazine, totuși, pe an ce trecea, era mai bine...

Cei din Boranlî nu dădeau, îndeobște, cine știe ce importanță Anului Nou, nu așteptau miezul nopții fremătînd de emoție. Slujba la haltă nu ținea seama de sărbători, trenurile treceau înainte, fără să le pese unde și cînd avea să le prindă Anul Nou. Unde mai pui că iarna ai și în gospodărie de dus la bun sfîrșit treburi sumedenie. Fă focul, aleargă după vite – și la pășune, și în ocol. Spetit de munca de peste zi, omul trage la pat, se culcă mai devreme.

Și uite-așa treceau anii, unul după altul...

Dar ajunul lui cincizeci și trei fusese la Boranlî-Burannîi o adevărată sărbătoare. O sărbătoare organizată, bineînțeles, de Kuttîbaevi. Edighei se alăturase pregătirilor de Anul Nou abia către sfîrșit. Totul începuse cînd soții Kuttîbaev hotărîseră să împodobească un brad pentru copii. Dar de unde brad în stepă? Mai lesne găsești un ou de dinozaur. Elizarov chiar găsise, tot hoinărind prin Sarî-Ozeki pe cărările lui geologice, niște ouă de dinozaur de milioane de ani vechime. Împietriseră ouăle acelea și fiecare din ele era cît un pepene uriaș. Le căraseră la muzeul din Alma-Ata. Se scrisese și la gazetă despre asta.

Abutalip Kuttîbaev fusese nevoit să meargă pe un ger năprasnic la Kumbel ca să-i convingă pe cei de acolo să cedeze unul din cei cinci brazi, repartizați stației, pentru copiii din Boranlî-Burannîi. Așa începuse totul.

Edighei tocmai ieșea din depozitul de materiale, primise niște mănuși de lucru noi de la șeful haltei, cînd, frînînd anevoie din pricina gerului, la linia întîi oprise un marfar biciuit strașnic de viscolul stepei. Era o garnitură lungă din vagoane cu patru osii, bine plumbuite. De pe platforma ultimului vagon, tîrîndu-și cu greu picioarele întepenite în cizmele înghețate, coborîse Abutalip. Șeful de tren, încotoșmănat cu un cojoc uriaș și cu căciulă de blană bine înfundată pe cap, se căznea să-i dea lui Abutalip un obiect voluminos. Bradul, ghicise Edighei, minunîndu-se de isprava dascălului.

— Hei, Edighei! Burannîi! Fă-te-ncoa' și dă-ne o mîină de ajutor! strigase șeful de tren, aplecîndu-și trupul mătăhălos de pe scara vagonului.

Edighei dăduse fuga și, ajuns aproape, se speriasse la vederea lui Abutalip. Alb pînă la sprîncene, acoperit de sus pînă jos de promoroacă, Abutalip înghețase în așa hal, de nici buzele nu și le mai putea mișca. Nici mîinile nu-l ascultau. Dar alături de el stătea bradul, copacul acela țepos, din pricina căruia Abutalip fusese gata-gata să dea ortul popii.

— Ce-i cu ai voștri de umblă în halul ăsta? răsună glasul răgușit, nemulțumit al șefului de tren. Pe platformă

poți să-ți dai și sufletul de frig. I-aș fi împrumutat cojocul, dar atunci aș fi degerat eu.

Abia mișcându-și buzele, Abutalip își ceruse scuze:

— Iertati-mă, așa s-a întâmplat. Îmi revin îndată, stau la doi pași.

— Și doară i-am spus, bombănise conductorul, adresându-se lui Edighei. Uite, eu am cojoc, și sub cojoc – pufoaică, port pîslari, căciulă, și tot îmi crapă ochii-n cap de frig pînă trecem de sectorul vostru. Se poate una ca asta?

Pe Edighei dojana nu-l lăsase nepăsător.

— Bine, Trofim, altă dată o să avem grijă. Îți mulțumesc. Drum bun!

Edighei apucase bradul. Era rece, înalt cam cît un stat de om. Cetina lui mai păstra mireasma pădurii cotropite de iarnă. Inima-i tresărise: revedea în memorie pădurile frontului. Brazi cît cuprindeai cu privirea. Îi măturau cu tancurile, îi doborau cu obuzele. N-ar fi crezut vreodată că-1 va fi atît de drag mirosul de brad.

— Să mergem, îi spusese Edighei lui Abutalip, aburcînd bradul pe-un umăr.

Pe chipul dascălului, cenușiu, rebegit de frig, cu lacrimi înghetate pe obraji, străluceau, de sub sprîncenele albite, ochii – vioi, fericiți, luminoși. Edighei fusese cuprins deodată de teamă: aveau să prețuiască oare copiii îndeajuns sacrificiul tatălui? Se întâmplă doar de atîtea ori tocmai pe dos: în loc de recunoștință – nepăsare, ba uneori chiar ură. „Ferească Cel-de-sus de așa ceva. Îi ajung oricum necazurile“, se gîndise Edighei.

Primul văzuse bradul băiatul ce mare. Daul. Scosese un tipăt de bucurie și ieșise valvîrtej în ușa barăcii. Tot acolo îi întâmpinaseră Zaripa și Ermek.

— Un brad, un brad! Uite ce brad! Daul topăia de bucurie, dîndu-i roată.

Și Zaripa era bucuroasă.

— L-ai adus pînă la urmă! Doamne, cît e de frumos!

De bună seamă, Ermek nu văzuse niciodată un brad. Nu-și putea dezlipi ochii de povara ce-o ducea în spinare nenea Edighei.

— Mamă, ăsta-i un brad? E bun, nu-i așa? O să trăiască la noi în casă?

— Pentru un brad, bată-l să-l bată, îi spusese Edighei Zaripei, era cît pe-acî să te-alegi c-un bărbat degerat. Hai să-l ducem repede în casă, să se încălzească. Să-i scoatem mai întîi cizmele.

Cizmele înghetaseră. Cînd încercaseră, toți laolaltă, să i le scoată din picioare, Abutalip se strîmbase de durere, strîngînd din dinți și gemînd. Copiii, mai ales, se întreceau în rîvnă. Apucau cînd de ici, cînd de colo cizmele butucănoase, din piele de bovine, împietrite de ger și lipite de picioare.

— Copii, nu ne-ncurcați, lăsați-mă pe mine, îi gonia Zaripa.

Dar Edighei îi spusese cu jumătate de glas:

— Lasă-i, Zaripa, lasă-i să-și ajute tatăl.

Sufletul îi spunea că nu poate fi răsplătă mai mare pentru Abutalip decît să simtă dragostea copiilor, înfocarea cu care se învîrteau în jurul lui. Așadar, erau și ei mari de-acum, pricepeau cîte ceva cu căpșoarele lor. Nespuse de înduioșător și de nostim era mezinul. Ermek îi spunea tatălui său, cine știe de ce, „tătică“. Nimeni nu-l corectase, pentru că ăsta era propriul lui diminutiv pentru unul din cele dintîi cuvinte eterne născocite de neamul omenesc.

— Tătică! Tătică! se foia el îngrijorat și îmbujorat de efortul zadarnic. Cîrlionții i se zburlișeră, ochii-i ardeau de dorința de a săvîrși ceva important și necesar. Chipul lui era atît de serios, încît numai cu greu îți puteai stăpîni rîsul.

Trebuia totuși făcut ceva pentru ca puștii să-și atingă scopul. Edighei găsisese soluția. Pielea cizmelor începuse să se mai înmoaie și acum puteai trage de ele fără a-i mai pricinui lui Abutalip dureri prea mari.

— Copii, ia treceți voi în spatele meu. O să facem un fel de tren, fiecare o să-l tragă pe cel din fața lui. Daul, tu agată-te de mine, tu, Ermek, apucă-l de mijloc pe Daul.

Abutalip pricepuse gîndul lui Edighei și dăduse aproba-tor din cap, zîmbind printre lacrimile ce-i șiroiau, topite de căldură, pe obraji.

Edighei se înfipsese pe picioare în fața lui Abutalip, în spatele lui se prinseseră lanț copiii și, cînd formația fusese gata, Edighei prinsese să tragă de una din cizme.

— Hai copii, mai cu nădejde, trageți cât puteți, amîndoi! Singur nu răzlesc. N-am putere destulă. Daul, Ernek! Mai cu inimă!

Copiii gîfîiau în spatele lui, străduindu-se din răsuferință să-l ajute. Zaripa era pe post de suport. Edighei se prefăcea că-i e greu și cînd, în sfîrșit, prima cizmă fu scoasă, copiii sloboziră un strigăt de triumf. Zaripa se-aflecă să frece talpa bărbatului cu o basma de lînă, dar Edighei îi oprise pe toți:

— Păi bine, copii, păi bine, mamă! Ce facem aici? A doua cizmă cine-o scoate? Sau îl lăsăm pe tata așa, c-un picior încălțat și cu altul bocnă-n cizmă? Halal!

Și deodată toți izbucniră în hohote. Rîseseră îndelung, să se tăvălească pe jos, nu alta, mai cu seamă cei doi băieți.

Cine știe – gîndise mai tîrziu Burannîi Edighei tot încercînd să dezlege taina aceea îngrozitoare – cine știe, poate chiar în acele clipe, undeva, departe de Boranlî-Burannîi, numele lui Abutalip Kuttîbaev ieșea din nou la vedere de prin vreo hîrtoagă, și oamenii care primiseră acea hîrtoagă hotărau, pe temeiul ei, într-o problemă la care nimeni nici cu gîndul nu gîndea – nici în familia Kuttîbaev, nici la haltă.

Năpasta căzuse ca un trăsnet. Deși, dacă Edighei ar fi fost mai hîrșit în treburi de-astea ori ceva mai șiret, poate că n-ar fi ghicit dinainte, dar o neliniște tulbure tot i s-ar fi strecurat în suflet.

Dar de ce s-ar fi neliniștit? Întotdeauna, cu puțin înainte de Anul Nou, venea la haltă revizorul de sector. Colinda, conform graficului, haltă după haltă și gară după gară. Venea, stătea o zi, două, verifica plățile, consumul de materiale, te miri ce alte cele, întocmea procesul-verbal de revizie împreună cu șeful haltei și cu vreunul din muncitori și se ducea în drumul lui, cu vreun marfar. Ce mare lucru avea de verificat la o haltă! Și Edighei semnase de cîteva ori actele de revizie. Dar de data asta revizorul rămăsese trei zile la Boranlî-Burannîi. Înnoptase în clădirea principală, unde se afla telefonul și cămăruța șefului de haltă, botezată „cabinet“. Abilov, șeful haltei, alerga întruna să-i aducă revizorului ceai. Edighei crezuse că era vreunul dintre revizorii care mai fuseseră pe-aici, unul cunoscut prin urmare,

dar nu, pe ăsta nu-l știa. Avea obraji rumeni și buze subțiri, purta ochelari și începuse să încărunească. În ochi îi sclipea un zîmbet straniu, lipicios.

Se întîlniseră seara tîrziu. Edighei tocmai ieșea din schimb, revizorul se preumbla pe sub felinar, lîngă canton. Își ridicase gulerul din blană de miel – căciula din aceeași blană de miel, ochelari pe nas – și fuma gînditor, iar tălpile cizmelor lui făceau nisipul să scîrîție.

— Bună seara. Ați ieșit să fumați? Treabă, nu glumă, spuse Edighei cu o undă de compătimire în glas.

— Da, ce-i drept, răspunsese revizorul, zîmbind din colțul gurii. Nu-i ușor. Și iar zîmbise din colțul gurii.

— Vă cred, nici dumneavoastră nu trăiți pe roze, spusesese din politete Edighei.

— Mîine-n zori plec, îl încunoștiințase revizorul. Cu șaptesprezece. Zîmbise din nou din colțul gurii. Avea un glas înăbușit, izvodit parcă dintr-o mare efortare. Tă privea drept în față, cu ochii mișiți. Dumneata trebuie că ești Edighei Jangheldin, se interesase revizorul.

— Chiar el.

— Așadar, nu m-am înșelat. Revizorul slobozi, sigur de sine, cîteva dîre de fum printre dinții rari. Fost combatant. La haltă, din patruzeci și patru. Oamenii îi zic Burannîi.

— Întocmai, răspunsese Edighei sincer. Se simțea măgulit că revizorul știa atîtea despre el, dar era totodată mirat că acesta se ostenise să afle și să țină minte toate acele lucruri.

— Am o memorie bună, continuase revizorul, cu același zîmbet din colțul gurii, ghicind parcă gîndul lui Edighei. Și eu scriu, întocmai ca și Kuttîbaev al vostru, adăugase el, trimițînd o șuviță de fum spre fereastra luminată, în al cărei cadru se zărea capul lui Abutalip aplecat, ca de obicei, asupra însemnărilor lui. E a treia zi de cînd îl tot văd scriind. Scrie întruna. Îl înțeleg foarte bine. Și eu scriu. Numai că eu scriu poezii. Ziarul depoului mă publică lună de lună. Avem și un cerc literar. Eu îl conduc. Am apărut și în ziarul regional, mai demult, de 8 Martie, și anul ăsta de 1 Mai.

Urmase un răstimp de tăcere. Edighei tocmai se pregătea să-și ia rămas bun, cînd revizorul deschisese iar vorba.

— Aud că scrie despre Iugoslavia?

— Drept să vă spun, nu prea știu, răspunsese Edighei.

Așa cred. A fost acolo mulți ani, la partizani. Scrie pentru copiii lui.

— Știu. Mi-a spus Abilov. A fost, pare-se, și prizonier. A lucrat și ca învățător câțiva ani. Iar acum s-a hotărât să-și croiască drum cu ajutorul peniței, rîsesse chitcăit revizorul. Numai că nu-i așa simplu cum pare. Și eu mă gîndesc să scriu ceva mai solid – despre front sau spatele frontului, de pildă – treabă, nu glumă. Or, eu, frăție, n-am pic de răgaz. Mereu pe drumuri...

— Și el scrie numai noaptea. Ziua muncește, i-o retezase Edighei.

Tăcură din nou. Și din nou Edighei nu se învrednicise să plece.

— Da'scrie ca un apucat, nici capul nu și-l ridică, rînji iar din colțul gurii revizorul, cu ochii la silueta de la geam.

— Și-a găsit și el o ocupație, spusese Edighei. E om cu carte. În jur – nimeni și nimic. Așa că scrie și el, bietul om.

— Știi că e o idee? În jur – nimeni și nimic, murmurase revizorul, cu un aer gînditor, mijindu-și ochii. Liber, în jur – nimeni și nimic... Știi că e o idee... Liber...

Cu asta își luaseră rămas bun. În zilele următoare, Edighei se tot ținuse să-i povestească lui Abutalip despre discuția aceea întîmplătoare cu revizorul, dar uite că nu apucase, iar mai apoi uitase cu totul de ea.

În pragul iernii sînt multe treburi de împlinit. Și, peste toate, pe Karanar îl apucaseră năbădăile. Să vezi bătaie de cap: era o adevărată pacoste pentru stăpîn. Ca atan se împlinise cu doi ani în urmă, dar pînă atunci nu fusese așa apucat, te mai puteai înțelege cu el, ba cu un gest amenințător, ba cu ocară. De altfel, masculul turmei de cămile din Boranlî – un atan bătrîn de-al lui Kazangap – nu-l lăsa să-și ia nasul la purtare. Îl lovea, îl mușca, alungîndu-l de lîngă femele. Dar stepa-i uriașă. Îl goneai de aici – își făcea mendrele dincolo. Bătrînul atan îl fugărea cît era ziuica de lungă, dar pînă la urmă îl lăsa puterile. Așa că tînărul și înfocatul Karanar tot ajungea stăpîn pe situație.

Anul acesta însă, o dată cu venirea gerurilor, care trezesc în sîngele cămилелor eterna chemare a firii, Karanar își afirmase deplina supremație asupra turmei din Boranlî. Era în floarea tinereții și zdrobea orice împotrivire. Îl gonise pe bătrînul atan al lui Kazangap într-o rîpă și acolo, în stepa pustie, îl bătuse, îl călcase-n picioare, îl mușcase mai să-l omoare, căci n-avusese cine să-i despartă. Legea firii neînduplecată: venise rîndul lui Karanar să lase urmași.

Din această pricină Kazangap și Edighei se și certaseră pentru întîia oară. În fața jalnicei priveliști pe care i-o înfățișa atanul său maltratat în rîpă, Kazangap nu-și putuse ține firea. Se întorsese de la pășune mohorît și-i aruncase lui Edighei:

— Cum poți răbda așa ceva? Ele sînt dobitoace, dar tu și cu mine sîntem oameni! Ce face Karanar al tău e omor în regulă. Iar tu îl lași slobod în stepă!

— Nu l-am lăsat eu, Kazaké. Singur a luat-o razna. Cum ai vrea să-l opresc? Să-l țin în lanț? Rupe și lanțul. Știi vorba din bătrîni: „*Kius atazîn tanîmaidî*”^{*}. I-a venit și lui vremea.

— Te mai și bucuri. Dar ai să vezi tu, așteaptă numai. Acum îl cruți, nu vrei să-i vîri belciugul în nări, dar ai să te căiești amarnic. Sufletul o să-ți iasă alergînd după el. O fiară ca asta nu se mulțumește cu o singură turmă. O să bată stepa-n lung și-n lat ca să-și facă voia și n-o să-l mai poată înfrîna nimeni. Să-ți amintești atunci vorbele mele...

Edighei nu voise să-l întărîte și mai mult pe Kazangap; îl respecta și, la urma urmei, avea dreptate. Așa căormăise împăciuitor:

— Chiar tu mi l-ai dăruit, și-acum mă ocărăști. Bine, o să mă gîndesc, găsesc eu cumva ac de cojocul lui.

Dar nu i se ridicase mîna să slutească mîndrețe de atan cum era Karanar, găurindu-i nările ca să-i vîre în ele țepușa de lemn. Își amintise, într-adevăr, adesea de vorbele lui Kazangap și uneori, furios din cale-afară, se jurase că, gata, nu-i mai pasă de nimic — dar tot nu se-atinșese de Karanar. Se gîndise într-o vreme să-l jugănească, dar nu se încumetase, n-avusese inima asta. Anii trecuseră și, cum cădeau

* Uită de mamă și tată!

gerurile iernii, începea chinul — nesfârșita goană după Karanar, care bîntuia, neistovit, stepa.

În iarna aceea începuse totul. Își amintea bine. Pînă să-l domolească pe Karanar, pînă să înjghebe un țarc în care să-l poată zăvorî cu oarecari sorti de izbîndă — iaca și Anul Nou. Kuttîbaevii împodobeau pomul de iarnă. Bradul acela fusese mare eveniment pentru toți copiii din Boranlî. Ukubala și fetițele se mutaseră pur și simplu la Kuttîbaevi. Pregătiri peste pregătiri, podoabe peste podoabe. În drum spre slujbă și de la slujbă, pînă și Edighei se abătea mai întîi pe la Kuttîbaevi, să vadă bradul. Era tot mai frumos, tot mai împodobit, doldora de panglici și de tot felul de jucărele. Zaripa și Ukubala, ce-i al lor e al lor, se întrecuseră pe sine de dragul copiilor, își puseseră la bătaie toată iscusința. Era vorba nu atît de pomul de iarnă, cît de speranțele pe care ei toți le legau de Anul Nou, de așteptarea nedeslușită a unor apropiate schimbări fericite.

Abutalip nu se mulțumise cu bradul, îi scosese pe toți în curte, unde începuseră să înalțe un mare om de zăpadă. Edighei crezuse la început că îl făceau numai pentru hazul copiilor, apoi însă isprava lor îl lăsase mut de admirație. În fața haltei se înălța un om de zăpadă uriaș, o arătare hazlie, cu ochi și sprîncene de cărbune, cu nas roșu și dinți rînjiți, purtînd pe cap o căciulă de-a lui Kazangap, veche, jumulită, din blană de vulpe. Într-o „mîină“ omul de zăpadă ținea fanionul verde, de „cale liberă“, iar în cealaltă, o bucată de placaj pe care sta scris: „La mulți ani, 1953!“ Halal meșteri! Omul acela de zăpadă rămăsese acolo încă multă vreme după Anul Nou...

Pe 31 decembrie, copiii din Boranlî se jucaseră din zori pînă-n seară în jurul bradului și prin curte. Tot pe-acolo își făceau de lucru și cei mari care nu erau de serviciu. Abutalip îi povestise lui Edighei cum în dimineata aceea băieții lui se strecuraseră la el în pat, unde se tot smiorcăiseră și se tot foiseră, în vreme ce el se prefăcea că doarme dus.

— Scoală, tatică! îl zgîlțîia Ermek. Acuși vine Moș Gerilă. Hai să-i ieșim înaintea.

— Bine, zic, scularea, spălarea, îmbrăcarea și mergem. Așa a zis, că vine.

— Dar cu ce tren? Țsta era cel mare.

— Cu oricare, zic. Pentru Moș Gerilă oprește orice tren, chiar și la o haltă ca a noastră!

— Atunci să-i dăm zor!

Ne-am gătit de zile mari.

— Dar mama? sare Daul. Și ea vrea să-l vadă pe Moș Gerilă.

— Firește, zic eu, cum altfel? Chemați-o și pe ea.

În sfârșit, am ieșit cu toții din casă. Copiii – fuga spre canton. Noi, după ei. Alergau de colo-colo, dar nici urmă de Moș Gerilă.

— Unde-i Moșul, tătică?

Lui Ermek mai-mai să-i dea lacrimile, îl știi cum e.

— Un bob zăbavă, zic, nu vă grăbiți. Să-l întreb pe cantonier.

Intru în canton; lăsasem acolo de cu seară o scrisorică de la Moș Gerilă și un săculeț cu daruri.

Ies – ei buluc spre mine:

— Cum e, tătică?

— Stați că vă spun; Moș Gerilă, pare-se, ne-a lăsat o scrisorică, uite-o: „Dragi copii – Daul și Ermek! Am sosit la vestita haltă, Boranlî-Burannîi, dis-de-dimineată, pe la cinci. Voi dormeați încă și afară era ger mare. Și eu sînt numai ger, am barba toată turturi de gheață. Iar trenul a oprit numai două minute. Abia am apucat să încropesc scrisorica asta și să vă las niște daruri. Am adus în săculeț cîte un măr și cîte două nuci pentru toți copiii din Boranlî. Nu vă supărați că plec așa repede, dar mă așteaptă și alți copii. De Anul Nou viitor o să-ncerc să fac în așa fel, încît să ne-nîlnim. Pînă atunci – la revedere. Al vostru, Moș Gerilă“. Ia stați. Parcă mai scrie ceva. Cîteva cuvinte aruncate în mare grabă, pesemne pleca trenul. A, da, am priceput: „Daul, nu-ți mai bate cîinele. L-am auzit o dată cum scheuna rău de tot, cînd l-ai lovit cu galoșul. E drept că de atunci nu s-a mai întîmplat. Înseamnă că ai început să te porți frumos cu el. Asta-i. Vă sărută al vostru Aiaz-ata.“ Ba nu, zic, mai e ceva. Ia să vedem: „Ați făcut un om de zăpadă pe cînte. Bravo vouă. Am dat mîna cu el.“

Copiii s-au bucurat, firește. Scrisorica lui Moș Gerilă i-a dat gata. Nici o supărare. Sfadă a ieșit numai cînd să se

hotărăscă cine duce săculețul cu daruri. I-a împăcat maică-sa:

— Primul o să-l ducă, zece pași, Daul, că-i mai mare. Apoi – zece pași tu, Ermek, că ești mai mic...”

Edighei rîsesse din toată inima. „Să fi fost în locul lor, și eu aș fi crezut.”

În timpul zilei, în schimb, personajul cel mai popular printre copii fusese nenea Edighei. Organizase pentru ei o plimbare cu sania. Kazangap păstrase din întîmplare o sanie veche. Înhamaseră la ea o cămilă blîndă, de-a lui Kazangap, care trăgea supusă la ham; pe Karanar nu-l puteai pune, doamne ferește, la asemenea treabă. Înhamaseră, așadar, cămila și porniseră la drum cu droaia toată. Hărmălaie, nu glumă. Edighei era surugiul. Copiii lărmuiau, toți voiau să stea alături de el. „Mai repede, mai repede!” strigau. Abutalip și Zaripa alergau pe lîngă sanie, dar la coborîșuri se aburcau și ei pe margini. La vreo doi kilometri de haltă, pe o colină, întorseseră și porniseră îndărăt, pe pantă. Cînd ajunseseră jos, cămila gîfîia. Trebuia lăsată să mai răsufle nițel.

Era o zi frumoasă. Peste întinderea nemărginită, cît cuprindeai cu ochii și auzul – liniște albă, ca de-nceput de lüne. În jur, tănuită de nea – stepa, vâlurind sau desfășurîndu-se netedă în depărtare, sub lumina blîndă a soarelui de amiază. O boare abia simțită alinta auzul. Iar în fața lor, pe linie, tocmai trecea o garnitură nesfîrșită de vagoane cărămizii, trasă de două locomotive negre, cuplate, care pufăiau furioase. Inelele de fuin slobozite de coșuri spînzurau îndelung în văzduh înainte de a se destrăma în scame firave. Apropiindu-se de semafor, locomotiva scoase un șuier prelung și puternic. Îl repetă de încă două ori, semnalîndu-și astfel sosirea. Era un tren direct, trecea prin haltă zgomotos, fără ca măcar să-și micșoreze viteza, lunecînd fără păs pe lîngă semafoare și pe lîngă cele cîteva căsute aciuite cine știe de ce lîngă calea ferată, măcar că în jur domnea nemărginirea. Apoi totul se stinsese din nou, peste stepă se înstăpînise tăcerea. Nici o mișcare. Numai deasupra caselor din Boranlî se înălțau rotocoale vineții de fuin. Amuțiseră cu toții, pînă și puștii înfierbîntați de saniuș. Zaripa șoptise încetîșor, pentru Abutalip:

— Ce frumos, ce înfricoșător!

— Într-adevăr, îi răspunsese, tot în șoaptă, bărbatul.

Edighei îi privea cu coada ochiului. Cum stăteau așa, unul lângă celălalt, semănau foarte mult. Vorbele Zaripei, rostite încet, dar deslușit, îl întristaseră pe Edighei, cu toate că nu-i fuseseră adresate. Își dăduse deodată seama cu câtă mîhnire și spaimă privea ea căsuțele acelea din care se ridica uioare de fum. Dar el nu-i putea ajuta cu nimic: așezarea aceea, cuibărită lângă calea ferată, era unicul adăpost al lor, al tuturor.

Pocnind din bici, Edighei îndemnase cămila și sania pornise îndărăt, spre haltă.

În ajunul Anului Nou, toți localnicii din Boranlî se adunaseră la Edighei și Ukubala, așa cum cei doi hotărîseră cu cîteva zile în urmă.

— Dacă niște nou-veniți, cum sînt Kuttîbaevii, au împodobit un brad pentru toți copiii, om fi și noi în stare să punem cîte ceva dinaintea cîtorva oameni, spusese Ukubala, n-o să ne calicim chiar acum.

Pe Edighei purtarea nevesti-si îl bucurase. E drept, nu putuseră veni chiar toți — unii erau de serviciu la linie, alții intrau în tură seara. Trenurile circulau înainte, nu le păsă că-i sărbătoare sau duminică. Kazangap participase doar la începutul petrecerii, pe la nouă seara plecase la canton. Cît despre Edighei, el trebuia să fie pe linie chiar în ziua de Anul Nou, la șase dimineata. Slujba, ce să-i faci. Cu toate acestea, seara reușise de minune. Erau cu toții în chef de zile mari și, cu toate că se vedeau de cîte zece ori pe zi, se gătiseră ca niște oaspeți sosiți de departe. Ukubala se întrecuse pe sine, pregătise tot felul de bunătăți. Băutură era de asemenea — și votcă, și șampanie. Pentru cine pofta, aveau și șubat — din laptele cămilelor mulse de Bukei, neobosita nevestă a lui Kazangap.

Dar atmosfera se încinsese cu adevărat abia cînd, după gustări și primele pähărele, începuseră să cînte. Era clipa cînd, după ce rînduiesc pe masă cele cuvenite, gazdele nu se mai foiesc o vreme, cînd încordarea oaspeților dispare și, netulburat de fleacuri, te poți lăsa pe de-a-ntregul în voia acelei rare desfătări sufletești pe care ți-o dă putința de a sta de vorbă pe îndelete cu oameni pe care-i vezi zilnic și-i

cunoști foarte bine, dar care ți se înfățișează într-o lumină nouă, pentru că petrecerea are darul de a schimba oamenii. Se întîmplă uneori ca schimbarea să fie în rău, dar nu aici, nu printre oamenii din Boranlî. Cum să trăiești în stepă, dacă nu te știi înțelege cu aproapele și te bîntuie duhul gîlcevii?... Edighei se cherchelise nițel, dar nu-i stătea rău. Ukubala îi spusese, îi amintise, altminteri fără cine știe ce îngrijorare în glas:

— Nu uita: mîine la șase mergi la lucru.

— Fii fără grijă, Uku, îi răspunsese.

Ședea alături de Ukubala, pe care o cuprinsese pe după umeri, și îngîna cîte un cîntec; e drept, uneori o lua pe-a-lături, dar cînta cu mult suflet, producînd un puternic efect sonor. Trăia acea minunată stare sufletească în care limpezimea minții se îmbină fericit cu încîntarea simțirii. Cînd termina de cîntat, privea blajin chipurile oaspeților, dăruindu-le tuturor un zîmbet vesel și sincer, încredințat că se simteau la fel de bine ca dînsul. Și pe-atunci Burannîi Edighei era încă bărbat chipeș, — sprîncene negre, mustăți negre, ochi căprui, strălucitori și dinți albi, puternici. Nici cea mai bogată imaginație nu și l-ar fi putut închipui bătrîn. Avea cîte o vorbă bună pentru fiecare. O bătea pe umăr pe blînda și durdulia Bukei, căreia-i spunea „măicuță Boranlî“, propunînd oaspeților să bea pentru ea, și prin ea pentru întreg norodul din Kara-Kalpak, așezat undeva pe malurile Amu-Dariei, și rugînd-o să nu se mai necăjească din pricină că bărbatu-său, Kazangap, fusese nevoit să părăsească ospățul ca să meargă la slujbă.

— Las' că și-așa mi s-a urît cu el, răspundea ea în glumă.

Ukubalei îi spusese toată seara pe numele ei întreg — Uku balasî — pui de cucuvea, nume ținut la mare preț pe meleagurile ei natale. Da, avea pentru fiecare un cuvînt bun și sincer, în lumea aceea mică îi socotea pe toți frați și surori, chiar și pe Abilov, șeful haltei, care-și ducea ca pe o povară slujba de mărunt lucrător feroviar în adîncul stepei, chiar și pe Saken, nevasta lui gravidă și palidă, care urma să se interneze curînd la maternitate, la Kumbel. Edighei credea sincer că e înconjurat de oameni cum nu se poate mai apropiați; și cum s-ar fi putut altfel? Era de ajuns ca, în

vreme ce cînta, să închidă pleoapele preț de o clipă, ca să vadă uriașa întindere a stepei dormitînd sub zăpadă și mîna aceea de oameni din casa lui, strînși laolaltă ca o singură familie. Cel mai mult se bucura însă pentru Abutalip și Zaripa. Perechea asta merita toată căldura unei inimi curate. Zaripa cînta și la mandolină, prinzînd din zbor motivele cîntecelor ce se perindau cu repeziciune. Avea un glas limpede, cristalin, și Abutalip o acompania cu vocea lui adîncă, vătuită; cîntau din toată inima, armonios, mai cu seamă cîntece tătărăști, pe care le interpretau într-un fel aparte, răspunzîndu-și unul altuia, în vreme ce oaspeții le țineau isonul. Cîntaseră deja o mulțime de cîntece – mai vechi și mai noi –, și încă nu obosiseră, dimpotrivă, cîntau tot mai cu foc. Așadar, musafirii se simțeau bine. Așezat în fața Zaripei și a lui Abutalip, Edighei îi privea întruna, înduioșat; așa ar fi fost ei, pesemne, mereu, de n-ar fi fost soarta amarnică ce nu-i lăsa să-și tragă sufletul. În timpul acelei veri îngrozitoare Zaripa arăta ca un pomișor uscat de arșită. Chipu-i era cenușiu, iar părul i se spălăcise pînă-n rădăcini. Buzele vineții, crăpate... Acum însă era de nerecunoscut. În seara aceea Edighei o găsea minunată – ochi negri, strălucitori, ten neted, curat, asiatic. Starea ei lăuntrică era oglindită cel mai bine de sprîncenele vii, mobile, care cîntau parcă o dată cu ea, înălțîndu-se, posomorîndu-se, destinzîndu-se ca niște aripi sub suflarea cîntecelor vechi. Abutalip o îngîna cu multă simțire, căutînd să pună în lumină înțelesul fiecărui cuvînt:

*Ca urma chingii pe pieptul trăpașului
În suflet mi te-ai încrustat, iubire...*

Și degetele Zaripei, ciupind strunele mandolinei, căutau mereu alte armonii, în mijlocul celor adunați să prăznuiască Anul Nou. Zaripa plutea parcă, furată de cîntec, iar lui Edighei i se părea că ea era undeva departe, că alerga respirînd ușor și liber prin zăpezile stepei, în bluza ei împletită, liliachie, cu guleraș alb, răsfrînt, ținînd în mîini mandolina aceea, și întunericul se despica dinaintea ei, făcîndu-i loc și, îndepărtîndu-se, ea dispărea în negură, mai răsună doar mandolina, dar, amintindu-și că la Boranlî-Burannîi trăiesc

oameni cărora le-ar veni greu fără ea, Zaripa se întorcea și reapărea la masa lor, cîntînd...

Abutalip le arătase apoi cum dansau ei la partizani, punîndu-și unul altuia brațele pe umeri și mișcîndu-și picioarele în tact. Le cîntase, acompaniat de Zaripa, o melodie sîrbească vioaie; și dansaseră toți în cerc, petrecîndu-și brațele pe după umeri și strigînd: „Hop-la! Hop-la!“.

Mai cîntaseră și mai băuseră, ciocnind paharele, se felicitaseră de Anul Nou, unii veniseră, alții plecaseră. Șeful haltei și nevastă-sa părăsiseră petrecerea înainte de a începe dansul. Și uite-așa trecuse noaptea.

La un moment dat, Zaripa ieșise să ia puțin aer, după ea – Abutalip. Ukubala îi silise pe amîndoi să se îmbrace, să nu iasă în frig încinși cum erau. Cei doi nu se înapoiaseră multă vreme. În cele din urmă, Edighei se hotărîse să-i aducă îndărăt, căci fără ei petrecerea nu era petrecere. Ukubala strigase în urmă-i:

— Ia-ți ceva pe tine, Edighei, unde-ai pornit așa? Ai să răcești!

— Mă-ntorc îndată, îi strigase din prag în acel miez de noapte rece, limpede. Abutalip! Zaripa! îi chemase el, privind de jur-împrejur.

Nu-i răspunsese nimeni. Apoi auzise un zvon de glasuri în spatele casei. Se oprise nehotărît, neștiind ce să facă – să plece sau, dimpotrivă, să se ducă la ei și să-i cheme în casă. Cei doi discutau aprins.

— N-am vrut să vezi, spunea Zaripa, plîngînd cu suspine. Iartă-mă. Pur și simplu n-am mai putut îndura. Iartă-mă, te rog.

— Știu, o liniștea Abutalip. Și înțeleg. Dar nu-i vorba de mine, c-aș fi cum sînt. Dacă toate astea m-ar privi numai pe mine! Ce contează o viață de om! Poate că nu m-aș fi agățat de ea cu atîta disperare. Tăcuse o vreme, apoi spusese: Copiii noștri n-au să mai sufere... În asta mi-e toată nădejdea...

Nepricepînd despre ce era vorba, Edighei se retrăsese încetișor, strîngîndu-și umerii de frig, și revenise neauzit în încăpere. Ajuns înăuntru, i se păruse că totul se întunecase, și petrecerea murise. O fi Anul Nou, dar oamenii se mai duc și pe-acasă.

La 5 ianuarie 1953, la ora zece dimineata, în halta Boranli-Burannii oprise un tren de pasageri, desi traseul era complet liber si si-ar fi putut urma calea fara oprire, ca intotdeauna. Trenul stationase doar un minut si jumătate. Atit fusese de ajuns. Trei inși – în cizme negre de box, croite pe același calapod – sariseră de pe scara unuia dintre vagoane si o porniseră direct spre canton. Mergeau în tăcere, cu pași siguri, fără a privi în lături, se opriseră doar o clipă lângă omul de zăpadă. Priviseră tăcuți inscripția de pe bucata de placaj, care-i saluta, priviseră si căciula caraghioasă, veche, jumulită a lui Kazangap, pusă aiurea pe capul omului de zăpadă. Apoi intraseră în canton.

După un timp, pe ușă ieșise valvîrtej Abilov, șeful haltei. Mai să dea peste omul de zăpadă. Suduise si mersese mai departe, grăbit, aproape fugind, ceea ce nu i se întâmplase niciodată. Peste vreo zece minute, gîfîind din greu, se întorsese, aducîndu-l cu sine pe Abutalip Kuttîbaev, pe care-l luase urgent de la lucru. Abutalip era palid, își ținea căciula în mîna. Intrase împreună cu Abilov în canton. Ieșise însă foarte repede de acolo, însoțit de doi din cei trei nou-veniți si tustrei o porniseră spre baraca Kuttîbaevilor. De acolo se întoarseră numaidecît – Abutalip însoțit la fel, pas cu pas, de indivizii în cizme de box. Aduceau cu ei niște hîrtii luate din casa lui Kuttîbaev.

Apoi se așternuse liniștea. Nimeni nu ieșea din canton, nimeni nu intra.

Edighei aflate despre cele întîmplate de la Ukubala. Ea dăduse fuga, cum îi indicase Abilov, la kilometrul patru, unde se făcea în ziua aceea revizie. Îl chemase pe Edighei deoparte:

— Îl anchetează pe Abutalip.

— Cine-l anchetează?

— Nu știu. Au venit niște oameni. Abilov m-a trimis cu vorbă că, dacă nu iese bine ancheta, să nu spunem că Abutalip si Zaripa au fost cu noi de Anul Nou.

— Dar ce l-a apucat?

— Știu eu? Așa mi-a zis să-ți spun. Si mi-a zis să fii la canton pe la două. Vor să te-ntrebe si pe tine, să afle nu știu ce despre Abutalip.

— Ce să afle?

— De unde să știi? A venit Abilov, mort de spaimă, și mi-a spus toate astea. Iar eu ți le spun ție.

Pe la două Edighei mergea oricum acasă, să mănânce. Și pe drum, și acasă tot încercase să-și dea seama ce se petrece. Dar nu găsea răspuns. Să fi fost iarăși la mijloc trecutul lui, prizonieratul? Dar asta verificaseră demult. Ce altceva putea fi? Era neliniștit, nu-și găsea starea. Îmbucase două linguri cu tăitei și dăduse farfuria deoparte. Privise ceasul: două fără cinci. Au spus la două, două fie. Ieșise din casă. Prin fața cantonului se preumbla înapoi și încolo Abilov. Arăta jalnic, boțit, abătut.

— Ce s-a-ntîmplat?

— Nenorocire, Edike, nenorocire mare! făcuse Abilov, privind speriat spre ușă. Buzele-i tremurau mărunț. L-au arestat pe Kuttîbaev.

— Dar de ce?

— Au găsit la el niște scrieri interzise. Seară de seară scria ceva. Toți știu asta. Și uite că a băgat-o pe mîneacă.

— Dar scria pentru copiii lui.

— Nu știu pentru cine scria. Nu știu nimic. Intră, te așteaptă.

În cămăruța șefului de haltă, numită cabinet, îl aștepta un om cam de aceeași vîrstă cu el, poate ceva mai tînăr — să fi avut vreo treizeci de ani —, îndesat, cu capul mare, tuns perie. Nasul cărnos, cu nări largi, îi asudase de încordarea pe care i-o cerea lectura. Căci citea ceva. Își ștersese nasul cu batista, încrețindu-și fruntea înaltă, masivă. Și mai tîrziu, în timpul discuției, avea să-și șteargă întruna nasul asudat. Scosese din pachetul de „Kazbek“, așezat pe masă, o țigară lungă, o răsucise între degete, o aprinsese și, ațintind asupra lui Edighei, rămas lîngă ușă, niște ochi limpezi, cu pupile gălbui, ca de erete, îi spusese scurt:

— Ia loc.

Edighei se așezase pe taburetul din fața mesei.

— Uite — asta ca să n-ai nici o îndoială, rostise ochi-de-erete. Scosese din buzunarul de la piept al tunicii civile un carnetel cafeniu, îl deschisese și-l închisese iute la loc, mormăind ceva care aducea a „Tansîkbaev“ sau „Tîsîkbaev“ — Edighei nu-i deslușise prea bine numele de familie.

— Clar? făcuse ochi-de-erete.

— Clar, fusese nevoit să răspundă Edighei.

— Ei, atunci să trecem la treabă. Se spune că ești cel mai bun prieten și tovarăș al lui Kuttîbaev.

— Să zicem c-ar fi așa, și ce-i cu asta?

— Să zicem c-ar fi așa, repetase ochi-de-erete, trăgînd din țigară cu aerul că se străduiește să pătrundă tîlcul acestor cuvinte. Să zicem c-ar fi așa. E clar. Și deodată, cu un neașteptat rînjēt ironic, cu o ciudată bucurie anticipată sclipind în ochii lui limpezi, ca de sticlă, îi aruncă: Și cum e, prietene dragă, scriem, ai?

— Ce să scriem? se fîstîcise Edighei.

— Tocmai asta vreau să aflu.

— Nu pricep despre ce-i vorba.

— Oare? Ia mai gîndește-te!

— Nu pricep despre ce e vorba.

— Ce scrie Kuttîbaev?

— Nu știu.

— Cum nu știi? Toți știu, și tu nu știi?

— Știu că scrie ceva. Dar ce anume, de unde să știu? Ce mă privește pe mine? Are omul chef să scrie, n-are decît. Pe cine privește treaba asta?

— Cum adică, pe cine privește treaba asta? zvîcnise, uluit, ochi-de-erete, străpungîndu-l pe Edighei cu ochii lui pătrunzători, ca două gloante. După tine, oricine vrea, n-are decît să scrie ce vrea? El ți-a băgat ideea asta în cap?

— Ba nu mi-a băgat în cap nimic.

Dar ochi-de-erete nu-i luă în seamă răspunsul. Era indignat:

— Uite propaganda dușmanului! Te-ai gîndit vreodată ce s-ar întîmpla dacă oricine și fiecare s-ar apuca să scrie? Te-ai gîndit ce s-ar întîmpla? Dacă fiecare și oricine o să-nșire pe hîrtie ce-i trece prin cap? De unde ideile astea străine? Nu, drăguță, nu lăsăm noi să se întîmple una ca asta. Nu vom îngădui contrarevoluției să-și facă de cap!

Edighei tăcea, răzbit și descurajat de torentul de vorbe ce se prăvălea asupra-i. Era foarte mirat că nimic nu se schimbase în jur. Ai fi zis că nu se întîmplă nimic. Privind pe geam, zărise trecînd trenul de Tașkent, și pentru o clipă văzuse cu ochii minții oamenii din vagoane, care călătoreau, fiecare cu treburile și nevoile lui, beau ceai sau votcă,

vorbeau de-ale lor și nu-i păsa nimănui că în clipa aceea, la halta Boranli-Burannîi, el stătea în fața unui ins cu ochi de erete, picat naiba știe de unde pe capul lui. Și pieptu-i fusese străpuns de o atît de adîncă durere, încît Edighei mai-mai să dea buzna afară din canton, să ajungă în fugă trenul acela și să meargă cu el pînă la capătul lumii, numai să nu mai fie aici...

— Ei, ce zici? Ai prins tîlcul? urmase ochi-de-erete.

— L-am prins, l-am prins, răspunsese Edighei. Numai un lucru aș vrea să știu. Omul voia doar să-și scrie amintirile, pentru copiii lui. Cîte i s-au întîmplat, să zicem, pe front, sau în prizonierat, și mai apoi la partizani. Ce-i rău în asta?

— Pentru copii?! exclamase acela. Cine să creadă una ca asta? Ce om cu scaun la cap se-apucă să scrie pentru niște ținci de-o șchioapă? Baliverne! Uite cum acționează dușmanul! S-a ascuns în pustietatea asta, în jur - nimeni și nimic, nici un ochi treaz - și pune-te pe scris memorii!

— Păi dacă a simțit nevoia! obiectase Edighei. Voia, pesemne, să-și aștearnă pe hîrtie niște gînduri de-ale lui, personale, pentru ca pruncii să i le citească atunci cînd s-or face mari.

— Care gînduri personale? Ce tot îndrugi acolo? oftase ochi-de-erete, clătînînd dojenitor din cap. Ce înseamnă gînduri personale, ce-i aia părere personală? Un punct de vedere personal adică, nu-i așa? O părere personală, deosebită, nu? Ei bine, nu pot exista nici un fel de opinii personale. Ce e așternut pe hîrtie nu mai e opinie personală. Ce e scris rămîne scris. Unde-am ajunge dacă fiecăruia i-ar tuna să-și povestească gîndurile? Ar fi prea de tot. Uite-i caietele, așa-zisele „Caiete de partizan“, uite și subtitlul „Zile și nopți în Iugoslavia“ - uite-le! Aruncase pe masă trei caiete groase, cu coperti din mușama. Asta-i neobrăzare! Și tu cauți să-ți scoti prietenul basma curată! Numai că noi l-am demascat.

— Ce-ați demascat?

Ochi-de-erete se răsucise în scaun și spusese, cu același rînjat ironic, neașteptat, cu aceeași ciudată bucurie anticipată, răutăcioasă, fără să clipească și fără să-și dezlipească de el privirea limpede, pătrunzătoare:

— L-am demascat, restul, dacă ne dai voie, ne privește. Și urmasa, mestecînd parcă fiecare cuvînt, îmbătîndu-se de efectul produs: E treaba noastră. N-o să-ți dăm ție raportul.

— Ei, dacă-i așa, așa să fie, mormăise buimăcit Edighei.

— Amintirile astea dușmănoase au să-l coste, ține minte ce-ți spun, strecurase printre dinți ochi-de-erete, apoi se-apucase să scrie ceva repede, dojenindu-l în același timp: Te credeam mai înțelept, mă așteptam să fii de-al nostru. Muncitor fruntaș. Fost combatant. Credeam că o să ne-ajuti în demascarea dușmanului.

Edighei se înfuriase și-i spusese încet, dar deslușit, pe un ton ce nu lăsa loc îndoielii:

— Nu semnez nimic. Vă spun dinainte.

Ochi-de-erete îi aruncase o privire nimicitoare:

— Nici n-avem nevoie de semnătura ta. Ce, crezi că dacă nu semnezi ne-ai pus capac? Te înșeli. Avem și fără semnătura ta material suficient ca să-l tragem serios la răspundere.

Edighei amuțise umilit, cu sufletul pustiu deodată. Dar simțea totodată crescînd în el, ca un talaz pe Aral, revolta și mînia. Brusc, simțise nevoia să-l sugrume pe ochi-de-erete ca pe-un cîine turbat, și se știa în stare s-o facă. Și fascistul acela, pe care fusese silit să-l doboare cu mîinile lui, avea gîtul la fel de gros și de zdravăn. N-avusese de ales. Se pomenise deodată față-n față cu el în tranșee, în vreme ce luptau să scoată apărarea inamică de pe poziții. Pătrunseseră din flanc, împruscînd tranșeea cu grenade și trecherile cu rafale de automat, curățaseră de-acum linia și se pregăteau s-o pornească mai departe, cînd se trezise deodată față-n față cu el. Era pesemne un mitralior care trăsese pînă la ultimul glonț. Cel mai bine-ar fi fost să-l ia prizonier. Gîndul ăsta îl fulgerase pe Edighei. Dar neamțul și apucase să ridice pumnalul deasupra capului. Edighei îl pocnise cu casca în față; apoi se prăvăliseră-n țărîină. Nu-i mai rămăsese altceva de făcut decît să-l înșface de grumaz. Neamțul se zvîrcolea, horcăia, scormonea cu degetele împrejur, încercînd să dibuiască pumnalul pe care-l scăpase din mînă. În fiecare secundă, Edighei se aștepta să simtă lama ascuțită înfigîndu-i-se în spate, de aceea strîngea cu o forță

crescîndă, supraomenească, sălbatică, strîngea urlînd grumazul cartilaginos al dușmanului ce rînjea, învinetîndu-se. Iar cînd neamțul se sufocase și începuse să miroasă pătrunzător a urină, Edighei își desprinsese de gîtul lui degetele încleștate spasmodic. Vomitase imediat și, stropit de propria borîtură, se tîrîse cît mai departe, cu ochii tulburi, gemînd. Nu povestise despre asta nimănui, nici atunci, nici mai tîrziu. Uneori, noaptea, retrăia coșmarul acela, și a doua zi nu-și găsea locul, îi era lehamite de toate. Și uite că și-l reamintise tocmai acum, cu o tresărire de scîrbă. Își dădea seama totuși că ochi-de-erete îi era superior prin viclenie și prin agerimea minții. Și îl rănea cumplit acest lucru. În vreme ce omul acela scria, Edighei se străduia să găsească în spusele lui punctul slab. Îl uimise, mai cu seamă, prin drăceasca sa lipsă de noimă, o idee: cum poți învinui pe cineva de „amintiri dușmănoase“? Oare amintirile pot fi dușmănoase sau nedușmănoase? Doar ele aparțin unor vremi ce-au trecut și omul își amintește de lucruri ce s-au întîmplat aieva!

— Aș vrea să știu... începuse Edighei. Își simțea gîtlejul uscat de emoție, dar se silea să vorbească rece, liniștit. Uite, tu spui... Îl tutuia dinadins, pentru ca individul să priceapă că el, Edighei, n-avea de ce să-l lingusească și de ce să se teamă, mai departe de stepă n-aveau unde-l goni. Uite, tu spui, repetase el, că e vorba de niște amintiri dușmănoase. Cum să înțeleg asta? Pot fi amintirile dușmănoase sau nedușmănoase? Eu cred că omul își amintește ce a fost și cum a fost cîndva, ceva ce nu mai e de mult. Sau cum? Dacă-i de bine – amintește-ți, dacă-i de rău, dacă-i ceva nelalocul lui – nu-ți aminti, uită? Chipurile, cei rău nici nu s-a-ntîmplat? Sau, să zicem, ai un vis: trebuie sau nu să ți-l amintești? Dar dacă-i un vis urît și nu-i place cuiva?...

— Ei, drăcia dracului! se minunase ochi-de-erete. Va să zică, de-ăștia-mi ești! Îți place s-o-ntorci pe toate fețele, care va să zică, ești clănțău, ai? Se găsi și filozoful locului. Bine, atunci hai să discutăm. Făcuse o pauză. Și, cîntărindu-și parcă vorbele, spuse: Multe se pot întîmpla pe lume în ce privește evenimentele istorice. Cîte și mai cîte, fel de fel! Important e să-ți amintești trecutul, să-l înfățișezi, prin viu

grai sau, cu atât mai mult, în scris, așa cum se cere acum. așa cum avem nevoie astăzi. Iar ceea ce nu ne este de folos nu trebuie ținut minte. Dacă nesocotești această cerință, înseamnă că acționezi ca un dușman.

— Nu sînt de acord, spusese Edighei. Nu se poate să fie așa.

— Ba așa e, cu sau fără acordul tău. Ți-am spus toate astea pentru că veni vorba. M-ai întrebat și ți-am răspuns, pentru că sînt cumsecade. Nu sînt defel obligat să-mi bat gura cu tine. Bun, și acum să trecem de la vorbe la fapte. Ia zi, n-a scăpat Kuttîbaev vreodată, în fața ta, bunăoară la un pahar, niște nume englezești?

— Da' de ce? se mirase sincer Edighei.

— Uite de ce. Ochi-de-erete deschisese unul din „Caietele de partizan“ ale lui Abutalip și citise un pasaj subliniat cu roșu: „La 27 septembrie în tabăra noastră a sosit o misiune engleză – un colonel și doi maiori. Am defilat prin fața lor în pas de paradă. Ne-au salutat. A urmat apoi un dejun comun în cortul comandanților. Ne-au invitat și pe noi, cei cîtiva partizani străini. Cînd mi-au făcut cunoștință cu colonelul, el mi-a strîns mîna foarte amabil și m-a întrebat, prin traducător, de unde sînt și cum ajunsesem acolo. I-am povestit pe scurt. Mi-au dat vin, am băut cu ei. Am stat apoi multă vreme de vorbă. Mi-au plăcut englezii: aveau un fel de a se purta simplu și deschis. Colonelul era de părere că o mare șansă, sau, cum spunea el, providența a făcut ca noi toți, în Europa, să ne împotrivim fascismului. Altfel, lupta împotriva lui Hitler ar fi fost și mai grea, ba poate s-ar fi sfîrșit tragic pentru popoarele dezbinat“ – și așa mai departe. Încheind citatul, ochi-de-erete împinsese caietul spre marginea mesei. Mai aprinsese un „Kazbek“ și, după un răstimp de tăcere, urmase, printr-un nor de fum: vasăzică, acest Kuttîbaev nu i-a spus colonelului englez că, fără geniul lui Stalin, victoria ar fi fost imposibilă, oricît s-ar fi dat ei de ceasul morții pe-acolo, prin Europa, la partizani sau mai știu eu pe unde. Așadar, dumnealui nu se gîndea la tovarășul Stalin. Asta pricepi?

— Poate c-o fi vorbit despre asta, încercase Edighei să-l apere pe Abutalip, dar a uitat pur și simplu să scrie.

— Dar unde pomeneste de așa ceva? Nicăieri. Și-apoi, am citit depozitiile lui Kuttîbaev din patruzeci și cinci, când a fost audiat de comisia de control, la întoarcerea din unitatea iugoslavă de partizani. Acolo nu e amintit episodul cu misiunea engleză. Așadar, e ceva necurat la mijloc. Cine poate garanta că nu era în legătură cu serviciul englez de spionaj?

Din nou Edighei simțise o mare apăsare și durere în suflet. Nu pricepea la ce bun toate astea, ce vrea, la urma urmei, ochi-de-erete.

— Nu ți-a spus Kuttîbaev ceva despre asta, ia gîndește-te bine, n-a pomenit niciodată vreun nume englezesc? E foarte important să știm cine erau cei din misiunea engleză.

— Dar cum sună numele lor, ale englezilor?

— Știu eu – Clark, Smith, Jack...

— În viața mea n-am auzit asemenea nume.

Ochi-de-erete căzuse pe gînduri, posomorît: se vede că discuția cu Edighei nu intra pe făgașul pe care ar fi vrut s-o împingă el. Strecurase apoi, pe un ton furiosat:

— Aud că a înființat aici un fel de școală, îi dăscălește pe copii?

— Ei, care școală! zîmbise Edighei fără voie. El are doi băieți, eu – două fetițe. Iacătă școala. Cei mari au cinci ani, cei mici – trei. La noi, ce să facă bieții copii: în jur numai pustiu. Kuttîbaevii se ocupă de ei, îi învață cîte ceva. Sînt, oricum, foști învățători, și el și nevastă-sa. Citesc și ei acolo, mai desenează, învață să scrie una, alta, să socotească. Asta-i toată școala.

— Ce cîntece i-au învățat?

— Păi, tot felul. Din cele pentru copii. Nu le țin minte.

— Dar de scris ce scriu?

— Păi, litere. Cuvinte obișnuite.

— De exemplu?

— Cuvinte. Cine le ține minte...

— Uite ce cuvinte! Ochi-de-erete alesese dintre hîrțile de pe masă niște pagini rupte din caietele mîzgălite de copii. Poftim primele cuvinte. Pe foaie, o mîină de copil scrisese: „Casa noastră“. Vezi care-s primele cuvinte scrise de copil? – „Casa noastră“. De ce nu „Victoria noastră“? Ce cuvinte sînt acum pe buzele tuturor? „Victoria noastră“!

Aşa-i? Dar lui de ce nu-i trece aşa ceva prin minte? Victoria şi Stalin sînt de nedespărţit.

Edighei amuţise. Se simţea atît de umilit de toate acestea şi-i era atît de milă de Abutalip şi Zaripa, care-şi prăpădiseră atîta energie şi timp cu puştii lor cei neastîmpăraţi, şi-l mai năpădiseră şi o asemenea furie, încît îşi luase inima-n dinţi şi spusese:

— Apoi, dacă-i aşa, mai întîi ar fi trebuit să scrie „Lenin al nostru“. Oricum, Lenin e pe primul loc.

De surpriză, lui ochi-de-erete i se tăiaseră respiraţia; expirase prelung, dînd fumul afară din plămîni. Se ridicase de pe scaun. În mod obişnuit, s-ar fi preumblat pesemne încoace şi încolo, dar în cămăruţa aceea nu prea avea loc.

— Cînd spunem Stalin, subînţelegem Lenin! rostise el sacadat şi răspicat. Apoi răsuflase uşurat, ca după o goană bună şi adăugase, împăciuitor: Bun, să zicem că nici n-am vorbit despre asta.

Se aşezase şi, din nou, pe chipul de nepătruns îi sticliră ochii reci, limpezi, cu pupile gălbui, ca de erete.

— Avem dovezi că Abutalip Kutîbaev s-a pronunţat împotriva educării copiilor în internate. De asta ce mai zici, se pare că erai de faţă cînd a adus vorba despre asta?

— De unde asemenea dovezi? Cine v-a putut da asemenea dovezi? se mirase Edighei şi, brusc, îl fulgerase o bănuială: Abilov, şeful haltei, era vinovat, el adusese nenorocirea pe capul lor – în prezenţa lui discutase Abutalip pe tema asta.

Întrebarea lui Edighei îl scosese din sărite pe ochi-de-erete:

— Ascultă, ţi-am mai explicat: ce dovezi avem, de unde le avem – asta e treaba noastră. Nu dăm socoteală nimănui. Ține minte. Ia zi, ce ți-a spus?

— Ce-a spus? Păi, să-mi amintesc. Aşadar, băiatul lui Kazangap – cel mai vîrstnic muncitor de la haltă –, e la internat, la Kumbel. Acum, de, băiatul, ce mai, se ţine de prostii, înjură, minte. Pe întîi septembrie tocmai se pregăteau să-l ducă din nou la şcoală la Kumbel. L-a dus taică-său, cu cămila. Iar maică-sa, nevasta lui Kazangap adică, s-a pus pe bocit – vai şi-amar de noi, zicea, cum a intrat la internat s-a înstrăinat, nu mai e ca-nainte, zicea, nu

mai e legat cu inima și sufletul de casă, de tată, de mamă, ca pe vremuri. Minte de muiere proastă. Băiatul trebuie să învețe, sigur că stă departe de ei...

— Bine, bine, îl întrerupsese ochi-de-erete. Și ce-a spus Kuttîbaev?

— Era și el cu noi. A spus că o inimă de mamă simte numaidecît cînd ceva nu-i în regulă. Că internatele n-au fost ele născocite de bine ce-o ducem. Internatul rupe într-un fel, adică nu, nu rupe, îndepărtează copilul de familie, de tată, de mamă. Și că asta e, îndeobște, o problemă grea. Grea pentru toți – și pentru el, și pentru alții. Dar ce să faci dacă nu-s alte posibilități. Eu îl înțeleg. Și copiii mei au să crească. De pe-acum mă doare sufletul cînd mă gîndesc la asta. Bine n-are cum să fie, asta fără doar și poate...

— Lasă, despre asta vorbim noi mai tîrziu, îl oprise ochi-de-erete. Deci, a spus că la internatul sovietic e rău.

— N-a spus „sovietic“. A spus internat și-atît. Internatul nostru-i la Kumbel. Iar „rău“ – eu am spus.

— N-are importanță. Kumbel e în Uniunea Sovietică.

— Cum n-are importanță? izbucnise Edighei, simțind că acela caută să-l încurce. De ce să-i pui în cîrcă vorbe pe care nu le-a spus? Și eu gîndesc ca el. Să trăiesc eu în altă parte, nu la haltă, pentru nimic în lume nu mi-aș trimite copiii la internat. Așa gîndesc și eu. Și ce-i cu asta?

— Gîndește, gîndește! pusese ochi-de-erete capăt discuției. După o clipă de tăcere, continuase: Așa-a, deci să tragem concluziile. Așadar, e împotriva educației colective.

— Ba nu-i împotrivă deloc! nu mai putuse răbda Edighei. Ce vă puneți pe capul omului? Cum se poate una ca asta?

— Ușor, ușor, nu te enerva! ocolise răspunsul ochi-de-erete, neostenindu-se să-i dea vreo explicație. Spune-mi mai bine ce-i cu caietul ăsta pe care scrie „Pasărea Donenbai“? Kuttîbaev afirmă că a scris-o după spusele lui Kazangap și, în parte, după ale tale. Așa e?

— Chiar așa, se înviorase Edighei. Aici, în stepa Sarî-Ozeki, circulă o poveste, adică o legendă. Nu departe de aici e cimitirul naimanilor, adică a fost cîndva al naimanilor, acum e al tuturor, se cheamă Ana-Beit, acolo a fost îngropată Naiman-Ana, ucisă de fiul ei, un mankurt...

— Bine, bine, o să citim și-o să vedem noi ce vrea să zică și pasărea asta, spusese ochi-de-erete și începuse să răsfoiască filele caietului, gândind iarăși cu voce tare. Pasărea Donenbai, hm, halal găselniță. O pasăre cu nume de om. Marele scriitor. Al doilea Muhtar Auezov. Scrie despre epoca feudală. Pasărea Donenbai, hm... Credea că ne duce... Scria pe tăcute, pentru copii, vezi matale... Dar asta ce-i? Tot pentru copii? Ochi-de-erete apropiase de chipul lui Edighei un alt caiet cu învelitoare de mușama.

— Ce e? nu pricepuse Edighei.

— Ce e? Asta tu trebuie s-o știi. Uite titlul: „Țînguirea lui Raimalî-aga către fratele lui, Abdilhan“.

— Sigur, e tot o legendă, spusese Edighei. O poveste din bătrîni...

— Fii pe pace, o știu și eu, îl întrerupsese ochi-de-erete. Mi-a trecut și mie pe la ureche. Un bătrîn cu mintea rătăcită se îndrăgostește de o fetișcană de nouăsprezece ani. Ce-i bun în asta? Kuttîbaev asta nu-i doar un tip ostil, mai e și imoral. Cu cîtă migală, ce amănunțit a scris toată porcăria asta.

Edighei se îmbujorase. Nu de rușine. Sufletul i se umpluse de mînie – nu putea fi nedreptate mai mare ca asta în ce-l privea pe Abutalip. Spusese, abia ținîndu-și firea:

— Uite ce e, nu știu ce fel de șef vei fi fiind tu pe-acolo, dar să nu cutezi a-l murdări în felul ăsta. De-ar fi toți bărbații părinți și soți cum e el, orice localnic îți poate spune ce fel de om e. Sîntem puțini la haltă, ne numeri pe degete, așa că ne cunoaștem bine unul pe altul.

— Bine, bine, liniștește-te, răspunsese ochi-de-erete. V-a îmbrobodit pe toți. Dușmanul știe întotdeauna să se prefacă, dar și noi știm să-l demascăm. Asta-i tot. Ești liber.

Edighei se ridicase. Își pusese căciula în tăcere.

— Și cu el cum rămîne? Să intre omul la pușcărie pentru niște smîngăleli, cum asta?

Ochi-de-erete se ridicase vehement:

— Uite ce e, ți-am mai spus: asta nu-i treaba ta. Pentru ce trebuie urmărit dușmanul, cum trebuie procedat cu el, ce pedeapsă i se cuvine – e treaba noastră! Nu-ți bate tu capul. Vezi-ți de-ale tale. Ești liber!

În aceeași zi, seara târziu, la halta Boranlî-Burannîi oprise din nou un tren de pasageri. Numai că acum trenul mergea în direcția opusă. Și de astă dată staționase puțin. Trei minute.

Lîngă linia întîi așteptau în întuneric cei trei indivizi în cizme de box, care-l luaseră cu ei pe Abutalip Kuttîbaev, iar mai deoparte, despărțiți de spinările de nepătruns ale celor trei, care-l acopereau pe Abutalip, stăteau cîțiva oameni din Boranlî – Zaripa cu copiii, Edighei, Ukubala și Abilov, șeful haltei, care se tot învîrtea de colo-colo, agitîndu-se de-a surda și bicisnic pentru că trenul întîrziase o jumătate de oră. Ce căuta el aici? Și dacă tot venise, să fi stat liniștit locului. Kazangap, care fusese interogat și el în legătură cu nefericitele legende găsite la Abutalip, era în acel moment la macaz. Trebuia să îndrepte, cu mîinile lui, trenul pe calea ce urma să-l ducă pe Abutalip departe de Sarî-Ozeki. Bukei rămăsese acasă, cu fetițele lui Edighei.

Cei trei – cu gulerile ridicate drept pavăză împotriva vîntului – îl acopereau pe Abutalip cu spinările și tăceau, încordați. Cei ce veniseră să-l conducă pe Abutalip tăceau, la rîndul lor.

Vîntul ridica omătul cu un fel de foșnet și șuier abia auzit. Stepă se pregătea de viscol. Undeva, în adîncul nepătruns al tăriei, negura înghețată se umfla. Luna – pată singuratică și spălăcită pe boltă – își strecura cu greu spre pămînt lumina searbădă, stătută și pustie. Gerul ardea obrajii.

Zaripa plîngea surd, strîngînd în brațe bocceluța cu merinde și haine pregătită pentru bărbatul ei. Suspinele adînci ale Ukubalei se transformau în norișori de aburi. Îl adăpostise în poalele șubei pe Daul. Acesta părea a presimți ceva și tăcea înfricoșat, lipindu-se strîns de tușa Ukubala. Cel mai mult aveau de furcă cu Ermek, pe care Edighei, ca să-l ferească de vînt, îl ținea în brațe. Cel mic nu bănuia nimic.

— Tătică, tătică! își chema el tatăl. Vino lîngă noi! Mergem și noi cu tine!

La auzul glasului său, Abutalip tresărea și încerca să se întoarcă, să-i răspundă ceva copilului, dar cei trei nu-l lăsau să privească îndărăt. Unul dintre ei nu mai rezistase:

— Nu stați aici! Auziți? Duceți-vă mai încolo, vă luați rămas bun mai târziu.

Fuseseră nevoiți să se îndepărteze.

Dar iată că din beznă răsăriseră luminile trenului, și toți se puseseră în mișcare. Zaripa nu mai putuse îndura și izbucnise în hohote de plîns. Plîngea și Ukubala. Trenul aducea cu sine despărțirea. Străpungînd cu farurile din față pîcla deasă, înghețată ce plutea în văzduh, se apropia încet, amenințător, crescînd din norii de ceață și transformîndu-se într-o masă întunecată, scrîșnitoare. Și pe măsură ce se apropia, farurile strălucitoare ale locomotivei se ridicau tot mai sus, deasupra pămîntului, spulberul de zăpadă dintre șine fremăta tot mai deslușit în fișia de lumină, zgomotul trudnic al bielelor și pistoanelor răsuna tot mai pătrunzător și mai înspăimîntător. Se deslușea de-acum și conturul trenului.

— Tătică, tătică! Vine trenul! strigase Ermek, dar amu-tise deodată, uimit că taică-său nu-i răspundea. Apoi încercase iarăși să-i atragă atenția: Tătică, tătică!

Abilov, șeful haltei, care se tot foia primprejur, se apropiase de cei trei:

— Vagonul poștal e în capul garniturii. Treceti, vă rog, mai în față. Acolo.

Porniseră toți, cu pas zorit, în direcția indicată. În frunte, fără a arunca vreo privire în jur, păsea ochi-de-erete, cu servieta în mîină, după el, încadrîndu-l pe Abutalip – cele două ajutoare ale lui, doi zdrahoni, iar îndărătul lor, la oarecare distanță, Zaripa, urmată de Ukubala, care-l ținea de mîină pe Daul. Edighei era ultimul, cu Ermek în brațe. Îl podidea plînsul, dar nu-și putea îngădui să i se lase pradă în fața femeilor și a copiilor. Înainta luptîndu-se cu sine, încercînd să-și înghită nodul din gît.

— Tu ești băiat mare, Ermek. Ești băiat mare, nu-i așa? Ești băiat mare și n-ai să plîngi. N-ai să plîngi, nu-i așa? bolborosea el fără șir, strîngînd copilul la piept.

Între timp, trenul încetinise, oprindu-se la haltă. Copilul tresărise speriat în brațele lui cînd locomotiva, după ce-i ajunsese și-i depășise, își slobozise brusc, cu zgomot, aburii și răsunase fluieratul pătrunzător al conductorului.

— Nu te teme, nu te teme! spuse Edighei. Cît ești cu mine să nu te temi de nimic. O să fiu mereu cu tine.

Trenul oprise cu scrîșnet mare, prelung, și vagoanele acoperite de chiciură și zăpadă spulberată, oarbe din pricina gheții ce se așternuse pe geamuri, încremeniseră. Se lăsase tăcerea. Dar numaidecît locomotiva slobozise din nou, cu suier, aburii, pregătindu-se să pornească iarăși la drum. Vagonul poștal era chiar lîngă locomotivă, după vagonul de bagaje. Avea geamurile zăbrelete, iar ușile cu două canaturi erau dispuse la mijloc. Cineva le deschise dinăuntru și în cadrul lor apăruseră un bărbat și o femeie cu chipie de poștași, pantaloni și vestoane vătuite. Femeia — ținea în mînă un felinar — părea să fie șefa. Era voinică, pieptoasă.

— Dumneavoastră sînteți? întrebase ea, ridicînd felinarul ca să lumineze întregul grup. Vă așteptăm. Totul e pregătit.

Primul urcase ochi-de-erete, cu servieta lui burdușită.

— Hai odată, nu ne ține în loc! îl zoriseră pe arestat cei doi însoțitori.

— O să mă-ntorc curînd! E o neînțelegere! spusese precipitat Abutalip. O să mă-ntorc curînd, așteptați-mă!

Ukubala nu mai putuse rezista. Cînd Abutalip își luase rămas bun de la copii, începuse să plîngă în hohote. Acesta își strîngea cu disperare în brațe copiii speriați, care nu pricepeau nimic, sărutîndu-i și spunîndu-le ceva fără șir. Locomotiva era deja sub presiune. Totul se petrecea la lumina felinarului. Și deodată răsunase din nou, străbătînd garnitura ca un curent electric, suieratul acela pătrunzător, care-ți îngheța inima.

— Gata, ajunge, urcă! îl împingeau cei doi pe Abutalip spre scara vagonului.

Edighei și Abutalip apucaseră în ultima clipă să se îmbrățișeze, înmărmurind preț de-o secundă, înțelegînd totul cu mintea, cu inima, cu întreaga lor ființă, lipindu-și unul de altul obrazii umezi, nerași.

— Să le povestești despre mare! șoptise Abutalip.

Au fost ultimele lui cuvinte. Edighei înțelesese. Îl ruga să le povestească fiilor despre Marea Aral.

— Gata, ajunge, urcă! îi despărțiseră cei doi.

Împingându-l din spate cu umerii, cei doi îl îmbrânciseră pe Abutalip în vagon. Abia atunci în mintea copiilor se strecurase înfricoșătorul adevăr. Se puseseră pe plîns amîndoi odată, țipînd într-un glas:

— Tătică! Tată! Tătică! Tată!

Edighei se repezise, cu Ermek în brațe, spre vagon.

— Hei, încotro? Încotro? Unde te trezești! îl împinsese furioasă îndărăt femeia cu felinarul, blocînd cu umerii ei masivi ușa.

Nimeni nu-și dădea seama că Edighei era gata în clipa aceea să plece el însuși împreună cu Abutalip, pentru ca pe drum să-l sugrume pe ochi-de-erete cu propriile-i mâini, atît de dureros îi sfîșiau sufletul țipetele copiilor.

— Nu stați aici! La o parte! urla femeia cu felinarul. Un miros de tutun și de ceapă îl izbise pe Edighei drept în față.

Zaripa își amintise de bocceluța rămasă în mîinile ei.

— Luați asta, dați-i-o, e cu mîncare! strigase, zvîrlind bocceluța în vagon.

Și ușile vagonului se închiseseră. Căzuse din nou tăcere. Locomotiva șuierase și se urnise cu roțile scrîșnind, luînd cu greu viteză în noaptea înghețată.

Cei rămași pe peron porniseră după tren, pășind o vreme alături de vagonul închis. Prima își venise în fire Ukubala. O cuprinsese pe Zaripa în brațe și o strînsese la piept, parcă nemaivoidînd să-i dea drumul.

— Nu pleca, Daul. Stai aici! Ține-o pe mama de mîină, strigase ea tare, ca să acopere tăcănitul roților ce goneau tot mai iute.

Edighei, cu Ermek în brațe, alergase pe lîngă tren, oprindu-se numai cînd îl depășise și ultimul vagon. Trenul plecase, ducînd cu sine glasul tot mai stins al roților și lumina roșietică, mereu mai pală, a farurilor. Răsunase un ultim șuierat prelung...

Edighei se întorsese. Multă vreme nu izbutise să potolească plînsul copilului.

Abia acasă, spre miezul nopții, stînd ca buimac lîngă sobă, își amintise de Abilov. Se ridicase încet și începuse să se îmbrace. Ukubala ghicise pe dată.

— Încotro? îl prinsese de mână. Să nu te atingi de el, un deget să nu ridici împotriva lui! Are nevasta grea. Și-apoi, nici n-ai dreptul. Cu ce dovedești?

— Nu-ți fie teamă, răspunsese Edighei, calm. Nu mă ating de el, dar trebuie să știe că ar face mai bine să se mute de aici. Îți făgăduiesc – n-o să-i clintesc nici măcar un fir de păr. Crede-mă! Își eliberase mâna și ieșise.

La Abilovi ferestrele erau încă luminate. Nu dormeau, așadar.

Făcînd să scîrțîie strident zăpada de pe cărare, Edighei se apropiase de ușa înghețată și bătuse cu putere. Deschisese chiar Abilov.

— A, Edike, intră, intră, bolborosise el speriat și se dăduse îndărăt, pălînd.

Edighei intrase tăcut, cu vălătucii aburînzi ai gerului în juru-i. Se oprise lîngă prag, închizînd ușa.

— De ce i-ai lăsat orfani pe amărîtii aia? spusese el, străduindu-se să-și țină firea.

Abilov căzuse în genunchi și începuse pur și simplu să se tîrască, apucînd poalele șubei lui Edighei.

— Cel-de-sus, nu eu, Edike! Pe pruncul din pîntecel nevesti-mi! se jură el, arătînd spre femeia pierită de spaimă. Repetase, bîlbîindu-se: Doamne, nu eu, Edike. Cum aș fi putut! Revizorul ăla a făcut-o! Adu-ți aminte. El tot întreba ce și de ce scrie. El a fost, revizorul ăla. Cum aș fi putut eu! Pe pruncul nostru! Adineaori, lîngă tren, mai bine mă înghitea pămîntul decît să-i văd așa! Revizorul ăla mi ți se tot vîra în suflet, întreba toate cele, de unde era să știu... Să fi știut...

— Bine, fie, îl întrerupsese Edighei. Linștește-te, să vorbim ca oamenii. Uite, îți spun de față cu nevastă-ta. Să dea Domnul să nască cu bine. Dar nu despre asta e vorba. Chiar dacă nu ești vinovat. Ție ți-e totuna unde stai. Pe cîtă vreme noi o să rămînem aici poate pînă în ceasul morții. Așa că, eu zic să te gîndești. N-ar fi rău să-ți găsești cu timpul altă slujbă. Eu așa te sfătuiesc. Asta-i tot. Și să nu mai vorbim despre asta. Atît am avut să-ți spun...

Și cu asta, Edighei ieșise, închizînd ușa după sine.

IX

ÎN PACIFIC, LA SUD DE ALEUTINE, TRECUSE DE mult de amiază. Furtuna încă nu se dezlănțuise și, cît vedeai cu ochii, talazuri înspumate creșteau unul dintr-altul, alcătuind vasta mișcare a apelor din orizont în orizont. Portavionul „Konvenția“ se legăna ușor pe valuri. Patrula în același loc, la echidistanță aeriană de San Francisco și Vladivostok. O mare tensiune domnea în toate serviciile acestei nave ce găzduia centrul de comandă al programului științific internațional. Întreg personalul era gata în orice clipă de acțiune.

La bordul portavionului tocmai se încheiase reuniunea de urgență a comisiilor speciale, împuternicite să adopte deciziile impuse de situația excepțională creată ca urmare a descoperirii unei civilizații extraterestre în sistemul Marelui Reazem. Cosmonauții 1-2 și 2-1, plecați fără autorizație împreună cu extraterestrii, continuau să se afle pe planeta Liman. Fuseseră pentru a treia oară preveniți de Centru, prin intermediul stației radio de pe „Paritet“, să nu întreprindă nici un fel de acțiune fără indicații exprese de pe Pămînt.

Ordinele atît de categorice ale Centrului reflectau, de fapt, nu numai panica ce stăpînea mințile tuturor, dar și situația extrem de complexă și tot mai tensionată, incandescenta la care ajunseseră relațiile dintre cele două părți, amenințînd să ducă la încetarea totală a colaborării, mai mult, la o confruntare fâțișă. Programul „Demiurg“, care pînă nu demult unea cele două părți, servind interesele dezvoltării tehnico-științifice integrate a celor două superputeri, trecuse pe planul al doilea, însemnătatea lui pâlise brusc în fața superproblemei pe care o reprezenta descoperirea unei civilizații extraterestre. Membrii celor două comisii își dădeau seama că această descoperire extraordinară, fără egal în istorie, pune la grea încercare înseși bazele societății moderne, toate valorile create, propovăduite și cultivate de-a lungul secolelor – ansamblul normelor existențiale. Cine se putea încumeta să facă pasul riscant al

contactului, chiar ignorînd considerentele legate de securitatea întregii planete?

Și, ca întotdeauna în momentele de criză ale istoriei, se dezvăluiră din nou, violent, contradicțiile fundamentale dintre cele două sisteme social-politice opuse de pe Pămînt.

Discuțiile degenerară în polemici. Punctele de vedere diferite deveneau, treptat, poziții ireconciliabile. Lucrurile evoluau vertiginos spre confruntare, spre amenințări reciproce care, scăpate de sub control, puteau duce la dezlănțuirea unui război mondial. În fața primejdiei globale pe care o comporta o asemenea evoluție a evenimentelor, părțile căutau să evite extremele; dar ceea ce determina mai cu seamă această reținere era teama de o explozie spontană a conștiinței umanității în cazul că știrea privind existența unei civilizații extraterestre ar fi devenit publică. Nimeni nu-și putea asuma răspunderea pentru consecințele unui astfel de deznodămînt...

Și rațiunea triumfă: constrînse de situație, părțile ajunseră la un compromis – din nou pe bază de strictă paritate. Centrul transmise stației „Paritet“ o radiogramă cifrată cu următorul cuprins:

„Către cosmonauții cu misiune de control 1-2 și 2-1. Stabiliți imediat, cu ajutorul aparaturii de pe «Paritet», contactul radio cu cosmonauții 1-2 și 2-1, aflați în afara Galaxiei noastre, în așa-zisul sistem al Marelui Reazem, pe planeta Liman Împădurit. Le aduceți de urgență la cunoștință că, în temeiul concluziilor la care au ajuns comisiile bilaterale, studiind informațiile referitoare la civilizația extraterestră descoperită de cosmonauții 1-2 și 2-1, Centrul adoptă următoarele hotărîri irevocabile:

a) se interzice întoarcerea foștilor cosmonauți 1-2 și 2-1 pe stația orbitală «Paritet» și, în consecință, pe Pămînt, ca persoane *non grata* pentru civilizația terestră;

b) locuitorilor planetei Liman Împădurit li se comunică refuzul nostru de a intra cu ei în contacte de orice natură, acestea fiind considerate incompatibile cu experiență istorică, interesele vitale și particularitățile stadiului actual al evoluției societății umane pe Pămînt;

c) se avertizează foștii cosmonauți 1-2 și 2-1, precum și extraterestrii cu care aceștia sînt în contact, să nu încerce să intre în legătură cu pămîntenii sau, cu atît mai mult, să pătrundă în zonele din proximitatea Pămîntului, cum au făcut-o vizitînd stația «Paritet» de pe orbita «Tramplin»;

d) pentru a proteja spațiul circumterestru de eventuala invazie a unor aparate de zbor de origine extraterestră, Centrul anunță pentru viitorul foarte apropiat declanșarea operațiunii «Obruci»*, prin care va fi instaurat un regim transcosmic extraordinar, constînd din plasarea pe orbite prestabilite a unor rachete-robot de baraj, programate să distrugă prin laser orice obiect se va apropia de Pămînt venind din Cosmosul îndepărtat;

e) se va aduce la cunoștința foștilor cosmonauți, care au intrat fără autorizație în contact cu ființe extraterestre, că, din rațiuni de securitate, în scopul preservării actualei stabilități a structurii geopolitice terestre, se exclude orice posibilitate de a stabili legătura cu dînșii. Vor fi luate toate măsurile necesare pentru păstrarea în cel mai strict secret a evenimentului ce a avut loc și vor fi întreprinse acțiunile ce se impun pentru a preîntîmpina reluarea contactelor de acest gen. În acest scop, orbita pe care este plasată stația «Paritet» va fi schimbată de urgență, iar canalele de legătură radio ale stației vor fi recodificate;

f) vor fi preveniți încă o dată extraterestrii asupra pericolului pe care îl incumbă apropierea de zonele circumterestre aflate sub incidența operațiunii «Obruci».

Centrul comun de dirijare
de la bordul portavionului «Konvenția»."

Recurgînd la asemenea măsuri de protecție, Centrul fu nevoit să suspende, pentru o perioadă de timp nedeterminată, întregul program „Demiurg“. Stația orbitală „Paritet“ urma să fie folosită, după modificarea parametrilor de evoluție, pentru observații cosmice curente. Se hotărî ca portavionul „Konvenția“ să fie dat în custodie Finlandei, țară neutră. După lansarea rachetelor din sistemul «Obruci»,

* „Cercul“.

toți oamenii de știință, funcționarii și lucrătorii din serviciile auxiliare urmau să fie disponibilizați, după ce-și vor fi asumat angajamentul categoric de a nu dezvălui, pînă la moarte, cauzele încetării activității Centrului.

Pentru opinia publică se preconiza formularea unui comunicat, potrivit căruia programul „Demiurg” era suspendat pe o perioadă nedeterminată în virtutea necesității de a se întreprinde investigații fundamentale și de a se aplica unele corecții planurilor de exploatare a resurselor planetei X.

Totul fusese minuțios planificat. Măsurile urmau să fie puse în aplicare imediat după lansarea pe orbită a sistemului «Orbuci».

Imediat după încheierea ședinței celor două comisii, toate documentele, toate cifrurile, toate informațiile furnizate de foștii cosmonauți, toate rapoartele, benzile și hîrțile avînd vreo legătură cu acest trist episod fură distruse.

În Pacific, la sud de Aleutine, ziua era pe stîrșite. Vremea era încă relativ calmă. Dar oceanul devenea din ce în ce mai agitat. Apele începuseră a clocoti.

Echipajele de aviație de pe portavion așteptau, încordate, ieșirea membrilor comisiilor speciale din ședință. În sfîrșit, apărură cu toții pe punte. Își luară rămas bun. Jumătate dintre ei porniră spre un avion, jumătate spre altul.

O decolare fără cusur, în pofida hulei. Un avion își luă zborul spre San Francisco, celălalt spre Vladivostok.

Învelit în vînturile tăriei, Pămîntul plutea pe eternele-i cercuri. Plutea Pămîntul... Grăunte de nisip în Universul incomensurabil. Aștri aidoma lui sînt fără de număr în Univers. Dar numai pe suprafața lui, a planetei Pămînt, trăiau oameni. Trăiau cum puteau și cum știau, iar uneori, arși de setea cunoașterii, încercau să afle dacă nu cumva, pe alte corpuri cerești, există ființe asemenea lor. Polemizau, emiteau ipoteze, aselenizau, plantau dispozitive automate pe alte planete, dar, invariabil, ajungeau cu amărăciune la convingerea că în proximitatea Sistemului solar nu există nimeni și nimic asemenea lor, nu există nici măcar o altă formă de viață. Uitau aceste căutări, la altceva le stătea gîndul – conviețuiau trudnic, iar pîinea cea de toate zilele nu era nici ea lesne de cîștigat... Mulți socoteau că, la urma

urmei, Cosmosul nu-i treaba lor. Și plutea Pământul, plutea singur, înstrăinat...

Anul acela toată luna ianuarie fusese cețoasă și mușcată de ger. Te și minunai de unde atîta frig în stepele Sarî-Ozeki! Trenurile aveau cuplele înghețate, albite de ger. Era curios să vezi cisternele de petrol, de obicei negre, oprind la haltă în șiruri albe, viscolite, acoperite de chiciură. Numai cu greu se urneau din loc. Locomotivele, cîte două la fiecare garnitură, icneau îndelung, smulgînd literalmente roțile ce se lipeau de șinele înghețate. Sfortărea îndelungă a locomotivelor de a destepeni vagoanele răzbătea departe în jur, sub forma unui îngrozitor huruit de fiare. Noaptea, copii din cătun se trezeau speriați de huietul ăsta.

Și începuseră și înzăpezirile de pe linie. Colac peste pupază. Vînturile turbaseră. În Sarî-Ozeki își puteau face de cap – stepă cît vedeai cu ochii, n-aveai cum să știi de unde au să izbească. Și – cel puțin așa li se părea celor din Bornalî-Burannî – viscolul se năvălise să troienească zăpada tocmai pe calea ferată. Să juri că abia aștepta să găsească un locșor curătat, ca să se năpustească asupra-i, să-l năpădească cu nămeți grei, viscoliți.

Edighei, Kazangap și încă trei muncitori nici nu făceau altceva decît să dezăpezească sectorul de la un cap la altul, cînd ici, cînd colo, cînd întorcîndu-se iarăși la locul abia curătat. Îi mai ajutau tîrșitoarele trase de cămile. Stratul de omăt greu, de deasupra, era împins pe marginile liniei cu tîrșitoarele, restul trebuia curătat cu lopețile. Edighei nu-l cruța pe Karanar și era mulțumit că se ivise prilejul să-l istovească, domolindu-i astfel pornirile năprasnice; îl prindea în ham alături de altă cămilă cît de cît potrivită cu puterea lui, și le mîna cu cnutul, împingînd zăpada în lături, cu ajutorul unei scînduri ce luneca de-a curmezișul liniei, avînd în partea dindărăt o contragreutate pe care stătea el însuși, lăsîndu-se pe scîndură cu propria lui greutate. Alte utilaje n-aveau pe vremea aceea. Auziseră că se fabricau deja dispozitive speciale pentru dezăpezit – niște locomotive care dădeau zăpada la o parte din calea lor. Li se făgăduise și lor o mașinărie din asta, dar pînă una-alta promisiunile rămăseseră vorbe goale.

Dacă în vară, preț de două luni, soarele îi arsese de era gata să li se întunece mințile, să inspire aerul înghețat era cumplit – aveai impresia că-ți plesnesc plămînii, nu alta. Dar trenurile treceau, treceau întruna, și treaba trebuia făcută. Chipul lui Edighei era năpădit de o barbă țepoasă ca peria, în care, iarna aceea, începuseră a sclipi primele fire albe, ochii i se umflaseră de nesomn, îi era și frică să se uite în oglindă – se făcuse negru ca tuciul. Nu mai ieșea din pufoaică, ba își punea peste ea și o manta de ploaie cu glugă, din foaie de cort. În picioare purta pîslari.

Dar orice-ar fi făcut, oricît de istovitoare era munca, nu și-l putea scoate din minte pe Abutalip Kuttîbaev. Povestea lui stăruia în Edighei ca un ecou dureros. Încercase adesea, împreună cu Kazangap, să priceapă cum de se întîmplaseră toate astea și cum se vor sfîrși. Kazangap tăcea mohorît, gîndindu-se la ceva numai de el știut. Dar odată spusese:

— Așa-i de cînd lumea. Pînă să se lămurească lucrurile... Nu degeaba se spunea pe vremuri: „Hanul nu-i Allah. Nu știe totdeauna ce fac cei din jurul lui, iar cei din jurul lui nu știu ce fac cei ce strîng birurile prin tîrguri“. Așa-i de cînd lumea.

— Ce tot îndrugi acolo! Ca să ȳezi unde zăcea marele întelept! Îl luase Edighei peste picior, nemulțumit. De cînd li s-a dat la cap hanilor! Parcă despre asta e vorba!

— Dar despre ce? Întrebasese, calm, Kazangap.

— Despre ce, despre ce, bombănise Edighei înciudat, dar nu răspunsese. Și umbla de-atunci cu întrebarea aceea înfîptă în creier, fără a-i găsi răspuns.

Cum bine se știe, o nenorocire nu vine niciodată singură. Pe Daul, băiatul cel mare al Kuttîbaevilor, îl prinsese o răceală haînă. Fierbințeala îl doborîse la pat. Delira, îl chinuia tusea, îl durea gîtul. Zaripa zicea că are amigdalită și-l îndopa cu tot felul de pastile. Numai că nu putea sta tot timpul lîngă copii: era acar, trebuia să cîștige bani. Lucra douăsprezece cu douăzeci și patru – cînd ziua, cînd noaptea. Ukubala luase asupra-i și grija celor doi băieți. Se descurca cum putea cu toți patru – doi ai ei și doi ai Zaripei – înțelegînd în ce situație fără ieșire se afla familia lui Abutalip. Și Edighei o ajuta cum putea. Aducea dis-de-dimineată cărbuni și, dacă avea timp, făcea și focul. Nu

oricine știe să aprindă cărbunele de lemn. Băga în sobă o vadră și jumătate de cărbune dintr-odată, să le țină copiilor cald toată ziua. Aducea și apă de la cisterna trasă pe linia moartă, făcea și surcele. Nu era mare lucru să facă una, alta, să spargă niște lemne acolo, să care apă sau mai știu eu ce. Cumplit era altceva. Îi venea peste măsură de greu, era un adevărat chin pentru el să-i privească în ochi pe copiii lui Abutalip și să le răspundă la întrebări. Cel mare tăcea, era și din fire mai stăpînit, însă cel mic, Ermek, semăna cu maică-sa, era vioi, lipicios, peste măsură de simțitor și de gingaș; cu el o scotea tare greu la capăt. Dimineata, cînd Edighei aducea cărbunii și făcea focul, se străduia să nu-i trezească pe copii. Cu toate astea, numai arareori se întîmpla să plece neobservat. Bucălatul, oacheșul Ermek se trezea numaidecît. Și cum făcea ochi, prima întrebare ce-i răsărea pe buze era:

— Nene Edighei, tătica vine astăzi?

Micuțul alerga spre el dezbrăcat, desculț cum era, cu ochii strălucind de speranța neclintită că era de ajuns ca Edighei să spună „da“ pentru ca tatăl său să se întoarcă negreșit, să fie din nou acasă, alături de ei.

Edighei îl lua în brațe, simțindu-i căldura trupșorului firav, și-l puneă îndărăt în pat. Îi vorbea ca unui om mare:

— Nu știi, Ermek, dacă tătica vine astăzi sau nu, dar o să ne vestească de la stație prin telefon cu ce tren se întoarce. Știi doar că trenurile de pasageri nu opresc la halta noastră. Numai dacă dă ordin dispecerul principal. Dar eu cred că o să dea zilele astea. Și-atunci, tustrei – eu, tu și cu Daul, sigur, dacă se pune pîn-atunci pe picioare – o să ieșim la tren să-l așteptăm.

— O să-i spunem: ia uite-ne, tătică: hop și noi! Așa-i?

— Sigur că da! Chiar așa o să-i și spunem, îl încuraja Edighei.

Numai că nu era chiar așa de simplu să-l duci cu vorba pe istețul Ermek.

— Nene Edighei, hai să urcăm într-un marfar și să mergem chiar noi la dispecerul principal ca să-i spunem să oprească trenul cu care vine tătica.

Trebuia să scoată pe undeva cămașa.

— Ei, când am fost noi atunci era cald. Cum să mergi acum cu marfarul? E frig tare. Și bate-un vînt! Vezi doar cum au înghețat geamurile. Nici n-apucăm s-ajungem pînă la el. Sloi ne facem. Nu, nu, e prea primejdios.

Băiețelul tăcea, întristat.

— Pînă una-alta, culcă-te, vreau să văd cum îi mai e lui Daul, găsea Edighei motiv să schimbe vorba. Se apropia de patul celui bolnav, lăsîndu-și palma grea, bătătorită, aspră pe fruntea înfierbîntată a copilului... Daul întredeschidea ochii cu greu, zîbind slab cu buzele arse de febră. Temperatura nu-i scădea deloc. Să nu te dezvelești. Ești transpirat. Mă auzi, Daul? Să nu răcești mai tare. Și tu, Ermek, să-i aduci olița dacă o să vrea să facă pipi. M-auzi? Ca să nu se dea jos din pat. Mai e puțin și vine și mama de la slujbă. Vine-acuși și tușa Ukubala, să vă dea de mîncare. Cînd o să se facă bine Daul, să dați fuga la noi să vă jucați cu Saule și Șarapat. Acum trebuie să plec și eu la treabă, zăpada-i așa de mare, că or să se oprească toate trenurile, îi amăgea el cu vorba pe copii, dînd să plece.

— Nene Edighei, îl oprea Ermek cînd era în prag. Dacă o să fie multă-multă zăpadă cînd o veni trenul cu tătica, vin și eu să curăț. Am o lopățică.

Edighei îi părăsea cu inima ruptă. Îl dorea sufletul de obidă, de neputință, de milă. Era supărat pe întreaga lume. Și-și vărsa atunci focul pe zăpadă, pe vînt, pe nămeți, pe bietelesle cămile. Muncea ca o fiară, de parcă ar fi vrut să oprească singur toate viforele stepei...

Zilele treceau una după alta, ca niște picături căzînd ritmic. Trecuse ianuarie și frigul se mai înmuiase. De la Abutalip Kuttîbaev nici o veste. Edighei și Kazangap se pierdeau în presupuneri, întorcînd lucrurile pe toate fețele. Și unul, și celălalt crezuseră că or să-i dea drumul repede: ce mare grozăvie făcuse, ia, scrisese și el acolo cîte ceva pentru sine, nu pentru alții. Nutreau această speranță pe care încercau să o sădească și în sufletul Zaripei, ca s-o ajute astfel să se țină tare, să nu se dea bătută. Dar ea își dăduse și singură seama că, de dragul copiilor, trebuia să fie ca de piatră. Și, într-adevăr, parcă împietrise. Se închisese în sine, nu mai vorbea, doar ochii îi sclipeau neliniștitor. Dumnezeu știe cît putea să mai reziste.

Edighei avusese odată zi liberă. Se hotărîse să se ducă în stepă, să vadă cum pasc cămilele și, mai ales, cum se mai poartă Karanar, dacă nu cumva schilodise vreun animal din turmă. Poate se mai potolise, era timpul. Plecase cu schiurile, nu era prea departe. Se întorsese la timp. Tocmai se pregătea să-i spună lui Kazangap că totu-i în regulă. Turma păștea în vîlceaua Lisohvostovaia, unde aproape că nu era zăpadă, o viscolise vîntul, așa că pășunea rămăsese descoperită și deocamdată n-aveau a se teme pentru hrana cămilelor. Dar își zisese să treacă întîi pe-acasă, să-și lase schiurile. Saule, fetița mai mare, îl întâmpinase speriată în ușă:

— Tată, mama plînge! și reîntrase alergînd în casă.

Edighei aruncase schiurile cît colo și o urmasă neliniștit. Ukubala bocea în așa hal, că lui Edighei i se tăiase răsufllarea.

— Ce-i, ce s-a-ntîmplat?

— Blestemat fie tot ce mișcă în lumea asta blestemată! strigase Ukubala printre hohote de plîns.

Edighei nu-și văzuse niciodată nevasta în asemenea stare. Ukubala era o femeie stăpînă pe ea, curajoasă.

— Tu, numai tu ești de vină!

— De ce? Ce-am făcut?

— Le-ai înșirat copiilor vrute și nevrute. Mai adineaori a oprit la noi un tren de pasageri, făcea cruce. Ce le-o fi găsit să se încrucișeze tocmai la halta noastră? De cum au văzut c-a oprit trenul, pruncii lui Abutalip s-au năpustit spre el, strigînd: „Tată! Tătică! A venit tătica!“ Și fuga la tren. Eu – după ei. Fugeau de la un vagon la altul și tot țipau: „Tată, tătică! Unde-i tătica?“ Credeam că acuși-acuși or să cadă sub roți. Au alergat pe lîngă vagoane cît era trenul de lung, strigîndu-și tatăl. Nu s-a deschis nici o ușă. Dar ei nu s-au lăsat. Era o garnitură lungă, cu toate luminile stinse. Și ei alergau întruna. Pînă să-i ajung, pînă să-l iau în brațe pe cel mic și să-l apuc de mîna pe cel mare, trenul a pornit. Dar ei se zbăteau din răsputeri: „Acolo-i tătica, n-a putut să coboare din tren“. Și pune-te pe urlat. Parcă-mi pierise inima, credeam c-o să-mi ies din minți, așa țipau și plîngeau. Cu Ermek nu-i a bună! Du-te și liniștește copilul. Du-te, ce mai stai! Tu le-ai spus că atunci cînd o să

oprească aici un tren de pasageri, înseamnă că li s-a-ntors tatăl. Să-i fi văzut cînd trenul a plecat și nici urmă de tatăl lor! Să-i fi văzut! De ce, Doamne, ai croit așa lumea, de ce ai legat atît de strîns pe tată de copil și pe copil de tată? De ce atîta chin?

Edighei se dusesese la copii ca la osîndă. Atîta îi cerea lui Dumnezeu – să se milostivească și să-l ierte pentru că înșelase, fără voia lui, aceste suflete curate și încrezătoare. Doar nu le dorise răul! Acum ce să le spună, cum să le țină piept?

La apariția lui, Ermek și Daul, cu chipurile schimono-site, umflate de plîns, se porniseră pe urlat încă mai tare, alergaseră spre el și încercaseră, înecîndu-se în lacrimi, să-i povestească, întrerupîndu-se unul pe altul, cum trenul se oprise la haltă și cum tatăl lor nu apucase să coboare și că el, Nenea Edighei, trebuia să oprească trenul...

— *Sagîndîm!** Îl vreau pe tătica! *Sagîndîm, sagîndîm!* striga Ermek, implorîndu-l cu întreaga-i înfățișare, cu încredere, cu speranță, cu durere.

— Mă duc acuși să văd ce s-a-ntîmplat. Gata, gata, nu mai plîngeți, încercase Edighei să le abată gîndul, să-i liniștească într-un fel pe copiii care urlau. Și mai greu îi fusese să se stăpînească el însuși, să nu se trădeze, să nu se schimbe la față, pentru ca nu cumva copiii să simtă în el omul slab și neajutorat. Acuși mergem, acuși! „Unde? Unde să mergem? La cine să mergem? Ce să fac? Ce-o să se întîmple?” se gîndea el în acest timp. Plecăm chiar acum și pe drum mai chibzuim, mai stăm de vorbă, făgăduise Edighei în doi peri, bălmăjind ceva nedeslușit.

Se apropiase de Zaripa, care zăcea pe pat, acoperindu-și fața cu pătura.

— Zaripa, Zaripa! o atinsese Edighei pe umăr.

Ea însă nici nu se clintise.

— Ieșim puțin. Ne plimbăm cîteva minute pe-afară și apoi mergem la noi, îi șoptise el. Iau copiii cu mine.

Era tot ce putuse născoci ca să-i mai liniștească, să le mute gîndurile și ca să și le-adune și el pe-ale lui. Îl luase pe Ermek în spinare, iar Pe Daul îl prinsese de mîină. Mer-

*Mi-e dor!

seseră așa, fără tel, de-a lungul liniei. Niciodată nefericirea altuia nu stîrnise atîta suferință în sufletul lui Edighei. Ermek mai suspina, îi simțea în ceafă răsuflarea umedă, întretăiată. O mică făptură bolnavă de dor îl îmbrățișa pe după umeri, o alta îi strîngea mîna cu atîta încredere, încît lui Edighei îi venea pur și simplu să urle de durere și de mila lor.

Merseseră o vreme prin stepă, de-a lungul liniei; numai trenurile treceau huruind cînd într-o parte, cînd în cealaltă... Veneau și plecau...

Și din nou Edighei fusese nevoit să le spună copiilor o minciună. Le spusese că s-au înșelat: trenul acela, care oprise întîmplător la halta lor, mergea în direcția opusă celei din care trebuia să vină tăticii lor, care avea să se întoarcă, firește, dar nu chiar atît de repede. Fusese, pare-se, trimis undeva, pe ocean, ca marinar, și de îndată ce corabia se va întoarce din călătoria aceea îndelungată, tăticii va veni neîntîrziat acasă. Numai că trebuiau să mai aștepte. Edighei nădăjduia ca minciuna asta să-i ajute să mai reziste un timp, pînă ce adevărul avea să iasă la lumină. Nu se îndoia că Abutalip Kuttîbaev avea să se întoarcă. Sigur, avea să mai treacă o bucată de vreme, lucrurile aveau să se lămurească și el avea să se întoarcă fără zăbavă. Un tată care-și iubea copiii cu atîta ardoare nu putea întîrzia nici o clipă. De aceea îi și mintea Edighei pe copii. Cunoscîndu-l destul de bine pe Abutalip, Edighei își imagina mai bine ca oricine ce era în sufletul acestui om despărțit de familie. Un altul poate n-ar fi trăit atît de violent, atît de dureros o despărțire vremelnică, chiar dacă această despărțire s-ar fi petrecut împotriva voinței lui; l-ar fi luminat speranța că se va întoarce curînd. Însă pentru Abutalip – Edighei n-avea nici cea mai mică îndoială în această privință – despărțirea era totuna cu o condamnare la moarte. Se temea pentru Abutalip. Avea să rabde oare pînă i-or lămuri cazul?

Zaripa trimisese deja cîteva petiții instituțiilor în drept, întrebînd de soțul ei și rugînd să fie anunțată dacă ar putea să-l vadă. Nu primise deocamdată nici un răspuns. Kazangap și Edighei se frămîntau și ei. Cei doi bărbați înclinau să explice întîrzierea răspunsului prin aceea că halta Boranlî-Burannî nu avea legături poștale directe. Scrisorile

trebuiau trimise prin cineva sau duse personal la Kumbel. De venit, veneau tot prin Kumbel, ajungînd la destinație tot prin bunăvoința unuia sau altuia... Or, se știe, calea asta nu-i tocmai cea mai scurtă...

Așa se și întîmplase într-o bună zi.

Pe la sfîrșitul lui februarie, Kazangap fusese la Kumbel să-l ducă pe Sabitjan la internat. Făcuseră drumul călare pe cămilă. În vagoanele marfarelor n-ai voie să călătorești, e interzis, iar pe platformele deschise vîntul e de neîndurat. Pe cămilă însă, dacă ai haine călduroase și mergi în trap întins, într-o zi poți parcurge liniștit distanța Boranlî-Kumbel dus-întors, ba mai ai timp și să-ți rezolvi felurite treburi.

Kazangap se întorsese spre seară. Edighei îl zărise decălecînd și bănuise că prietenul lui avea ceva pe suflet, prea era înnegurat: o fi făcut puștiul vreo pozna pe la internat, ori o fi omul obosit, nu-i de colea să bați călare atîta drum.

— Ei, cum a fost? întrebă Edighei.

— Bine, răspunsese cu glas surd Kazangap, ocupat cu desșăuatul. Se întorsese apoi spre Edighei și spusese, după un răstimp de gîndire: Ești acasă în seara asta?

— Acasă.

— Am o treabă cu tine. Trebuie să stăm de vorbă.

— Te-aștept.

Kazangap nu-l lăsase să aștepte prea mult. Venise curînd, împreună cu Bukei. El mergea înainte, nevasta în urmă. Păreau amîndoi foarte îngrijorați. Kazangap avea un aer de om istovit, gîtul i se lungise parcă și mai mult, umerii îi căzuseră, mustața i se pleoștise. Rotofeia Bukei sufla greu, de parcă inima i s-ar fi zbatut să-i spargă pieptul.

— Dar ce-i cu voi? Nu cumva v-ați luat la hartă! îi întîmpinase Ukubala rîzînd. Te pomenești c-ați venit să vă-mpăcăm. Stați jos.

— Măcar de-ar fi așa, răspunse Bukei, care, deși își mai trăsese sufletul, răsufla încă anevoie.

Privind în jur, Kazangap întrebă:

— Dar unde-s fetițele?

— La Zaripa, se joacă cu băieții, răspunsese Edighei. Dar ce treabă ai cu ele?

— Am vești proaste, spuse Kazangap, privindu-i pe rînd cu ochii triști. Copiii e mai bine să nu le afle încă. Mare nenorocire, Edighei! Abutalip al nostru a murit!

— Ce-ți veni!? sârise Edighei de pe scaun, în vreme ce Ukubala, țipînd scurt, își acoperise gura cu palmele, albă ca varul:

— A murit! A murit! Bieții copii, bieții orfani! jelea cu voce șoptită Bukei.

— Cum adică a murit? Edighei se apropiase speriat de Kazangap, nevenindu-i încă să-și creadă urechilor.

— A venit o înștiințare la stație.

Amuțiseră deodată cu toții, ferindu-și privirile unul de altul.

— Vai, ce năpastă! Ce nenorocire, vai! Ukubala se clătina dintr-o parte în alta, cu capul între mîini, gemînd.

— Unde-i hîrtia aceea? întrebasese, într-un sfîrșit, Edighei.

— La locul ei, la stație, începuse Kazangap să povestească. L-am dus pe băiat la internat și apoi, ce mi-am zis, ia să trec și pe la gară, pe la magazinul din sala de așteptare. Mă rugase Bukei să cumpăr săpun. Chiar în ușă mă ciocnesc de Cernov, șeful stației. Ne dăm binete – ne cunoaștem de mult – și el îmi zice: „Dacă tot ai venit, hai pînă la mine-n birou, că am o scrisoare pentru cineva de la haltă“. Deschide biroul, scoate din sertar un plic cu adresa scrisă la mașină. „Abutalip Kuttîbaev, zice, a lucrat la voi la haltă, nu?“ La noi, zic, dar de ce? „De trei zile a venit scrisoarea asta și n-am avut prin cine s-o trimit la Boranlî-Burannîi. Poftim, ia-o, dă-i-o nevesti-si. E răspunsul la scrisorile pe care le-a trimis. Omul ei a murit, așa scrie.“ Și mi-a spus un cuvînt pe care nu l-am înțeles: „De infarct“, zice. Ce-i aia infarct? întreb. Și-mi zice – „Atac de cord. Adică, zice, i-a plesnit inima.“ Am căzut ca trăsnet pe un scaun. La început nici n-am crezut. Am luat scrisoarea. Pe hîrtia din plic scria: „Către șeful stației Kumbel. Veți comunica cetățencei cutare, de la stația Boranlî-Burannîi, răspunsul oficial la sesizările ei.“ Mai departe scria că inculpatul Abutalip Kuttîbaev, așa și pe dincolo, a murit în urma unui atac de cord. Chiar așa scria, negru pe alb. M-am tot uitat prost la scrisoarea aceea. „Ce să-i faci, asta-i situația, îmi

zice Cernov. Ia-o și du-i-o“. „Nu, zic, nu merge așa. Nu vreau să fiu vestitorul morții. Are copii mici, cum m-aș încumeta eu să le frîng inimile. O să ne sfătuim mai întâi între noi, la haltă, și-om hotărî. Fie o să vină careva dintre noi special după hîrtia asta și o s-o aducă așa cum se cuvine să fie adusă asemenea veste tristă – doar a murit un om, nu o vrabie – fie, asta mai curînd, o să vină chiar nevastă-sa, Zaripa, s-o primească personal din mîna dumitale. Și să-i deslușești chiar dumneata ce și cum.“ „Treaba ta, îmi zice, cum vrei. Numai că eu n-am ce-i desluși. Nu știu nici un amănunt. Treaba mea e să transmit scrisoarea destinatarului și-atît.“ „Nu te supăra, zic, lasă scrisoarea să mai stea deocamdată la dumneata, de spus o să le spun eu oamenilor prin viu grai, și o să ne sfătuim acolo, la haltă, cu toții, cum să facem.“ „Bine, zice, tu știi mai bine.“ Cu asta l-am lăsat și-am venit într-o goană, sufletul l-am scos din cămilă, îmi secase inima de durere cînd mă gîndeam ce-i de făcut, care dintre noi o să aibă curajul să-i spună așa ceva.

Și Kazangap tăcuse. Edighei se încovoiasă, parcă un munte întreg i se prăvălise pe spinare.

— Ce facem? întrebă Kazangap, dar nimeni nu-i răspunsese.

— Știam eu, clătînase cu amărăciune din cap Edighei. N-a putut îndura despărțirea de copii. De-asta mă temeam cel mai mult. N-a putut îndura despărțirea. Nu există chin mai înfricoșător ca dorul. Și copiilor le e așa dor de tatăl lor, ți se frînge inima cînd îi privești. Să fi fost altfel de om, să fi făcut ceva și să-l fi condamnat, ar fi stat în pușcărie un an, doi, sau cît o fi fost, și s-ar fi întors. Doar a fost prizonier la nemți, și numai Dumnezeu știe cîte a îndurat prin lagărele de concentrare, nici la partizani n-a stat în puf, în toți anii aceia a luptat pe meleaguri străine, dar nu s-a dat bătut, pentru că atunci era singur, răspundea numai de el însuși, n-avea familie. Acum însă l-au rupt de ce avea el mai scump pe lume, de copii... Și uite...

— Da-a, și eu gîndesc la fel, rostise Kazangap. N-aș fi crezut că un om poate muri din pricina despărțirii de ai lui. Să nu fi fost asta... Era bărbat tînăr, deștept, cu carte, ar fi așteptat să se lămurească lucrurile și l-ar fi eliberat. Doar nu

făcuse nimic. Cu mintea a priceput și el asta, sînt sigur, numai că vezi, inima n-a rezistat...

Stătuseră îndelung de vorbă, întorcînd lucrurile pe toate fețele, chibzuind cum ar putea-o pregăti pe Zaripa pentru asemenea veste, dar orice ar fi spus, gîndurile li se întorceau mereu la același cumplit adevăr: familia Kuttîbaevilor rămăsese de izbeliște: copiii erau orfani, Zaripa văduvă. Cea mai înțeleaptă propunere o făcuse Ukubala:

— Eu zic că Zaripa însăși trebuie să ia hîrtia aceea de la stație. Să primească lovitura acolo, nu aici, lîngă copii. Și tot acolo, la stație, și pe drumul de-ntoarcere să se gîndească și să hotărască dacă le spune copiilor sau nu. Poate așteaptă să mai crească și ei un pic, să-și mai uite cît de cît părintele. Nu-i ușor să le spui așa ceva...

— Bine zici, o susținuse Edighei. E mamă, să hotărască singură dacă le vorbește sau nu despre moartea lui Abutalip. Eu unul nu mă încumet. Edighei nu mai putuse continua, limba refuza să i se supună, tușise ca să scape de nodul ce i se oprișe în gîtlej.

— Kazake, îl sfătuisese apoi tot Ukubala pe Kazangap, ar trebui să-i spui dumneata Zaripei că are o scrisoare la șeful stației, ceva în legătură cu sesizările ei. Și că e rugată s-o ridice personal, pentru că așa-i regula. În al doilea rînd, urmasa ea, nu putem s-o trimitem pe Zaripa singură acolo. Rude n-are, nici alți prieteni. Și nimic nu-i mai greu decît să fii singur la necaz. Du-te cu ea, Edighei, să-i fii alături în clipa cea grea. Cîte nu se pot întîmpla cînd te lovește asemenea năpastă. Îi spui că ai și tu ceva treburi la stație, și mergeți împreună. Copiii or să stea la noi.

— Bine, se învoise Edighei. Mîine-i spun lui Abilov că trebuie s-o duc pe Zaripa la spital, la stație. Să oprească preț de-un minut un tren de pasageri.

Așa rămăsese. Dar de mers la Kumbel reușiseră să meargă abia peste două zile, cu un tren oprit la rugămintea șefului de haltă. Era 5 martie. Burannîi Edighei avea să-și amintească o viață întreagă ziua aceea.

Călătoriseră într-un vagon necompartimentat, arhiplin. Oamenii, cu cătel, cu purcel, se foiau întruna, cum se-ntîmplă la drum; miros de basamac, acel du-te-vino dezlînat, joc de cărți pînă la sminteală și sporovăieli șoptite între

muieri despre traiul greu, despre năravul de bețivani al bărbaților, despre despărțiri, nunți și înmormântări. Oamenii călătoreau departe, și tot ceea ce alcătuia viața lor de zi cu zi îi însoțea la drum... Li se alăturaseră vremelnice, cu jalea și durerea lor, Zaripa și Burannîi Edighei.

Zaripa, firește, nu se simțea în apele ei. Tăcuse tot drumul înnegurată, neliniștită, gîndindu-se, pesemne, la răspunsul ce-o aștepta acolo, în biroul șefului stației. Nici Edighei nu se-ntrecea cu vorba.

Pe lume există oameni simțitori și inimoși care-și dau seama dintr-o privire că cel de-alături are un necaz. La un moment dat, cînd Zaripa se ridicase și traversase vagonul, oprindu-se pe platformă să stea puțin la aer, o băbută, ru-soaică, ce ședea pe banca din fața lui Edighei, îl întrebase, privindu-l cu ochii ei blînzi, cîndva albaștri, acum decolorați de bătrînețe:

— Ce-i, fiule, ți-i nevasta bolnavă?

Edighei tresărise:

— Nu mi-e nevastă, măicuță, mi-e soră. O duc la spital.

— Așa, așa, văd și eu că se perpelește rău, sărăcuța. Se vede cît de colo că-i e rău. N-are-n ochi nici rază de lumină. Parcă s-ar teme de ceva în adîncul sufletului. Poate-i e frică să nu-i găsească la spital vreo boală din cele fără leac. Vai de zilele noastre! Nu te naști – nu vezi lumina zilei, te naști – numai necazuri. Asta e. Da' Dumnezeu e milostiv. E femeie tînără, trece ea și peste asta, mai zisese bătrînica, tălmăcind în felul ei tulburarea și tristețea care, pe măsură ce se apropiau de stație, puneau tot mai mult stăpînire pe Zaripa.

Pînă la Kumbel trenul face un ceas și jumătate. Pasa-gerilor le era totuna ce meleaguri străbăteau în ziua aceea. Întrebau numai ce stație urmează. Stepă dormea încă sub zăpadă – împărăție pustie, tăcută și nemărginită. Ici-colo însă, un ochi deprins cu locul ghicea primele semne vestind trecerea iernii. Pe pante se zăreau pe alocuri fișii negre de pămînt, buzele zdrențuite ale rîpelor răzbăteau și ele de sub zăpadă, pe coline apăruseră pete negre și pretutindeni zăpada scăzuse, muiată de vîntul umed al dezghețului pe care martie îl deșteptase în stepă. Soarele mai era însă

ascuns sub norii grei, cenușii și joși pe care-i simțea doldora de apă chiar numai privindu-i. Iarna dăinuia încă – oricînd se mai putea porni o lapovită și chiar un pui de viscol.

Edighei rămăsese la locul lui, privind pe geam, față-n față cu bătrînica cea inimoasă, mai vorbea cu ea la răstimpuri, dar Zaripa nu se apropiase. Să stea acolo un timp, își zisese, să stea la fereastră și să chibzuiască. Poate că încerca o presimțire lăuntrică. Sau poate își amintea călătoria aceea de anul trecut, de la-nceputul toamnei, cînd erau toți laolaltă, cînd cele două familii, cu copii cu tot, se duseseră cu marfarul la Kumbel după pepeni galbeni și verzi și fuseseră nespūs de fericiți, iar copiii trăiseră o sărbătoare de neuitat. Parcă ar fi fost ieri. Edighei și Abutalip stătuseră atunci lîngă ușile întredeschise ale vagonului, mîngîiați de vînt, vorbind despre cîte toate, în vreme ce copiii se zben-guiau pe lîngă ei sau priveau locurile ce se perindau prin fața lor, iar nevestele, Zaripa și Ukubala, sporovăiau și ele despre ale lor. Bătuseră apoi magazinele și se preumblaseră prin pîrculețul stației, fuseseră la film și la frizerie. Copiii mîncaseră înghețată. Și mai fusese îmtîmplarea aceea tragi-comică de la frizer, cînd nimeni nu reușise să-l convingă pe Ermek să se lase tuns. Îi era frică – ce-o fi fost în căpșorul lui – de mașina aceea. Edighei își amintea cum deodată în ușa frizeriei apăruse Abutalip și cum băietelul se năpustise spre el, iar Abutalip îl strînsese la piept apărîndu-l parcă de frizer, și spusese că deocamdată mai merge și așa, au să-l tundă data viitoare, după ce are să se mai liniștească. Cîrlionții cei negri ai lui Ermek rămăseseră netunși, numai că el era acum orfan de tată...

Și iarăși, pentru a cîta oară, Edighei încercase să priceapă, să-și explice de ce murise Abutalip Kuttîbaev fără să mai apuce rezolvarea cazului său. Și ajunsese din nou la singura concluzie posibilă: numai dorul fără leac de copii îi zdrobise inima. Numai despărțirea, a cărei povară o simt cu adevărat doar sufletele alese, numai gîndul amar că fiii lui – fără de care pentru el era de neconceput nu numai viața, ci chiar respirația, în lipsa căreia însuși firul vieții se frînge – au rămas acolo, departe, în voia soartei, într-o haltă oarecare din stepa pustie și stearpă – numai asta îl ucisese...

La același lucru se gîndise Edighei și pe banca aceea din părculețul de lîngă gară, așteptînd-o pe Zaripa. Se înțeleseseră să o aștepte acolo pînă avea ea să ridice scrisoarea de la șeful stației.

Era deja amiază, dar vremea rămăsese urîtă. Cerul jos, înnorat nu voia să se lumineze. La răstimpuri, bolta lăsa să cadă asupră-i cînd fulgi, cînd stropi, umezindu-i fața. Dinspre stepă sufla un vînt umed, cu mireasmă de zăpadă stătută, gata de-acum să se topească. Pe Edighei îl luase cu frig, nu se simțea deloc în largul lui. Îndeobște îi plăcea să se piardă în mulțime, în forfota și în vălmășeala din gară; nu călătorea cine știe ce departe, așa că n-avea nici o grijă. Și ce priveliște! Sărind din tren și pornind grăbiți pe peron, pasagerii aduceau în viață ceva ca dintr-un film: uite-l – a venit trenul, nu e – trenul a plecat.

Acum însă toate astea nu-l interesau. Privea cu uimire chipurile nesimțitoare, serbede, istovite, indiferente ale oamenilor ce păreau atît de străini unul de celălalt... Muzica monotonă pe care megafonul răgușit o revărsa asupra pieței din fața gării îl întrista și ea. Ce muzică mai era și asta? O ține una și bună cu aceeași melodie. Din cînd în cînd răsunau nedeslușit vocile solemne și bombastice ale crainicilor. Apoi, iar muzica aceea!

Trecuseră douăzeci de minute, dacă nu mai mult, de cînd Zaripa intrase în clădirea gării. Edighei începuse să se neliștească și, cu toate că se înțeleseseră să o aștepte pe banca asta – chiar pe banca asta unde odinioară stătuseră cu copiii și cu Abutalip mîncînd înghețată –, se hotărîse să meargă după ea, să vadă ce s-a-ntîmplat.

Și deodată o văzuse în ușă și fără voia lui se cutremurase. Chiar și în mulțimea aceea de oameni care intrau și ieșeau din gară, figura ei te izbea prin expresia de întu-necată înstrăinare. O paloare cadaverică i se așternuse pe chip; pășea ca în vis, fără să privească în lături, și totuși fără să se împiedice de nimeni și de nimic, de parcă în jurul ei ar fi fost pustiu, mergea ca prin deșert, ca oarbă, ținîndu-și drept capul îndurerat, cu buzele strînse. La apropierea ei, Edighei se ridicase. I se părea că venise spre el îndelung, iarăși ca într-un vis, atît de înfricoșătoare, de rupte dintr-o altă lume fuseseră apropierea ei lentă, ochii ei goi. Trecuse

o întreagă veşnicie, un timp de insuportabilă aşteptare, nesfârşită ca o beznă de nepătruns, pînă ajunsese în faţa lui, ţinînd în mînă plicul acela cu adresa scrisă, aşa cum spusese Kazangap, la maşină. Îl întrebasese, abia mişcîndu-şi buzele:

— Ştii?

El îşi plecase fruntea, încet.

Zaripa se lăsase să cadă pe bancă, îşi prinsese capul între palme şi, strîngîndu-l puternic, de parcă s-ar fi temut să nu-i plesnească sărind în ţandări, izbucnise în hohote amare de plîns, retrăgîndu-se pe de-a-ntregul în sine, în durerea şi nenorocirea ei. Plîngea ghemuită, cutremurîndu-se, o simţea cum pleacă, cum cade, cum se prăbuşeşte tot mai adînc în abisul ei lăuntric, în suferinţa ei nemărginită; el sedea alături şi era gata, întocmai ca atunci cînd îl ridicaseră pe Abutalip, să-i ia locul, să-şi asume fără preget orice chinuri — numai s-o poată apăra, abătînd lovitura ce cădea asupra-i. Îşi dădea seama însă că n-o poate nici alina, nici mîngîia pînă nu trecea primul val al durerii ce-o copleşise.

Stăteau alături pe bancă în piaţeta din faţa gării. Zaripa plîngea spasmodic şi într-o vreme zvîrlise cît colo plicul botit cu hîrtia lui nenorocită cu tot. Cui îi mai trebuia hîrtia aceea, dacă el nu mai era printre cei vii? Edighei ridicase însă plicul şi-l vîrîse în buzunar. Apoi îşi scosese batista şi îi descleştase Zaripei degetele cu forţa, ca s-o oblige să-şi steargă lacrimile. Dar fără folos.

Parcă anume pentru împrejurarea asta, asupra gării 'se revărsa o muzică funebră, nespus de tristă. Cerul de martie atîrna, cenuşiu şi umed, peste lume, iar vîntul răbufnea la răstimpuri. Trecătorii îi priveau chiorîş, gîndind, poate, în sinea lor: s-or fi luat la hartă, amărîtii. O fi ocărit-o rău bărbatu-său, de plînge atît de amarnic. Dar nu toţi gîndeau astfel.

— Plîngeţi, oameni buni... Plîngeţi, răsunase de undeva de aproape glasul cuiva, parcă împărtăşindu-le durerea. Am rămas fără tătucul nostru scump! Ce-o să se aleagă de noi?

Edighei îşi ridicase privirea şi văzuse trecînd o femeie în cîrje, învelită într-o manta veche. Un picior îi era retezat din sold. O cunoştea. Fusese pe front, acum lucra la casa de bilete a gării. Era şi ea plînsă şi, mergînd, striga întruna: „Plîngeţi! Plîngeţi! Ce-o să se aleagă de noi?“ Trecuse mai

departe plîngînd, mișcîndu-se, ca întotdeauna, cu greu, bocănînd cu cîrjele vîrîte sub umerii ridicați din această pricină nefiresc de sus, tîrșindu-și după fiecare două bocănituri singurul picior sănătos încălțat într-o veche cizmă soldătească, scîlciată și aceea.

Edighei pătrunse înțelesul spuselor ei abia mai tîrziu, cînd văzu lumea bulucindu-se deodată în fața intrării în gară. Toți priveau, cu capetele date pe spate, la cei cîtiva inși care, urcați pe o scară, atîrnaseră sus, deasupra ușii, un portret mare al lui Stalin în tunică militară; rama fusese învelită în pînză neagră.

Pricepuse atunci de ce și muzica de la megafon era atît de tristă. Altădată s-ar fi ridicat de pe bancă și s-ar fi apropiat de oameni ca să afle ce și cum s-a-ntîmplat cu acest om mare, fără de care nimeni nu-și putea imagina cum se va mai învîrți globul pămîntesc; acum însă îi ajungea nenorocirea lui. Nu scosese nici o vorbă. Și nici Zaripei nu-i ardea de asta...

Dar, orice s-ar fi-ntîmplat pe lume, trenurile circulau după orarul lor. Peste o jumătate de oră urma să sosească în stație expresul șaptesprezece. Nu oprea la niște halte precum Boranlî-Burannîi. Că de aceea era expres. Nimănui nu-i trecea prin minte că, de astă-dată, șaptesprezece avea să oprească la Boranlî-Burannîi. Așa hotărîse, dîrz și calm, în sinea lui Edighei. Îi spusese Zaripei:

— Pornim curînd spre casă, Zaripa. Mai avem jumătate de oră. Trebuie să chibzuiești bine ce faci: le spui copiilor despre moartea tatălui lor sau mai amîni. Nu vreau să-ți dau sfaturi: toată casa cade de-acum în grija ta. Le ești copiilor și mamă, și tată. Dar la asta o să te mai gîndești și pe drum. Dacă te hotărăști să nu le spui copiilor încă, trebuie să-ți vii în fire să nu verși lacrimi în fața lor. Ai să poți, te simți în stare? Și noi, ceilalți, trebuie să știm cum să ne purtăm cu ei. Înțelegi? Asta-i problema.

— Înțeleg, înțeleg foarte bine, răspunse printre lacrimi Zaripa. Pînă ajungem, am să-mi adun gîndurile și am să-ți spun ce cred că trebuie să facem. Lasă-mi puțin timp, îmi vin în fire numaidecît...

În tren, atmosfera era aceeași ca la sosire. Înghesuială, fum de tutun, așa călătoreau oamenii de la un cap la altul al întinsei lor țări.

Zaripa și Edighei nimeriseră într-un vagon cu compartimente. Aici era lume mai puțină și ei doi se instalaseră pe culoarul de trecere, lângă o fereastră, chiar la capătul vagonului, ca să nu stea în calea nimănui și să poată vorbi în liniște. Edighei ședea pe strapontină, Zaripa stătea alături, în picioare, privind pe geam, cu toate că Edighei îi oferise locul.

— Mă simt mai bine așa, spusese.

Suspînînd încă la răstimpuri, încercînd să-și înfrîngă durerea sau măcar să-și cumpănească povara ce-i căzuse pe umeri în așa fel, încît s-o facă mai ușor de îndurat, se chinuia să se concentreze, să chibzuiască ce avea de făcut fie și numai în primele zile și săptămîni ale noii sale vieți, aceea de văduvă. Dacă pînă atunci mai avusese măcar speranța că într-o zi toate acestea se vor destrăma ca un vis urît, că mai devreme sau mai tîrziu Abutalip se va întoarce — era cu neputință să nu se lămurească o asemenea neînțelegere — și vor fi din nou împreună cu toții, întreaga lor familie, iar restul ar fi venit de la sine, ar fi găsit ei calea, oricît de trudnică, de a supraviețui, de a rezista și de a-și educa băieții, acum și luminița acelei nădejdi se stinsese. Avea pentru ce să se frămînte Zaripa...

Se frămînta și Burannîi Edighei, căci soarta acestei familii nu-l putea lăsa indiferent. Așa a fost să fie. Dar el socotea că, în aceste împrejurări, mai mult ca oricînd, trebuia să fie liniștit și stăpîn pe el, pentru ca astfel să-i insuflă și Zaripei un dram de încredere. N-o zorise defel. Și bine făcuse. După ce plînsese, amarnic și îndelung, chiar ea deschisese discuția:

— Deocamdată n-am să le spun copiilor că nu mai au tată, spusese printre suspine, încercînd parcă să-și gonească plînsul undeva în adîncul sufletului. Acum nu pot. Mai cu seamă lui Ermek... Și sînt atît de legați de el, mă cuprinde groaza... Cum să leucid visul? Cu nădejdea asta trăiesc amîndoi... Așteaptă, îl așteaptă zi de zi, clipă de clipă... În cele din urmă o să trebuiască să plecăm de aici, să schimbăm locul... Numai să mai crească puțin. Mi-e teamă mai

ales pentru Ernek. Măcar nițel să mai crească... Atunci o să le spun, cu timpul, poate că or să ghicească și singuri... Dar nu acum, acum nu pot... Mai bine să mă perpelesc numai eu... O să le scriu fraților și surorilor lui, surorilor și fraților mei. De ce s-ar mai teme de noi acum? Poate or să-mi răspundă, or să ne-ajute să plecăm... Apoi om mai vedea... Acum tot ce pot face e să cresc copiii lui Abutalip, dacă el nu mai e...

Astfel vorbise Zaripa, iar Edighei o ascultase în tăcere, înțelegînd și primind în suflet tîlcul fiecărui cuvînt al ei. Știa, firește, că spusele ei sînt doar un slab ecou al vîrtejului ce-i răvășea gîndurile. În astfel de împrejurări nici nu-ți poți descărca inima pe de-a-ntregul... De aceea și el răspunsese, fără a încerca să treacă dincolo de acele granițe nescrise:

— Ai dreptate, Zaripa. Dacă nu ți-aș cunoaște copiii, poate aș fi stat în cumpănă. Dar nici eu n-aș avea curajul să le spun așa ceva. Trebuie să mai așteptăm puțin. Iar pînă primești răspuns de la rude, te poți bizui pe noi. O să ne ținem laolaltă, ca pîn-acum. Cît ai să fii pe linie, copiii or să stea împreună cu ai noștri. Știi doar, Ukubala îi iubește ca pe-ai ei. În rest, om trăi și-om mai vedea...

Atunci, în tren, Zaripa mai spusese, oftînd adînc:

— Ce straniu e alcătuită lumea asta! Toate se leagă într-un lanț înfricosat. Sfîrșit, început, dăinuire... Dacă n-ar fi copiii, să mă crezi, Edighei, mi-aș fi pus capăt zilelor. Aș fi fost în stare. La ce bun să fi trăit? Dar copiii mă silesc, mă obligă, mă opresc. În ei stă salvarea și dăinuirea. Amară, grea, cum e, viața dăinuie... Mă gîndesc de pe acum cu groază nu la clipa cînd vor afla adevărul — ea e de neocolit —, ci la ce va urma după aceea. O viață întreagă vor avea de suferit pentru ceea ce i s-a întîmplat tatălui lor. La școală, în orice loc de muncă, oriunde vor voi să se afirme prin ceva în ochii oamenilor, numele tatălui lor le va închide toate ușile... Și cînd mă gîndesc la asta, mă înțarcă presimțirea că din capul locului viața ne-a ridicat în cale un zid de netrecut. Abutalip și cu mine ocoleam subiectul ăsta. Ne cruțam unul pe altul. Aveam însă credința că, alături de el, fiii noștri vor crește oameni întregi. Credința asta ne dădea tăria să trecem peste toate vitregiile soartei... Acum nu mai știu... Nu voi fi în stare să-l înlocuiesc în inima

copiilor... El era el... Cu Abutalip am fi reușit. Voia parcă să se strămute, să se reîntrupeze în copiii lui. De-asta a și murit: l-au rupt de ei...

Edighei o asculta atent. Faptul că Zaripa îi încredința aceste gânduri lăuntrice, vorbindu-i cum vorbești numai omului cel mai apropiat, trezea în el dorința sinceră de a-i răspunde cu aceeași căldură, ocrotind-o, apărînd-o, iar recunoașterea neputinței de a o face atîta în sufletul lui o mînie surdă, mocnită.

Se apropiau de Boranlî-Burannîi. Prin față prinseră a defila locuri cunoscute — intraseră în sectorul unde Burannîi Edighei lucrase multe veri și ierni de-a rîndul...

— Pregătește-te, îi spusese Zaripei. Sosim. Așadar, ne-am înțeles: copiilor nici o vorbă. Așa rămîne. Ai grijă să nu te dai de gol. Acum șterge-ți lacrimile și stai lîngă ușă. Cum oprește trenul, coboară liniștită și așteaptă-mă. Am să vin curînd și o să mergem spre casă împreună.

— Edighei, ce vrei să faci?

— Nimic. Lasă asta în seama mea. La urma urmei, ai măcar dreptul să cobori dintr-un tren.

Ca întotdeauna, expresul șaptesprezece trecuse în goană prin haltă, dar micșorase totuși viteza la semafor. Era momentul pe care-l așteptase Edighei. La intrarea în halta Boranlî-Burannîi, trenul frînase brusc, oprind într-un torent de șuierături și scrîșnete. Toți sâriseră speriați de pe locuri. Trenul hăuia de strigăte și fluierături.

— Ce-a fost asta?

— Semnalul de alarmă?

— Cine?

— Unde?

— La compartimente.

Între timp, Edighei îi deschisese Zaripei ușa și ea coborîse. El așteptase pînă cînd năvăliseră pe platformă șeful de tren și conductorul.

— Stai! Cine-a tras semnalul de alarmă?

— Eu, răspunse Burannîi Edighei.

— Cine ești dumneata? Cu ce drept?

— Așa se cuvine.

— Cum adică, se cuvine?! Tribunalul te mănîncă!

— Nu-i nimic. Uitați actele mele. Scrieți în procesul-verbal, pe care o să-l trimiteți la tribunal sau unde l-oți trimite, că feroviarul Edighei Jangheldin, fost combatant, a tras semnalul de alarmă și a oprit trenul la halta Boranlî-Burannî în semn de doliu în ziua morții tovarășului Stalin.

— Cum? A murit Stalin?

— Da, s-a comunicat la radio. Mai ascultați și voi.

— A, asta-i cu totul altceva, spuseseră aceia buimăciți, fără a se mai osteni să-l rețină. Dacă-i așa, du-te.

Peste câteva minute, șaptesprezece își urma drumul.

Și, din nou, trenurile treceau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est.

Iar de o parte și de alta a căii ferate se așterneau aceleași pustietăți aride, marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe vremea aceea, cosmodromul Sarî-Ozeki-l nu exista decît, poate, în imaginația viitorilor demiurgi ai zborurilor cosmice.

Trenurile însă treceau la fel, dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Vara și toamna lui cincizeci și trei fuseseră cele mai chinuitoare anotimpuri din viața lui Burannî Edighei. Nici pînă atunci, nici după aceea, niciodată, nimic, nici uriașii nămeți de pe linie, nici arșița și seceta, nici nenumăratele nevoi și necazuri, nici chiar războiul – și doar ajunsese pînă la Königsberg, putea fi ucis, sau rănit, sau schilodit de o mie de ori – nimic nu-i adusese lui Edighei atîta suferință ca zilele acelea...

Afanasi Ivanovici Elizarov îi explicase odată lui Burannî Edighei de ce se produc alunecările de teren, aceste strămutări necrutătoare, care clintesc povîrnișuri întregi, ba uneori chiar munți, și-i surpă, dezgolind măruntăiele pămîntului. Și oamenii se înspăimîntă cînd își dau seama ce urgie lucra sub picioarele lor. Alunecările de teren sînt înfricoșătoare prin aceea că urgia crește pe nesimțite, apele subterane rod zi de zi baza rocilor, încît la un moment dat e de ajuns un mic cutremur, un trăsnet sau o ploaie torențială pentru ca muntele să prindă a luneca la vale încet,

dar neabătut. O surprare obișnuită se produce fără veste, dintr-o dată. Alunecarea de teren înaintează însă înfricoșător și nu există pe lume forță s-o poată stăvili...

Ceva asemănător se poate întâmpla și în sufletul omului, când rămîne singur, față-n față cu propria gândire potrivnică, de nebiruit, zbuciumîndu-se, torturîndu-se, dar neîndrăznind să-și împărtășească trăirile nici măcar celor apropiați, pentru că nimeni pe lume nu-l poate nici ajuta, nici înțelege. El știe asta și e înspăimîntat. Și nu există forță să poată stăvili urgia ce-l amenință.

Pentru prima oară Edighei simțise că înlăuntrul lui se petrece o asemenea schimbare – pricepînd limpede ce înseamnă ea – atunci când, la două luni după ce o însoțise pe Zaripa la Kumbel, se dusesese din nou la stație, cu treburi. Îi făgăduise Zaripei să treacă și pe la poștă, să vadă de nu veniseră cumva scrisori pentru ea, iar în caz că nu veniseră, să trimită trei telegrame la adresele pe care ea i le dăduse. Zaripa voia doar să știe dacă rudele îi primiseră sau nu scrisorile – așa scria și în telegrame: rog insistent comunicați dacă ați primit scrisorile, da sau ba, răspunsul nu e obligatoriu. Așadar, frații și surorile nu voiau. să aibă de-a face nici măcar prin poștă cu familia lui Abutalip.

Edighei pornise călare pe Burannîi Karanar încă de cu zori, ca să se poată întoarce pînă seara. Firește, când era singur și fără bagaje, orice mecanic de locomotivă l-ar fi luat bucuros, doar îi cunoștea pe mulți dintre ei, și într-o oră și jumătate ar fi fost la Kumbel. Dar Edighei nu mai voia să călătorească cu trenul din pricina copiilor lui Abutalip. Amîndoi, și cel mare, și mezinul, continuau să aștepte zi de zi lîngă calea ferată întoarcerea tatălui lor. În jocuri, în tot ce-și spuneau unul altuia, în ghicitori și desene, în toată existența lor simplă de copii așteptarea tatălui era cea care dădea sens vieții. Și, desigur, pe atunci toată nădejdea lor stătea în Burannîi Edighei, omul care, erau încredințați, știa tot și-i putea ajuta.

La rîndul lui, Edighei își dădea seama că fără el copiilor le-ar fi venit și mai greu la haltă, s-ar fi simțit și mai orfani, și de aceea, cum avea puțin timp liber, se străduia să le găsească o ocupație, să-i desprindă, încetul cu încetul, din mrejele acelei așteptări zadarnice. Amintindu-și promisiunea

pe care i-o făcuse lui Abutalip – să le povestească micuților despre mare – Edighei scormonea în memorie, dezgropînd mereu alte și alte întîmplări din copilărie și din tinerețea lui de pescar, tot felul de povești de la Aral. Încerca să le coboare la înțelegerea lor, și de fiecare dată era uimit de istețimea, sensibilitatea și memoria copiilor. Și acest lucru îi dădea o mare satisfacție: se chema că educația pe care le-o făcuse tatăl lor dădea roade. Cînd povestea, Edighei se adresa mai cu seamă mezinului, lui Ermek: dintre cei patru ascultători – copiii ambelor familii – Ermek îi era cel mai drag, cu toate că se străduia să nu-l trateze altfel decît pe ceilalți. Ermek era un ascultător pătimaș și, totodată, cel care deslușea în povestirile lui tîlcuri neașteptate. Micuțul lega orice întîmplare, orice întorsătură mai interesantă a acțiunii de tatăl său, care, pentru el, era prezent în toate și pretutindeni. Edighei le povestea, bunăoară:

— La noi, la Aral, sînt niște lacuri cu maluri pline de stuf. Iar stuful e plin de vînători, care stau ascunși acolo cu puștile încărcate. Primăvara sosesc la Aral rațe sălbatice. Iarna trăiesc pe lîngă alte mări, mai calde, dar de cum se topesc sloiurile, o pornesc spre Aral, zboară, săracele, zi și noapte, atît de dor le e de meleagurile noastre. Vin în stocuri mari și vor și ele să înoate nițel, să se scalde, să se bălăcească – și coboară în zbor tot mai jos, spre mal, dar cînd se apropie – poc-poc! – din trestii le întîmpină o grindină de foc. Trag vînătorii. Și rațele lovite cad cu tipăt în apă. Celelalte zboară speriate în largul mării, nu știu ce să facă, unde să se așeze și ele. Și se rotesc uite-așa, deasupra valurilor, plîngînd pe limba lor. Rațele sînt obișnuite să trăiască pe lîngă maluri, dar le e teamă să se mai apropie.

— Nene Edighei, dar n-ar putea o rătușcă să zboare așa, deodată, îndărăt, de unde a venit?

— De ce să zboare îndărăt?

— Cum de ce? Doar știi că tătica e marinar pe-un vapor mare. Chiar tu ne-ai spus, nene Edighei.

— Da, sigur, cum să nu, își amintea Edighei încurcat. Și ce să facă acolo?

— Păi, să zboare pînă la el și să-i spună de vînătorii

care le împuşcă din trestii. Să-i spună că nu mai au unde trăi.

— Bine te-ai gândit, nimic de zis.

— Şi tătica i-ar spune răuștei că vine și el curînd, că a lăsat aici, la haltă, doi băieți — pe Daul și pe Ermek — și pe nenea Edighei. Și cînd o să vină el, o să ne gătim toți de drum și-o să mergem la Aral, să-i gonim din trestii pe vînătorii răi. Ca să le fie iar bine ratelor pe Aral...Să înoate și să se dea peste cap, uite-așa...

Cînd nu-i mai venea în gînd nici o poveste, Burannîi Edighei le ghicea în pietricele. Avea mereu asupra-i patruzeci și una de pietricele cît boabele de mazăre. Acest străvechi obicei al ghicitului își avea obîrșia lui complicată, terminologia lui străveche. Cînd Edighei rînduia pietricelele pe covoraș, descîntîndu-le — să-i spună drept și cîstit dacă un om pe nume Abutalip mai trăiește, unde se află acum și dacă-l așteaptă drum fără zăbavă, să-i destăinuie ce-i în sufletul și-n inima lui — copiii amuteau, urmărind concentrați alcătuirea lor. Într-o zi, Edighei prinsese după colțul casei o foială suspectă. Tot dintr-acolo se auzeau niște șoapte. Trăsese cu coada ochiului. Erau copiii lui Abutalip. Ermek ghicea în pietre. Le rînduia cum știa el, dar mai înainte ducea fiecare pietricică la frunte și la buze, încredințînd-o:

— Și pe tine te iubesc. Și tu ești o pietricică deșteaptă și bună. Să nu greșești, să nu te-ncurci, să-mi răspunzi drept și cîstit, ca pietricelele lui nenea Edighei. Apoi începuse să-i deslusească fratelui mai mare tîlcul rînduiei pietricelelor, imitîndu-l în chip de-a dreptul izbitor pe Edighei. Vezi tu, Daul, altminteri nu stăm rău, nu stăm rău deloc. Uite, ăsta-i un drum. Drumul e cam înnegurat. S-a așternut peste el, așa, un fel de ceață. Nu-i nimic. Nenea Edighei zice că asta înseamnă sfadă la drum. Dar există drum fără bucluc? Tata e pe cale să o pornească spre casă. Vrea să urce-n șa, dar chinga a slăbit un pic. Uite, vezi? Chinga nu-i strînsă bine. Trebuie strînsă. Asta, Daul, înseamnă că ceva îl mai ține acolo pe tata. Trebuie să mai așteptăm un pic. Și acum, ia să vedem noi ce are în dreapta și ce are în stînga. Rîndurile-s întregi. Asta-i de bine. Dar pe fruntea lui, ce vād? E cam încruntat tătica. Să știi că-i tare neliniștit

din pricina noastră, Daul. În inimă – vezi pietricica asta? – în inimă – durere și dor; i s-a făcut tare dor de-acasă. Oare se-asterne la drum curînd? Curînd. Dar potcoava de la unul din picioarele din spate ale calului se clatină. Înseamnă că trebuie să-l potcovească. Iarăși avem de așteptat. Dar în traistă ce are? În traistă are cumpărături din tîrg! Bun. Dar așezarea stelelor o fi norocoasă? Ia să vedem... Steaua asta se cheamă Priporul de Aur. De la ea pornesc niște urme. Ce-i drept, nu-s încă tocmai limpezi. Dar, oricum, înseamnă că în curînd va trebui să-și desprizionească trapașul și să pornească la drum...

Edighei se retrăsese pe neobservate, tulburat, întristat și uimit. Și o mai rărise cu ghicitul în pietricele...

Dar copiii-s copii, pe ei îi poți ogoi mai ușor, e mai lesne să le aprinzi în inimi speranța, la nevoie iei asupra-ți chiar păcatul de a-i amăgi. Alt alean apăsa, ca o stîncă, sufletul lui Burannîi Edighei. În împrejurări ca acelea, în lanțul de întîmplări ce se strîngea în jurul lor, stîncă aceea crescuse și, întocmai ca în alunecările de teren, odată și-odată trebuia să pornească într-o prăvălire de nestăvilit, la vale...

Edighei suferea adînc pentru Zaripa. Cu toate că vorbeau numai despre lucruri obișnuite, legate de viața de zi cu zi, cu toate că, prin purtarea ei, Zaripa nu dădea prilej pentru alt fel de discuții, Edighei se gîndea fără încetare la dînsa. Nu era numai mila sau simpatia cu care toți ceilalți o priveau pe Zaripa, el nu doar suferea ca unul ce văzuse totul și știa ce prăpăd căzuse asupra-i; să fi fost numai atît, n-ar fi fost nimic. Dar Zaripa îi stăpînea sufletul, Edighei se gîndea la ea cu iubire, cu dorința tainică de a deveni omul pe care ea să se bizuie în tot și în toate. Ar fi fost nespus de fericit dacă ar fi aflat că ea vede în el, în Burannîi Edighei, omul care o iubește cel mai mult, omul de al cărui devotament fără margini putea fi sigură.

Era un chin să se poarte de parcă n-ar fi simțit pentru ea nimic deosebit, de parcă ar fi fost încredințat că între ei nu poate și nici nu trebuie să fie nimic!...

Aceste gînduri îl hăituiseră tot drumul spre Kumbel. Edighei se zbuciuma. Cîte nu-i trecuseră prin minte! Trăia o stare ciudată, îl lua cînd cu cald, cînd cu rece, se simțea ba

în preajma unei mari sărbători sufletești, ba pîndit de o boală grea și de neocolit. Pradă acestor simțăminte, i se părea uneori că e din nou pe mare. Pe mare omul se simte întotdeauna altfel decît pe uscat, chiar dacă-i pace împrejur și nu pare a-l amenința vreo primejdie. Oricît de liber te-ai simți, oricît de plăcută e uneori legănarea valurilor – măcar că ai de dus la bun sfîrșit fel de fel de treburi – oricîtă desfătare încerci văzînd cum se răsfrîng zorii și asfințitul în oglinda apei, odată tot trebuie să te întorci la mal. Nu poți naviga o veșnicie. Iar pe țărm te așteaptă o cu totul altă viață. Marea-i vremelnică, uscatul – statornic. Iar dacă ți-e frică să te întorci la mal, trebuie să-ți găsești o insulă pe care să te așezi, să te obișnuiești cu gîndul că acolo ți-e locul, că ea e casa ta pentru totdeauna. Edighei se și închipuia pe o asemenea insulă: ar fi luat-o pe Zaripa cu copiii ei și ar fi trăit acolo. I-ar fi învățat pe copii cu marea, iar el ar fi trăit pînă la sfîrșitul zilelor pe insula aceea, în mijlocul mării, fără să-i pese de toanele soartei, mulțumindu-se cu bucuriile simple. Numai să fi știut că o putea vedea oricînd și că era pentru ea omul cel mai apropiat, dorit, necesar.

Dar se rușinase brusc de asemenea dorințe, simțea cum îi urcă roșeața în obraji, cu toate că în jur, pe sute de kilometri, nu era tipenie de om. Se lăsase pradă visurilor ca un flăcăiandru, voia, vedeți dumneavoastră, insula lui, auzi neghiobie! Să-și facă astfel de visuri tocmai el, un om legat de mîini și de picioare prin întreaga lui viață, prin familie, copii, slujbă, cale ferată și, la urma urmei, chiar prin întinderile stepei de care se legase, fără să bage de seamă, cu trup și suflet... Și apoi, de el avea nevoie Zaripa, chiar dacă îi era greu? De ce-și închipuia el că ar trebui să-i fie drag Zaripei? În privința copiilor, n-avea nici un fel de îndoială, îi iubea ca pe lumina ochilor, și ei, la rîndul lor, țineau la el. Dar de ce l-ar fi dorit Zaripa? Și apoi, avea el dreptul să gîndească astfel, de vreme ce viața îl pusese de mult și temeinic la locul lui, acolo, în Sarî-Ozeki, unde, pesemne, îi era sortit să rămînă pînă la sfîrșitul zilelor?...

Burannîi Karanar mergea pe drumul bătut de atîtea ori și, cum știa cîtă cale mai avea, înainta fără imbolduri din partea stăpînului, în trap mărunt și iute, mai răgînd, mai gemînd la răstimpuri, dar străbătînd cu pasul lui sprinten

distanțele nemăsurate ale stepei. Coline și tăpșane primăvăratice, apoi lacul sărat, secăt de mult. Cocotat în șa, pe spinarea lui Karanar, Edighei suferea, muncit de propriile-i gânduri... Sfîșiat de simțăminte contradictorii, nu-și afla liniștea, sufletul lui nu-și găsea alinare pe întinderile nesfîrșite ale stepelor Sarî-Ozeki... De neîndurat...

Ajunsesese la Kumbel pradă aceluiași zbucium lăuntric. Ar fi vrut, firește, ca Zaripa să fi primit, în sfîrșit, răspuns la scrisorile trimise rudelor, dar la gîndul că aceste rube-denii ar putea veni să-i ia pe Kutîbaevi și să-i ducă undeva, pe meleagurile lor, sau pur și simplu să-i cheme acolo, Edighei simțea o strîngere de inimă. La poștă, la ghișeul post-restant, îi răspunseră însă din nou că nu aveau nici o scrisoare pentru Zaripa Kutîbaeva. Vestea îl bucurase nebănuit de mult, îl fulgerase chiar un gînd răutăcios, întru totul străin de firea lui: „Ce bine că n-are nici un răspuns“. Împlinise apoi cu plăcere dorința Zaripei – expediase cele trei telegrame. Pe seară se întorsese.

Curînd venise vara. Culorile stepei păleau sub bătaia soarelui, verdele ierbii dispăruse ca un vis blînd. Stepă cea galbenă redevenise galbenă. Văzduhul se încingea pe zi ce trece, se apropia, amenințătoare, arșița. De la rudele Kutîbaevilor nici un semn. Nu răspundeau nici la scrisori, nici la telegrame. Dar trenurile continuau să se perinde prin Boranlî-Burannîi și viața își urma cursul...

Zaripa nici nu mai aștepta vreun răspuns, pricepuse de-acum că nu se putea bizui pe ajutorul rudelor, că n-avea nici un rost să le mai împovăreze cu scrisori și cereri de ajutor. Ajungînd la această convingere, femeia căzuse într-o disperare mută: ce să facă, încotro s-o apuce?... Cum să le spună copiilor ce se întîmplase cu tatăl lor, de ce fir de pai să se agăte, cum să-și refacă viața pustiiță? Nu întrezărea nici un răspuns.

Edighei suferea, se poate spune, nu mai puțin ca Zaripa însăși. Toți localnicii sufereau alături de această familie, dar Edighei se știa implicat personal în tragedia Kutîbaevilor. Nu se putea separa de ei. Trăia, zi de zi, destinul acelor copii și al Zaripei. Trăia aceeași încordată așteptare – ce se va întîmpla oare cu ei? –, trăia aceeași disperare mută – ce era de făcut? – dar îl hărțuia neîncetat

și un alt gând, nespus de chinuitor: ce era de făcut cu el însuși, cum să-și găsească împăcarea, cum să înăbușe înlăuntrul său glasul ce-l chema spre ea? Și nici pentru sine nu găsea răspuns... Nu-și închipuisese vreodată că-i va fi dat să treacă în viață prin așa ceva...

Edighei își pusese de multe ori în gând să se mărturisească, să-i spună sincer și deschis Zaripei că o iubea și era gata să ia asupra-și toate vitregiile ce-i atineau calea, că nu-și mai putea închipui viața separat de ei; dar în ce fel să i-o spună? Cum? Și-apoi, avea să-l înțeleagă ea oare? Numai de așa ceva nu-i ardea atunci Zaripei. Rămăsese singură față-n față cu atâtea necazuri, iar el nu-și găsea nimic mai bun de făcut decât să-i împuie capul cu simțămintele lui! La ce bun? Sfîșiat de aceste gânduri, Edighei devenise posac și șovăitor, reușind numai cu mari eforturi să nu-și trădeze zbuciumul.

O dată îi scăpaseră, totuși, cîteva cuvinte. Se întorcea de pe linie după o revizie și o zărise de departe pe Zaripa, care ieșise cu gălețile în mîini după apă, la cisternă. Ceva îl împinsese spre ea și grăbise pasul. Nu pentru că i s-ar fi ivit atunci prilejul să se apropie de ea – ca să-i care, adică, vedrele acelea. O dată la două zile, uneori chiar în fiecare zi, muneau alături, pe linie, așa că puteau sta de vorbă cît poteau. Dar atunci, în clipa aceea, simțise o dorință de nebirit să-i vorbească, să i se destăinuie. Ba se gîndise în vreme ce înainta spre ea, cu hotărîrea disperării, că totul nu putea fi decât spre bine – chiar dacă Zaripa n-avea să-l înțeleagă și avea să-l respingă, oricum el avea să-și despovăreze sufletul, să-și regăsească liniștea... Ea nu-l văzuse și nu-l simțise apropiindu-se. Stătea cu spatele la el, deschisese robinetul cisternei. O găleată era plină, o pusese sub jet pe cea de-a doua, din care apa dădea deja pe de lături. Robinetul era deschis la refuz. Apa se revărsa bolborosind, formase în jur băltoace, dar ea parcă nu vedea nimic, stătea cu fruntea plecată, rezemîndu-se cu umărul de cisternă. Era în rochia de stambă în care vara trecută o prinsese ploaia aceea grozavă. Edighei îi privise zulfii ce-i zburdau ușor pe frunte și după urechi – cu ea semăna cîrlionțatul de Ernek –, și chipul tras, și gîtul subțiat, și umerii căzuți, și mîna atîrnînd pe lîngă sold. S-o fi vrăjit

zgomotul apei, amintindu-i de râurile de munte și de *arîk**-urile din Semirecie sau, adumbrită de gânduri amare, coborîse adînc în sine? Numai Dumnezeu știe. Dar o durere de neîndurat strînsese inima lui cînd o văzuse, totul în ea îi era nespus de drag, simțea dorința s-o alinte, s-o mîngîie, s-o apere de toate relele ce se năpusteau asupra-i. Era însă cu neputință. Închisese numai, tăcut, robinetul, stăvilind revărsarea apei. Ea îl privise fără mirare, dar cu ochi goi, de parcă el nu s-ar fi aflat alături, ci undeva, departe.

— Ce s-a-nîmplat? Ce-i cu tine? întrebasese el cu glas cald.

Ea nu-i răspunsese, zîmbise doar din colțul buzelor, ridicîndu-și sprîncenele tremurătoare deasupra ochilor ce se limpezeau și care spuneau parcă: nimic, ce să fie, de-ale mele...

— Ți-e rău cumva? întrebasese din nou Edighei.

— Mi-e rău, recunoscuse ea, ofînd din greu.

Edighei strînsese din umeri, descumpănit.

— De ce te perpelești așa? o dojenise el, cu toate că nu asta voia să-i spună. Pînă cînd? Chinul ăsta nu ajută la nimic. Ne vine greu și nouă (vrusese să spună — îmi vine greu și mie) cînd te vedem așa, și copiii suferă. Te rog, gîndește-te. Nu ești pe calea cea bună. Trebuie făcut ceva, spusese el, căutînd să aleagă acele cuvinte care i-ar fi putut da de-nțeleș că tocmai el, Edighei, suferea pentru ea și o iubea mai mult decît orice pe lume. Ce dacă nu-ți răspund la scrisori — naiba să-i ia, nu ne prăpădim noi din atîta. Noi toți (vrusese să spună: eu) sîntem alături de tine, aici ești între ai tăi. Numai să nu te lași doborîtă. Muncește și ține-te tare. Copiii or să crească și aici, cu noi (vrusese să spună — lîngă mine). Cu timpul, toate s-or rostui într-un fel. Cît despre mine, știi doar că nu trece zi să nu mă văd cu băieții. Și se opri, împejurarea nu-i îngăduia să-și deschidă și mai mult sufletul.

— Înțeleg tot ce-mi spui, Edighei, spusese Zaripa, și îți mulțumesc, firește. Știu că nu ne-ați lăsa la necaz. Numai că noi trebuie să plecăm de aici. Pentru ca băieții să uite totul: ce a fost, cum a fost. Abia apoi am să le pot spune

*Canal de irigație.

adevărul. Doar înțelege și tu că multă vreme nu mai rezistăm... Tocmai mă gîndeam ce-aș putea face...

— Ai dreptate! fusese nevoit să recunoască Edighei. Numai să nu te grăbești. Mai gîndește-te. Cum s-o pornești în lumea largă cu niște copii atît de cruzi după tine? Cît despre mine, mi-e frică numai să mă gîndesc cum aș putea trăi aici fără voi...

Și, într-adevăr, îi era nespus de frică pentru ei, pentru ea și pentru copii, și nu voia să vadă mai departe de ziua de mîine, cu toate că-și dăduse seama și el că lucrurile nu puteau continua așa. La cîteva zile după discuția aceea, se mai petrecuse o întîmplare care-l făcuse să-și piardă capul cu totul. Se căise și se zbuciumase multă vreme după aceea, nu-și putuse dezvinovăți purtarea.

Trecuseră multe luni de la neuitata călătorie la Kumbel, cînd, sperindu-se de frizer, Ermek nu se lăsase tuns. Băiatul rămăsese netuns — numai cîrlionți negri — și, măcar că fricosul și încăpățînatul de el era nespus de drăgălaș cu buclele acelea fluturîndu-i în vînt, parcă tot trebuia tuns. Uneori Edighei își înfunda obrazul în coama lui bogată, sărutîndu-l și umplîndu-și nările de mireasma căpșorului de copil. Dar părul îi ajunsese de-acum pînă la umeri și-l împiedica să se joace și să alerge. Copilului însăși necesitatea tunsului i se părea pesemne fără noimă, de neînțeles. Așa că nu se lăsa tuns de nimeni. Însă Kazangap, văzînd cum stau lucrurile, făcuse ce făcuse și-l înduplecase. E drept că-l băgase nițel în sperieți: berbecilor, zicea, nu le prea plac băieții cu părul lung și au să-l bușească întruna.

Zaripa povestise mai tîrziu cumin îl tunseseră pe Ermek. Kazangap fusese nevoit să recurgă la forță. Îl strînsese între genunchi și-l luase la jumulit cu mașina. Jale mare. Urletele lui Ernek umpleau halta. Cînd terminaseră, buna Bukei, ca să-l liniștească, scosese din buzunar o oglinjoară. Ia uite, zisese, ce mîndrețe de băiat mi te-ai făcut. Ermek se privise în oglindă și, nerecunoscîndu-se, începuse să urle cu îndoită putere. Zaripa îl scosese cu greu din curtea lui Kazangap, căci mititelul plîngea în neștire, și pe poteca spre casă se întîlniseră cu Edighei.

Tuns chilug, Ermek nici nu mai semăna cu el însuși. Gîtul lung și subțire îi rămăsese descoperit, ca și urechile, care păreau neobișnuit de mari. Cu fetișoara toată-n lacrimi, se smulsese din mîna maică-si și se năpustise spre Edighei:

— Nene Edighei, uite ce mi-au făcut!

Să-i fi spus cineva înainte lui Burannîi Edighei că o întîmplare ca asta l-ar putea răscoli într-atît, n-ar fi crezut pentru nimic în lume. Luase băiețelul în brațe și, strîngîndu-l la piept, îi trăise nenorocirea, neajutorarea, jalea și speranța, de parcă totul i s-ar fi întîmplat lui însuși; îl săruta întruna și, cu glas frînt de amărăciune și de înduioșare, rostea cuvinte al căror tîlc nu-l mai stăpînea:

— Taci, băiatul meu! Taci! Nu plînge. N-am să mai las pe nimeni să te năpăstuiască, o să-ți fiu ca un tată! Ca un tată o să te iubesc, numai să nu mai plîngi! Dar deodată dăduse cu ochii de Zaripa, care încremenise, schimbată la față, aproape de nerecunoscut, și-nțelese că trecuse un prag interzis, se fîstîcise, grăbise pasul, îndepărtîndu-se cu copilul în brațe. Bolborosea buimac aceleași cuvinte: Nu plînge! Chiar acum mă duc la Kazangap și-i arăt eu lui! Chiar acum! Las' că-i arăt eu lui ! I-arăt eu lui, las' pe mine! Chiar acum. Uite-acum!...

Cîteva zile după întîmplarea aceea, Edighei o ocolise pe Zaripa. De altfel și ea – băgase de seamă acest lucru – se ferea să-l întîlnească. Burannîi Edighei se căia să-și dăduse prosteste în petic, tulburînd o femeie nevinovată, care avea și fără asta destule griji și necazuri. Cum trebuie să se fi simțit ea atunci, cîtă durere adăugase el durerilor ei? Edighei nu-și putea ierta purtarea, nu-i putea găsi temeiul. Avea să-și amintească ani de-a rîndul, poate pînă la ultima suflare, clipa în care simțise cu toată ființa trupul acelui copil obijduit și fără apărare lipit de pieptul lui, în care sufletul tresărise de duioșie și durere, și felul în care îl privise Zaripa, uluită, cu ochi măriți, în care creștea un strigăt mut.

Pentru o vreme Edighei se retrăsese în sine. Toate simțămintele pe care era silit să și le ascundă și să și le înăbușe le revărsa asupra copiilor ei. Nu găsea alt mijloc de a se elibera. Se ocupa de ei de cîte ori avea timp, continua să le povestească, repetîndu-se adesea, dar amintindu-și și

lucruri pe care le credea uitate, despre mare. Era subiectul lor preferat. Le vorbea despre pescăruși, pești și păsări migratoare, despre insulele de la Aral, unde trăiau viețuitoare rare ce dispăruseră de prin alte părți. Și, povestind, își amintea tot mai des și cu tot mai multă claritate lucruri legate de propria lui viață pe acele meleaguri. Amintirea îi zăbovea mai cu seamă asupra unei întâmplări de nepovestit, o întâmplare care nu era pentru copii, o întâmplare despre care știau numai doi oameni, el și Ukubala, dar nici ei nu mai pomeneau de ea, pentru că era legată de primul lor născut, care murise. Dacă ar fi trăit, ar fi fost acum mult mai mare decât ceilalți copii din Boranlî; ar fi fost mai mare cu doi ani chiar decât Sabitjan, băiatul lui Kazangap. Dar se prăpădise. Or, fiecare copil e așteptat cu speranța că se va naște și va trăi mult, mult de tot, ani îndelungați: altminteri, ar mai aduce oamenii pe lume copii?...

Pe cînd era pescar, în tinerețe, puțin înainte să izbucnească războiul, el și Ukubala trăiseră o întâmplare uimitoare, din cele ce se petrec o dată într-o viață.

De cînd se căsătoriseră, Edighei își dorea să se întoarcă de pe mare acasă cît mai curînd. O iubea pe Ukubala. Știa că și ea îl așteaptă. Pe vremea aceea, nu era pentru el femeie mai dorită ca ea. Uneori i se părea că, de fapt, el există tocmai ca să se gîndească la ea fără-ncetare, să absoarbă, să adune în sine toată puterea mării și a soarelui și să i le dăruie apoi ei, femeii care îl aștepta, pentru că în acea dăruire își afla izvorîrea fericirea amîndurora, era sîmburele fericirii – restul nu făcea decât să le înmulțească, să le îmbogățească fericirea izvorîta din ceea ce îi dăruiau lui soarele și marea. Iar cînd Ukubala simțise că înlăuntrul ei se întîmplă ceva, că a rămas grea și va fi curînd mamă, la așteptarea necurmată a reîntîlnirii de după ieșirile în larg se adăugase așteptarea primului născut. Fusese un timp senin în viața lor.

Spre sfîrșitul toamnei, puțin înainte de sosirea iernii, pe chipul Ukubalei apăruseră pete cafenii, pe care o privire atentă le deslușea de îndată. Pîntecele i se rotunjise de-acum binișor. Odată Ukubala îl întrebese cum arată peștele *altîn mekre*. „De auzit, am auzit de el, dar de văzut, nu l-am

văzut niciodată“, spusese. Edighei îi explicase că *altîn mekre* e un pește mare, foarte rar, asemănător nisetului. Înnoată la mare adâncime și e nespus de frumos: albastrui, stropit cu puzderie de alte culori, iar capul, înotătoarele și creasta cartilaginoasă de pe spinare sînt strălucitoare, să juri că-s din aur curat. De aceea se și numește *altîn mekre*, adică peștele de aur.

Puțin după aceea Ukubala îi spusese că a visat un *altîn mekre*: se făcea că peștele înota în juru-i și ea încerca să-l prindă. Își dorea nespus să-l prindă, pentru ca apoi să-i dea drumul. Numai o clipă să-l țină în mîini, să-i simtă în palme trupul de aur. Își dorea atît de mult acest lucru, încît în somn înotase după el să-l prindă. Dar peștele nu se lăsase prins și, trezindu-se, Ukubala nu se putuse liniști multă vreme, o încerca un năduf curios, de parcă i-ar fi scăpat aieva norocul printre degete. Îi povestise visul acela rîzînd de ea însăși, dar Edihei știa că ea și cu ochii deschiși își dorea nespus să țină în mîini un pește de aur.

Da, Edihei știa și se gîndea mereu la acest lucru cînd deșerta năvoadele cu pești; și, cum se dovedi mai tîrziu, tălmăci fără greș acea dorință a ei, care se ivise în vis, dar dăinuia și aieva. Își dăduse seama că trebuie să prindă cu orice preț un *altîn mekre*, pentru că ceea ce simțea Ukubala era *talgak*-ul ei, pofta ei de femeie însărcinată. Multe femei simt în timpul sarcinii asemenea poftă – dorința de a mânca ceva fie acru, fie sărat, fie foarte iute, fie amar, ori de a gusta din carnea prăjită a cine știe cărei fiare sau păsări sălbatice. Edighei nu se mirase deci aflînd de pofta nevesti-si. Era normal ca o nevastă de pescar să-și dorească ceva legat într-un fel sau altul de meseria bărbatului ei. Dumnezeu îi trimisese dorința de a vedea aieva și de a simți în palme zbaterea aceluia pește de aur. Edighei știa din auzite că, dacă pofta femeii gravide nu-i împlinită, aceasta poate avea urmări nefaste asupra fătului aflat în pîntece.

Pofta Ukubalei era însă atît de neobișnuită, încît nici ea nu îndrăznea să-i dea glas, iar Edighei se ferise s-o descoasă, pentru că nu știa dacă va putea sau nu să pescuiască un pește atît de rar. Chitise s-o facă mai întîi, și abia apoi s-o întrebe dacă asta îi era dorința.

Pe Aral sezonul de pescuit se apropia de sfârșit – perioada de vîrf ținea din iulie pînă în noiembrie. Se făcea de-acum simțită suflarea iernii. Artelul se pregătea pentru activitatea din iarnă, cînd marea, pe toți cei o mie cinci sute de kilometri pătrați ai săi, se acoperea cu gheață vîrtoasă și trebuiau date copci uriașe prin care coborau năvoadele grele, trăgîndu-le apoi pe sub gheață, pe scripeți, de la o copcă la alta, cu ajutorul cămilelor – neosteniții cărăuși ai stepelor... Iarna vîntul devine vifor și peștele din năvoade n-apucă nicî măcar să se zvîrcolească după ce e scos din apă, înlemnește, încremenește numaidecît, acoperindu-se cu o carapace de gheață... Dar oricît pescuise Edighei cu artelul, vară și iarnă – pești din specii mai oropsite sau mai de preț – nu-și amintea să le fi căzut vreodată în mreje vreun *altîn mekre*. Era un pește rar și se prindea numai cu undița sau blincherul, și cînd se prindea, era un adevărat eveniment. Multă vreme după aceea se povestea cum pescarul cutare izbutise să prindă un pește de aur.

În ziua aceea ieșise în larg dis-de-dimineată, chipurile să pescuiască pentru casă, pînă nu se prindea gheața. În ajun, Ukubala încercase să-i schimbe gîndul:

— Avem acasă pește berechet. Ce rost are să mai ieși? Vezi ce frig s-a lăsat.

Dar Edighei o ținuse pe-a lui:

— Ce-i acasă e-acasă, spusese. Chiar tu ai spus că tușa Sagîn zace la pat. Trebuie să mănînce ciorbă fierbinte de pește proaspăt – mreană sau avat. E leacul cel mai bun. Cine să-i prindă ei pește, sărmana?

Sub acest pretext pornise în zori să caute peștele de aur. Chibzuse ce avea de făcut și orînduise din timp toate uneltele de pescuit. Erau așezate cu grijă la prora bărcii. Edighei îmbrăcase haine călduroase, peste care își pusese mantaua de ploaie cu glugă, și o pornise în larg.

Era o zi înnorată, cu vreme schimbătoare, între toamnă și iarnă. Vîslind oblic pe direcția valurilor, Edighei își îndreptase lotca spre larg, într-acolo unde bănuia că ar trebui să se afle locurile de mas ale mult rîvnitului pește. Totul ținea, firește, de noroc: nimic nu stă mai la voia împlinirii decît pescuitul cu undița pe mare. Pe uscat, omul și vînatul se află, oricum, în același mediu, vînatul poate

urmări fiara — apropiindu-se pe furiș, stînd la pîndă și căzînd în cele din urmă asupra-i. Pescarul n-are parte de asemenea înlesniri. După ce-și scufundă uneltele în valuri, nu are decît să aștepte pește, care, dacă apare, să și muște din momeală.

În sinea lui, Edighei spera nespuse să reușească, pentru că ieșise în larg nu fiindcă asta-i era meseria, cum făcea de obicei, ci pentru a împlini dorința sfîntă a nevastei lui, care stătea să nască.

Gîndul și credința asta îi însufleteau brațele cînd vîslea. Tînăr pe vremea aceea, Edighei era bine clădit și vînjos. Îndepărtîndu-se încet, dar neabătut, de apele tremurate ale tărmlui, își scosese lotca în larg, tăind crestele întortocheate, nestatornice ale valurilor. Pescarii de pe Aral numesc valurile astea *iirek tolkun*, adică valuri strîmbe. Valurile strîmbe sînt primii vestitori ai furtunii. Altminteri nu sînt primejdioase, te poți aventura fără teamă pînă departe, în larg.

Pe măsură ce se îndepărta, tărmlul, cu povîrnișul lui abrupt și fișia aceea pietroasă din locul unde se spargeau valurile, devenea tot mai nedeslușit, și curînd se transformase într-o linie fragilă, ce dispărea cu totul la răstîmpuri. Nori atîrnau nemișcați în tării, iar jos un vînt pătrunzător lingea fața încrețită a mării.

După vreo două ceasuri Edighei își oprise lotca, strînsese vîslele, aruncase ancora și începuse să-și desfășoare uneltele. Avea două mulinete, la care adaptase el însuși un dispozitiv care încetinea derularea firului. Fixase una dintre ele la pupa, lăsînd firul cu plumb să coboare pînă pe la vreo sută de metri adîncime, oprise numai vreo douăzeci de metri de rezervă. Pe cealaltă o instalase la prora. Apoi apucase iar vîslele, ca să mențină lotca în poziția trebuincioasă, înfruntînd curenții și vîntul. Și mai cu seamă pentru ca sforile să nu se încurce între ele.

Apoi se pusese pe așteptat. Avea presimțirea că prin aceste locuri putea sălășlui pește, acela rar. N-avea nici o dovadă, era pură intuiție. Credea totuși cu tărie că pește avea să apară. Negreșit, neapărat. Nu se putea întoarce acasă fără pește, acela. Nu pentru desfătare avea nevoie de el, ci dintr-o pricină cu mare greutate pe talgerul vieții.

După un timp, peștii își făcuseră simțită prezența. Dar nu și cel pe care-l aștepta Edighei. Primul fusese un avat. Încă înainte de a-l scoate, simțise că nu era peștele de aur. Nu putea să dea din prima undiță peste un *mekre*. Să fi fost așa, viața pe pământ ar fi devenit mult prea simplă și neinteresantă. Or, Edighei se împăcase cu gândul că viața însemna trudă și așteptare. Apoi se prinsese în cârlig o mreană cât toate zilele, unul din cei mai buni, dacă nu chiar cel mai bun pește din Aral. După ce-l ametise cu o lovitură, îl lepădase și pe acela pe fundul lotcii. Cei doi pești erau, oricum, mai mult decât de ajuns pentru ciorba mătușii bolnave. Și mai pescuise un tran – o plătică de Aral. Ce naiba va fi căutat pe fundul mării? Plătica se ține de regulă la suprafață. Da, singură și-o făcuse. Urmase o așteptare lungă, apăsătoare. „Nu se poate, tot îl înhaț eu pînă la urmă, se îmbărbăta Edighei. Drept că nu i-am spus, dar ea știe că am plecat după peștele de aur. Și-i musai să dau de el, pentru ca pruncul să nu sufere acolo, în pîntece. Căci, de fapt, copilul e cel care dorește ca maică-sa să vadă și să țină-n mîini un *mekre* de aur. De ce și-o fi dorind tocmai acest lucru – nimeni nu poate ști. Și maică-sa rîvnește la peștele acela, iar eu sînt tată și trebuie să fac astfel încît să-i împlinesc dorința.“

Valurile strîmbe se țineau de soții, răsuceau barca în fel și chip – că de acea-s *iirek tolkun*: sînt viclene, nestatornice. De atîta nemișcare pe Edighei începuse să-l pătrundă frigul. Privea neconținut, cu mare concentrare, mulinetele, să vadă dacă nu cumva se smucește vreuna, dacă nu începe să tragă. Nu, nici un semn, nici la pupa, nici la prora. Dar Edighei nu-și pierduse răbdarea. Știa, era adînc încredințat că peștele de aur avea să vină. Doar marea să mai rabde nițel, prea-și învolbura de la o vreme valurile strîmbe. Ce să fie asta? Nu, furtuna nu se putea porni așa curînd. Valurile de furtună, *alabașii* cei zgomotoși, cu creste înfiorate, aveau să se ridice abia spre seară sau la căderea nopții. Din clipa aceea, Aralul avea să devină înfricoșător, avea să se acopere, din mal în mal, cu spumă și atunci, într-adevăr, nimeni nu se va mai încumeta pe mare. Dar pînă la căderea serii mai era...

Rebegit de frig, aruncînd în jur priviri posomorîte, Edighei îşi aştepta peştele. „Unde-mi zăboveşti atîta, îi vorbea el în gînd, de ce te temi? Nu-ţi fie frică, am să te-azvîrl îndărăt. Ce spui? Că aşa ceva nu se-ntîmplă? Ba uite că se mai întîmplă. Eu nu te-aştept să te înfulec. Am acasă bucate cît poftesc şi peşte aşijderea. Şi acum pe fundul lotcii zac trei peşti cît toate zilele. Dacă de ostoirea foamei ar fi vorba, la ce bun te-aş mai aştepta pe tine, peşte de aur? Pricepe şi tu: o să am un fiu, întîiul meu născut. I te-ai arătat femeii mele în vis şi i-ai furat liniştea: ea nu mi-o spune, dar eu ştiu. Nu-ţi pot explica de ce li se întîmplă femeilor asemenea lucruri; oricum trebuie numaidecît să te vadă şi să te ţină-n palme; apoi, îţi dau cuvîntul meu că te slobod îndărăt în mare. Ce să-ţi fac dacă eşti un peşte atît de deosebit, de rar. Cap şi coadă de aur, înotătoare de aur, pe spinare dungă aurie. Pune-te şi tu în locul meu. Pe Ukubala o mistuie dorinţa să te vadă cu ocniile ei, să te atingă, să-ţi simtă zbaterea în palme, peşte de aur. Să nu crezi că dacă eşti peşte n-ai nimic a face cu noi. Vei fi fiind tu vietate a mării, dar ei îi e dor de tine ca de-un frate, ca pe un frate vrea să te vadă înainte de a naşte. Pentru ca pruncul din pîntecele ei să se astîmpere. Aşa că vino. N-am să-ţi fac nici un rău, peşte de aur. De-aş fi avut gînd rău, ai fi simţit. Am prins în undiţe – sînt două, alege-o pe care-ţi place – cîte o bucată mare de carne. Carne un pic rîncedă, s-o simţi de departe. Apropie-te şi nu te gîndi la nimic rău. Te-aş fi putut momi cu blincherul, dar nu era cinstit din parte-mi. Ai fi venit mai repede la blincher, dar m-am gîndit că poate ai să-l înghiţi, şi cum să mai fi trăit tu cu fierul acela în pîntece, chiar dacă ţi-aş fi dat drumul îndărăt în mare? Ar fi fost o mişelie din parte-mi. Aşa că îţi propun cinstit cîrligul. O să-şi răneşti niţel buzele şi-atît. Încolo, nu-ţi fă griji: am la mine un burduf mare. O să-l umplu cu apă şi o să stai şi tu puţin în burduf. O să ai tot timpul să înoţi după aceea cît îţi pofteste inima. Să ştii că fără tine eu de-aici nu plec. Şi timpul nu stă-n loc. Nu simţi cum se-nvolbură valurile, cum se-nteteşte vîntul, vrei ca întîiul meu copil să se nască orfan de tată? Gîndeşte-te şi tu şi ajută-mă...”

Peste întinderea rece și albastră a mării cădea înserarea. Lotca se apropia de mal, ba itindu-se peste crestele valurilor, ba dispărînd între ele. Înainta anevoie, luptînd cu valurile mării agitate, gata să dea în clocot, o mare ce-și aduna puterile pentru furtună. Stropi înghețați îl loveau pe Edighei drept în față, mîinile încleștate pe vîsle i se umflaseră de umezeală și de frig.

Ukubala bătea neliniștită țărml. Își aștepta bărbatul de multă vreme. Cînd alesese să se mărite cu un pescar, rudele ei, păstori de stepă, îi spusese: mai gîndește-te, măi fată, înainte de a-ți da cuvîntul: te-ncumeți la viață grea, cu marea te măriți, nu o dată ai să bați țărml cu chipul în lacrimi, rugînd marea să nu-ți ia bărbatul. Dar ea nu se lăsase de Edighei, spusese doar atît: soarta bărbatului va fi și soarta mea...

Așa se și întîmplase. Numai că de data asta el ieșise în larg nu cu artelul, ci singur, iar înserarea se lăsa repede și marea era tot mai învolburată.

Dar iată că dintre talazurile spumegînde răsăriseră la început vîslele, bătînd ca niște aripi, apoi și lotca. Înfășurată în broboadă, cu pîntecile ei rotofei, Ukubala coborîse la buza apei și așteptase acolo pînă ce Edighei acostase. Un val puternic lepădase deodată lotca pe limba de nisip. Edighei sărise numaidecît în apă și trăsese lotca pe mal, ca un bivol. Cînd, în cele din urmă, murat cum era din cap pînă-n picioare, își îndreptase spinarea, Ukubala se apropia-se și își petrecuse brațele, pe sub mantaua rece, întepenită, pe după grumazul lui.

— Mi s-au lungit urechile așteptîndu-te. Unde-ai stat atîta?

— M-a perpelit toată ziua; n-a vrut să vină decît pe seară.

— Să nu-mi spui să mi-ai adus peștele de aur...

— Ba da, l-am înduplecat. Uite, desfată-ți privirile.

Edighei ridicase de pe fundul lotcii burduful greu, îl dezlegase și deșertase apa pe țărml, laolaltă cu peștele de aur. Era un pește mare. Un pește puternic și frumos. Zvîcnise violent din coada lui de aur, arcuindu-se, zbatîndu-se și răvășind prundișul ud, apoi, căscîndu-și larg botul roz, se întorsese spre mare, încercînd să ajungă la stihia natală, la

valurile ce băteau ţărmul. Brusc, încremenise pentru o clipă, ostoidu-şi încordat zbaterea, încercînd parcă să se deprindă cu locul, cercetînd cu ochii lui rotunzi şi atît de curaţi lumea în care îl azvîrlise întîmplarea. Chiar şi lumina aceluiaşfîntit iernatic era neobişuit de puternică pentru el, îl ametise, şi peştele văzuse ochii strălucitori ai oamenilor aplecaţi asupra-i, buza frîntă a ţărmului şi cerul, şi departe, foarte departe, deasupra mării, printre norii rari din zare, lumina, de neîndurat pentru el, a soarelui ce se stingea. Începea să se sufoce. Zvîcnise iarăşi, brusc, se zvîrcolise, răsucindu-se pe prundiş cu îndoită putere, ca să ajungă la apă. Edighei îl ridicase, apucîndu-l de sub branhii.

— Întinde palmele şi ia-l, îi spusese Ukubalei.

Ukubala apucase peştele ca pe-un copil, cu ambele mîini, şi-l strînsese la piept.

— Cît e de mlădios, doamne! exclamase ea, simţind marea forţă lăuntrică ce-l arcuia. Dar e greu ca un buştean! Cum miroase a mare! Ce minunăţie! Ia-l, Edighei, sînt mulţumită, foarte mulţumită. Dorinţa mi s-a-implinit. Ia-l şi dă-i mai repede drumul în mare...

Edighei purtase peştele pe braţe spre mare. Intrase pînă la genunchi în apa ce-i venea în întîmpinare şi-l lăsase să alunece în valuri. Cînd peştele sfredelise apa, albastrul dens al văzduhului părusese a reflecta pentru o fracţiune de secundă tot aurul ce împodobeia peştele acela din creştet la coadă. Peştele acela care, spintecînd ca un fulger apa cu trupu-i năvalnic, coborîse în adîncuri...

O furtună năprasnică se dezlănţuise în noaptea aceea. Afară, sub povîrnişul abrupt, marea urla. Şi Edighei se încredinţase încă o dată că valurile acelea strîmbe nu se iscă ele de zănatice, sînt, într-adevăr, vestitoare de furtună.

În noaptea tîrzie, ascultînd, pe jumătate adormit, zbu-ciumul valurilor, Edighei se gîndea la peştele de aur. Ce-o fi făcînd el acum? În adînc marea nu-i atît de agitată. Şi de acolo, din adîncurile întunecate, peştele ascultă, pesemne, şi el clocotul valurilor. Edighei zîmbise fericit la acest gînd. Înainte de-a atîpi, pusese mîna pe pîntecele femeii şi simţise deodată loviturile slabe ale fătului. Dădea de ştire că există. Edighei zîmbise iarăşi fericit şi adormise în pace.

De unde să fi știut că nu va trece anul și peste lume se va prăvăli războiul, schimbându-i viața toată, îndepărtându-l pentru totdeauna de marea lui dragă, pe care avea s-o revadă doar în amintire...Mai cu seamă la ceas de restriște...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații desertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene...

În anul acela îngrozitor pentru Edighei – cincizeci și trei – și iarna căzuse mai devreme. O iarnă nemaivăzută în Sarî-Ozeki. Zăpezi mari și ger încă de la sfârșitul lui octombrie. Bine măcar că apucase să aducă din vreme cartofi de la Kumbel, pentru ai lui și pentru Zaripa. Se grăbise cât putuse. Ultima oară se dusesse la stație călare pe cămilă, se temea că în mărfaș, pe platforma deschisă, cartofii au să înghețe. Și la ce-s buni cartofii degerați... Așa că pornise la drum călare pe Burannîi Karanar, pe care îl procopsise cu doi saci uriași – singur nici n-ar fi putut să i-i încarce în spinare, îl ajutaseră oamenii, prinsese un sac într-o parte, altul în cealaltă, iar peste saci, ca să-i ocrotească de ger, o bucată mare de postav cu capetele îndoite înăuntru, să nu pătrundă vîntul; el se aciuisse sus de tot, între saci, și pornise liniștit spre Boranlî-Burannîi. Parc-ar fi călărit un elefant. Pînă nu demult, la haltă nimeni n-avusese idee ce-i aia să stai călare pe un elefant. Abia în toamna aceea se proiectase la stație primul film indian. Toată suflarea din Kumbel se îmbulzise, cu mic cu mare, să vadă acel film nemaivăzut despre o țară nemaivăzută. Afară de cîntecele și dansurile neconținute, îi mai uimiseră în filmul acela elefanții: niște oameni ieșeau la vînătoare de tigri, în junglă, călare pe elefanți. Edighei văzuse și el filmul. Se afla la Kumbel împreună cu șeful de haltă, la o ședință sindicală: ei doi alcătuiau delegația din Boranlî; la sfârșitul adunării rulse pentru ei, la clubul depoului, filmul cu pricina. Așa începuse discuția. Tocmai ieșeau de la film, vorbind

cîte toate, minunîndu-se de felul în care mergeau indienii călare pe elefanți. Și cineva spusese tare:

— Ce-oți fi văzut la elefanții ăia, nu știu; bunăoară, Burannîi Karanar al lui Edighei cu ce-i mai prejos? Ia încarcă-l bine, să vezi cum trage, întocmai ca un elefant.

— Asta așa-i! rîseseră cei din jur.

— Și-apoi, răsună altă voce, elefantul poate trăi numai în țările calde. Adu-mi-ți-l numai o iarnă la noi, în Sarî-Ozeki. Aici îi rămân copitele. Nici nu încape asemănare cu Burannîi Karanar.

— Ia ascultă, Edighei, de ce nu-ți înalți și tu o cușcă pe Karanar, cum fac ăi din India pe elefanții lor? Să călărești și tu ca nababii ăia!

Edighei rîsesese. Glumeau ei, prietenii, pe socoteala lui, dar îl ungeau la inimă vorbele acelea despre vestitul lui atan...

E drept că, din pricina aceluiași Karanar, avusese în iarna aceea de furcă, nu glumă, mult amar înghițise...

Dar asta se întîmplase abia după căderea gerului. În ziua aceea îl prinsese pe drum prima zăpadă. Mai ninsese și pînă atunci, dar cîte puțin și neaua se topise repede. De astă dată însă, se pornise de-a binelea, ningeă înainte, fără istov. Cerul coborîse peste stepă, beznă de nepătruns, vîntul învîrteja zăpada care cădea, deasă, grea, în fulgi albi, rotitori. Nu era frig, dar era umezeală și asta-ți dădea o senzație neplăcută. Și, ce era mai rău, din pricina acelei ninsori îndesate nu se mai deslușea nimic în jur. Ce era de făcut? În stepă n-ai unde te adăposti pînă trece vremea rea. Nu-i rămînea decît să se bizuie pe forța și pe simțul de orientare ale lui Burannîi Karanar. Numai el putea să-l ducă acasă. Edighei îi lăsase deplin frîu liber. Își ridicase gulerul, își înfundase căciula pe cap, trăgîndu-și gluga, și se așezase cît putea de comod în șa, străduindu-se să distingă cît de cît ceva în jur. Dar nu vedea decît perdeaua deasă a ninsorii... Karanar însă înainta prin iureșul acela în pas neslăbit, de parcă și-ar fi dat seama că stăpînul nu-i mai era stăpîn: amuțise cu totul acolo, printre bagaje, și nu-și mai făcea simțită prezența în nici un fel. Mare putere trebuie că avea Karanar ca să alerge cu atîta ușurință prin stepă, purtînd în spinare asemenea greutate și avînd a înfrunta o asemenea

vifornită! Respira viguros, fierbinte, purtîndu-și stăpînul în spinare, și ba răgea ca o fiară, îndelung, puternic, ba își cobora glasul într-un șuier prelung, înaintînd neobosit, fără oprire prin ninsoarea ce-i venea în întîmpinare...

Nu-i de mirare că lui Edighei drumul acela i se păruse din cale-afară de lung. „De-aș ajunge mai repede“, gîndea el, închipuindu-și cum avea să-și facă apariția între cei de-acasă care, desigur, vor fi fiind neliniștiți știindu-l călător pe o asemenea vreme. Ukubala e, negreșit, îngrijorată, dar n-o spune cu voce tare. Nu-i dintre acelea care-și îmbracă numaidecît gîndul în cuvinte. Mai știi, poate și Zaripa își face griji? Își face, sigur că-și face. Dar ea chiar că nu dă glas îngrijorării, se străduiește să-i iasă în cale cît mai rar și se ferește de orice discuție între patru ochi. Dar de ce l-o fi ocolind, ce se petrecuse, de fapt, atît de grav? Doar el, Edighei, nu dăduse prilej nimănui – nici cu vorba, nici cu fapta – să-și închipuie că între ei putea fi ceva. Rămăseseră ca înainte. Erau ca doi călători care, după ce au mers o vreme alături, s-ar fi oprit deodată, privind împrejur, să vadă dacă au apucat-o pe drumul cel bun... Și-ar fi pornit apoi mai departe. Asta era tot. Cît despre suferințele lui, el, Edighei, avea să-și poarte crucea... Asta era soarta ce i-a fost, pesemne, hărăzită. Așa i-o fi lui scris – să ardă-n două ruguri. N-avea nimeni a-și face griji din asemenea pricină, ce se întîmpla în sufletul lui chinuit îl privea pe el și numai pe el. Cui ce-i pasă de ce trăise el și de ce-l așteaptă de acum încolo? Nu-i prunc de țîță, o să se descurce el cumva, o să dezlege el pînă la urmă nodul ăsta ucigaș, care se strîngea tot mai mult, și asta din propria lui vină...

Erau gînduri înfiorate, chinuitoare, fără speranțe. Veni-se și iarna, dar el n-o putea uita pe Zaripa și nici nu putea renunța, fie și în gînd măcar, la Ukubala. Nenorocirea lui era că avea nevoie de amîndouă odată, iar ele, văzînd și știind pesemne asta, nu încercau să grăbească cursul lucrurilor, ca să-l oblige să se hotărască mai repede. Aparent, totul era ca înainte – relațiile dintre cele două femei erau normale, copiii creșteau laolaltă, ca într-o singură familie, se jucau mereu împreună – cînd într-o casă, cînd în cealaltă... Așa trecuse vara, așa trecuse și toamna.

Al nimănuî şi stingher, aşa se simţea Edighei pe drumul acela cotropit de ninsoare. Împrejur, totul era alb şi pustiu. Karanar îşi scutura întruna cocoloaşele de zăpadă ce i se adunau pe creştet, spărgînd la răstimpuri liniştea cu răgetele lui. Stăpînul, hotărît lucru, nu se simţea deloc stăpîn pe sine în această călătorie. Într-adevăr, Edighei nu se putea aduna deloc, nu izbutea nicicum să se liniştească, să ia o hotărîre limpede şi nestrămutată. Nici nu se putea destăinui Zaripei, nici nu putea renunţa la Ukubala. Prinseese atunci a se ocări cu vorbe grele, se făcuse porc, şi lepădătură, şi cîine. „Un animal, asta eşti, ca şi cămila de sub tine! Un netrebnic!“ îşi striga, suduind urît, biciuindu-se cu vorbele, înfricoşîndu-şi sufletul, în nădejdea că doar-doar avea să-şi vină în fire, strunindu-se, oprindu-se la timp... Dar nimic nu-l mai putea ajuta... În sufletul lui se întîmpla ceva aidoma alunecărilor de teren... Singura bucurie care-l mai aştepta la haltă erau copiii. Ei îl luau aşa cum era, plini de încredere, cu ei n-avea probleme. Să-i ajute, să le aducă ce le trebuie, să dreagă te miri ce prin casă, pentru ei era gata să facă orice, aşa cum făcea acum, cărîndu-le în cei doi saci uriaşi, petrecuţi peste spinarea lui Karanar, cartofii pentru iarnă... Le adusesese şi cărbuni pentru iarnă...

Gîndul la copii era refugiul, singura stare în care se simţea împăcat cu sine însuşi. Vedea cu ochii minţii cum avea să ajungă la Boranlî-Burannîi şi cum aveau să-i iasă, alergînd, în întîmpinare, şi cum nu va izbuti cu nici un chip, cu toată ninsoarea aceea, să-i gonească îndărăt în casă, şi cum au să topăie în juru-i: „A venit nenea Edighei! Pe Karanar! Ne-a adus cartofi!“ Şi se vedea pe sine cum avea să-i poruncească el cămillei, cu glas aspru, de stăpîn, să îngenuncheze în omăt şi cum avea să coboare din sa, cum avea să se scuture de zăpadă, izbutind în acelaşi timp să mîngîie creştetele copiilor, cum apoi avea să descarce din spinarea lui Karanar sacii cu cartofi, trăgînd cu coada ochiului să vadă de nu se arăta cumva şi Zaripa – dacă avea să fie acasă –, şi cum, dacă avea să se arate, n-au să-şi spună nimic deosebit, dar el avea s-o privească drept în ochi, mulţumindu-se cu atît, şi apoi avea să sufere iar, ca de o boală fără leac – ce să-i faci, asta era paharul lui amar –, şi cum copiii aveau să se vînzolească, încurcîndu-li-se printre

picioare, apropiindu-se de cămilă cu teamă din pricina răgetelor ei, și cum totuși, înfrîngîndu-și frica, se vor strădui să-l ajute, și cum el va simți asta ca pe o alinare pentru tot calvarul ce-l îndura.

Edighei se pregătea sufletește pentru apropiata întîlnire cu băieții lui Abutalip, se gîndea de pe acum ce avea să le mai povestească acelor ascultători atît de lacomi. Iarăși despre Aral? Cele mai îndrăgite de copii erau povestirile legate de mare, și le repetau apoi de nenumărate ori, replăsmuind întîmplările în așa fel, încît din ele să fie nelipsit tatăl lor, menținînd astfel, fără să-și dea seama, legătura cu el, cu amintirea lui... Numai că amintirile lui Edighei despre viața oamenilor mării secătuiseră: le povestise și le răs povestise tot ce știa. Mai puțin, firește, episodul cu peștele de aur. Cum să istorisească unor copii asemenea lucruri? Nimeni nu putea înțelege, afară de el însuși, tîlcul acelei întîmplări îndepărtate...

Astfel drumuise Edighei în ziua aceea ninsă. Gînduri, întrebări, zbulcium... Și zăpadă, potop de zăpadă...

Din ziua acea, în Sarî-Ozeki se înstăpîmise iarna, o iarnă timpurie și aspră dintru început.

De cum căzuseră gerurile, Burannîi Karanar căpiase iarăși, bolunzise iarăși, se răzvrătise iarăși atanul din el și de data asta nimeni și nimic nu mai putuse sta în calea dorinței lui de libertate. Însuși stăpînul lui fusese nevoit să dea îndărăt, nu se încumetase să întindă prea mult coarda...

A treia zi după ninsoarea aceea, un viscol rece scuturase stepa. Și peste Sarî-Ozeki se ridicase deodată un fel de pîclă înghețată și densă. Era un ger atît de crîncen, încît se auzea deslușit, pînă departe, chiar și scîrțîitul pașilor în zăpadă, orice zgomot, orice șoaptă stîrneau ecouri stridente. Trenurile se auzeau de la mulți kilometri. Și cînd, într-o bună zi, dis-de-dimineată, răzbătuse din ocolul de vite răgetul prelung al lui Burannîi Karanar, cînd îl auzise cum se frămînta pe loc, încercînd, cu scrîșnet, să zdruncine gardul din spatele casei, Edighei își dăduse seama ce năpastă căzuse iar pe capul lui. Se îmbrăcase în grabă, ieșise bîjbîind din casă, dăduse fuga în ocol și țipase, iar geru-i zdrelise gîtlejul:

— Ce ai? Iar vine sfârșitul lumii? Iar te-a apucat? Iar o să-mi mănânci sufletul? Ticălosule! Gura! Cam devreme îți dai în petic anul ăsta! O s-ajungi de râsul lumii!

Vorbe în vînt. Pradă patimii ce creștea în el, Karanar n-avea să-i dea lui socoteală. Își cerea dreptul lui, răgea, sforăia, scrîșnea amenințător din dinți, sfărîma împrejmuirea.

— Va să zică, așa, schimbase stăpînul mînia pe dojană. Ai adulmecat-o, ai? Simți un miros de cămilă tînără, netrebnicule, și-i musai să dai fuga la turmă. Of, of! Ce i-o fi venit lui Dumnezeu să vă alcătuiască așa anapoda, vă aduceți aminte doar o dată pe an de treaba asta, pe care altminteri ați putea-o face în fiecare zi, fără atîta zarvă și zaveră! Cui îi păsa de voi atunci? Dar așa? Sfârșitul lumii, nu alta!

Edighei îl ocăra pe Karanar așa, de formă, ca să nu se simtă din cale-afară de umilit, în realitate știa prea bine că era total neputincios și își răcea gura de pomană. Nu-i rămînea decît să deschidă ocolul. Nici n-apucase să întredeschidă roșteiu greu, de nuiele, înalt cît un stat de om și închis de obicei cu un lanț zdravăn, că Burannîi Karanar se năpustise afară, mai-mai să-l calce în picioare; țîșnise în stepă cu larmă și răget, zvîrlind din picioarele larg desfăcute și scuturîndu-și cocoășele negre, îndesate. Dispăruse într-o clipă, stîrnind în urmă-i nori de zăpadă spulberată.

— Ptiu! scui-pase în urma lui stăpînul, adăugînd cu năduf: Fugi, năroodule, fugi, nu cumva să-nțîrzii!

Trebuia să fie la lucru dis-de-dimineată, de aceea se împăcase atît de repede cu răzmerița lui Karanar. De-ar fi bănuț cum aveau să se sfîrșească toate astea, nu l-ar fi lăsat slobod pentru nimic în lume: n-avea decît să crape. Dar, în lipsa lui, cine dintre ai casei s-o scoată la capăt cu un atan turbat? Ducă-se în stepă. Edighei nădăjduia că Burannîi Karanar avea să zburde o vreme în voie, pînă și-o mai domoli clocotul sîngelui, și apoi avea să se întoarcă acasă.

Cînd colo, pe la amiază se trezise cu Kazangap, care-i spusese, zîmbind cu înțelegere:

— Mă tem, Edighei, c-ai încurcat-o. Tocmai vin de la pășune. Karanar al tău și-a luat de-a binelea lumea-n cap. Nu-i mai ajung cămilele de pe la noi.

— Ce vrei să spui? A fugit încotrova? Unde? Nu mă fierbe, vorbește serios.

— Nici nu glumesc. I s-a făcut de alte turme. A adulmecat el ceva, dihania. Am trecut pe la pășune, să văd ce mai e pe-acolo. Ies din vîlceaua cea mare, și numai ce văd o nălucă gonind prin stepă de se zguduia pămîntul. Karanar. Ochii ieșiți din orbite, rage cît îl țin puterile, botul plin de bale. Aburi din el ca din locomotivă. În urma lui – vîfor, nu alta. Credeam c-o să mă facă una cu pămîntul. A trecut ca săgeata la doi pași de mine, nici nu mai vede omul în calea lui. A luat-o spre Malakumdîceap. Acolo, sub coastă, pasc turme mai mari. A noastră nu-l mai interesează. Vrea prospătură. De, atan în plină putere.

Edighei se întunecase de-a binelea. Își dădea seama ce alergătură și ce bătaie de cap îl așteaptă.

— Ei lasă, liniștește-te, spusese Kazangap. S-or găsi ei prin părțile alea niscai atani să mi ți-l bumbăcească, și să vezi cum se-ntoarce cu coada-ntre picioare. Că unde să se ducă?

Încă de a doua zi, începuseră să sosească – întocmai ca pe vremuri comunicatele de pe front – vești despre isprăvile lui Burannîi Karanar. Situația nu era cîtuși de puțin liniștitoare. Cum oprea vreun tren la Boranlî-Burannîi, te trezeai cu mecanicul sau fochistul, sau conductorul povestind într-un suflet ce auzise despre fărădelegile și pogromurile lui Karanar prin turmele de cămile din Sarî-Ozeki. La halta Malakumdîceap, Karanar ar fi bătut doi atani pînă-și dăduseră duhul, după care gonise înaintea lui, în stepă, patru femele; stăpînii lor izbutiseră numai cu greu să i le smulgă. Oamenii trăgeau focuri de armă în aer. Altundeva, Karanar ar fi fugărit o cămilă cu stăpînu-n șa, făcîndu-l pe acela să descalece, înspăimîntat. Care stăpîn, prostul tîrgului, așteptase de vreo două ceasuri, în nădejdea că, după ce-o să-și facă pofta, atanul o să lase cămila în pace, cămilă care, între noi fie vorba, nu prea se înghesuia să scape de desfrînatul Karanar. Iar cînd bietul om se apropiase cu gînd să-și ia cămila și s-o ducă acasă, Karanar se repezise la el ca o fiară și-l alergase prin stepă, ba l-ar fi călcat în picioare dacă bietul om n-ar fi izbutit să se pitească într-un fel de văgăună, unde stătuse o vreme

ascuns, ca un șoarece, pe jumătate mort de frică. Abia târziu își venise în fire și, strecurându-se pe sub o coastă de deal, cât mai departe de locul unde bântuia Burannîi Karanar, dăduse fuga acasă, mulțumit că scăpase cu zile.

Telefonul fără fir din Sarî-Ozeki aducea și alte asemenea vești despre năprasnicele isprăvi ale lui Karanar, dar știrea cea mai înfricoșătoare sosise în scris, de la halta Ak-Moinak. Ca să vezi pînă unde ajunsese, smintitul, pînă dincolo de Kumbel! Tocmai de-acolo îi scria lui Edighei un oarecare Kospan. Iată cuprinsul acestui răvaș, demn de toată luarea-aminte:

„Salem, mult stimat Edighei-aga! Mă tem că, deși ești om de vază în Sarî-Ozeki, va trebui să afli niște lucruri neplăcute. Te credeam bărbat mai aprig. Cum de l-ai lăsat slobod pe tîlharul de Karanar? Să știi că la una ca asta nu ne așteptam. Ne-a băgat în sperieti pe toți. Ne-a schilodit atanii, ba ne-a furat și trei din cele mai bune cămile de prăsilă; și ia seama că nu a venit singur, a adus cu el și-o cămilă înșeuată care, se vede treaba, își lăsase stăpînu-n drum, altfel de ce-ar mai fi fost înșeuată? Așadar, ne-a ademenit cămilele de care-ți ziceam, le-a mînat în stepă și nu lasă pe nimeni să se apropie de ele – nici om, nici animal. Unde-o s-ajungem? Un atan de-al nostru, mai tinerel, și-a dat duhul, avea coastele rupte. Am vrut să-l sperii nițel pe bandit și-am slobozit cîteva gloante în aer, doar-doar om izbuti să ne luăm cămilele îndărăt. Ți-ai găsit! Nu se teme de nimic. Să te sfîșie, să te mănînce de viu, nu alta, dacă nu-l lași să-și facă mendrele. Nu mănîncă, nu bea, încalecă pe rînd cămilele alea cu o furie de se cutremură pămîntul. Ți se face și scîrbă cînd vezi atîta sălbăticie. Ba mai și rage de vuieste stepa toată. Sfîrșitul lumii! Ai zice că-i în stare s-o țină așa o sută de ani fără oprire. În viața mea n-am văzut asemenea fiară. În cătunul nostru toată suflarea e îngrozită. Femeile și copiii se tem să se înde-părteze de casă. Așa că vino de îndată să ți-l aduni pe Karanar. Eu atîta îți spun: dacă într-o zi, două nu vii să ne izbăvești de diavolul ăsta, apoi să nu-ți fie cu supărare, aga. Am o pușcă de mare calibru, cu gloante care pot doborî și-un urs. O să-i găuresc căpățîna aia, de față cu martori, și basta. Iar pielea o să ți-o trimit cu vreun marfar. N-o să țin

seama că-i Karanar vestitul. Și să știi că-s om de cuvînt. Gătește-te de drum și porcede încoace pînă nu-i prea tîrziu.

Al dumatle Kospan din Ak-Moinak.“

Ca să vezi. Răvașul era, nici vorbă, scris de-un om cam sucit, dar conținea un avertisment cît se poate de serios. Se sfătuisse cu Kazangap și hotărîseră că el, Edighei, trebuia să plece numaidecît la Ak-Moinak.

Ușor de zis, greu de făcut. Nici să răzbești pînă la Ak-Moinak nu era floare la ureche, necum să-l mai prinzi în stepă pe Karanar și să te-ntorci, pe asemenea ger; unde mai pui că în orice clipă se putea porni viscolul. Cel mai cuminte, gîndea Edighei, era să se îmbrace cît mai călduros, să se arunce în vreun marfar care mergea într-acolo, iar îndărăt să vină călare. Dar de unde să știi cît de adînc se înfundase Karanar în stepă cu haremul lui? Judecînd după tonul scrisorii, cei din Ak-Moinak erau atît de furioși, încît n-aveau să-i dea nici măcar o cămilă pe care să se-ntoarcă, și-avea să fie nevoit să alerge după Karanar pe jos prin cine știe ce coclauri înzăpezite.

A doua zi dimineata pornise la drum. Ukubala îi pregătise merinde. Se îmbrăcase călduros. Își pusese peste pantalonii vătuiți și peste pufoaică o șubă de oaie, în picioare avea cizme de pîslă, pe cap – o căciulă mare cu urechi, din blană de vulpe, croită astfel încît să acopere și capul și gîtul, ferindu-le de vînt din toate părțile, iar mîinile și le vîrîse în mănuși călduroase, cu un deget, din blană de oaie. Tocmai înșeua cămila cu care voia să meargă la Ak-Moinak, cînd se apropiaseră în fugă copiii lui Abutalip, amîndoi. Daul îi întinsese un fular de lînă, împletit în casă.

— Nene Edighei, a spus mama să-l iei, să nu răcești la gît, îi spusese copilul.

De bucurie, Edighei se zăpăcise într-un hal fără hal, se năpustise să-i îmbrățișeze, îi sărutase, cuvintele îl părăsiseră, sufletul îi sălta de bucurie, parc-ar fi fost și el un copil. Era primul semn de atenție din partea Zaripei.

— Spuneți-i mamei, le strigase copiilor la plecare, că dacă dă Atotputernicul, mă-ntorc curînd, poate chiar mîine.

N-o să zăbovesc o clipă în plus. Și-o să ne strângem cu toții să bem ceai.

Își dorea cu patimă să ajungă cât mai repede la nenorocitul ăla de cătun și să se-ntoarcă acasă ca vîntul, ca s-o vadă pe Zaripa, s-o privească în ochi pentru a se încredința că fularul acela, pe care îl împăturise cu grijă și-l ascunsese în buzunarul interior al hainei, n-a fost un semn întîmplător. Cînd pornise la drum, și mai tîrziu, cînd se îndepărtase de-acum binișor de casă, abia se stăpînise să nu se întoarcă – mai ducă-se pe pustii turbatul de Karanar, n-are decît să-l împuște Kospan ăla și să-i pună pielea-n băț, la urma urmei pînă cînd să tot ducă grija unei cămile apucate, las' să-și primească pedeapsa! După faptă și răsplată! Da, avusese o asemenea pornire. Apoi însă se rușinase. Pricepuse că s-ar face de rîs, că s-ar face de ocară în ochii oamenilor, ai Ukubalei, ai Zaripei... Și se potolise. Își dăduse seama că nu există decît o cale: să ajungă mai curînd, ca să se-ntoarcă mai curînd.

Gonise de aceea ca un nebun. Era destul de frig și mai bătea neostoit și un vînt aspru. Chipul i se umpluse de chiciură, ca și blana de vulpe a căciulii: ai fi zis că-i un glob de puf. Respirația cămilei îngheța și ea în vălătuci albi, închipuind o trenă de-a lungul gîtului pînă la greabăn. Iarna luase stepa în stăpînire. Zări de ceață. În apropiere, vîzduhul părea limpede, dar depărtările se pierdeau în pîcle alburii. O pîclă care se deplasa o dată cu drumetul, retrăgîndu-se pe măsură ce el înainta. Nemiloase erau iernile în Sarî-Ozeki și pustii, albe, încremenite și linse de vînt.

Cămila, încă tînără dar iute de picior, era răbdătoare sub șa și luase în piept voinicește depărtările. Alerga vioi, răscolind zăpada înghețată. Dar Edighei era nemulțumit: nu tu ritm, nu tu viteză. Ehei, să fi fost Karanar... Alt suflu, alt pas. Nici nu încăpea asemuire. Nu degeaba spuneau bătrînii:

Prin ce întrece-un bidiviu pe altul?

Prin pasul lui mai sprinten doar, vezi bine.

Dar un viteaz, prin ce întrece-un altul?

Prin mintea lui mai sprintenă, vezi bine.

Avea de străbătut drum lung, în deplină singurătate. Și l-ar fi vlăguit oboseala dacă n-ar fi fost fularul dăruit de Zaripa. Simțea neconținut prezența acestui, ai fi zis, lucrător fără însemnătate. Trecuse atîta amar de ani peste el, dar niciodată nu și-ar fi închipuit că un biet flecusteț de lînă îi poate încălzi într-atît inima dacă e dăruit de femeia iubită. Fularul acela îi fusese alinare la drum. Din cînd în cînd, vîra mîna în sîn, dezmierdîndu-l, și zîmbea fericit. Într-o vreme căzuse însă pe gînduri. Ce era de făcut, cum să trăiască de-acum încolo? Un zid de netrecut părea să-l împresoare. Ce era de făcut? Omul, cît trăiește, trebuie să aibă o țintă și să știe calea spre această țintă. Edighei nu mai avea nici țel, nu mai cunoștea nici un drum...

Și privirile i se încetșosaseră de tristețe, aidoma depărtărilor stepei, năpădite de pîcle reci. Nu afla nici o ieșire. Își tortura sufletul, zbătîndu-se în ghearele deznădejzii, pentru ca apoi să se lase iar pradă visurilor lui zadarnice...

Uneori îl cuprindea o adevărată spaimă în tăcerea și singurătatea aceea. De ce avea tocmai el parte de asemenea soartă? De ce nimerise în Sarî-Ozeki? De ce poposisese la Boranlî-Burannîi familia aceea nefericită, trimisă parcă dinadins de destin? Să nu fi fost toate astea, poate că suferința l-ar fi ocolit și-ar fi trăit în liniște și pace. Pe cînd așa, sufletul i-o luase razna, năzuind spre ceva cu neputință de atins... Ba mai picase pe capul lui și necazul ăsta cu Karanar – altă povară, altă pedeapsă a lui Dumnezeu; n-avea noroc, și pace. Chiar așa: n-avea pic de noroc în viață...

Ajunsesese la Ak-Moinak abia spre seară. Cămila ostenește. Drumul era lung, și în stepă iarna vremuiește.

Ak-Moinak era o haltă aidoma celei din Boranlî-Burannîi, numai că aici oamenii scoteau apă din propriile lor fîntîni. Încolo, nu era o mare deosebire. Cătun de stepă.

De cum intrase în Ak-Moinak, Edighei oprise, în cap de ulicioară, un băiat și-l întrebasese unde l-ar putea găsi pe Kospan. Băiatul îi spusese că la ora aceea Kospan era la lucru, era de serviciu la haltă. Așa că Burannîi Edighei o luase direct într-acolo. Se apropiase de canton și tocmai voia să iutească pasul, cînd în cerdac își făcuse apariția un bărbat de statură mijlocie, dezghețat, cu chipul luminat de

un zîmbet hîtru, purtînd o scurtă îmblănită, mult prea mare pentru măsura lui, pîslari în picioare, iar pe cap o căciulă cu urechi, veche, pusă cîș.

— A-a-a, Edighei-aga! Scumpul nostru Boranlî-aga, exclamase el, recunoscîndu-l numaidecît pe Edighei. Ai venit, așadar, urmase el, coborînd treptele cerdacului, nu te-am așteptat în van... Că ne tot gîndeam: vine, nu vine...

— Parcă puteam să nu vin, zîmbise Edighei, cînd mi-ați trimis un răvaș atît de crunt.

— Păi cum! Dar răvașul e floare la ureche, Edighei-aga. O fiuică acolo. Chestia e că trebuie să ne scapi cît poți mai repede de Karanar al dumatăle, că trăim ca la blocadă. Pas' de-ți mai caută drum prin stepă! Te zărește de departe și țîșnește spre tine ca turbat, să te schilodească și mai multe nu! Mare bandit! Mare pacoste să fii stăpînul unui asemenea atan. Tăcuse apoi o vreme, privindu-l ușor amuzat pe Edighei, care nu coborîse din șa, după care adăugase: Aș vrea să văd cum o să te descurci cu el: văd c-ai venit cu mîinile goale...

— De ce cu mîinile goale? Uite arma mea. Edighei scosese din cobur un bici împletit ca o nagaică.

— Cu harapnicul ăla vrei să-i vii de hac?

— Doar n-o să pun tunurile pe biată cămilă?

— Noi nu ne-ncumetăm să-l înfruntăm nici'cu arma. Știu eu, poate te-o recunoaște de stăpîn, și-atunci, de... Dar tare mă-ndoiesc; are niște ochi tulburi...

— Vedem noi, spusese Edighei. Hai, să nu mai pierdem vremea. Bag seamă, dumneata ești chiar Kospan. Dacă-i așa, vino și arată-mi cam pe unde hălăduiește; restul lasă-l în seama mea.

— Nu-i tocmai aproape, spusese Kospan cercetînd zarea și privindu-și apoi ceasul. Uite ce-i, Edighei-aga, acum e prea tîrziu. Pînă ajungem acolo, se lasă seara. Unde să alergi în puterea nopții? Așa nu merge. Și-apoi, cu greu prinde omul un musafir ca tine. Fii oaspetele nostru. Iar mîine în zori faci cum ți-i voia.

La o asemenea întorsătură Edighei nu se-așteptase. Își făcuse socoteala ca, dacă pune mîna pe Karanar, să ajungă chiar în noaptea aceea la Kumbel, să înnopteze acolo, la niște cunoscuți, iar în zori să ia cît mai devreme calea spre

casă. Văzînd că Edighei stă la îndoială, Kospan protestase categoric:

— A, nu, Edighei-aga. Nu pleci nicăieri. Cît despre răvaș, să mă ierti. N-am avut încotro: pur și simplu nu mai era de trăit. Dar de plecat, nu te las să pleci. Dacă, ferească sfîntul, ți se întîmplă ceva în pustiul ăsta, la vreme de noapte? N-aș vrea să ajung de batjocura stepei. Înnoptează la noi, iar mîine -- om vedea. Căsuța mea e colo, la marginea cătunului. Într-un ceas și jumătate vin și eu. Pînă atunci, simte-te ca acasă. Cămila bag-o în ocol. Găsim noi cu ce s-o hrănim. Apă, iarăși, avem din belșug.

Întinericul se lăsase curînd. Kospan și cei din familia lui se dovediseră a fi oameni minunați. Bătrîna mamă a lui Kospan, nevastă-sa, băiatul lor, de vreo cinci anișori (aveau și o fată, mai mare, eră la internatul din Kumbel), ca să nu mai vorbim de însuși Kospan, păreau a nu avea alt gînd decît să-și mulțumească oaspetele. În casa bine încălzită domnea o mare însuflețire. La bucătărie se prăjea carne din proviziile pentru iarnă. Pînă una-alta, se bea ceai. Lui Burannîi Edighei bătrîna îi umpluse cana cu mîna ei, întrebîndu-l mereu de familie, de copii, de ale vieții, de zi cu zi, de vreme, de locurile lui natale și povestindu-i, la rîndul ei, cînd și cum nimeriseră ei la halta Ak-Moinak. Edighei îi răspundea bucuros, lăuda untul galben, încins, în care întingea bucăți de lipie proaspătă, înghițindu-le apoi cu mare desfătare. În stepele Sarî-Ozeki, untul din lapte de vacă e o raritate. Nu-i rău nici untul din lapte de oaie, sau de capră, sau de cămilă, dar cel din lapte de vacă e, orice s-ar spune, mult mai gustos. Kospan primise unt din lapte de vacă de la niște neamuri din Ural. Înfulecînd cu poftă bucățelele de lipie cu unt, Edighei spusese că parcă simțea mireasma ierburilor păscute de vite prin lunci, iar asta o unsese la inimă pe bătrînă, care prinsese să-i povestească despre meleagurile ei natale, despre ținuturile de pe lîngă Ural, despre ierburile ce creșteau pe acolo, despre pădurile și apele celui colț de lume...

Între timp, își făcuse apariția și șeful haltei, Erlepes, invitat de Kospan cu ocazia sosirii lui Burannîi Edighei. Între bărbați se legase de îndată o discuție despre slujbă, despre starea transporturilor, despre nămeții ce troieneau

calea ferată. Edighei îl ştia de multă vreme pe Erlepes, unul dintre cei mai bătrâni feroviar din Sarî-Ozeki; acum însă îl cunoscuse şi mai bine. Erlepes era mai vîrstnic decît Edighei. Era şef de haltă la Ak-Moinak încă de la sfîrşitul războiului, şi se simţea numaidecît că toţi oamenii locului au mare respect pentru el.

Se lăsase noaptea. Şi aici, ca şi la Boranlî-Burannî, trenurile treceau în huiet mare, de zăngănea sticlăria, iar vîntul şuiera prin canaturile ferestrelor. Deşi aşezat lîngă aceeaşi cale ferată ce străbătea stepa, locul acela era altfel, şi oamenii locului erau altfel. Şi apoi, aici era oaspete; cu toate că venise după zvînturatul acela de Karanar, oamenii îl primeau cu inima deschisă.

După sosirea lui Erlepes, Edighei se simţise şi mai în largul lui. Erlepes era mare cunoscător al vieţii cazahilor din cele mai vechi timpuri. Nu e de mirare, aşadar, că discuţia lunecase curînd spre vremurile de demult, spre eroii şi legendele din bătrîni. Tare bine se simţise Edighei în seara aceea, în mijlocul noilor lui prieteni din Ak-Moinak. Îl desfătaseră plăcutele taclale şi ospitalitatea gazdelor, dar nu în mai mică măsură mîncarea bună şi băutura. Gazdele îl serviră cu votcă. Ostenit de drum şi ger, Edighei dăduse de duşcă jumătate de pahar, gustase apoi murăturile şi slănina gustoasă din cocoaşă de cămilă tînără, puse pe măsuta joasă, rotundă, şi deodată îşi simţise trupul cuprins de-o desfătare ce parcă-i înmuiase şi-i îmbunase şi sufletul. Uşor ametit, Burannî Edighei se însufletise, un zîmbet cald îi lumina chipul. Erlepes îşi îngăduise şi el să bea în cinstea oaspetelui şi, însufletit la rîndul lui, îl rugase pe Kospan:

— Fă bine, Kospane, şi adă-ne *dombra**.

— Aşa mai zic şi eu, încuviinţase Edighei. De mic copil îi pizmuiesc pe cei ce ştiu cînta din dombră.

— Nu-ţi făgăduiesc cine ştie ce, Edike, dar cîte ceva o să-mi amintesc eu în cinstea ta, spusese Erlepes, scoţîndu-şi tunică şi suflecîndu-şi mînele cămăşii.

Erlepes era, spre deosebire de însufletitul şi guralivul Kospan, mai reţinut. Chipul lui cu trăsături aspre, trupul

* Instrument popular cazah cu două strune şi corpul de formă triunghiulară sau semiovală.

masiv răspîndeau siguranță. Luase în mâini dombra și se concentrase, ai fi zis că se retrage pentru o vreme în sine, îndepărtîndu-se de lume, de grijile zilnice. Așa se întîmplă cînd omul se pregătește să-și dezvăluie tainele sufletului. În vreme ce-și acorda dombra, Erlepes îl învăluisese pe Edighei într-o privire lungă, profundă, și în ochii lui negri și mari, ușor bulbucați, se iviseră, ca răsfrînte de apele mării, scînteieri ca de fosfor. Iar cînd degetele lungi loviseră strunele și prinseseră a-i alerga pe gîtul lung al dombrei, izvodind dintr-o mișcare ciorchine de sunete și făcînd parcă, totodată, instrumentul să lege rod pentru alți ciorchini, pe care apoi, dezvoltînd tema melodiei, să-i culeagă generos de pe strune, Burannîi Edighei înțelesese că sufletul lui avea să plătească scump muzica aceea. În primele momente ale vizitei, gîndurile-i fuseseră vremelnice abătute de pe făgașul lor, Edighei uitase de sine, dar sunetele dombrei îl întorseseră iarăși cu fața spre propriul suflet, răscolindu-i din nou amărăciunea și durerea. De ce, oare? Se pare că încă din vechime oamenii ce alcătuiseră acele cîntări știau ce se va petrece în sufletul lui Burannîi Edighei, patimile ce-i erau hărăzite. Altminteri cum putuseră ei ști ce anume va simți el cînd avea să-și audă propriul suflet în cîntările lui Erlepes? Da, se cutremura, se înălța în zenit sau plîngea sufletul lui, de parcă dintr-o dată s-ar fi deschis dinainte-i toate porțile lumii — ale bucuriei și ale tristetii, ale șovăielii, ale dorințelor și îndoielilor tulburi...

Erlepes cînta, într-adevăr, dumnezeiește. Trăirile celor vechi reînviau pe strunele dombrei, eliberînd, ca vreascurile uscate în focul de tabără, flacăra ce-o purtau înlăuntrul lor. Dezmierdînd pe furiș fularul ascuns în buzunarul hainei, Edighei se gîndea că există pe lume o femeie pe care o iubește, că amintirea chipului ei îi aducea și desfătare și chin, că-i va fi cu neputință să trăiască fără ea, că o va iubi de-a pururi, orice s-ar întîmpla, cu o iubire fără margini și profundă, de neîndurat. Asemenea gînduri îi stîrnea, cînd stingîndu-se, cînd răbufnind, melodia izvodită de dombra lui Erlepes. Motivele se perindau, melodiile treceau pe nesimțite una într-alta și sufletul lui Edighei plutea ca o lotcă pe valuri. Se vedea iarăși, cu ochii minții, pe Aral, își amintea de curenții nevăzuți ce străbăteau apele de-a lungul țăr-

mului, curenți a căror direcție o puteai ghici numai după sensul în care pluteau, aidoma pletelor lungi și dese ale unei femei, algele. Ukubala avusese cîndva asemenea plete, lungi pînă mai jos de genunchi. Cînd se scălda, îi pluteau, grele, alături, întocmai ca algele acelea, în sensul curentului. Rîdea fericită Ukubala, era frumoasă și oacheșă.

Burannîi Edighei se înseninase, eră adînc mișcat de sunetele dombrei. Numai pentru asta, și tot merita să bată, în plină iarnă, stepa cale de-o zi. „Ca să vezi ce noroc pe mine s-ajungă Karanar tocmai pe-aici, își zicea. Și-a luat lumea-n cap și m-a tîrît în urmă-i și pe mine, m-a silit pur și simplu să vin. Prea bine! Măcar o dată în viață să-mi desfăt și eu sufletul cu cîntec de dombră. Bravo, Erlepes! Nici nu știam ce mare meșter ești!“...

Ascultîndu-i cîntările, Edighei se lăsase în voia gîndurilor, încerca să-și privească viața din afară. să se ridice deasupra ei, aidoma eretelui ce țîșnește, tipind, sus, sus, deasupra stepei și plutește apoi cu aripile destînse, purtat de curenții de aer în singurătatea deplină a stepei. Nemărginirea stepelor căzute sub stăpînirea iernii i se înfățișă privirilor. Și undeva, în nemărginirea aceea, la un cot obscur al căii ferate, cîteva căsuțe strînse ciopor, cîteva ferestre luminate – halta Boranlî-Burannîi. Într-una din căsuțele acelea – Ukubala cu fetițele. Fetițele dormeau, desigur, la ora aceea. Dar Ukubala poate că nu dormea. Poate era muncită de gînduri, poate că inima îi șoptise ceva. Într-o altă căsuță – Zaripa cu băieții ei. Zaripa sigur nu dormea. Atîtea necazuri pe capul ei... Și cine știe cîte o mai așteaptă: băieții nu știau încă ce i se întîmplase tatălui lor. Și ea nu va avea încotro, odată și-odată tot va trebui să le spună adevărul...

Își imagina cum treceau cu zgomot mare trenurile, sfîșiind noaptea cu farurile locomotivelor și împrăștiind în jur pulbere de zăpadă, vedea bezna deasă și nesfîrșită ce se lăsa în urma lor. Iar undeva, departe de casa aceea, unde el ospetea ascultînd cîntec de dombră, hălăduia, în stepa întunecată și sălbatică, între nămeți, biciuit de vînturi, viforosul Karanar. Nici el n-avea pace și somn. Așa-l plăsmuise natura. Zi de zi, cît e anul de lung, adună forțe, își rumegă hrana, mestecînd-o neîncetat cu falcile lui zdravene – are și stomacul alcătuit pe potrivă: primește hrana întregă, apoi o

trimite îndărăt la mărunțit; de fapt, atanul asta și face tot timpul, pe drum și chiar în somn: rumegă; și asta numai ca să strîngă, să-și facă un fel de magazie de forță în cocoase; cu cît sînt cocoasele mai zdravene, mai îndesate și mai vîrtoase, cu cît e mai groasă grăsimea din ele, cu atît e mai puternic masculul iarna, la vremea împerecherii. Atunci nu-i mai pasă nici de zăpadă, nici de ger, ba nici de stăpîn, ce să mai vorbim de alți oameni. Îmbătat de forța lui năvalnică, simțindu-se împărat și rege, atanul uită de oboseală și frică, de foame și sete, nu mai știe de nimic pe lume – de nimic, în afară de alinarea covîrșitoarei și nestăvilitei lui patimi. Pentru asta trăiește, de fapt, un an întreg, pentru asta strînge zi de zi puteri. În clipa aceea, în timp ce Burannîi Edighei stătea, ca oaspete, la căldurică, sătul, ascultînd dombra, undeva prin împrejurimi, în noaptea viforoasă, printre nămeții luminați de lună, bîntuia fără istov Burannîi Karanar, credincios chemării sîngelui, păzindu-și cu gelozie haremul de tot ce era străin, nelăsînd să se apropie nici fiară, nici pasăre, răcnind și scuturîndu-și amenințător lațele lungi ale bărbii.

Și la asta se gîndea Edighei, pe cînd asculta sunetele dombrei...

Muzica îi purta, într-o clipă, gîndul din trecut în prezent și iarăși spre trecut. Și la ce-i putea aduce ziua de mîine. O stranie dorință îl încerca – dorința de a-i ocroti de primejdie pe toți cei dragi și lumea întreagă. Iar simțămîntul unei anumite vinovății față de toți cei ce erau legați de viața lui trezea în el o tainică tristețe...

— Edighei, grăise Erlepes, zîmbind dus pe gînduri la capătul unui cîntec, în vreme ce degetele lui mîngîiau ușor strunele pe care se stingeau sunetele. Mă tem că ești cam ostenit de drum. Poate vrei să te odihnești, și eu m-am apucat să-ți zdrăngănesc la ureche.

— A, nu, nici vorbă, Erleke, se fîstîcise sincer Edighei, ducîndu-și mîinile la piept. Dimpotrivă, de mult nu m-am simțit așa de bine. Dacă nu ești tu obosit cumva, te rog mai cîntă.

— Și cam ce ți-ar place să ascuți?

— Tu știi mai bine, Erleke. Meșterul știe întotdeauna mai bine. Firește, cîntecele din bătrîni mi-s mai dragi. Nu

știu de ce, dar parcă-ți merg drept la inimă, și-ți robesc gândurile.

Erlepes încuviințase din cap.

— Așa e și gazda noastră, zîmbise el cu ochii la Kospan care stătea nefiresc de cuminte. Cum aude dombra, parcă se topește, devine alt om. Nu-i așa, Kospan? Numai că azi avem un musafir. Fă bine și nu uita asta. Ia mai toarnă cîte-o picătură.

— Numaidecît, tresărise Kospan. Îndată. Și mai turnase un rînd.

Băuseră, mai gustaseră cîte ceva din bucatele de pe masă. După o vreme, Erlepes luase din nou dombra în mîini și lovise strunele, încercînd-o iarăși, să vadă dacă era acor-dată bine.

— Dacă într-adevăr îți merg la inimă cîntecele din bătrîni, vorbise el spre Edighei, o să-ți reamintesc o poveste veche. Mulți bătrîni o știu, o știi și dumneata. De altminteri, Kazangap al vostru o povestește nespus de frumos, numai că el doar o povestește, în vreme ce eu o cînt însoțind-o de sunetele dombrei. În cinstea dumitale, Edike, o să fac un teatru în toată legea: „Tînguirea lui Raimalî-aga către fratele său, Abdilhan“.

Edighei îi mulțumise printr-o plecăciune a capului și Erlepes își plimbase degetele pe strune, intonînd atît de cunoscuta uvertură a legendei. Și sufletul rănit al lui Edighei tresărise din nou: povestea trezea într-însul ecouri adînci, de o dulce tristețe.

Dombra răsuna însoțind vocea plină, de bariton, a lui Erlepes, cum nu se poate mai potrivită pentru cîntecul acela despre soarta tristă a vestitului bard Raimalî-aga. Raimalî-aga avea peste șaizeci de ani cînd îi căzuse dragă o tînră fată pe nume Beghimai, o cîntăreață de douăzeci de ani, care-i răsărise-n cale ca o stea. De fapt, ea se îndrăgostise de el. Dar Beghimai era liberă și plină de toane, își putea orîndui viața așa cum credea de cuviință. Așa că lumea îl osîndise pe Raimalî-aga. Din vremuri străvechi, povestea aceea de dragoste încingea spiritele. Unii o încuviințau, alții dimpotrivă. Nimeni nu putea rămîne însă indiferent. Unii vestejesc fapta lui Ramalî-aga, cerînd ca numele lui să fie dat uitării, alții îl compătimesc, plîngîndu-i soarta

și trecînd prin cîntec tristețea amară a acelei iubiri din generație în generație. De aceea nu se stinge legenda lui Raimalî-aga, bardul îndrăgostit, care a avut și va avea, în toate timpurile, defăimători și apărători pătimiși.

Edighei își amintea cum o terfelise, spumegînd de furie, ochi-de-erete, cînd o descoperise printre hîrțiile lui Abutalip Kuttîbaev. Abutalip, dimpotrivă, era încîntat de acest – cum îi spunea el – poem despre un Goethe al stepei; se pare că și nemții avuseseră un bătrîn bard înțelept care se îndrăgostise de-o tînără. Abutalip scrisese legenda lui Raimalî-aga așa cum i-o povestise Kazangap, în speranța că fiii lui o vor citi cîndva, cînd vor crește mari. Există, spunea el, întîmplări deosebite, destine pilduitoare, care trăiesc veacuri de-a rîndul în memoria oamenilor, pentru că învătă-mintele pe care le cuprind sînt neprețuite, răsfrîng trăirile unui om asupra tuturor semenilor săi din acel timp, ba chiar și asupra celor scoborîtori din ei peste vremuri...

Acum, în fața lui Edighei stătea, mîngîind strunele dombrei și însoțindu-i sunetele cu glasul lui profund, Erlepes, șef de haltă, a cărui menire era să aibă grijă de calea ferată, un om care, la o adică, n-avea de ce purta în suflet povestea aceea tristă din trecutul îndepărtat – legenda lui Raimalî-aga – și care suferea atît de sincer cînd o repeta în acordurile dombrei, încît ai fi zis că el însuși trăise întîmplarea aceea... Iată ce înseamnă muzica, iată ce înseamnă a cînta cu adevărat, se gîndea Edighei. Dacă în clipe ca asta mi-ar spune cineva: mori și naște-te din nou, aș fi gata s-o fac fără preget... Ce bine ar fi ca, în sufletul luminat deodată, să ardă veșnic focul acela care-ți descătușează și-ți limpezește gîndul...

Edighei nu izbutise să adoarmă imediat – de, pat străin – cu toate că, înainte de culcare, ieșise să ia puțin aer, iar gazdele îi pregătiseră culcuș cald, cu așternuturi proaspete, cum se află în fiecare casă pentru asemenea ocazii. Stătea lungit în pat, lîngă fereastră, ascultînd gemetele și șuierul vîntului, zgomotul trenurilor ce treceau cînd într-o parte, cînd în cealaltă... Aștepta zorii ca să pună mîna pe răzvrătitul Karanar și s-o pornească numaidecît la drum, ca s-ajungă mai degrabă la Boranlî-Burannîi, unde îl așteptau cei patru copii pe care el îi iubea deopotrivă; de fapt, pentru asta și

trăia: ca să le fie lor bine. Chibzuia în fel și chip cum să-l îmblânzească pe Karanar. Altă belea! Nici de-o cămilă ca toate celelalte nu avusese parte, se brodisese să fie cel mai afurisit atan din ținut, oamenii se înspăimîntau numai văzîndu-l, ba fuseseră gata-gata să-l împuște... Dar cum să-i bagi unui dobitoc în căpătîină ce e bine și ce e rău? Și-apoi, nu ajunsese el, Karanar, prin părțile astea numai de nebun – așa-i poruncise firea. Era un animal mare și puternic și în patima lui nu cunoștea stavilă, era gata să facă una cu pămîntul pe oricine ar fi cutezat să-i stea în cale... Ce era de făcut, cum să-l strunească pe Karanar? O să fie nevoit să-l pună în lanț și să-l țină toată iarna în ocol, altminteri o să-i frîngă gîtul: dacă nu Kospan, apoi un altul tot o să-l împuște într-o bună zi, și atunci... Înainte de a atîpi își mai amintise o dată viersul lui Erlepes și tremurul strunelor dombrei, simțind o mare bucurie la gîndul că petrecuse o asemenea seară. Sunetele dombrei reînviaseră, strămutînd-o în sufletul lui, toată suferința lui Raimalî-aga, bătrînul bard îndrăgostit, spre nenorocul lui, de o tînră. Și, cu toate că nu era nici o asemănare între povestea lui și cea a lui Raimalî-aga, Edighei deslusea în legenda nefericitului rapsod un ecou îndepărtat al sufletului său, o durere încercată. Suferința pe care o îndurase Raimalî-aga în urmă cu o sută de ani renăștea acum aici, în Sarî-Ozeki, în sufletul lui. Și Edighei oftase adînc, răsucindu-se fără somn în așternut. Era copleșit de amărăciune și tristețe din pricina viitorului tulbure, a îndoiielii care-i sfîșia sufletul. Ce era de făcut? Încotro s-o apuce? Ce să-i spună Zaripei, ce să-i răspundă Ukubalei? Nu-și găsea nicidecum cărarea, rătăcea în nesfîrșite hățișuri... Adormise și se visase deodată la Marea Aral... Simțea că ametește de atîta albastru, de atîta vînt... Și întocmai ca atunci, în copilărie, se năpustise spre mare, închipuindu-se pescăruș liber deasupra talazurilor înspumate, nălucirea aceea îl umplea de o mare bucurie, era beat pur și simplu de fericire, plana deasupra mării necuprinse și auzea întruna sunetul dombrei și glasul lui Erlepes cîntînd despre nefericita dragoste a lui Raimalî-aga. Și mai retrăise în vis clipa cînd zvîrlise îndărăt în valuri peștele de aur. Peștele era mlădios și puternic, și cînd îl purtase spre apă îi simțise trupul viu și greu, îi simțise, ca pe ceva material, dorința de

a ajunge din nou în stihia lui, în marc. Urmase linia frîntă a apei și marea i se rostogolise în întîmpinare, primise, rîzînd, vîntul în față, apoi își desfăcuse brațele deodată și peștele de aur, explodînd în albastrul dens al văzduhului ca un curcubeu viu, lunecase într-o cădere îndelungă spre valuri... Și de undeva răsuna mereu o muzică... și o dulce tînguire răsuna ... Cineva își plîngea ursita...

Un vînt înghețat biciuise stepa în noaptea aceea. Gerul se întetea. Cele patru cămile păzite cu strășnicie de Burannîi Karanar se adăpostiseră într-o mică vîlcea, la poalele unei coline. Acoperite cu zăpadă pe partea dinspre care bătea vîntul, se adunaseră ciopor și se încălzeau cu gîtul pus una pe gîtul celeilalte, dar nesătiosul și lătosul lor stăpîn nu le dădea pace. Alerga în jurul lor sau de colo pînă colo, răcnind plin de mînie, gelos numai Dumnezeu știe de ce și pe cine, poate doar pe luna al cărei chip palid se arăta arar prin pîcla mișcătoare. Burannîi Karanar nu-și găsea locul. Spărgea cu copitele pojghița subțire de gheață peste care vîntul purta zăpada ca un fum – fiară întunecată cu două cocoase, cu gît prelung și cap lătos, urlînd în beznă. Cîta forță sălășluia într-însul! Chiar și acum îi ardea de dragoste, sîcîia cînd o cămilă, cînd alta, mușcîndu-le zdravăn de glezne și de coapse, încercînd să spargă mica turmă, dar era prea mult, cămilele erau sătule de peste zi, cînd îi împlineau bucuroase toate poftele: noaptea voiau să fie lăsate în pace. Așa că, drept răspuns, răcneau și ele cu vădită iritare, respingîndu-i stăruințele nepotrivite și nedînd nici un semn că ar avea de gînd să cedeze: noaptea voiau să fie lăsate în pace.

Spre dimineată se mai astîmpăraseră, se mai domolise și Burannîi Karanar. Stătea alături de cămilele lui, răcnind la răstimpuri ca prin somn și scrutînd cu privirea împrejurimile. Abia atunci se culcaseră și bieteile cămile în zăpadă, strîngîndu-se una în alta, cu gîturile întinse, și ațipiseră împăcate. Își visau puii, cei pe care-i avuseseră și cei pe care urmau să-i aibă de la atanul cel negru, care se pripășise pe-aici cine știe de unde, cîstigîndu-le, prin luptă, de la ceilalți atani. Și mai visau vara, cu mireasma ei de pelin, și atingerea delicată a puilor de uger, și parcă ugerele începeau să doară, un fel de dulce junghi se ridica din adîncul lor,

prevestind belșug de lapte... Alături, Burannîi Karanar stătea de strajă, cu lațele fluturîndu-i în vînt...

Pămîntul își urma calea în spațiu, scăldat de vînturile tăriilor. Se rotea, plutind, în jurul Soarelui și cînd, tot rotindu-se, se întorsese spre marele astru cu fața care aducea zorii deasupra stepelor Sarî-Ozeki, Burannîi Karanar văzuse răsărind deodată în apropiere doi oameni călare pe o cămilă. Erau Edighei și Kospan. Kospan luase cu sine pușca.

Burannîi Karanar se înfuriase. Începuse să tremure și răcnea, clocotind de mînie: cum se încuinetau oamenii să-i încalce hotarul, cum îndrăzneau să se apropie de turma lui, cu ce drept îl tulburau la ceasul iubirii? Karanar răgea din răspuțeri, cu glas mare, sălbatic, făcînd spume la gură, scuturîndu-și capul pe gîtul prelung, căscîndu-și fioros botul ca să-și arate colții ca de dragon. Aburi ieșeau ca un fum din gîtlejul lui cald, înghețînd numaidecît ca o promoroacă albă pe lațele lui negre. De stîrnit ce era, Karanar își deșertase bășica, se înălțase pe picioarele dindărăt, desfăcîndu-le larg și slobozind șuvoiul contra vîntului; în văzduh se răspîndise duhoarea urinei risipite de vînt și chiar picături înghețate îl loviseră pe Edighei în obraz.

Sărise din șa, își aruncase șuba în zăpadă și, rămas doar în pufoaică și pantalonii vătuiți, despletise biciul de pe codiriște.

— Vezi ce faci, Edike: în caz de ceva, îl dobor, spuse-se Kospan, ridicîndu-și pușca.

— În nici un caz. Nu-ți face griji din pricina mea. Eu sînt stăpînul, eu răspund. Ține pușca pentru tine. Dacă te atacă pe tine, e altă poveste.

— Bine, fie, încuviințase Kospan, rămînînd sus, pe cămilă.

Și Edighei, ridicînd biciul deasupra capului și făcîndu-l să scoată pocnituri tăioase, ca niște împușcături, pornise spre Karanar. Acesta, văzîndu-l că se apropie, turbase de-a binelea, răcnind și împruscînd cu salivă în calea lui Edighei. Cămilele se ridicaseră și ele și începuseră a alerga neliniștite împrejur.

Pocnind din biciul cu care mîna, cînd se înzăpezeau liniile, cămilele înhămate la tîrșitoare, Edighei înainta prin

zăpadă, strigîndu-l de departe pe Karanar, în nădejdea că acesta-i va recunoaște glasul.

— Karanar, hei, Karanar! Termină cu prostiile! Nu te prosti, n-auzi? Sînt eu! Ce, ai chiorît? Eu sînt, nu vezi?

Dar Karanar nu reacționase la glasul lui și Edighei fusese cuprins de spaimă văzînd ochii răi, tulburi ai atanului, care se năpustea spre el în goană, cu cocoșele tremurînd pe trupul lui masiv, negru. Și atunci, îndesîndu-și căciula pe cap, Edighei pusese în funcțiune biciul. Era un bici lung, de vreo șapte metri, împletit din piele groasă, surucluită.

Urlînd, Karanar se năpustea spre Edighei cu gînd să-l apuce cu dinții sau să-l trîntească la pămînt și să-l calce în picioare, dar omul nu-l lăsa să se apropie, sfîchindu-l cu toată puterea, se eschiva, retrăgîndu-se și atacînd din nou și neîncetînd să-i vorbească, pentru ca animalul să-și amintească de el și să-l recunoască. Se luptaseră astfel, fiecare după puterea și priceperea lui, și fiecare avea în felul său dreptate. Edighei era zguduit de năvalnica dorință de fericire a atanului și-și dădea seama că, de fapt, el voia să-i răpească această fericire; dar n-avea de ales. De un singur lucru se temea Edighei – să nu-i scoată cumva vreun ochi lui Karanar; încolo, avea să-i treacă. Îndărătnicia lui Edighei frînsese pînă la urmă voința animalului. Biciuindu-l, tipînd la el, atacîndu-l, Edighei izbutise să se apropie și se aruncase asupra-i, apucîndu-l de buza de sus, mai-mai să i-o rupă, și trecîndu-i dibaci, în aceeași clipă, lațul pregătît din timp peste falcă. Karanar răcnise, apoi începuse să geamă de durerea cumplită pe care i-o pricinuia lațul, și în ochii lui holbați, ficși, încremeniți de spaimă și suferință, Edighei își văzuse deslușit, ca într-o oglindă, propriul chip. În clipa aceea fusese gata să dea îndărăt, speriat de propria-i înfățișare. Îi venise să dea totul dracului și să fugă unde-o vedea cu ochii, decît să mai chinuie animalul acela nevinovat; dar se răzgîndise numaidecît: era așteptat la Boranlî-Burannîi, unde nu se putea întoarce fără Karanar, și-apoi, dacă-l lăsa aici, vecinii de la Ak-Moinak aveau să-l împuște fără multă vorbă. Și Edighei își învinsese pornirea. Scosese un strigăt de triumf și prinsese a amenința cămila cu biciul, silind-o să îngenuncheze, căci trebuia să-i pună saua.

Burannîi Karanar se mai împotriva încă, răgea și hîrîia, împruscîndu-și stăpînul cu respirația lui umedă și fierbinte, dar Edighei rămăsese de neclintit. Obligase animalul să i se supună.

— Kospan, aruncă-mi șaua și gonește cămilele astea mai departe, să nu le mai vadă, strigase Edighei.

Kospan îi aruncase numaidecît șaua și pusese pe fugă haremul lui Karanar. Între timp, Edighei izbutise să pună șaua pe atan și, cînd Kospan revenise, aducîndu-i șuba aruncată în zăpadă, o îmbrăcase iute și, dintr-o mișcare, se aburcase în spinarea lui Karanar. Fiorosul atan era înșeuat de-acum și ținut în frîu cu mîna sigură.

Karanar, pe care furia era departe de a-l fi părăsit, se mai zbătuse să revină la cămilele de lîngă care fusese rupt, ba chiar încercase, întorcîndu-și capul, să-și ajungă stăpînul cu colții. Dar Edighei știa ce are de făcut. Neluîndu-i în seamă răgetele înfricoșătoare, nici gemetele necurmăte, îl gonise fără milă prin stepa înzăpezită, căutînd, prin vorbă și faptă, să-i bage mințile-n cap:

— Gata, îi spunea, ajunge! Mai tacă-ți gura! Acolo tot nu te mai întorci. Bine, mă nătărăule, crezi că eu îți vreau răul? Păi, să nu fi fost eu, te-mpușcau ca pe-un cîine turbat. Ai ceva de spus? Chiar că ai turbat! Ți-ai ieșit din minți, nu mai încape vorbă, te porți ca un smintit! Dai iama – nu-ți mai ajungea turma noastră, ai? Bagă bine la cap: ajungem acasă și – adio crailîc. Te pun în lanț și nu mai faci un pas fără mine, dacă de-ăștia-mi ești!

Edighei amenința mai mult ca să se dezvinovătească în proprii săi ochi. Îl smulsese cu forța pe Karanar de lîngă cămilele lui. Ceea ce era, oricum, o nedreptate. Să fi fost el un dobitoc mai de înțeles cine i-ar fi dus grija? Nu lăsase Edighei la Kospan cămila cu care venise? Kospan îi promisese că i-o va trimite la Boranlî-Burannîi cu prima ocazie: nici o problemă, toate bune și la locul lor. Dar cu afurisitul ăsta de Karanar – numai necazuri.

După o vreme, Karanar se împăcase cu gîndul că era iar înșeuat și la mîna stăpînului. Răgea mai rar, mersul îi devenise mai chibzuit și curînd își regăsise ritmul – alerga la trap, înghițind ca motorizat distanțele nesfîrșite ale stepei. Edighei se liniștise, se instalase comod între cocoasele

mlădioase, se înfolfolise mai bine, ca să se apere de vînt, și acum aștepta cu nerăbdare să ajungă în cătunul lui.

Dar pînă acasă mai avea de mers. Vremea nu era rea. Un vînt ușor, cîtiva nori răzleți. În următoarele ceasuri nu avea a se teme de vreo vifornită, dar noaptea ar fi putut foarte bine să ningă. Edighei se întorcea la Boranlî-Burannîi multumit că reușise să-l prindă și să-l cumintească pe Karanar, dar mai cu seamă de seara petrecută la Kospan, în sunetele dombrei lui Erlepes.

Fără voie, Edighei se întorcea cu gîndul la soarta lui făr-de-noroc. Mare năpastă! Cum să facă să nu pricinuiască nimănui suferință și, totodată, să nu-și mai ascundă durerea, să-și descarce sufletul – uite, Zaripa, așa și așa, te iubesc. Iar dacă băieții lui Abutalip au de suferit din pricina numelui tatălui lor și, firește, dacă Zaripa n-are nimic împotriva, ei bine, să treacă băieții pe numele lui, al lui Edighei. Ar fi fost fericit ca numele lui să le fie de folos lui Daul și lui Ermek, scutindu-i în viață de niște piedici și greutăți, ca să poată izbîndi după cum aveau să-i ajute puterile și mintea. Pentru așa ceva merita să-ți dăruiești numele. Da, și astfel de gînduri îl încercau pe Burannîi Edighei.

Ziua era pe sfîrșite. Neobositul Karanar, cît era el de artăgos și de neîmblînzit, se purta sub șa fără cusur: mergea conștiincios înainte. Curînd, în zare se arătaseră cîmpiile din Boranlî. Iată văgăunile atît de cunoscute, acum troienite de nămeți, apoi pîlcul de coline și, în sfîrșit, aciuită în cotul căii ferate, halta Boranlî-Burannîi. Din coșuri se înălțau fuioare de fum. Ce făceau oare cele două familii, ambele atît de scumpe lui? Lipsise de-acasă numai o zi, dar era neliniștit de parcă s-ar fi scurs un an de cînd plecase. I se făcuse dor mai ales de copii. Zărind și el, de departe, cătunul, Karanar iuțise pasul. Alerga scăldat în sudoare, înfierbîntat, scoțînd pe nări vălătuci de abur. În vreme ce Edighei se apropia de cătun, în haltă se întîlniseră și se despărțiseră două marfare. Unul o luase spre Vest, celălalt – spre Est...

Edighei se oprise în curtea din spatele casei, ca să-l închidă numaidecît pe Karanar în ocol. Înșfăcase zorit lanțul gros, legat de un stîlp împlîntat zdravăn în pămînt, împiedi-

case cămila și-o lăsase apoi în plata domnului. „Îi scot șaua pe urmă; să se mai zvînte nițel“, se gîndise. Se grăbea, nici el nu știa de ce. Își îndreptase spinarea și picioarele amortite și tocmai ieșea din ocol, cînd se apropiase de el în fugă fetița cea mare, Saule. Stîngaci în șuba aceea groasă, Edighei o îmbrățișase și o sărutase.

— Ai să-ngheti, îi spusese. Fetița era îmbrăcată subțire. Fugi în casă. Vin și eu acuși.

— Tată, îi spusese Saule, alintîndu-se, Daul și Ermek au plecat.

— Unde-au plecat?

— Au plecat de tot. Cu mămica lor. S-au urcat în tren și au plecat.

— Au plecat? Cînd au plecat? întrebare el iarăși, neînțelegînd încă. Își privise fetița în ochi.

— Azi-dimineață.

— Așa deci, spusese Edighei cu glas tremurător. Bine, fugi în casă, fugi, o gonise el iarăși. Vin și eu îndată. Du-te, Saule...

Fetița dispăruse în fugă după colțul casei. Iar Edighei, așa cum era, cu șuba peste pufoaică, o pornise glont spre baraca Zaripei, uitînd pînă și să închidă după el roșteiul ocolului. Nu credea. O fi-ncurcînd copilul lucrurile. Nu putea fi adevărat. Dar în zăpada din cerdac se întipăriseră o mulțime de urme. Trăsese violent ușa spre sine și, trecînd pragul, văzuse odaia părăsită, rece de-acum, cu boarfe netrebuincioase aruncate care pe unde. Nici copiii, nici Zaripa!

— Cum se poate? șoptise Edighei în pustiul acela, nevrînd încă să înțeleagă pînă la capăt ce se petrecuse. Adică au plecat? mai spusese, uluit și îndurerat, deși totul era cît se poate de limpede.

Și deodată se simțise zdrobit, cum nu fusese niciodată în viață. Stătea așa, cu șuba pe el, în mijlocul odăii, lîngă soba rece, neștiind ce să facă, încotro s-o apuce, cum să stăpînească strigătul ce-i creștea în suflet, gata să țîșnească. Pe pervazul ferestrei zăceau pietricelele uitate de Ermek, cele patruzeci și una de pietricele în care cei doi băieți învățaseră să ghicească, visînd la întoarcerea tatălui lor, dus de mult dintre cei vii – pietricelele speranței și ale iubirii. Edighei culesese pietricelele, le strînsese în pumn – era tot

ce-i mai rămăsese. Și nu mai putuse îndura, se întorsese spre perete și, lipindu-și obrajii înfierbîntați de scîndurile reci, plînsese în hohote, înfrînt, fără speranță. Plîngea, și pietricelele îi cădeau din mîină pe podea, una după alta. Încerca, spasmodic, să le rețină, dar mîina nu-l asculta și pietricelele cădeau pe podea cu pocnete surde, una după alta, cădeau și se rostogoleau prin colțuri, în casa pustie...

Apoi se întorsese și se lăsase să lunece încet pe lîngă perete pîmă pe podea și stătuse așa, cu șuba pe el și cu căciula pe cap, proptit cu spinarea de zid, scîncind răgușit. Într-un tîrziu, scosese din buzunar fularul dăruit de Zaripa și-și ștersese cu el lacrimile.

Zăbovea în baraca părăsită, încercînd să priceapă ce se întîmplase. Așadar, Zaripa plecase în lipsa lui cu bună știință. Fie așa voise, fie se temuse că el nu-i va lăsa să plece. Și, într-adevăr, nu i-ar fi lăsat să plece pentru nimic în lume. Cu nici un preț nu i-ar fi lăsat, dac-ar fi fost acasă. Acum era, oricum, prea tîrziu să se mai întrebe cum s-ar fi petrecut lucrurile dacă el n-ar fi fost dus. Plecaseră. Zaripa nu mai era! Băieții nu mai erau! Cum s-ar fi putut despărți vreodată de ei? Zaripa înțelesese asta, își dăduse seama că era mai bine să plece în lipsa lui. Își ușurase astfel plecarea, dar nu se gîndise la Edighei, la ce va trăi el vîzînd baraca părăsită.

Bine, dar cineva oprișe pentru ea trenul la haltă! Cine? Era limpede: Kazangap, cine altul? Numai că o făcuse nu trăgînd șemnalul de alarmă, cum procedase Edighei în ziua morții lui Stalin, ci aranjase totul dinainte, se înțelesese cu șeful haltei să oprească un tren de persoane. Era în stare... Iar Ukubala dăduse și ea, pesemne, o mîină de ajutor, să-i vadă cît mai repede plecați! Lăsați voi numai! Sîngele răzbunării clocotise în el surd și negru, pîrjolindu-i creierul; îi venea să-și adune puterile și să nimicească totul în halta aceea blestemată, numită Boranlî-Burannîi, s-o spulbere din temelii, să nu rămînă așchie dintr-însa, ca apoi să încalece pe Karanar, să se afunde în stepă și să crape acolo, în singurătate, de foame și frig. Stătea în baraca părăsită sleit de puteri, cu sufletul gol, cutremurat de cele întîmplate. Mai trăia în el o nedumerire tîmpă: „De ce s-a dus? Încotro s-a dus? De ce s-a dus? Încotro s-a dus?”

Se dusesese apoi acasă. Ukubala îi luase în tăcere șuba, căciula, îi pusese cizmele în colț. Pe chipul împietrit, pământiu al lui Burannîi Edighei era greu să ghicești ce gîndea și ce avea de gînd să facă. Ochii-i păreau orbi. Nu răzbătea din ei decît efortul supraomenesc de a se stăpîni. În așteptarea lui, Ukubala încălzise samovarul în cîteva rînduri. Samovarul fierbea și acum, burdușit cu cărbuni care ardeau mocnit.

— Ceaiu-i fierbinte, spusese ea. Frige.

Edighei o privise în tăcere, continuînd să-și soarbă ceaiul clocotit. Nu simțea arsura. Așteptau amîndoi, încordați, discuția aceea de neocolit.

— Zaripa a plecat cu copiii, rostise, într-un sfîrșit, Ukubala.

— Știu, mormăise scurt Edighei, fără să-și ridice privirea din farfurioara de ceai. După un răstimp de tăcere, întrebuse, tot cu chipul plecat: Unde s-au dus.

— Nu știu, nu ne-a spus unde, răspunsese Ukubala.

Se așternuse din nou tăcerea. Edighei se opărea cu ceaiul clocotit, dar nu băga de seamă, un singur gînd îl stăpînea: să nu explodeze făcînd tîndări totul, să nu sperie copiii, să nu se-ntîmple o nenorocire...

Își terminase ceaiul, se pregătise din nou să iasă. Își pusese iarăși cizmele, șuba, căciula.

— Unde te duci?

— Să văd de animale, îi aruncase el din ușă.

Între timp, scurta zi de iarnă se sfîrșise. Văzduhul devenise deodată dens, se întunecase repede, parcă văzînd cu ochii. Gerul se întetise și el simțitor, spulberul începuse să fremete, ridicîndu-se pe alocuri și șerpuind în coame mișcătoare. Edighei intrase posomorît în ocol, fulgerîndu-l întăritat cu privirea pe Karanar, care se zbătea în lanț, răgînd.

— Aha, tot mai zbieri! Nu vrei să-ți bagi mintile-n cap. Va să zică de-ăștia-mi ești. Stai că-ți arăt eu ție, nemernicule! Avem o vorbă amîndoi! Acum puțin îmi mai pasă!

Edighei îl pocnise pe Karanar cu ură în coaste înjurîndu-l urît, îl deșeuase, aruncase șaua cît colo și-i desprinsese de pe picior lanțul. Apucase apoi cu o mîină frîul, strîngînd în cealaltă biciul înfășurat pe codiriște, și o pornise spre

stepă, tîrînd după sine atanul care răgea monoton, pustiu. Stăpînul se întorsese de cîteva ori spre dînsul, ridicînd amenințător biciul ca să-i curme zbierătele, dar cum asta nu părea să aibă vreo putere asupra atanului, Edighei scuiase cu năduf și mersese înainte, îndurînd, posac și răbdător, răgetele cămilei; mergea îndărătnic prin omătul adînc, afundîndu-se în stepa ce se înnegura pierzîndu-și treptat conturul. Sufla greu, dar nu se oprea. Umblase îndelung astfel, întunecat, cu capul plecat. Îl oprise pe Karanar departe de haltă, după o colină. Urmase o răfuială cruntă. Zvîrlindu-și șuba în zăpadă, legase iute frîul de centura cu care era încins peste scurta vătuită, pentru ca animalul să nu scape cu fuga, dar și ca să aibă mîinile libere. Apoi apucase codiriștea cu amîndouă mîinile și-l biciuise pe atan cu sălbăticie, vîrsîndu-și pe el toată fierea. Îl sfichiuia cu înverșunare, sălbatic, lovitură după lovitură, horcăind, împrôscîndu-l cu înjurături și blesteme:

— Na, scîrbă! Ține, dobitoc ticălos! Toate-s numai din cauza ta! Din cauza ta! Numai tu ești de vină! Îți dau drumul acuși, să te duci unde-i vedea cu ochii, dar mai întîi te schilodesc! Na! Ține, fiară nesătulă! Nu-ți mai ajunge! Bîntui și prin vecini! Și ea a plecat, cu copii cu tot! În cot vă doare pe voi de mine! Cum o să trăiesc de-acum pe lumea asta? Cum o să trăiesc eu fără ea? Dacă vouă vi-i totuna, apoi și mie mi-e totuna! Așa că na! Na, cîine!

Karanar zbiera, se smucea, se zvîrcolea sub loviturile de bici. Într-o vreme, înnebunit de spaimă și durere, își răsturnase stăpînul și o luase la fugă, tîrîndu-l după sine prin zăpadă. Îl trăgea după sine cu o forță sălbatică, înfricoșătoare, îl tîra ca pe-un buștean, numai să scape de el, să se vadă liber, și să fugă îndărăt, spre locurile de unde-l smulseseră cu forța.

— Stai! Stai! striga Edighei, înecîndu-se, brăzdînd cu trupul zăpada prin care-l tîra atanul.

Căciula-i zburase, nămeții stepei îl loveau – cînd jar, cînd gheață – peste cap, peste obraji, în pîntece, neaua i se strecura pe după guler, îi pătrundea în sîn, biciul i se-ncurcase în mîini, nu mai putea opri atanul cu nici un chip, nu izbutea să dezlege frîul de centura de care-l prinsese. Atanul îl tîra înainte, cuprins de panică, scos din minți, văzîndu-și

scăparea numai în fugă. Și cine știe cum s-ar fi sfârșit totul dacă Edighei n-ar fi izbutit, printr-o minune, să-și scoată cureaua, smulgându-și catarama și salvându-se astfel. Altminteri ar fi pierit sufocat în vreun troian. Reușise să înșface din nou frîul. Cămila îl mai tîrșe cîtiva pași, apoi se oprise, ținută de stăpîn cu ultimele puteri:

— Așa, va să zică? mormăise Edighei, sufocîndu-se și împleticindu-se. De-asta-mi ești! Atunci mai na, dobitocule! Și să piei din ochii mei! Să nu te mai văd în veci, blestematele! Praful să se-aleagă de tine! Du-te, cară-te! Împuște-te, stîrpească-te ca pe-un cîine turbat! Toate astea-s din cauza ta! Crapă, netrebnicule, în adînc de stepă! Pieri-ți-ar urma! Karanar o luase la goană, zbierînd, spre Ak-Moinak, dar stăpînul îl ajunsese din urmă, îl mai biciuise o dată cu sete, abia apoi îi dăduse drumul, blestemîndu-l și înjurîndu-l cum îi venea la gură. Venise ceasul răfuielii și al despărțirii. Edighei mai strigase încă multă vreme în urma atanului:

— Piei, dobitocul dracului! Du-te! Crapă prin străini, fiară nesătulă! Vedea-te-aș c-un glonte-n teastă!

Karanar se îndepărtase în cîmpia invadată de noapte. Se pierduse curînd în volbura viscolului, numai răgetele lui sfredelitoare, ca izbucnite dintr-o trîmbiță, mai răzbăteau arar din întuneric. Edighei vedea cu ochii minții cum atanul avea să alerge toată noaptea, fără istov, prin viscol, spre cămilele lui de la Ak-Moinak.

— Ptiu! scui-pase el în urmă-i și făcuse cale-ntoarsă, urmînd brazda largă arată în zăpadă de propriul său trup. Fără căciulă, fără șubă, cu obrajii și palmele arzînd, Edighei se împleticea prin beznă, tîrînd după sine biciul. Se simțise deodată părăsit și nevolnic. Se lăsase să cadă în genunchi, cu fruntea în zăpadă, și, strîngîndu-și cu putere capul în palme, plînsese cu hohote înăbușite, pînă la istovire. Însingurat, îngenuncheat în inima stepei, auzea vîntul șuierînd, învîrtejindu-se, ridicînd spulberul, auzea pînă și căderea zăpezii. Fiecare fulg în parte și milioanele de fulgi laolaltă, zvonind abia auzit în văzduh, îi spuneau parcă același lucru: că nu va putea îndura despărțirea, că n-avea rost să trăiască fără femeia iubită și fără copiii aceia, de care se legase mai strîns ca un tată. Ar fi vrut să moară acolo, troienit de zăpezile stepei.

— Nu există Dumnezeu! Nici el nu pricepe o iotă din viața asta! Ce să mai aștepti atunci de la oameni? Nu există Dumnezeu, nu există! strigase Edighei pierdut, înstrăinat, în pustietatea stepei cotropite de negură. Nu rostise niciodată asemenea cuvinte cu glas tare. Nici pe Elizarov care, deși îl pomenea el însuși pe Dumnezeu, încerca să-l convingă că, din punct de vedere științific, divinitatea nu există, Edighei nu-l crezuse. Acum îl credea.

Pământul își urma calea în spațiu, scăldat de vânturile tărilor. Plutea în jurul Soarelui și, rotindu-se în jurul axei sale, purta cu sine un om îngenunchiat în zăpadă, în inima unui pustiu bătut de stihiiile iernii. Nici un prinț, nici o rigă, nici un împărat care și-ar fi pierdut țara și puterea nu s-ar fi prăvălit în genunchi cu deznădejdea cu care căzuse Burannî Edighei în ziua despărțirii de femeia iubită... Și Pământul își urma calea...

Trei zile mai târziu, Kazangap îl oprise pe Edighei lângă depozit, unde tocmai luau în primire niște materiale pentru revizia de cale.

— Ce-i cu tine, Edighei, ce ești așa mofluz? îl întrebase parcă în treacăt, în vreme ce așeza mai bine pe targă o legătură de cuzineți. Mă cam ocolești, se vede, te ferești de mine, de la o vreme nu apuc să schimb cu tine o vorbă.

Edighei îi aruncase o privire tăioasă și rea:

— Dacă-ncepem să stăm de vorbă, mi-e teamă că te sugrum pe loc. Și tu știi asta.

— Te văd în stare să-mi sari în gât, și nu numai mie, ci și altora. Dar întrebarea e de ce.

— Voi ați silit-o să plece! răbufnise Edighei, mărturisindu-și fără ocol gândul ce-l chinuia de atâtea zile.

— Știi ce, clătinase celălalt din cap și chipul i se îmbujorase – fie de mînie, fie de rușine. Dacă poți tu să crezi una ca asta, înseamnă că gîndești urît nu numai despre noi, ci și despre ea. Să spui bogdaproste că femeia asta a avut minte mai multă ca tine. Te-ai gîndit vreodată cum s-ar fi putut sfîrși toată povestea asta? Nu? Uite că ea s-a gîndit și s-a hotărît să plece pînă nu-i prea tîrziu. Iar eu am ajutat-o să plece cînd a venit și m-a rugat să fac asta. N-am întrebat-o încotro se duce cu copiii, și nici ea nu mi-a spus,

las' să știe asta numai bunul Dumnezeu. Pricepi? A plecat, fără a-și știrbi cu nimic demnitatea, nici sieși, nici nevastei tale. Și-au luat rămas bun ca oamenii. Ai putea să te închini în fața amîndorura pînă la pămînt, pentru că te-au ferit de o mare nenorocire. O nevestă ca Ukubala nu mai găsești tu cît e lumea. Alta în locul ei ți-ar fi făcut niște zile fripte, de-ai fi fugit pînă la capătul pămîntului, mai dihai ca smintitul de Karanar...

Edighei tăcuse. Ce i-ar fi putut răspunde? La urma urmei, Kazangap avea dreptate. Numai că, sigur, nu putea pricepe lucruri de neînțeles pentru el. Și Edighei coborîse la mojieci fătîșă:

— În regulă, spusese, scuipînd cu dispreț într-o parte, te-am ascultat. Ești înțelept nevoie mare. De-aia-mi și stai încremenit aici de douăzeci și trei de ani, că ești fără cusur, stană de piatră, nu alta. Ce să pricepi tu din asemenea lucruri?! În regulă! Nu mai am vreme de pierdut cu tine. Și plecase, într-adevăr, nemaiașteptînd replica lui Kazangap.

— Fă cum vrei, treaba ta, mai auzise în urmă-i.

După discuția aceea, Edighei se gîndise să părăsească halta Boranlî-Buranmîi, de care i se făcuse de-acum lehamite. Se gîndise serios, pentru că nu izbutea să-și redobîndească liniștea, nu găsea în el puterea de a uita, nu-și putea înăbuși dorul ce-i sfîșia inima. Fără Zaripa, fără copiii ei, parcă totul se întunecase în jur, devenise pustiu și sărac. Ca să scape de chinuri, Edighei Jangheldin se hotărîse să-i prezinte oficial șefului de haltă cererea de demisie și să plece, cu familie cu tot, unde-o vedea cu ochii. Oriunde, numai să nu mai rămînă la haltă. Doar nu-l legase nimeni cu lanțuri pe vecie de halta asta uitată de Dumnezeu: cei mai mulți oameni trăiesc prin alte locuri – în orașe, în sate, și n-ar rămîne la Boranlî nici măcar un ceas. Și el de ce trebuia să trăiască o viață întreagă în singurătatea stepei, ca un cuc? Drept pedeapsă pentru ce păcate? Nu, gata, ajunge, o să plece, o să se întoarcă la Aral, ori o să se ducă în Karaganda, la Alma-Ata – la urma urmei, sînt atîtea locuri pe lume. E om muncitor, schilod nu e, mîinile și picioarele îi sînt la locul lor, capul pe umeri. Așa că o să lase totul baltă și gata! Se gîndise și cum o să deschidă vorba despre asta în fața Ukubalei, cum o s-o convingă; dacă o lămurește

pe ea, restul nu mai era o problemă. Dar pînă se tot pregătise el așteptînd momentul prielnic, trecuse o săptămînă și deodată se trezise cu Burannîi Karanar, atanul lui izgonit în stepă.

Auzise el cîinele lătrînd în dosul casei, îl văzuse cum se foiește, cum tot dă fuga spre ocol și se întoarce. În cele din urmă ieșise să vadă ce se-ntîmplă și zărise, nu departe de ocol, un animal necunoscut: o cămilă. Era cam stranie cum stătea așa, nemișcată. Edighei se apropiase și abia atunci îl recunoscuse pe Karanar.

— Tu-mi erai, va să zică? Doamne, în ce hal ai ajuns, prăpăditule! Numai umbra e de tine! exclamase, uluit, Edighei.

Într-adevăr, din atanul falnic de altădată rămăseseră numai pielea și osul. Capul enorm, cu ochii triști și adînciți în găvane, i se bălăbănea pe gîtul slăbit; latele din barbă îi fi zis că nici nu erau ale lui, parcă i le prinsese careva acolo în batjocură, îi atîrnau pînă mai jos de genunchi; unde erau cocoșele lui de odinioară, mîndre ca două turnuri negre? Cele de acum se bălăbăneau într-o parte și-n alta ca niște țîțe fleșcăite de babă. Karanar era atît de sleit, încît n-avuse-se putere să ajungă nici măcar pîn-la ocol. Se oprise acolo, afară, să-și tragă sufletul. Își secătuisese în dezmățul lui îndelungat ultima picătură de vlagă, și-acum se întorcea acasă ca un sac gol. Abia se tîrîse pînă aici.

— Oho-ho! se minunase, nu fără răutate, Edighei, rotindu-se în jurul lui Karanar și privindu-l din toate părțile. În ce hal mi-ai ajuns! Nici cîinele nu te-a mai cunoscut! Și-ai fost cîndva un atan! Ptiu, drace! Și cutezi să mi te înfățișezi? N-ai nici o rușine! Fuduliile ți-s la loc, ai izbutit să le cari pîn-aici, ori le-ai pierdut pe drum? Și cam duhnești, mă, băiatule! Te-ai scîrnăvit pe tine, nici să-ți desfaci picioarele n-ai mai avut putere. Ți-a înghețat balega pe fund, schilavule! Mă, răpciugă!

Karanar rămăsese pe loc, neputincios. Nimic nu mai amintea măreția și bătoșenia lui de altădată. Trist, jalnic la înfățișare, scuturîndu-și capul la răstimpuri, se străduia din răputeri să se țină pe picioare.

Lui Edighei i se făcuse milă de atan. Intrase în casă și se-ntorsese cu un lighenaș plin cu boabe de grâu. Presăraseră peste ele și puțină sare grunjoasă.

— Ia și mănîncă, spusese, punînd vasul sub botul cămilei. Poate pînă la urmă te urnești. Mai încolo te duc în ocol să te odihnești, să-ți mai vii în fire.

În ziua aceea avusese și o discuție cu Kazangap. Se înfățișase la el și-i vorbise astfel:

— Uite ce e, Kazangap. Nu te mira că am venit la tine: chipurile, deunăzi nici n-am vrut să stau de vorbă, ți-am spus vrute și nevrute, iar azi îmi arde de vizite! Mă aduce la tine ceva serios. Vreau să ți-l dau pe Karanar. Am venit să-ți mulțumesc pentru el. Mi l-ai dăruit cînd era încă pui. Bogdaproste. M-a slujit cu cinste. Nu demult l-am alungat, ajunsese la capătul răbdării. Dar azi s-a-ntors. Abia se ține pe picioare. Acum zace-n ocol. În doua săptămîni se pune pe picioare. O să fie din nou atan puternic și sănătos. Numai să-l hrănești cum se cuvine.

— Ia stai, îl întrerupsese Kazangap. Unde bați? Ce-ți veni așa, deodată, să mi-l dai pe Karanar? Ți l-am cerut eu?

Edighei îi spusese atunci ce-avea de gînd — că, așa și pe dincolo, se gîndise să plece, cu familie cu tot. Se săturase de stepă, era timpul să mai schimbe și el locul. Poate e mai bine așa. Kazangap îl ascultase cu atenție, apoi îi spusese:

— Bătrîne, treaba ta. Numai că, bag seamă, nici tu nu prea știi ce vrei. Bun, să zicem că pleci, că o iei la sănătoasa; de tine însă n-ai unde să fugi. Și-n gaură de șoarece de te-ai vîrî, boala ce-o ai va fi mereu cu tine. Nu, Edighei, dacă ești djighit adevărat, aici trebuie să încerci să te birui. Să fugi nu-i mare vitejie. De fugit poate fugi oricine. Dar nu oricine își poate birui suferința.

Edighei nu-i încuviințase spusele, dar nici nu le respinsese. Căzuse, pur și simplu, pe gînduri, oftînd din greu. „Poate că, totuși, n-ar fi rău să plec, să-mi fac un rost pe alte meleaguri? se gîndea el. Dar am să pot oare uita? Și, la urma urmei, de ce să uit? Ce mă fac? Cum o să trăiesc de-acum înainte? Să nu mă gîndesc la ea nu pot, de mă gîndesc parcă-s bolnav. Și ea ce-o fi făcînd, cu copilașii aceia neajutorați după ea? I-o fi întinzînd cineva o mînă la

nevoie? Nici Ukubalei nu-i e ușor – de cînd mă tot rabdă, înstrăinat cum sînt, și posac, și ursuz... Pentru ce?”

Kazangap își dădea seama ce se întîmplă în sufletul lui Burannî Edighei și, ca să-i ușureze chinul, spusese, tușind mai întîi, ca să-i atragă luarea-aminte:

— La urma urmei, de ce te dăscălesc eu pe tine, Edighei? Parcă aș trage vreun folos din asta! Hotărăște singur. Dacă-i pe-asa, nici tu nu ești Raimalî-aga, nici eu nu sînt Abdilhan. Unde mai pui că pe o sută de verste în jur n-aș găsi un mestecăn de care să te leg. Ești om liber, fă așadar cum ți-e voia. Numai gîndește-te bine.

Cuvintele lui Kazangap îi răsunaseră lui Edighei în urechi multă vreme după aceea.

X

RAIMALÎ-AGA ERA. LA VREMEA LUI, UNUL DIN CEI mai renumiți rapsozi. De tîmăr i se dusesse vestea. Dumnezeu îl înzestrase cu trei daruri minunate: era poet, compozitor și, totodată, neasemuit cîntăreț. Oamenii se minunau de arta lui. Ajungea să mîngîie strunele pentru ca, muzică și vers, izvodite chiar în clipa aceea, cu toți oamenii de față, să se reverse pline de vrajă în văzduh. A doua zi, cîntul lui era pe buzele tuturor, căci fericiții care-l auziseră îl duceau cu sine prin aulele și taberele nomade din împrejurimi. Iată unul din cîntecele îndrăgite de toți djighiții în timpurile acelea:

*Cum simte roibu-nțierbîntat răcoarea apei
Îngenuncheat în unda pîrîului de munte,
Tot astfel eu din șa sorbindu-ți gura
Uimit descopăr gustul cel minunat al vieții.*

Raimalî-aga purta straie frumoase și viu colorate. Așa-i poruncise însuși bunul Dumnezeu. Îi plăceau mai cu seamă căciulile bogate, garnisite cu cele mai scumpe blănuri – altele pentru fiecare anotimp. Și mai avea Raimalî-aga un armăsar auriu, de care nu se despărțea nicidecum.

pursînge, pe nume Sarala, primit în dar de la turkmeni, la un ospăt de pomină. Sarala era la fel de vestit ca stăpînul său. Cine-i admira umbletul elegant și falnic sorbea pînă la fund cupa desfătării. Șugubetii scosese ră și-o vorbă: „Cine-i Raimalî-aga? O dombă pe Sarala!“

Într-adevăr, Raimalî-aga își petrecuse toată viața-n sa, cu dombra în brațe. Cu toate că era vestit ca nimeni altul, avuții nu agonisise. Trăia ca privighetoarea de mai, mereu în cînt și ospete, întîmpinat pretutindeni cu cinste și drag. Calul, la fel, atîta știa: drumul și desaga cu ovăz. Se găseau însă și oameni – dintre cei bogați și puternici – care nu-l aveau la inimă pe Raimalî-aga. Ziceau că trăiește-n desfrîu, fără țintă, ca vîntu-n pustiu... Da, spuneau unii, pe la spate, și de-alde astea...

Dar în clipa cînd Raimalî-aga se-arăta la vreun ospăt, încă la primele sunete ale dombrei și glasului său toți, chiar și cei care nu-i încuviințau felul de viață, anuțeau, privindu-i ca vrăjiți ochii, mîinile, chipul. Îi priveau ochii, pentru că toată puterea gîndului marelui rapsod ardea în flacăra lor mereu schimbătoare; îi priveau mîinile, pentru că nu exista simțămînt în sufletul omului căruia mîinile lui să nu-i găsească întrupare pe strune; îi priveau chipul, pentru că era frumos și inspirat, iar cînd cînta, trăsăturile îi fremătau ca marea stîrnită de vînt.

Soațele-l părăseau, deznădăjduind, la capătul răbdării, dar multe femei plîngeau noaptea în taină, cu gîndul la el.

Viața îi zburase din cîntec în cîntec, din nuntă în nuntă, din ospăt în ospăt și, pe nesimțite, se furișase spre el bătrînețea. Nici Sarala nu mai era același, se împruținase la trup, firul din coamă și coadă i se rărise, și numai după umblet mai puteai ghici că fusese cîndva un armăsar semet. Raimalî-aga urcase în iarna vieții ca plopul sur, uscîndu-se, mîndru, în singurătate... Abia atunci băgaseră oamenii de seamă că n-avea nici familie, nici casă, nici turme sau alte avuții. Îi dăduse adăpost fratele mai mic, Abdilhan, dar nu înainte de a-și împărtăși rubedeniilor apropiate nemulțumirea și mîhnirea. Abdilhan poruncise să i se ridice lui Raimalî-aga o iurtă, să fie hrănit și îngrijit.

Raimalî-aga începuse să cînte despre bătrînețe, să cugete la moarte. Mărețe cîntece se născuseră atunci și triste.

Îi venise și lui rîndul să încerce a dezlega taina ce frămînta dintotdeauna mințile gînditorilor: de ce se naște omul pe pămînt? Raimalî-aga nu mai umbla hai-hui, ca pe vremuri, pe la ospete și nunți, stătea mai mult acasă, cîntînd din dombră cîntece triste, trăia din amintiri și zăbovea mai îndelung la taifas cu bătrînii, vorbind despre trecerea lumii...

Și, Dumnezeu e martor, Raimalî-aga și-ar fi sfîrșit zilele în pace, dacă o împlinire nu l-ar fi zguduit din adînc în chiar amurgul vieții.

Într-o zi, Raimalî-aga nu mai putuse răbda, pusese șaua pe bătrînul Sarala și se dusese la o nuntă, să-și mai omoare plictisul. Își luase cu sine și dombra, gîndind că, poate, cine știe... Prea îl rugaseră cinstitele gazde să vină, dacă nu să le cînte, măcar ca oaspete. Așa plecase Raimalî-aga la drum, cu inima ușoară și gînd de grabnică întoarcere.

Îl primiseră cu mare cinste, poftindu-l în iurta albă, pentru oaspeți de vază. Stătuse acolo, printre oameni aleși, bînd kumîs, tăifăsuind și rostind toasturi meșesugite, cum se obișnuiește în asemenea împrejurări.

În aul, ospățul era-n toi. De pretutindeni răsunau cîntece, rîsete, glasuri tinere, zvonul jocurilor și distracțiilor de tot felul răzbătea pînă în iurta cea albă. Se auzea cum se pregăteau călăreții pentru întrecerile în cinstea tinerilor miri, cum trebăluiau bucătarii pe lîngă focuri, cum lărmuiau hergheliile lăsate slobode, cum se zbenguiau în voie cîinii, cum rătăcea prin stepă vîntul, purtînd cu sine mireasma ierburilor crude. Dar printre toate acestea, auzul lui Raimalî-aga prindea, gelos, mai cu seamă ecoul cîntecelor din iurtele vecine; ba și rîsul fetelor, revărsat în cascade, îi făcea urechea să tresară.

Sufletul bătrînului rapsod tînjea. Nelăsîndu-și chipul să-i trădeze trăirile, Raimalî-aga rătăcea cu gîndul în trecut, în timpul acela fără întoarcere, cînd era tînăr și frumos, cînd învîrteja colbul drumurilor pe ahalul Sarala, tînăr și el și iute, cînd ierburile zdrobite sub copite plîngeau și rîdeau la trecerea lor, cînd soarele, auzindu-i cîntul, își grăbea urcușul pe cer, ieșindu-i în întîmpinare, cînd vîntul stepei nu-i încăpea în piept, cînd dombra lui aprindea sîngele, cînd fiecare cuvînt rostit de el era sorbit cu nesat, cînd mai știa să sufere și să iubească, și să verse lacrimi luîndu-și rămas

bun din şa... Pentru ce toate acestea? Pentru ca la bătrîneţe să-l covîrşească jalea şi să se stingă aida focului strivit de cenuşă?

Era trist Raimalî-aga în iurta aceea, amûtea tot mai des, cufundat în sine. Dar iată că auzul lui prinse deodată zgomot de paşi mulţi ce se apropiau în zvon de glasuri, clinchet de salbe şi foşnet de rochii. Cineva ridicase din afară pologul cu frumoase cusături de deasupra uşii şi-n prag răsărise o fată strîngîndu-şi la piept dombra. Avea chipul oacheş, ochi veseli şi mîndri, cu sprîncenele întinse arc, a neînduplecare; întreaga ei făptură – chipul, statura, veşmintele feciorelnice – păreau lucrarea unui meşter iscusit. Rămăsese o clipă în prag, însoţită de prietenele ei şi de cîţiva djighiţi. Apoi, cu o plecăciune, ceruse iertare oamenilor de vază aflaţi în iurtă şi, înainte ca cineva să apuce a-i răspunde, lovise strunele dombrei intonînd, cu ochii la Raimalî-aga, aceste cuvinte:

„Cum călăreţul însetat goneşte spre izvor să-şi astîmpere setea, astfel vin la tine, slăvite Raimalî-aga, să-mi astîmpăr dorul inimii. Nu ne osîndi c-am dat buzna în ceată zăludă; veselia şi larma iertate-s la praznic. Nici curajul meu nu te mire, aga: cu înfiorare şi spaimă îţi cînt acest cîntec, de parcă mi-aş mărturisi o iubire. Mă iartă, aga, dar mă simt încărcată de cîntec întocmai ca flinta cu pulbere. Trăiesc viaţă liberă, zbor din nuntă în nuntă, din ospăt în ospăt, dar pentru această-nîlnire m-am tot pregătit îndelung, aşa cum albina îşi strînge în fagure mierea, aşa cum bobocul adună culori pentru ceasu-nfloririi. Şi iată, acel ceas a sosit...”

„Dar cine eşti tu, preafrumoasă străină?” ar fi vrut să întrebe aga. Însă nu cutezase să curme dintru început acel viers. Răscolit, o sorbea din priviri. O furtună i se ridicase în suflet, trupul i se trezise sub biciul fierbinte al sîngelui şi, dac-ar fi fost înzestraţi cu altfel de vedere, nuntaşii ar fi-nmărmurit toţi, văzîndu-l cum tresare deodată şi bate din aripi, ca vulturul lacom ce sfîşie cerul. O flacăra vie i se aprinsese în ochi, de parcă ar fi auzit, în tării, o multăstep-tată chemare. Uitase de ani preaslăvitul rapsod...

Iar fata urmase:

„Ascultă-mi povestea, vestite akîn, dacă eu a ţi-o spune mă-ncumet. Afla-vei, mărite aga, neîntrecut bard al cerului,

că te-am îndrăgit din pruncie. De atunci te-am urmat pretutindeni, oriunde te-a dus neastîmpărul dombrei, căci visul cel dulce al inimii mele era să ajung un akîn, un bard cum ai fost numai tu și rămîi — fără seamăn. Și, nedespărțită de tine, asemenea umbrei, sorbindu-ți cuvintele și repetînd refrenele tale ca pe niște rugi, învățam, o aga, pe de rost sclipitoarele-ți stihuri. Visam — și-i ceream necuprinsului cer să m-ajute — să capăt și eu darul tainic ce mi-ar fi-ngăduit într-o zi să mă înfățișez dinainte-ți și să-ți mărturisesc înfocata-mi iubire, cu plecăciune cîntîndu-ți un cîntec ce l-aș fi izvodit sub privirile tale, ba, Dumnezeu să îmi ierte această-ndrăzneală, să mă-ntrec, o, slăvite rapsod, cu nestinsul tău har, chiar dacă-nfrîngere sigură mi-i hărzită. Această zi o visam, o slăvite akîn, cum fetele ziua nunții-și visează. Dar eu eram mică și firavă, tu — măreț și iubit de mulțime, și glorie, nici nu-i de mirare că nu ți-au căzut niciodată asupra-mi privirile, să mă smulgă din larma ospetelor. Ci eu, îmbătată de cîntecul tău și arzînd de rușine, te visam în iatac și femeie mă voiam mai degrabă, ca să pot răsări dinainte-ți, cutezînd să-ți vorbesc de iubire. Mi-am jurat s-ajung meșteră-n arta cuvîntului, să pătrund taina muzicii atît de adînc, încît să m-asemăn cu tine, și ca tine să cînt, ne'ntrecutul meu dascăl, pentru ca, înfățișîndu-mă ție, să te chem la întrecere izbăvită de vâlul sfiei. Și iată-mă; ochiul tău fără milă mă judece. Mult a fost, timpul anevoios s-a tîrît pînă în primăvara aceasta, a nouăsprezecea, cînd inima-mi spune să ies la lumină, ca rapsod și femeie. Iar cît despre tine, slăvite akîn, în lumea vrăjită a copilăriei, ce încă-mi mai dăinuie-n suflet, la fel ai rămas, numai părul ți-i sur. Însă nu e aceasta o stavilă-n calea iubirii, întocmai cum pletele negre chezaș de iubire nu sînt. Deci iată-mă. Îngăduie, o, slăvite akîn, cutezanța: mă poți izgoni ca fecioară, poate nu ți-s pe plac, însă nu ca rapsod. Sînt aici să ne-ntrecem întru meșesug. Ai cuvîntul!”

— Dar cine ești tu și de unde răsai? zvîcnise din locu-î poetul.

— Beghimai mă numesc.

— Beghimai? Și pe unde mi-ai stat pînă astăzi ascunsă? întrebuse, fără voie aproape, rapsodul, plecînd fruntea-i întunecată.

— Ți-am spus, luminate stăpîn. Am crescut.

— Înțeleg, murmurase poetul. Ce nu înțeleg e haîna-mi ursită. Din ce crud imbold te-a trimis să mă tulburi, acum, cînd alunec spre-apus și spre iarnă? Poate ca să mă surp înlăuntru-mi și crîncen să țin că zadarnic trăit-am, că tot ce a fost fără noimă a fost, dacă eu respiram, și umblam, și cîntam neștiind că m-așteaptă, ca un nepretuit dar al cerului, chinul dulce de a te vedea, auzi și cunoaște? Cît am păcătuit ca să merit atîta osîndă?

— În zadar te căinezi, luminate aga, răsună glasul lui Beghimai. Dacă astăzi ursita luînd chipul meu ți se înfățișează, în zadar te căinezi: ai credință în mine. Nu voi ști bucurie mai mare pe lume decît să te-alint cu surîsu-mi de fată, cu cîntecul meu și cu dragostea mea fără margini. Iar dacă nu vrei ori nu poți să-ți înfrîngi îndoiala și zăvorî-mi-vei urcușul spre inima ta, eu, iubindu-te nețarmurit, nu voi pregeta să mă-ntrec întru artă cu tine: încercările, cît de grele vor fi, nu mă sperie.

— Încercări, spui? La ce încercări, Beghimai, mă poate supune cuvîntul? Ce poate-nsemna o întrecere în meșteșug, fie ea cît de aprigă, față de înfricoșata-ncercare a dragostei care uzurpă rînduiala știută a lumii? Nu-ți făgăduiesc, Beghimai, să ne-ntrecem întru izvodire de vorbe frumoase. Și nu pentru că nu m-ar ține puterile, nu pentru că s-ar fi stins dintr-o dată, în vatra din inima mea, văpaia cuvintelor, nici pentru că glasul mi s-ar fi stins.

Nu, nu de aceea. Ochii mei pot doar să te admire. Sufletul meu, Beghimai, poate doar să-ți întindă ofranda iubirii. În cuprinderea de aripă a dragostei, în netrecerea ei ne putem, preafrumoasă fecioară, întrece.

Și rapsodul, aceste cuvinte rostind, luă dombra, o acordă cu migală și izvodi un nou cîntec, limpede și arzător. Cînta ca pe vremuri: părea glasul lui cînd o șoaptă a vîntului răsfătat printre ierburi, cînd zvon de furtună pornită să mînie-azurul. Atunci s-a născut, dăinuind de atunci, al dragostei cînt „Beghimai“.

„Ție, celei ce, din depărtare, însetată vii la izvor, îmblînzit îți cade la picioare vîntul stepei neascultător. Afle cel ce zodiile-mparte că, dacă astăzi mi-e sortit să mor, azi nu pot coborî în moarte: azi iubesc și sînt nemuritor...”

Acea zi a trăit îndelung în aduceri-aminte. Toată lumea vorbea de cei doi cîntăreți și de strania lor întîlnire. Iar cînd se pornise alaiul miresei, printre iurtele împodobite, printre șiruri de călăreți, în fruntea mulțimii, a caravanei de nuntă, mergeau, pe cai aprigi, Beghimai și bătrînul rapsod, cîntînd cîntece de voie bună. Alături mergeau, scară-n scară, părăd coborîți dintr-un basm, și privirile lor se-nălțau către cer, către zeii cei buni, fericire cerînd pentru mire și pentru mireasă, în sunet de dombră și fluier, de fluier și dombră...

Și se minuna împrejur tot norodul de vraja acelor cîntări, chiar și iarba rîdea, fumul marilor focuri plutea împrejur ca o ceață, și păsări veneau în zbor jos, înfricoșate de zarvă, băiețandri zburdau, călări pe mînji repezi...

Oamenii nu-l recunoșteau pe bătrînul rapsod. Glasul îi răsuna cald și plin, ca pe vremuri, chiar și trupul îi reînvia-se, era iarăși mlădiu și agil ca pe vremuri, ochii lui străluceau de departe, ca două lămpașe-ntr-o iurtă ce, albă, ți-ar fi răsărit dinainte pe pajiștea verde la capăt de drum. Ba și Sarala parcă întinerise: umbla țănoș, cu coama în vînt.

Dar nu tuturor a fost dat să le meargă la inimă această schimbare. Erau în mulțime și oameni ce cu îngrețosare scui-pau urmărindu-l pe marele bard. Barakbaili – așa se numeau cei din neamul din care cobora și vestitul akîn – erau mai cu seamă porniți, socotind că i se tulburaseră mințile, acum, la apusul vieții. Drept care prinseseră a-l ațîța împotriva-i pe fratele lui, Abdilhan: cum te-am mai alege mai-marele nostru, cînd – iată – ăst cîine bătrîn, Raimalî, ne face pe toți de ocară? Ascultă-l cum cîntă, ascultă-l cum rîde, de parcă ar necheza o zvăpăietură de mînz!... Iar cît despre fetișcana aceea – auzi ce-i răspunde! Rușine! Îl îmbrobodește în văzul mulțimii! Abdilhan, nu-i a bună! Nu-l lăsa la cheremul dezmățatei aceleia! Strunește-l, altfel vom ajunge de rîs prin aule...

Lui Abdilhan, ce în taină nutrea de demult un gînd otrăvit împotriva fratelui său mai în vîrstă, care trăise pînă în iarna vieții fără păs, fără gîndul firesc de a strînge, atît îi lipsea ca să-nceapă a fierbe. „Asta, își spunea-n sinea lui, le întrece pe toate: bătrînul zevzec ne împroască tot neamul cu scîrnă.“

Și iată-l pe Abdilhan. îmboldindu-și cu sîrg bidiviul ca să spargă mulțimea, și amenințîndu-l cu cnutul pe fratele său, neasemuitul rapsod, pierdut în dulceța cîntărilor: „Bagă-ți mințile-n cap și porcede spre casă!“ strigase. Numai că fratele lui, pierdut în dulceța cîntărilor, nu-l auzise. Iar admiratorii ce-i împresurau, călări de asemeni, pe cei doi cîntăreți, sorbindu-le fiecăruia vers, îl fugăriseră pe Abdilhan într-o clipă, izbutind să-l mai și sfichiuiască, la înghesuială, cu cîte-o biciușcă. Pas' de mai află de unde, și cine, și cînd... Scăpase cu fuga, suduind, Abdilhan...

Și alaiul trecea. Chiar în clipa aceea se naștea un nou cîntec.

„...O, cînd, fremătînd de iubire, maralul își strigă perechea în zori, trecătorile munților îi răspund răscolite“, cînta Raimalî.

„Lebăda, cînd, despărțită prin moarte de gingașu-i soț, către soare privește în zori, ea și soarele-l vede-n zăbranic“, răsuna trilul lui Beghimai.

Astfel îi fermecau ei pe miri, răspunzîndu-și prin cîntec...

Nu știa, cum ar fi putut bănuî Raimalî, în clipele-acelea vîndute uitării de sine, cu cîtă mînie în suflet plecase-n galop Abdilhan, cu cîtă obidă și sete năprasnică de răzbunare-l urmaseră toți barakbailii. Și ce răfuială cumplită puseseră-n ziua aceea la cale... Cum ar fi putut bănuî?...

Și alaiul trecea, ca pe aripi purtîndu-i pe cei doi rapsozi ce cîntau, răspunzîndu-și prin cîntec...

Și gonia Abdilhan, frînt în șa, ca un nour, spre aul, spre casă. Iar înverșunatele-i neamuri, urmîndu-l ca o haită de lupi, îi strigau, beți de ură:

— Blestem! Raimalî a turbat! Mintea i se întunecă! Trebuie să-l lecuim, pînă nu-i prea tîrziu!

Și alaiul trecea, ca pe aripi purtîndu-i pe cei doi rapsozi ce cîntau, răspunzîndu-și prin cîntec...

Odată ajuns lîngă iurtele mirilor, alaiul sărbătorec se oprise și cei doi cîntăreți intonaseră, de bun-rămas, urări de belșug și nestinsă iubire. Vestitul rapsod, cuvîntînd către lume, își mărturisise bucuria curată de a fi apucat ziua sfîntă în care destinul, în chip de rîvnită răsplată, i-o trimisese pe tînăra Beghimai, un akîn pe potrivă... Cremenea numai,

lovită de cremene, izvodește scînteii, adăugase rapsodul. La fel și în arta cuvîntului: întrecîndu-se în măreție, akînii-și apropie tainele desăvîrșirii. Dar că, mai presus de orice, era fericit că atunci, spre sfîrșitul vieții, ca într-un asfințit, cînd marele astru străluce deplin, cu toată puterea sădită într-însul de la facerea lumii, cunoscuse iubirea, umplîndu-se de neasemuită vigoare.

— Visul meu s-a-mplinit, o aga, îi răspunse, cîntînd, Beghimai. Te urmez de aici înainte pînă la capătul lumii. Oricînd și oriunde îmi vei porunci, răsări-voi alături de tine cu dombra în brațe, pentru ca-n cîntec să ne însoțim, și-n iubire. Cu această dorință ursitei mă încredințez fără preget.

Astfel își vorbiră, prin cîntec, cei doi și, chiar acolo, în fața mulțimii ce alcătuisese mărețul alai, se legară să se întîlnească în zori, ca să cînte norodului ce se va strînge de pe toată întinderea stepei la iarmaroc.

Și numaidecît, călăreții, răzlețindu-se în patru zări, duseră pînă departe cuvintele lor, marea lor făgăduință. Vestea zbura peste stepă:

— La iarmaroc!

— Înșeuati-vă caii și la iarmaroc!

— La iarmaroc, s-ascultăm doi akîni fără seamăn!

Ecou din ecou se năștea peste stepă:

— Ce praznic!

— Grăbiți-vă!

— Ce desfătare!

— Rușine!

— Prinos frumuseții!

— O neobrazare!

Cei doi călăreți își luară, senini, rămas bun la răscruce de drumuri:

— Pe mîine, Beghimai, draga mea!

— Pe mîine, iubite aga!

Și, îndepărtîndu-se, își mai strigară din sa:

— Mîine-n zori!

— La iarmaroc, mîine-n zori!

Ziua sfîrșea. Peste marile-ntinderi cădea-ncet-încet ceața albă a verii de stepă. Ierbile, pe alocuri îngălbenite de-acum, răspîndeau iz de veșted și mai adia o răcoare venită

din munți, unde plouase: șoimii planau în amurg, foarte jos și agale, mii de păsări slăveau, în amurg, asfințitul...

— Cîtă pace! O, binecuvîntat ceas al zilei!... murmura Raimalî, mîngîind coama calului. Ah, Sarala, ah, bătrîne, ah, armăsarul meu falnic, să fie viața atît de frumoasă, încît steaua dragostei să răsară deasupra-mî la capăt de drum?

Sarala sforăia, grăbind pasul, dornic și el de hodină, căci doar își purtase prin stepă stăpînul ziulica întregă, dornic de șopotul apei de munte și de iarba păscută sub razele lunii.

Dar iată și lunca și, la cotul rîului, rîvnitul aul, cu iurtele-i vesele slobozind spre tărie fuioare de fum.

Raimalî se grăbea. Legă calul de conovăț și, fără să intre în casă, se așează lîngă prag, gustînd liniștea serii. Dar curînd cineva, un băiat din vecini, se apropie și îi spuse:

— Aga, oamenii te cheamă în iurtă.

— Ce oameni?

— Ai tăi. Sînt toți barakbaili în păr.

Intrînd, Raimalî găsi-ntr-adevăr tot soborul bătrînilor neamului, strîns în cerc, iar în mijloc pe fratele lui, Abdilhan, cu chip aspru și întunecat, cu ochii plecați în pămînt, ascunzînd, se ghicea, priviri rele.

— Pace vouă! îi salută Raimalî. Au nu s-o fi abătut vreun necaz peste casele voastre?!

— Tu ești cel așteptat.

— Dacă-s eu, iată-mă-s. Faceți loc, să m-așez cum se cade, în cercul ce-l alcătuirăți.

— Nu! Stai acolo în ușă și cazi în genunchi! răsună o poruncă.

— Aud?! Cum adică? În iurta aceasta sînt încă stăpîn.

— Nu ești! Cum ar putea fi stăpîn un moșneag lud ca tine?

— Ce vreți, oameni buni?

— Ce vrem? Vrem ca fără zăbavă să faci chiar aici legămînt că n-ai să mai cînti niciodată, niciunde, că n-ai să mai bîntui prin toate ospetele și, mai cu seamă, să ți-o scoți deîndată din cap pe smintita aceea cu care cîntai azi spurcat, uitînd barba-ți pagă și nerușinată, ca și onoarea întregului neam. Jură! Jură că n-ai să mai dai ochi cu ea niciodată!

— Zadarnic vă înverșunați. Mîine-n zori vom cînta împreună norodului, la iarmaroc.

Ploaie de răcnete:

— Ne împroașcă cu scîrnă!

— Să te lepezi de ea chiar acum, pînă nu-i prea tîrziu!

— S-a smintit pe de-a-ntregul!

— E nebun de legat! E bezmetic!

— Tăcere! strigă cu asprime întîiul dintre judecători.

Ai spus tot ce-aveai să ne spui, Raimalî?

— Am spus tot.

— Iar voi auzit-ați, urmași ai slăvitului bei Barakbai, ce grăit-a păcătosul acesta?

— Auzit-am cu toții.

— Atunci ascultați și cuvintele mele. Mai întîi voi vorbi despre tine, nefericit pierde-vară. De o viață tot bîntui, neagonisind cît e negru sub unghie, dintr-un capăt în altul al stepei, cînti la chefuri, zornăi din dombră și faci cu uitare de sine pe măscăriciul. Cîta vreme-ai fost tînăr, ți-am iertat rătăcirea. Acum ești bătrîn și purtarea-ți de zăbăuc naște rîs și batjocură. Noi, fruntea neamului, te disprețuim. Era timpul să cugeți la moarte, era ceasul smereniei. Și cînd colo, tu te încurci, ca un fluieră-vînt, c-o fătucă, întru veselie și behăitul aulelor, calci sfintele datini și legile, ba și-acum, cînd chemat ești de sfatul bătrînilor, arăți nesupunere. Ei bine, atunci cadă pedeapsa lui Allah asupra-ți!...

Iar acum, ție îți voi vorbi, Abdilhan, frate bun al acestui nefericit, ție, cel născut din aceiași părinți ca și dînsul. În tine ni-i toată nădejdea, tu ești reazemul gîndului nostru. De fapt, cum știi bine, și vrem să te-alegem mai-marele neamului. Dar fratele tău, dat în mintea copiilor, nu mai știe ce face și poate împiedica împlinirea dorințelor noastre. De aceea, ai îndreptățire să faci tot ce-ți stă în putere pentru ca nefericitul tău frate să nu ne mai facă de rîs printre oameni, pentru ca nimeni să nu ne mai scuipe, să nu ne mai arate cu degetul și să nu mai cuteze să ia în derîdere numele de barakbai!

— Nici judecători nu îmi sînteți, nici proroci, glăsui Raimalî, luîndu-i-o înainte lui Abdilhan. Mi-e milă de voi, de cei strînși în cercul acesta, și de cei ce aidoma vouă gîndesc pretutindeni. Vorbiți despre lucruri asupra cărora

nici un sfat omenesc nu e vrednic să judece. Nu știți căuta adevărul și nici fericirea pe lumea aceasta. E oare rușine să cînti cînd îți vine să cînti, e oare rușine să dai glas iubirii cînd vine iubirea, trimisă de însuși Cel Atotputernic? Ce bucurie se poate asemui pe pămînt cu aceea de a vedea două inimi unite prin dragoste? Dar, întrucît mă priviți ca pe-un lud și-un bezmetic doar pentru că am cîntat și mai cînt și nu voi să alung, cum îmi cereți, iubirea venită, e drept, la apusul vieții, ci mă bucur de ea – am să plec de la voi: mare-i lumea! Încalec pe Sarala chiar acum și pornesc înspre ea, și poate că vom pleca împreună pe alte meleaguri, ca să nu vă mai tulbure cîntecul, nici dragostea noastră.

— Nu, n-ai să pleci de aici! izbucni, horcăind, Abdilhan, care pînă atunci nu scosese nici o vorbă. N-ai voie să pleci nicăieri din aul: nu de iarmaroc ai nevoie, ci de leuire. Și te vom leoui pînă cînd mintea cea rătăcită o să ți se întoarcă în țeastă.

Și Abdilhan smulse dombra din mîna akînului.

— Na! Beat de furie, o trînti de pămînt și-o strivi sub picioare, întocmai cum taurul ar strivi-un biet păstor. De astăzi uita-vei să cînti! Ia aduceți și gloaba aceea! Și făcu semn argaților.

Aceștia, care așteptau, rînduiți dinainte, porunca, aduseră calul.

— Smulge-i șaua și-arunc-o înapoi! strigă Abdilhan, ridicînd deodată securea pe care-o ținuse ascunsă. Și, turbat, ciopîrți mîndra sa și curelele scărilor, zvîrlindu-le una-ntr-o parte și una-n cealaltă.

Armăsarul se clătină plin de spaimă și îngenunche, sforăind și mușcîndu-și zăbala, de parcă, privindu-i cum sfîșie șaua, simțea că-l așteaptă o soartă asemănătoare.

— Iarmaroc, va să zică, de bîlciuri îți arde! Călare pe Sarala? Cască ochii atunci! strigă, scos din minți, Abdilhan.

Argații săriră asupra nefericitului cal, răsturnîndu-l și prinzîndu-i picioarele, mult slăbite de-acum, în arcan. Iar apoi, Abdilhan îi răsuci fără milă gîtlejul, înșfăcîndu-l de nări cu o mînă și ridicînd, cu cealaltă, hangerul.

Raimalî încercă disperat să se smulgă din mîinile celor care-l țineau strîns ca-n clește.

— Stai! Nu-l ucide!

Zadarnic. Șuvoiul fierbinte de sînge țîșni deodată, orbindu-l, ca o negură în faptul zilei. Plin de sînge-aburind, clătînîndu-se, se ridică în picioare akînul.

— Pe jos mă voi duce atunci! La nevoie mă voi țîrî în genunchi pîn-acolo! șopti el, ștergîndu-și de pe chip cu pulpana cămășii potopul de sînge.

— N-ai să mergi nicăieri, secătură! Chipul lui Abdilhan rînjea, strîmb, deasupra gîtlejului însîngerat al nefericitului cal. Un pas n-ai să faci de aici! șuieră el încet, și deodată răcni: Puneți mîna pe el! Aveți grijă, legați-l, căci e cuprins de turbare: face moarte de om!

Învălmășeală și răcnete:

— Funia!

— Frîngeți-i brațele!

— Răsuțește mai zdravăn!

— S-a smintit: l-a ajuns biciul Celui Atotputernic!

— Ce privire haină!

— Rătăcită e mintea akînului! Vai!...

— Țîrîți-l încoace, lîngă mesteacăn!

— Împingeți-l.

— Mai cu inimă, trîndavi ce sînteți!

Luna își preumbla prin tării chipul palid. Era pace în cer, pe pămînt era pace. Șamani, răsăriți deodată în preajma akînului, aprinseră foc și dansau împrejurul-i sălbatic, izgonind duhul rău.

Cîntărețul era priponit de mesteacăn, cu mîinile strîns legate la spate.

Un mulla se înfățișă mai apoi, citind rugăciuni din Coran și chemîndu-l pe calea cea dreaptă.

Cîntărețul era priponit de mesteacăn, cu mîinile strîns legate la spate.

Și deodată în noapte răsună glasul lui neasemuit de curat:

„Scame albastre de negură țîrînd după sine, noaptea fuge în stepă și zorii se nasc, biruitori, peste lume. Dar mie pe veci mi-i oprită lumina: tu soarele mi l-ai răpit, Abdilhan, nefericitul meu frate. Triumfi, cu neșăbuintă te bucuri că m-ai despărțit de iubirea trimisă de Cel Atotputernic la capătul vieții. Dar nu știi ce fericire îmi dănuie-n inimă, cîtă vreme suflarea-mi mai dănuie. M-ai

legat, ca pe un tîlhar, de-acest trunchi, dar eu nu sînt aici, o, nefericitul meu frate! Numai trupul meu trecător e aici; sufletul meu zboară peste întinderi ca vîntul, se îngemănează cu lutul, cu ploaia, și eu nedespărțit sînt de dînsa ca propriu-i păr, ca propria ei răsufare. În zori, cînd se va deștepta, bucuroasă de viață, ca un inorog, coborî-voi din munți, adăstînd între stînci, lîngă iurta ei albă. Cînd foc va aprinde, eu fum dulce voi fi, mîngîind-o. Cînd călare va trece prin vad, voi fi stropii-mproșcați de copite, atingîndu-i obrazul și brațele, iar cînd va cînta, voi fi cîntec...”

Fremătau rămurișuri în razele soarelui tînăr. O zi nouă creștea. Auzind că akînul își ieșise din minți, curioși dădeau buzna vecinii. Călări, îl priveau de departe.

Iar el, în veșminte ferfenițite, era priponit de mesteacăn, cu mîinile strîns legate la spate. Și cînta. Cîntul lui a rămas neuitat peste veacuri:

*Cînd tabăra va coborî din munții negri,
Vin' de mă dezleagă, frate Abdilhan;
Cînd tabăra va coborî din munții vineți,
Vin' de mă sloboade, frate Abdilhan.
N-aș fi crezut, oricine mi-ar fi spus,
Că sub braț de frate voi pieri răpus.
Cînd tabăra va coborî din munții negri,
Cînd tabăra va coborî din munții vineți,
Vin' de mă dezleagă, frate Abdilhan,
Să mă înalț la ceruri demn, de bunăvoie...
Cînd tabăra va coborî din munții negri,
nu m-aștepta, iubită Beghimai,
Cînd tabăra va coborî din munții vineți,
n-am să mai vin, iubită Beghimai.
Nu vom cînta alături, glas în glas:
Eu părăsit în stepă am rămas...
Cînd tabăra va coborî din munții negri,
Cînd tabăra va coborî din munții vineți,
nu m-aștepta, iubită Beghimai:
de bunăvoie m-am suit la ceruri...*

Așa sfîrșea povestea vestitului akîn.

Acum, în drum spre Ana-Beiit, petrecându-l pe Kazangap spre lăcașul din urmă, pe Edighei îl urmărea legenda aceea.

XI

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

DUPĂ CE LĂSARĂ ÎN URMĂ PRELUNGA VALE MALAKUMDÎCEAP, prin ale cărei nisipuri roșcate rătăcise odinioară Naiman-Ana în căutarea fiului ei mankurt, ajunseră aproape de Ana-Beiit. Aruncînd cîte o privire cînd pe ceasul de la mînă, cînd spre soarele ce domnea peste stepă, Burannîi Edighei socotea că, pînă aici, totul decursese potrivit așteptărilor. Așa că, după înmormîntare, aveau tot timpul să ajungă acasă destul de devreme ca să-l poată pomeni, laolaltă cu toți cei din cătun, pe Kazangap. E drept, asta avea să se-nîmple în faptul serii, principalul era însă că totul avea să se isprăvească în aceeași zi. Eh, ce ți-e și cu viața asta! Kazangap o să se odihnească de-acum la Ana-Beiit, în vreme ce ei, după ce se vor fi întors acasă, aveau să-l pomenească iarăși, cu vorbe bune...

În aceeași ordine – în fruntea tuturor Edighei, pe atanul învelit cu valtrapul cu canafi, apoi tractorul cu remorcă și, la urmă de tot, excavatorul „Belarus” – ieșiră din Malakumdîceap pe platoul Ana-Beiit, însoțiți, ca și pînă atunci, de Jolbars, dulăul roșcat care alerga nepăsător în stînga convoiului, cu limba atîrnîndu-i, uitată parcă, într-o parte. Și iată că la ieșirea din Malakumdîceap se ivi primul obstacol. Dădură pe neașteptate peste un gard de sîrmă ghimpată.

Edighei se opri cel dintâi: ei drăcie, ce-o mai fi și asta? Se ridică în scări și, de la înălțimea lui Karanar, privi în stînga, apoi în dreapta: cît vedeai cu ochii, prin stepă se întindea, de netrecut, sîrma ghimpată întinsă pe cîteva rînduri de stîlpi din beton înfipti în pămînt la distanțe egale, din cinci în cinci metri. Gardul era solid, durat cu pricepere. Nu puteai ghici unde începe și unde sfîrșește. Ai fi zis că nici n-avea capăt. Nu se zărea nici un loc de trecere. Ce era de făcut, cum să-și urmeze drumul?

Între timp, în spate opriră și cele două tractoare. Primul sări din cabină Sabitjan, după el — Dlinnîi Edilbai.

— Ce mai e și asta? spuse Sabitjan arătînd spre gardul de sîrmă ghimpată. N-am nimerit unde trebuie? îl întrebă el pe Edighei.

— Ba de nimerit am nimerit, numai că nu știu de unde a răsărit gardul ăsta. Naiba să-l ia.

— Înainte nu era?

— Nu.

— Și-acum, ce facem? Cum trecem mai departe?

Edighei tăcu. Nici el nu știa.

— Hei! Mai oprește motorul ăla! A dудuit destul! îi aruncă Sabitjan, nervos, lui Kalibek, care tocmai își scosese capul din cabină.

Kalibek opri motorul. Excavatorul amuți și el. Se lăsă liniștea. O liniște deplină. Burannîi Edighei ședea mohorît în spinarea lui Karanar, Sabitjan și Dlinnîi Edilbai stăteau alături, tractoriștii — Kalibek și Jumagali — rămăseseră în cabine, răposatul Kazangap, înfășurat în giulgiu alb, era întins în remorcă, vegheat de bețivul bărbat al Aizadei, iar Jolbars, dulăul roșcat, profitînd de ocazie, se aciuisse lîngă roata tractorului, ridicîndu-și cît putea de sus unul dintre picioarele din spate.

Marea stepă se întindea sub soare de la un capăt la altul al lumii, dar trecere spre cimitirul Ana-Beiit nu exista. Se opriseră cu toții, încurcați, în fața gardului aceluia de sîrmă ghimpată.

Primul rupse tăcerea Dlinnîi Edilbai.

— Și zici, Edighei, că înainte gardul nu era?

— Îl vād pentru prima oară.

— Or fi împrejmuit locul pentru cosmodrom? își dădu cu părerea Dlinnîi Edilbai.

— Mda, s-ar putea. Altminteri la ce s-ar fi ostenit atîta? Nu e de coala să întinzi peste stepă ditamai gardul. Or fi știind ei ceva. Că ăstora cum le tună, le și fulgeră, lua-i-ar naiba! ocări Edighei.

— Acum poți să tot drăcui! Trebuie să știi pe ce lume trăiești, înainte de a porni pe asemenea coclauri, spuse, posac, Sabitjan.

Urmă o pauză apăsătoare. Burannîi Edighei privi încruntat de sus în jos, de la înălțimea lui Karanar, spre Sabitjan, care stătea alături, în picioare.

— Uite ce-i, drăguță, ai puținică răbdare, nu te zbuciuma tu atîta, spuse el cît putu mai calm. Odinioară nu era pe-aici nici urmă de sîrmă ghimpată: de unde să-mi dea-n minte așa ceva?

— Tocmai, bombăni Sabitjan și se întoarse cu spatele.

Se lăsă din nou tăcerea. Dlinnîi Edilbai părea să pritocească ceva.

— Toate ca toate, dar ce facem, Edike? O mai fi fiind vreun alt drum spre cimitir?

— Trebuie să fie. De ce nu? Chiar este unul la vreo cinci kilometri de aici, în dreapta, răspuse Edighei. S-o luăm într-acolo. La urmă urmei, o trecere trebuie să găsim – altfel nu se poate, nici încolo, nici înapoi.

— Sigur există drumul acela? întrebă apăsător Sabitjan. Să nu fie cum ai zis: – nici încolo, nici înapoi!

— Există, nu-ți fă tu griji, îl încredință Edighei. Treceti fiecare la locurile voastre, pornim. N-avem timp de pierdut.

Porniră din nou. Mașinile începură iarăși să duduie în spatele lui Edighei. O luară de-a lungul gardului de sîrmă ghimpată.

Edighei suferea. Întîmplarea îl descurajase. Cum așa, își spunea el în ciudat, au îngrădit locul de jur-împrejur și nu pun încă un indicator s-arate drumul spre cimitir? Ce oameni! El mai nutrea totuși speranța că undeva, mai spre sud, au să găsească vreun semn oarecare. Așa se și întîmplă. Dădură de o barieră.

Apropiindu-se, Edighei luă aminte cît de temeinic era construit postul de control: pe margini – stâlpi zdraveni din

beton, la punctul de trecere – o căsuță de cărămidă cu pereții laterali aproape în întregime din sticlă, pentru ca împrejurimile să poată fi supravegheate cît mai bine, iar sus, pe acoperișul plat – două proiectoare, probabil pentru a lumina locul noaptea. Dincolo de barieră se întindea, pînă departe, o șosea asfaltată. Pe Edighei îl furnică o neliniște.

La apariția lor, din postul de control ieși un soldat tinerel, blond, purtînd pe piept un automat cu țeava îndreptată în jos. Potrivindu-și din mers tunica și îndreptîndu-și chipiul, ca să-și dea mai multă importanță, soldatul se opri la mijlocul barierei vărgate într-o poză semeată. Totuși, cînd Edighei se apropie de barieră, soldatul salută primul.

— Bună ziua, zise el, umflîndu-se în pene și privindu-l pe Edighei cu ochii lui copilărești încă, de un albastru deschis. Cine sînteți și unde mergeți?

— Sîntem din partea locului, soldat, zîmbi Edighei, înveselit de bătoșenia santinelei. Ducem un bătrîn de-al nostru la cimitir, să-l înmormîntăm.

— Nu-i voie fără permis de trecere, dădu din cap soldatul, îndepărtîndu-se, precaut, de botul colțos al lui Karanar, care rumega de zor. Aici e zonă interzisă, îl lămurii el.

— Înțeleg, dar noi mergem la cimitir. Foarte aproape. Ce crezi c-o să facem? Îl îngropăm și ne întoarcem numai decît. Nu zăbovim. Dă-ne drumul!

— Nu pot. N-am dreptul, spuse santinela.

— Ascultă, drăguță. Edighei se aplecase din șa, astfel încît să i se vadă mai bine ordinele și medaliile militare. Nu sîntem străini de locurile astea. Sîntem de la halta Boranlî-Burannîi. Ai auzit de ea, nu-i așa? Sîntem vecini. Iar bietul om trebuie îngropat. Mergem numai pînă la cimitir și-ndărăt.

— Vă înțeleg, dădu să răspundă santinela, strîngînd din umeri, sincer mîhnit, dar în clipa aceea se iți, ca un făcut, Sabitjan, plin de sine, cu un aer grăbit, de om important și foarte ocupat.

— Ce se întîmplă? întrebă el încruntîndu-se. Sînt de la regionala sindicală. De ce întîrziem?

— Pentru că n-aveți voie să treceți.

— Santinelă, ți-am spus că sînt de la regionala sindicală.

— Mi-e totuna de unde sînteți.

— Cum adică? rămase Sabitjan cu gura căscată.

— Așa. Aici e zonă interzisă.

— Atunci ce mai lungești vorba? făcu Sabitjan ofuscat.

— N-o lungesc defel. Îi explicam, din respect, cum stau lucrurile omului acestuia, și nu dumitale. De fapt, eu nici nu am dreptul să discut cu străinii. Sînt în post.

— Așadar, nu putem trece spre cimitir?

— Nu. Și nu numai spre cimitir. Pe aici nu poate trece nimeni.

— Atunci naiba s-o ia de treabă! răbufni Sabitjan mînios. Știam eu că-i o prostie, îi aruncă el lui Edighei. Dar tu – nu și nu! Mi-o țineai una și bună: Ana-Beiit! Ana-Beiit! Poftim Ana-Beiit! Și Sabitjan se îndepărtă scui-pînd cu năduf.

Edighei se simțea stingherit față de tînăra santinelă.

— De, să ne ierți, fiule, îi spuse, vorbindu-i ca un tată. Ție asta ți-e slujba. Dar noi ce facem cu răposatul? Doar nu-i o scîndură, să-l aruncăm și să ne vedem de drum.

— Vă-nțeleg foarte bine. Dar ce pot eu să fac? Ordinu-i ordin. Nu-s eu șef aici.

— Mda, rău am nimerit-o, spuse descumpănit Edighei, lungind silabele. Da'tu de unde ești de fel?

— Din Vologda, tăicuță, răspunse soldatul, ușor fîstîcit, dar voios ca un copil. Zîmbetul lui spunea că e bucuros de asemenea întrebare.

— Aha. Și pe la voi, prin Vologda, tot așa – stau santinelele postate la cimitir?

— Ei, și dumneata, tăicuță! La noi lumea merge la cimitir cînd vrea și stă cît pofteste. Dar parcă de cimitir e vorba? Aici e zonă interzisă. Dumneata, tăicuță, vād c-ai făcut armata, ba ai și luptat, așa că știi de bună seamă că ordinu-i ordin. Vrei, nu vrei, asta-i datoria, n-ai ce-i face.

— Drept e, se învoi Edighei, dar ce ne facem cu răposatul?

După cîteva clipe de gîndire concentrată, soldatul clătină, compătimitor, din capul lui bălai, privindu-l drept în față cu ochii senini, albaștri:

— Nu pot, tăicuță, zău că nu pot! N-am dreptul!

— De, asta e, ce să-i faci, roști, pierdut de-a binelea, Edighei.

Îi venea greu să se întoarcă la tovarășii lui de drum cu vești atît de proaste, mai cu seamă că Sabitjan, care se înfierbînta tot mai mult, se apropiase de Dlinnîi Edilbai și începuse a vocifera. Glasul lui răsuna, iritat, de lîngă excavator.

— Și doar v-am spus! N-are rost s-o luăm haihui pe asemenea coclauri. Toate astea-s prejudecăți. Vă împuiati capetele vouă și le mai împuiati și pe-ale altora. Ce contează unde-ngropi un mort? Dar voi — una și bună: să-l ducem la Ana-Beiit. Ba chiar tu mi-ai zis că n-am decît să nu vin, c-o să-l înmormîntați și fără mine. Înmormîntați-l acum, dacă aveți unde!

Dlinnîi Edilbai se îndepărtă de el în tăcere.

— Ascultă prietene, îi spuse el santinelei, apropiindu-se de barieră. Și eu am făcut armata și mai țin minte cîte ceva din regulament. Telefon ai?

— Sigur că am.

— Atunci, uite cum facem: îl suni pe șeful gărzii. Îi raportezi că niște localnici îl roagă să le îngăduie să treacă spre cimitirul Ana-Beiit.

— Cum? Cum? Ana-Beiit? repetă santinela.

— Da, Ana-Beiit. Așa se cheamă cimitirul nostru. Sună-l, prietene, n-avem altă ieșire. Să capete el personal permis de trecere pentru noi. Fii încredințat că, în afară de cimitir, nu ne interesează nimic altceva pe-aici.

Santinela stătu puțin pe gînduri. Își încrêțise fruntea și-și muta mereu greutatea de pe un picior pe celălalt.

— Nu-ți fă griji. Totul e conform regulamentului, îl asigură Dlinnîi Edilbai. La postul de control s-au prezentat niște persoane străine. Tu raportezi șefului gărzii. Asta-i rînduiala. Ce mai stai în cumpănă? Ești chiar dator să raportezi.

— Bine, se învoi santinela. Îl sun chiar acum. Numai că șeful e tot timpul în inspecție pe la posturi. Și vezi și dumneata ce întinsă e zona.

— Poate-mi dai voie să stau și eu lîngă tine cînd suni? În caz de ceva, să-i explic ce și cum.

— Bine, hai, se lăsă soldatul înduplecat.

Intrară în clădirea postului de control. Ușa era deschisă, așa că Edighei auzea tot. Santinela telefonă în câteva locuri, întrebînd de șeful gărzii. Dar omul nu era de găsit.

— Nu, cu șeful, explica el. Cu dînsul personal. Nu. E o chestiune importantă.

Edighei începea să se înfurie. Unde Dumnezeu se vîrîse șeful ăsta? Cînd ai nevoie de el, ia-l de unde nu-i!

În sfîrșit, îl găsiră.

— Tovarășe locotenent! Tovarășe locotenent! strigă santinela cu glas sugrumat de emoție.

Și-i raportă că, așa și pe dincolo, veniseră niște localnici care vroiau să înmormînteze un om la vechiul cimitir. Ce să facă? Edighei ciuli urechile. Era de ajuns ca locotenentul să spună — lasă-i să treacă — și gata! Bravo, Dlinnîi Edilbai! Istet băiat. Numai că discuția se prelungea. Acum santinela răspundea la niște întrebări:

— Da... Cîți? Șase oameni. Și cu răposatul șapte. Cel mai vîrstnic e pe cămilă. Mai au și un tractor cu remorcă și un excavator. Ca să sape groapa... Poftim? Și eu ce să le spun? Deci, nu se poate? Nu e voie? Am înțeles, să trăiți!

Deodată răsună glasul lui Dlinnîi Edilbai. Însfăcase pesemne, receptorul.

— Tovarășe locotenent! Puneți-vă în situația noastră. Venim tocmai de la halta Boranlî-Burannîi. Unde să ne ducem acum? Gîndiți-vă și dumneavoastră. Sîntem din partea locului, vecini buni, n-o să facem nimic rău. Îl îngropăm și pornim numaidecît îndărăt. Poftim? Veniți, convingeți-vă personal. E cu noi și un bătrîn veteran. Explicați-i lui.

Dlinnîi Edilbai ieși din clădirea postului de control abătut, dar le spuse că vine locotenentul în persoană, ca să hotărască la fața locului ce-i de făcut. În urma lui ieși santinela, care le spuse același lucru. Soldatul era liniștit de-acum: nu el, șeful trebuia să rezolve chestiunea. Patrula acum tacticos, de-a lungul barierei vărgate.

Burannîi Edighei căzu pe gînduri. Cine s-ar fi așteptat la o asemenea întorsătură a lucrurilor? Acum trebuiau să aștepte cine știe cîtă vreme sosirea locotenentului. Duse cămila lîngă excavator și o legă chiar de cupa acestuia. Apoi se întoarse la barieră. Tractoriștii Kalibek și Jumagali

discutau ceva cu glas scăzut. Fumau. Sabitjan, departe de grup, umbla de colo pînă colo, nervos. Ginerile lui Kazangap, bărbatul Aizadei, ședea ca și pînă atunci în remorcă, lîngă răposat.

— Ce crezi, Edike, ne lasă să trecem? îl întrebă el pe Edighei.

— Trebuie să ne lase. Vine-acuși chiar șeful lor, locotenentul. De ce să nu ne lase? Doar n-om fi niscai spioni? Ia mai dă-te și tu jos din remorcă. Dezmoștește-ți ciolanele.

Se făcuse ora trei, iar ei nu ajunseseră încă la Ana-Beiit.

Edighei se întoarse la santinelă.

— Fiule, ce crezi, întîrzie mult șeful tău? îl întrebă.

— A, nu. Acuși apare. E cu mașina. Vreo zece, cincisprezece minute pînă aici.

— Ce să facem, îl așteptăm. Dar ia spune, de mult s-a pus sîrma asta ghimpată?

— De mulțisor. Eu sînt aici de-un an. Am pus-o chiar noi, cam de jumătate de an.

— Ca să vezi. Eu habar n-aveam de împrejmuirea asta. De-aia am și dat de bucluc. Eu sînt vinovat, pentru că eu am stăruit să-l aducem și să-l înmormîntăm aici. Aici e străvechiul nostru cimitir Ana-Beiit. Iar răposatul Kazangap a fost un om tare bun. Am lucrat treizeci de ani împreună, la haltă. Am vrut să fac cum e mai bine.

Soldatul părea mișcat de spusele lui Burannîi Edighei.

— Uite ce-i, tăicuță, spuse el cu un aer grav. Să-i spui locotenentului Tansîkbaev toate astea. Doar e și el om. Să raporteze mai sus. Șefii ăi mari au să vă dea voie numaidecît.

— Mulțumesc de vorba bună. Altfel o încurcăm rău de tot. Dar cum ai spus – Tansîkbaev? Numele de familie al locotenentului e Tansîkbaev?

— Da, Tansîkbaev. E de puțină vreme la noi. Dar de ce? Îl cunoașteți? De fapt, e de-al vostru. Te pomenești c-oți fi și neamuri.

— Aș, zîmbi Edighei. La noi, Tansîkbaevii sînt ca la voi Ivanovii. Mi-am amintit de un om cu numele ăsta.

Chiar atunci în clădirea postului sună telefonul și santinela grăbi într-acolo. Edighei rămase singur. Sprîncenele i

se adunară iarăși la rădăcina nasului. Și privind astfel, încruntat, în jur, să vadă de nu apare cumva vreo mașină pe șoseaua din spatele barierei, Burannîi Edighei clătină din cap: „Ce-ar fi să ne trezim chiar cu fiul lui ochi-de-erete? se gîndi, și în aceeași clipă se ocări în sinea lui. Asta-i acum! Ce năzbîtii îi mai treceau prin cap! Cîți oameni nu poartă numele ăsta? Nu, nu se poate: cu acel Tansîkbaev se răfuese de mult... Există, totuși, o dreptate! Există! Orice s-ar întîmpla, dreptatea va exista întotdeauna...”

Se retrase mai într-o parte, își scoase batista și-și șterse cu grijă ordinele, medaliile și insignele de fruntaș de pe piept, ca să strălucească mai tare și să-i sară imediat în ochi locotenentului Tansîkbaev.

XII

IAR CU OCHI-DE-ERETE IATĂ CUM SE PETRECUSERĂ lucrurile.

În 1953, spre sfîrșitul primăverii, la depoul din Kumbel avusese loc un mare miting, la care fuseseră convocați toți feroviarii de la toate stațiile și haltele. Burannîi Edighei participase în viața lui la ședințe multe și de tot felul, dar mitingul acela n-avea să-l uite niciodată.

Marea hală a depoului era ticsită. Unii se cățaraseră sus de tot, chiar sub acoperiș, pe console. Și ce luări de cuvînt! Se dăduse în vileag totul despre Beria. Îl înfieraseră pe călăul acela blestemat fără cruțare. Vorbitorii se perindau la tribună unul după altul, se făcuse seară, dar nici un om nu părăsise sala, stăteau pe locurile lor ca bătuți în cuie. Sub bolta halei, murmurul glasurilor părea freamăt de pădure. Edighei își amintea că cineva din mulțime spusese, chiar alături de el: „E ca marea înainte de furtună”. Și așa era. Lui Edighei inima i se zbătea în piept întocmai ca pe front, înainte de atac, și i se făcuse teribil de sete, i se uscaseră cerul gurii. Dar cum să răzbească prin puhoiul acela de oameni? Trebuia să rabde. În pauză își croise drum pînă la

Cernov, secretarul organizației de partid, fostul șef de stație, care se afla în prezidiu.

— Andrei Petrovici, mă gândesc să vorbesc și eu.

— Vorbește, dacă ții neapărat.

— Țin, și încă morțiș. Numai că aș fi vrut să ne sfătuim mai întâi. Ții minte, la noi la haltă a lucrat unul Kuttîbaev. Abutalip Kuttîbaev. Un revizor de căle l-a denunțat că își scrie amintirile despre Iugoslavia. Abutalip luptase acolo, la partizani. În denunț mai punea și alte prostii pe seama lui. Iar oamenii lui Beria au venit și l-au luat. Din cauza asta omul a murit, s-a prăpădit fără vină! Mai ții minte?

— Țin minte. A venit nevasta lui la stație după înștiințare.

— Întocmai! Iar după aceea, familia lui a plecat... Am ascultat ce s-a spus aici și m-am tot gândit. Acum sîntem prieteni cu Iugoslavia, nu mai sîntem în vrajbă cu ea. De ce să sufere niște oameni nevinovați? Copiii lui Abutalip or fi crescut, merg, pesemne, la școală. Trebuie lămurit totul. Altfel bietilor copii au să li se tot scoată ochii cu chestia asta. Și-așa au suferit destul – au rămas orfani de tată.

— Stai puțin, Edighei. Așadar, despre asta vrei să vorbești?

— Da.

— Cum îl chema pe revizorul acela?

— Pot să aflu. E drept, de-atunci nu l-am mai văzut.

— De unde să afli acum? Și apoi, ai o probă materială că tocmai el a scris denunțul?

— Cine altul?

— Aici trebuie fapte, dragul meu Burannîi. Dacă lucrurile nu stau așa? Nu-i de glumit. Uite ce e, Edighei, ascultă sfatul unui prieten. Scrie despre toate astea la Alma-Ata. Scrie totul așa cum a fost și trimite scrisoarea la Comitetul Central. Descurcă ei itele și n-or să tărăgăneze. Întregul partid e hotărît să facă lumină în problema asta. Doar vezi și tu.

La mitingul acela, Burannîi Edighei strigase cu hotărîre, laolaltă cu toți ceilalți, cît îl ținea gura: „Slavă partidului! Aprobăm linia partidului!“ La sfîrșit, cineva, în fundul sălii, intonase „Internaționala“. Cîteva voci îl susținuseră, iar peste cîteva momente mulțimea cînta într-un glas, sub bolta

halei, marele imn al tuturor celor oprimați. Edighei nu cîntase niciodată într-un asemenea cor. Gîndul încărcat de mîndrie și totodată amar că era și el parte din cei ce alcătuiau sarea acestui pămînt îl înălța și-l purta ca un val. Imnul comuniștilor creștea, sădind în suflet curajul și hotărîrea de a apăra dreptul celor mulți întru fericirea celor mulți. Și, cum i se întîmpla adesea cînd era foarte emoționat, Edighei se visase din nou pe Aral. Sufletul lui plana acolo, ca un pescăruș liber, deasupra talazurilor înspumate.

Cu acest simțămînt sărbătorec se întorsese acasă. Pe cînd bea ceai, îi povestea Ukubalei însuflețit, cu de-amănuntul, ce se petrecuse la miting. Îi spusese și că avusese de gînd să ia cuvîntul, dar că în cele din urmă ascultase sfatul lui Cernov. Ukubala îl asculta, umplînd ceașcă după ceașcă.

— Ia te uită, ai golit tot samovarul! se minunase ea, rîzînd.

— Știi, acolo, la miting, de atîta clocot, mi se făcuse o sete! Pas' de găsește ceva de băut, nici nu te puteai clinti din loc. După miting m-am năpustit afară, cu gînd să beau ceva, dar tocmai pornea o garnitură încoace. M-am dus la mecanic. Era un flăcău de-al nostru, Jandos, de la Togrek-Tama. Pe drum i-am băut toată apa, săracul. Dar tot mi-e sete!

— Văd, văd, spusese Ukubala, turnîndu-i din nou în ceașcă. Apoi adăugase: Știi ce, Edighei, e bine că te-ai gîndit la ei, la copiii lui Abutalip. Dacă așa stă treaba, dacă au venit alte vremuri și orfanii n-au să mai fie persecutați, încumetă-te. Scrisoarea, nu zic, e o idee bună, dar pîn-o scrii, pînă ajunge, pînă o citesc, pînă descîlcesc lucrurile... Mai bine du-te chiar tu la Alma-Ata și povestește-le totul de-a fir a păr.

— Chiar crezi că-i mai bine să mă duc la Alma-Ata? La șefii cei mari?

— De ce nu? Doar mergi cu treburi. Prietenul tău, Elizarov, ți-a spus de-atîtea ori să treci pe la el și încă n-ai ajuns. De cînd îți tot lasă adresa. Eu nu merg, du-te singur. Unde să mă duc eu de-acasă, cu cine las copiii? Nu mai sta în cumpănă. Ia-ți concediu. Pentru toți anii ăștia în care nu ți-ai luat concediu, ți-ar putea da și-o sută de ani. Ia-ți-l și tu măcar o dată și povestește-le totul.

Edighei se minunase de înțelepciunea nevستی-si.

— Știi că ai dreptate? spusese. Ia să chibzuim.

— Nu sta mult pe gînduri. Cu cît mai repede, cu atît mai bine. O să te-ajute și Afanasi Ivanovici. El știe mai bine unde și la cine trebuie mers.

— Și asta-i drept.

— Tocmai. N-are rost s-o mai lungеști. Și cu o cale mai vezi și tu, poate cumperi cîte ceva pentru casă. Fetitele au crescut. În toamnă Saule merge la școală. La asta te-ai gîndit? O ducem la internat, sau cum facem? Te-ai gîndit?

— M-am gîndit, m-am gîndit, cum să nu, spusese precipitat Edighei, străduindu-se să-și ascundă uimirea că fetița cea mare crescuse atît de mult, încît la toamnă urma să meargă la școală.

— Ei, dacă te-ai gîndit, atunci du-te în capitală și spune cui trebuie prin ce-am trecut noi în anii aceia. Să-i ajute pe orfani măcar dezvinovătindu-le tatăl. După aceea, dacă-ți rămîne timp, vezi ce poți s-aduci pentru fetițe și pentru mine. Nu mai sînt nici eu tînără, mai spusese ea, înăbușindu-și un oftat.

Edighei o privișe atent. Ciudat, poți trăi ani de zile cu un om fără să bagi de seamă un lucru pe care apoi îl vezi dintr-o dată. Firește, Ukubala nu mai era tînără, dar nici bătrînețea nu-i bătea la ușă. Și totuși, simțea în ea ceva nou, necunoscut. Edighei înțelesese: descoperise în privirea ei înțelepciunea, iar în păr — primele fire albe. Erau doar cîteva — trei, patru firisoare, nu mai mult, dar cîte spuneau ele despre viața trecută și trăită...

În ziua următoare, Edighei era deja la Kumbel ca pasager. Da, trebuise să meargă îndărăt ca să ia trenul spre Alma-Ata. Dar nu-i părea rău. Oricum trebuia să-i trimită lui Elizarov o telegramă prin care să-și anunțe sosirea. Or, de telegrafiat putea telegrafia numai de la stație.

Sosise apoi rapidul Moscova-Alma-Ata și Edighei trecuse în goană prin propria lui haltă, Boranlî-Burannîi. Avea loc într-un compartiment cu cușete, pe unul din paturile de sus. După ce-și aranjase lucrurile, Edighei ieșise pe culoar și stătuse la fereastră, ca să-și poată privi halta din tren, ca pasager; abia după aceea vroia să se vîre în pat și să doarmă — avea de mers două zile și două nopți. Așa gîndise la început, dar a doua zi nu mai știuse ce să facă

din cauza acelei șederi silite. Se minuna văzînd că alții nu făceau decît să înfulece și să doarmă.

În prima zi însă, mai cu seamă în primele ore, în sufletul lui fusese sărbătoare. E drept, încerca și o ușoară neliniște, nu era obișnuit să-și părăsească familia pentru atît de multă vreme. Stătea emoționat la fereastră, îmbrăcat de zile mari: căciulă nouă, cumpărată special pentru această ocazie de la magazinul din stație, cămașă curată, o tunică rămasă din timpul războiului, pe jumătate descheiată, bine păstrată de Kazangap. Kazangap îi împrumutase tunică asta: așa-ți sade mai bine, îl încredințase el, cu ordinele și medaliile pe piept, cu pantaloni bufanți și cizme de box, ofițerești, din piele adevărată. Cizmele astea îi plăceau grozav lui Burannîi Edighei, deși rareori avea prilejul să le poarte. Edighei socotea că, pentru a avea o înfățișare demnă, omul are nevoie, înainte de toate, de cizme bune și căciulă nouă. Iar el avea acum și una, și alta.

Stătea, așadar, la fereastră. Cei care se perindau pe culoar îl ocoleau cu respect, măsurîndu-l din cap pînă-n picioare. Burannîi Edighei impunea, pesemne, prin înfățișarea lui, prin expresia de demnitate și tulburare întipărită pe chip.

Iar trenul gonea ca vîntul prin stepele întinse, împri-măvărate, grăbindu-se parcă să ajungă dunga orizontului care alerga întruna în fața lui. Pe lume existau numai două stihii – cerul și stepa deschisă. Ele se întîlneau în depărtare, și rapidul se străduia parcă să ajungă la întîlnirea aceea.

Și iată că-i venea în întîmpinare, gonind, halta lui. Cu-noștea aici fiecare moviliță, fiecare piatră. Pe măsură ce trenul se apropia de Boranlî-Burannîi, Edighei începă a se foi la fereastră, zîmbind pe sub mustață: ai fi zis că trecuse un car de ani de cînd nu mai fusese pe-acolo. Halta. Defilaseră în viteză prin fața lui semaforul, căsuțele, acareturile, stivele de șine și traverse de lîngă depozit, și toate astea, văzute așa, din goana trenului, i se păruseră lipite de calea ferată, în mijlocul întinderilor uriașe, pustii, dimprejur. Edighei reușise să-și zărească și fetițele. În ziua aceea ele urmăriseră, pesemne, toate trenurile care mergeau dinspre Vest spre Est. Fluturîndu-și mînuțele, topăind ca să atragă atenția asupra lor, Saule și Șarapat zîmbeau ferestrelor care

treceau zburînd prin fața lor. Coditele li se smuceau caraghios, ochii le străluceau. Instinctiv, Edighei se lipise de geam, le făcuse semn cu mîna, mormăise cîteva cuvinte de alint, dar ele fie că nu-l zăriseră, fie că nu-l recunoscuseră. Edighei era, oricum, bucuros că fetițele așteptaseră trecerea trenului în care se afla el. Nici un pasager n-avea de unde să știe că tocmai lăsase în urmă copiii lui, casa lui, halta lui! Și cu atît mai puțin își putea vreunul din ei închipui că, în turma de cămile, în stepă, în spatele haltei, se preumbla vestitul Karanar. Edighei îl recunoscuse pe dată și privirea i se umpluse de căldură.

Abia apoi, la cîteva stații după haltă, adormise. Dormise mult și cu plăcere, în tăcînitul monoton al roților, în murmurul discuțiilor purtate cu voce scăzută de vecinii din vagon.

A doua zi pe la amiază se iviseră Munții Alatau, care se întindeau începînd de la Cimkent de-a lungul întregului ținut Semirecie. Aștia da, munți, asta da, priveliște! Nu se mai sătura privind mărețele piscuri înzăpezite ce însoțeau calea ferată pînă la Alma-Ata. Pentru el, om de stepă, munții erau o minune, o imagine a veșniciei. Munții Alatau trezeau în el nu numai nețărmurită admirație ci și dorința de a cugeta privindu-i. Asta-i plăcea lui Edighei — să cugete privindu-i. În gînd se și pregătea pentru întîlnirea cu oamenii aceia de seamă pe care încă nu-i cunoștea și care declaraseră că greșelile trecutului nu trebuie să se repete vreodată, din care pricină și voia să le istorisească amara istorie a familiei lui Abutalip. Să cerceteze și să hotărască în ce fel se pot îndrepta lucrurile. Sigur, pe Abutalip nu-l pot învia, dar măcar pe copii să nu cuteze nimeni să-i nedreptățească și toate drumurile să le fie deschise. Cel mare, Daul, începea școala în toamna aceea, se cuvenea s-o facă fără temeri și ascunzișuri. Pe unde-or fi oare acum? Cum o duc? Și Zaripa, ea ce-o mai fi făcînd?

Amintindu-și de ea, Edighei simțise că în sufletul lui se face frig. Era timpul să uite trecutul, să-și stingă focul din inimă. Doar Zaripa plecase tocmai pentru ca el să-și ia pe veci gîndul de la ea. Dar numai bunul Dumnezeu știa ce uitase și ce nu! Burannîi Edighei fusese nespus de trist o vreme, apoi se împăcase, supunîndu-se soartei. Cui s-ar fi

putut destăinui, cine ar fi putut înțelege ce era în sufletul lui? Poate doar munții aceia înzăpeziti ce-și sprijineau piscurile în țării, dar nici ei, de la mălțimea lor, n-aveau cum să coboare pînă la neccazurile cele pămîntene ale oamenilor. Tocmai de aceea există Munții Alatau: pentru ca oamenii să vină și să plece, iar ei să dăinuie, pentru ca oamenii să cadă pe gînduri privindu-i, iar ei să rămîină muți, plini de taină.

Edighei își amintise că Abutalip, care, după ce transcri-sese „Tînguirea lui Raimalî-aga către fratele său Abdilhan“, cugetase, pesemne, îndelung asupra legendei aceleia, îi spusese într-o zi că oameni ca Raimalî-aga și Beghimai, dacă se întîlnesc pe calea vieții, își aduc unul altuia tot atîta fericire cîtă nenorocire, tîrîndu-se unul pe altul într-o tragedie de neocolit, și asta pentru că soarta lor e legată de judecata celorlalți. Asta și era pricina pentru care oamenii cei mai apropiați se purtaseră astfel cu Raimalî-aga: în mintea lor, toate astea erau spre binele lui. Pentru Edighei, aceste cuvinte înțelepte fuseseră atunci simple cuvinte, nu le pătrunsese tîlcul decît atunci cînd trăise el însuși adevărul lor. Cu toate că el și Zaripa fuseseră departe, ca cerul de pămînt, de această poveste – între ei nu fusese nimic, atîta doar că el se gîndea tot timpul la ea și o iubea nespus –, Zaripa luase asupra-i lovitura destinului tocmai pentru a evita o situație fără ieșire. Curmase totul într-o clipă, cum ar fi tăiat o venă, dar la el nu se gîndise, nu se gîndise cît avea să-l coste pe el hotărîrea ei. Bine că măcar rămăsese în viață. Dar i se mai întîmpla și acum să-l cuprindă un dor atît de adînc, încît simțea că era gata să gonească pînă la capătul lumii, numai s-o vadă, numai s-o audă...

Și-și mai amintise Edighei, rîzînd de sine însuși, ce stranie i se păruse povestea, spusă de Abutalip, despre marele poet Goethe. În cazahă numele lui nu sună prea grozav, dar nu asta-i important. În fond fiecare om poartă numele hărăzit de soartă. Cînd avea peste șaptezeci de ani, bătrînul Goethe se îndrăgostise și el de o tînară fată, care, la rîndu-i, îl iubea din toată inima. Toți știau asta, și totuși nimeni nu-l legase pe Goethe de mîini și de picioare și nimeni nu-l socotea nebun... Pe cîtă vreme pe Raimalî-aga!... Îl umiliseră, îl nimicișeră, cu toate că îi voiau

binele... În felul ei, și Zaripa vrusese binele lui Edighei și procedase așa cum îi dictase conștiința... De aceea nici nu era supărat pe ea. Dar parcă te poți supăra pe femeia iubită? Mai curînd îți găsești ție metehne, te scoți pe tine vinovat. Să-ți fie ție oricît de rău, numai nu ei... Și, dacă poți, îți amintești de ea și o iubești chiar după ce te-a părăsit...

De fapt, așa și pornise Edighei în această călătorie, amintindu-și de ea și iubind-o, amintindu-și de Abutalip și de copiii lui orfani...

Trenul se apropia de Alma-Ata cînd pe Edighei îl fulgeră un gînd: dar dacă Elizarov nu era acasă? Ca să vezi! Cum de nu-i trecuse prin minte așa ceva? Nici Ukubala nu se gîndise că s-ar putea una ca asta. Judecaseră după felul lor de viață. Dacă ei nu se urneau din stepă, însemna că toți stau la fel, doar acasă. De fapt, era chiar foarte posibil ca Afanasi Ivanovici să nu fie acasă. Lucra la ditai Academia, era chemat peste tot, ce, puțină treabă are un învățat ca el? Putea fi plecat pe teren, și încă pentru multă vreme. „Atunci să vezi dandana!“, se perpelea Edighei. În cazul ăsta, se gîndise, trebuia să meargă la ziar, adresa redacției era tipărită în fiecare număr. De acolo aveau să-l îndrume, de bună seamă, unde se cuvine. Cine putea ști mai bine decît un gazetar unde trebuie să te adresezi în asemenea problemă? Ce simplu părăuse totul acasă – se pregătise de drum și plecase. Dar acum, pe măsură ce se apropia de Alma-Ata, Burannîi Edighei era tot mai neliniștit. Nu degeaba se spunea: a plecat la vînătoare fără pușcă. Așa și el. E drept, se bizuia pe Elizarov. Elizarov îi era prieten de multă vreme, fusese de nenumărate ori la ei acasă, la haltă, și cunoștea povestea lui Abutalip Kuttîbaev. El ar fi înțeles totul din două vorbe. Dar cum să povestești toate astea unor oameni străini, de unde să începi, cum să vorbești – ca un om care depune mărturie la un proces, ca un militar care raportează, sau cum? Or să-l asculte oare, și de răspuns, ce-i vor răspunde? La urma urmei, ar putea spune, cine ești dumneata, și de ce ții morțiș să-l scoți basma curată pe Abutalip Kuttîbaev? Ți-a fost rudă? Frate, cuscru, cumnat?

Între timp, trenul străbătea deja o suburbie a Alma-Atei. Pasagerii își strînseseră lucrurile și ieșiseră pe culoar, așteptînd oprirea trenului. Edighei era gata și el. Se vedea

de-acum și gara, ajunseseră la capătul drumului. Pe peron — lume puhoi — pasageri sau oameni veniți să-i petreacă ori să-i întâmpine. Deodată, Burannîi Edighei îl zărise pe Elizarov și se bucurase zgomotos, ca un copil. Elizarov își flutura prietenos căciula, mergînd paralel cu vagonul lui Edighei. Măi, ce noroc! Nici nu visase că avea să-l întâmpine Elizarov în persoană. Nu se văzuseră de mult, din toamna trecută. Nu, Afanasi Ivanovici nu se schimbase, cu toate că era om în vîrstă. Rămăsese așa cum îl știa, uscățiv și sprinten. Kazangap îi spunea argamak — adică trăpaș pursînge. Era semn de mare prețuire să ți se spună argamak. Elizarov știa acest lucru și se învoise bucuros cu porecla — fie cum spui tu, Kazangap! Și adăugase: un argamak bătrîn, dar încă argamak! Bine și așa. La ei, în Sarî-Ozeki, venea în haine de lucru — cizme din pînză cauciucată și un chipiu ponosit — aici însă purta un costum elegant, cenușiu-închis, și cravată, care-l prindeau de minune, potrivindu-se cu chipul și mai cu seamă cu părul lui, pe jumătate cărunt de-acum.

Afanasi Ivanovici înaintase pe peron o dată cu trenul, cu capul întors spre Edighei, pînă cînd garnitura oprise. Ochii cenușii ai lui Elizarov, încadrați de gene blonde, străluceau de bucuria sinceră pe care ți-o știrnește o întîlnire dorită. Acest lucru îi încălzise numaidecît inima lui Edighei și toate îndoielile i se topiseră. „Începe bine călătoria mea, se bucurase el, și dac-o da Domnul, o să se și încheie cu bine.“

— În sfîrșit, te-ai îndurat! A dat Dumnezeu! Bine-ai venit, Edighei ! Salut, Burannîi! îl întâmpinase Elizarov.

Se îmbrățișaseră strîns. Din pricina mulțimii ce roia în jur și de bucurie, Edighei se cam zăpăcise. În vreme ce-l conducea spre piața din fața gării, Elizarov îl potopise cu întrebări. Îl interesau toți și toate — care cum o mai duce — Kazangap, Ukubala, Bukei, copiii, cine-i acum șeful haltei, ba nu uitase nici de Karanar.

— Ce mai face Burannîi Karanar? întrebase, zîmbind vesel unui gînd numai de el știut. Tot mai rage ca un leu-paraleu?

— Rage, ce să-i faci, răspunsese Edighei. Deși libertate are cîtă vrea în stepă. Ce-o mai fi vrînd?

Lîngă gară aștepta o mașină mare, neagră, strălucitoare. Edighei vedea pentru prima oară un automobil ca ăsta. Era un „ZIM“ – cel mai bun autoturism al anilor cincizeci.

— Uite și Karanarul meu, glumise Elizarov. Urcă, Edighei, spusese el deschizîndu-i portiera din față. Să mergem.

— Dar cine o să conducă mașina? întrebasese Edighei.

— Eu, spusese Elizarov, așezîndu-se la volan. Mi-am luat inima-n dinți acum, la bătrînețe, și-am învățat să conduc. La urma urmei, cu ce sîntem noi mai prejos ca americanii?

Elizarov răsucise, cu o mișcare sigură, cheia de contact. Dar, înainte de a apăsa pe accelerator, spusese zîmbind:

— Așadar, iată-te în carne și oase. Sper că nu ne părăsești prea curînd.

— Am venit cu treburi, Afanasi Ivanovici, stau pînă mă dumiresc. De altfel, vreau să mă sfătuiesc cu dumneavoastră.

— Mi-am închipuit eu că vii cu treburi, altfel nu te urneai din stepa ta în ruptul capului! Ei bine, uite cum facem, Edighei. Acum mergem la mine. O să tragi la noi. Și nu cumva să cîrtești. Să n-aud de hoteluri și chestii de-astea. Pentru mine ești un oaspete de seamă. Așa cum sînt eu pentru voi în stepă, așa ești tu pentru mine aici. *Sîdîn sîinî bar* – parcă așa se spune în cazahă! Cinste pentru cinste!

— Da, cam așa, confirmase Edighei.

— Așadar, ne-am înțeles. Unde mai pui că o să-mi ții și de urît. Nevastă-mea e plecată la Moscova, la băiat. Tocmai ni s-a născut al doilea nepot. Și ea s-a dus glonț la cei tineri.

— Alt nepotel, vă felicit! spusese Edighei.

— Ei da, închipuie-ți, al doilea! repetase Elizarov, ridicînd cu un fel de comică uimire din umeri. Cînd ai să fii și tu bunic, ai să pricepi ce sînt. Dar mai ai pînă atunci. La anii tăi, mie încă-mi mai băteau prin suflet toate vînturile. Curios lucru, noi doi ne înțelegem de minune, cu toată diferența de vîrstă. Și acum, pe cai! O să străbatem tot orașul. Urcăm la deal. Vezi munții aceia cu piscurile înzăpezite? Într-acolo mergem, stau chiar la poalele munților, la Medeo. Parcă ți-am povestit că locuiesc în afara orașului, într-un fel de cătun.

— Da, Afanasi Ivanovici, mi-ați spus că stați lângă un râu și că se aude neconținut susurul apei.

— Ai să te convingi tu însuși în curînd. Să mergem. Admiră orașul pînă nu se întunecă. E foarte frumos acum, primăvara. Totu-i înflorit.

De la gară, strada urca pe nesimțite, dreaptă și parcă nesfîrșită, străbătînd printre plopî și parcuri tot orașul. Elizarov nu se grăbea, îi explica pe drum una, alta, destinația feluritelor clădiri. Pe măsură ce înaintau erau tot mai multe instituții, magazine, locuințe. Chiar în mijlocul orașului, într-o piață mare, deschisă, se ridica o clădire pe care Edighei o recunoscuse, pentru că o văzuse nu o dată în poze — Palatul Guvernului.

— Aici e sediul Comitetului Central.

Trecuseră pe lângă el fără a bănuî că a doua zi aveau să vină acolo cu treburi. Burannîi Edighei mai recunoscuse o clădire — cînd cotiseră de pe strada aceea dreaptă pe o alta, la stînga: era Teatrul cazah de operă. După cîteva cvar-tale, o luaseră din nou spre munți, pe drumul ce ducea spre Medeo. Centrul orașului rămăsese în urmă. Intraseră în cele din urmă pe o stradă lungă, străjuită de vile, în susurul suvoaielor revărsate din munți. În jur — livezi în floare.

— Ce frumusețe! murmurase Edighei.

— Mă bucur c-ai nimerit tocmai în anotimpul ăsta, spusese Elizarov. Alma-Ata nu-i nicicînd mai frumoasă ca acum. E frumos și iarna, nu zic. Dar acum parcă-ți cîntă sufletul!

— Așadar, sînteți bine dispus, se bucurase Edighei pentru Elizarov.

Acesta îl fulgerase cu ochii lui cenușii, ușor exoftalmici, încuviințase din cap, devenind grav deodată, apoi ridurile de lângă ochi i se încrețiseră iarăși în zîmbet.

— Trăim o primăvară deosebită, Edighei. Primăvara unor mari schimbări. Parcă mi-e mai drag ca oricînd să trăiesc, cu toate că anii mă copleșesc. Da, ne-am venit și noi în fire, în sfîrșit, privim îndărăt cu ochii adevărului. Ai bolit vreodată atît de amarnic, încît atunci cînd te-ai sculat din pat să simți din nou gustul vieții?

— Parcă nu-mi aduc aminte, răspunsese Edighei cu toată sinceritatea. Poate doar după contuzia aceea...

— Cred și eu, ești sănătos ca un bivoli! rîsesse Elizarov. Dar nu la asta mă refeream. Am întrebat și eu așa, că veni vorba... Important e, bătrîne, că însuși partidul a spus lucrurilor pe nume. Mă bucură nespun acest lucru, cu toate că, personal, n-am motive deosebite. Dar resimt o mare ușurare și sufletul mi-e plin de speranțe, întocmai ca-n tinerețe. Ori o fi așa pentru că, într-adevăr, îmbătrînesc?...

— Afanasi Ivanovici, eu tocmai într-o problemă dintr-asta am venit.

— Cum adică? nu pricepuse Elizarov.

— Poate că v-aduceți aminte, v-am povestit odată despre Abutalip Kuttîbaev.

— Cum să nu, cum să nu! Îmi amintesc perfect. Deci asta era. Tu știi să vezi miezul faptelor. Bravo! Și ai venit de îndată.

— Pentru asta lăudați-o pe Ukubala. Ea m-a sfătuit ce să fac. Numai că nu știu cu ce să încep, unde să mă duc.

— Cu ce să-ncepi? O s-o chibzuim împreună. Acasă, la o ceașcă de ceai, o să stăm de vorbă pe îndelete. Și, după un moment de tăcere, Elizarov adăugase cu tîlc: Vezi cum se schimbă timpurile, Edighei ? Acum trei ani nici prin gînd nu ți-ar fi trecut să vii cu o asemenea problemă. Acum — de-a dreptul! De fapt, așa ar trebui să fie mereu. Ar trebui ca noi toți, pînă la unul, să apărăm pînă la capăt dreptatea. Și să nu dăm nimănui nici un fel de privilegii. Eu așa văd lucrurile.

— Trăind aici, dumneavoastră știți mai bine ce se întîmplă. Apoi, sînteți și om învățat, spusese Edighei. Dar să știți că și la noi, la mitingul de la depou, oamenii tot cam așa spuneau. Iar eu m-am gîndit numaidecît la Abutalip. De mult port durerea asta în suflet. Am vrut chiar să iau cuvîntul la miting. Nu e vorba doar de dreptate. Abutalip are copii, au crescut mari de-acum, cel mare merge toamna asta la școală...

— Spune-mi, unde locuiesc ei acum?

— Nu știu, Afanasi Ivanovici, de cînd au plecat — curînd se împlinesc trei ani de atunci — nu mai știu nimic despre ei.

— În fond, asta nu-i o problemă. Îi căutăm și-i găsim. Acum important e, ca să mă exprim în termeni juridici, să redeschidem cazul lui Abutalip.

— Chiar așa. Ați găsit imediat cuvântul potrivit. De aceea am și venit la dumneavoastră.

— Cred că n-ai venit în zadar.

Totul decursese potrivit așteptărilor. Foarte curînd, la mai puțin de trei săptămîni după reîntoarcerea lui Edighei la haltă, sosise de la Alma-Ata o adresă în care scria negru pe alb că Abutalip Kuttîbaev, fost lucrător la halta Boranlî-Burannîi, decedat în timpul anchetei, era pe deplin reabilitat din lipsa „elementelor constitutive ale delictului“. Chiar așa scria! Adresa urma să fie citită public, în cadrul colectivului în care lucrase Kuttîbaev.

La cîteva zile sosise și scrisoarea lui Afanasi Ivanovici Elizarov. Era o scrisoare de neuitat. Edighei o păstrase toată viața printre cele mai importante hîrtii ale familiei – certificatele de naștere ale copiilor, distincțiile ostășești, documentele privind rănile primite de el pe front și caracterizările de la locul de muncă...

În acea lungă scrisoare Afanasi Ivanovici îi mărturisea că era cum nu se poate mai mulțumit de grabnica revizuire a cazului lui Abutalip și se bucura pentru reabilitarea lui. Că însuși acest fapt constituie un semn bun al timpului pe care îl trăiau. Că era – chiar așa spunea Afanasi Ivanovici – o victorie a noastră asupra noastră.

Mai departe scria că, după plecarea lui Edighei, el trecuse din nou pe la instituțiile la care fuseseră împreună și aflate noutăți importante. În primul rînd, anchetatorul Tansîkbaev fusese destituit, degradat, obligat să restituie distincția primită și diferit justiției. În al doilea rînd, i se spusese că familia lui Abutalip Kuttîbaev locuia la Pavlodar (Doamne, la capătul pămîntului!). Zaripa era învățătoare la o școală. Starea civilă – căsătorită. Acestea erau informațiile oficiale parvenite din Pavlodar. Și mai află Edighei, scria Elizarov, că presupunerile tale în legătură cu revizorul acela s-au adevărat: chiar el era autorul denunțului la adresa lui Abutalip Kuttîbaev. „De ce a făcut una ca asta, ce l-o fi împins la asemenea mîrșăvie? M-am gîndit mult la acest

lucru, rememorînd tot ce ştiam despre asemenea întîmplări, ca şi cele povestite de tine, Edighei, încercînd să-i înţeleg telurile. Şi totuşi, mi-e greu să formulez un răspuns. Nu-mi pot explica ce anume a putut trezi în el asemenea ură faţă de un om care-i era absolut străin. Poate există un fel de boală, o epidemie căreia oamenii îi cad pradă în anumite perioade ale istoriei. Sau poate e la mijloc invidia, această trăsătură distrugătoare de caracter, care pustieşte cu încetul sufletul şi se transformă în cruzime. Dar ce invidie putea stîrni Abutalip? Pentru mine acest lucru rămîne de neînţeles. Cît priveşte modalitatea de răfuială aleasă – ea e veche de cînd lumea. Pe vremuri era de ajuns să denunţi pe cineva că-i eretic, pentru ca acela să fie ucis cu pietre în pieteles Buharei, iar în Europa – ars pe rug. Noi am mai stat de vorbă despre toate astea, Edighei, cînd ai fost la mine. Dar după elucidarea cazului lui Abutalip, m-am convins o dată în plus că avem multe de aşteptat pînă cînd oamenii se vor izbăvi de acest păcat – ura faţă de personalitatea aproapelui. Cît de mult – e greu de spus. Şi totuşi, proslăvesc viaţa, pentru că dreptatea nu poate fi stîrpită pe pămînt. Cum vezi, şi de data asta a triumfat. Plătită scump, dar a triumfat! Şi aşa va fi în veci. Mă bucur, Edighei, că te-ai bătut pentru această dreptate dezinteresat...”

Edighei trăise multă vreme sub impresia acelei scrisori. Se minuna cît de mult se schimbase el însuşi de atunci, parcă ceva se întregise şi se limpezise în el, începuse să se gîndească pentru înfrîna oară la bătrîneţe, care nu mai era chiar atît de departe...

Scrisoarea lui Elizarov fusese pentru el un fel de răscruce – viaţa de dinainte de scrisoare şi cea de după scrisoare. Tot ceea ce fusese înainte de scrisoare pierdea ca învăluit în ceturi, se îndepărta ca un ţărm văzut din largul mării; tot ce urmasse după scrisoare părea un rîu care curgea liniştit dintr-o zi spre alta, amintindu-i neconţinut că va curge astfel multă vreme, dar nu veşnic. Dar, mai cu seamă, din scrisoarea aceea aflase că Zaripa se recăsătorise. Vestea îl făcuse să trăiască din nou clipe amare. Se mîngîia doar cu gîndul că ştiuse, că, într-un fel, presimţise acest lucru, cu toate că n-avea idee unde locuia, ce mai făceau copiii şi cum o ducea ea printre străini. Simţise acest lucru cu o

mare acuitate pe drum, pe cînd se întorcea acasă cu trenul. Greu de spus de unde-i răsărise acest gînd. Oricum, nu pentru că ar fi fost într-o dispoziție proastă. Dimpotrivă, Edighei se întorsese de la Alma-Ata plin de bucurie și elan. Pretutindeni pe unde umblase cu Elizarov fuseseră primiți cu înțelegere și bunăvoință. Însuși acest fapt îi întărea atît credința în dreptatea demersului lor, cît și speranța într-o rezolvare ca atare. Care nu întîrziase să se producă. În ziua cînd Edighei urma să părăsească Alma-Ata, Elizarov îl dusesse la un restaurant din apropierea gării. Timp pînă la plecarea trenului era berechet, așa că stătuseră liniștiți de vorbă de la suflet la suflet, sorbind din pahare. În timpul acelei discuții, Afanasi Ivanovici îi mărturisise un gînd în care credea din toată inima. El, fost comsomolist moscovit, care nimerise încă prin anii douăzeci pe meleagurile Turkestanului, el, care se bătuse cu basamacii și rămăsese să trăiască aici, subjugat de geologia lui, socotea că lumea nu-și pusese zadarnic nădejdea în ceea ce începuse revoluția din Octombrie. Oricît de scump fuseseră plătite greșelile, înaintarea pe acest drum încă nestrăbătut de nimeni nu încetase niciodată – iată esența istoriei de după Octombrie. Și mai spusese că acum această înaintare va continua cu viteză sporită. Chezășie stătea autopurificarea societății. „Dacă ne putem spune în față asemenea lucruri, înseamnă că avem forță pentru a clădi viitorul”, spusese Elizarov. Așa puseseră ei lumea la cale acolo, în preajma gării.

În această stare de spirit se întorsese Edighei în stepa lui.

Și iarăși prinseseră a-i defila prin fața ochilor Munții Alatau, azurii, înzăpeziți, întinzîndu-se pînă departe, întovărășindu-l de-a lungul întregului ținut Semirecie. Atunci, revăzînd cu ochii minții șederea lui la Alma-Ata, înțelesese – un glas lăuntric îi șoptise – că Zaripa se recăsătorise.

Contemplînd munții, depărtările invadate de primăvară, Edighei se gîndea că pe lume mai există oameni adevărați, pe a căror vorbă și faptă te poți bizui, așa cum era Elizarov, și că fără oameni ca el ar fi mult mai greu de trăit pe pămînt. Și se mai gîndea Edighei, la capătul tuturor demersurilor pentru rezolvarea cazului lui Abutalip, că vremurile erau schimbătoare și crude, că, dacă ar mai fi trăit, Abutalip

ar fi fost absolvit de toate învinuirile mincinoase ce i se aduseseră și, poate, și-ar fi regăsit fericirea și liniștea alături de copiii lui. Dacă ar mai fi trăit! Cu asta, totul era spus. Dacă ar mai fi trăit, Zaripa l-ar fi așteptat pînă la ultima suflare. Asta era limpede! O femeie ca ea și-ar fi așteptat bărbatul, orice s-ar fi-nîmplat. Iar dacă n-ai pe cine aștepta, n-ai nici ce aștepta, și atunci de ce să trăiască singură o femeie tînără ca ea? De ce să nu se mărite dacă întîlnește un om care-i place? Pe Edighei gîndurile acestea îl zdruncinaseră. Încercase să se gîndească la altceva, încercase să nu se mai gîndească la nimic, să nu-și mai dea frîu liber imaginației. Nu izbutise. Așa că se dusesse la vagonul-restaurant.

Lume puțină, totul mai era curat și proaspăt, c-așa-i la început de călătorie. Stătuse însingurat, privind pe fereastră. Luase la început o sticlă de bere, să aibă o ocupație. Ferestrele largi ale vagonului îi îngăduiau să cuprindă într-o privire și munții, și stepa, și cerul de deasupra lor. Întinderea verde, stropită pe alocuri de purpura macilor, de o parte, și măreția munților înzăpeziți, de cealaltă parte a vagonului, trezeau în sufletul lui dorinți zadarnice și o mîhnire adîncă. De atîta amar, parcă i se făcuse de ceva tare. Comandase votcă. Băuse cîteva păhărele, dar parcă nu simțea nimic. Atunci comandase iarăși bere și stătuse acolo, lăsîndu-se în voia gîndurilor. Ziua murea. În limpezimea amurgului de primăvară trenul despica depărtările. Treceau în zbor cătune, drumuri, poduri, oameni și cirezi, dar priveliștea îl mișca prea puțin pe Edighei, căci amărăciunea ce-l cuprinsese deodată cu puteri parcă însutite îi întunecase vederea, furișîndu-i în suflet presiunea tulbure că tot ce trăise și visase în trecut se sfîrșise pentru totdeauna.

Și iarăși îi veniseră în minte cuvintele de pe urmă ale lui Raimalî-aga:

*...Cînd tabăra va coborî din munții negri,
Cînd tabăra va coborî din munții vineti,
Nu m-aștepta, iubită Beghimai...*

Lui Edighei i se părea ca el însuși era legat cu funii de un mestecăn, așa cum fusese pe vremuri Raimalî-aga, că, de fapt, el era marele cîntăreț, rupt, despărțit de sine însuși...

Stătuse acolo pînă la căderea serii, cînd vagonul-restaurant se umpluse ochi și nu mai puteai respira de fum. Edighei nu putea pricepe – cum de erau oamenii atît de lipsiți de griji, cum de nu-i obosau discuțiile mărunte din jurul mesei și ce mulțumire găseau în votcă și tutun? Nu-i plăceau nici femeile venite aici împreună cu bărbații. Îl sîcîia mai cu seamă rîsul lor. În cele din urmă se ridicase, clătinîndu-se, o opri pe ospătăriță, care gîfîia sub povara tăvilor pe care le tot căra printre mesele gălăgioase, și, după ce plătise, pornise spre vagonul lui. Avusese de străbătut pînă acolo cîteva vagoane. Înainta, clătinîndu-se o dată cu trenul, tot mai apăsător de simțămîntul însingurării și înstrăinării depline.

Ce rost mai avea să trăiască, ce rost mai avea să se ducă încotrova?

Îi era totuna de unde venea, unde călătorea și de ce, încotro gonia în puterea nopții rapidul. Într-un capăt de vagon se opri, își lipise fruntea fierbinte de geamul rece al ușii și stătuse acolo fără a privi în jur, nedînd nici o atenție pasagerilor care treceau pe lîngă el.

Trenul înainta, clătinîndu-se. Ar fi putut deschide ușa – ca tot feroviarul, Edighei avea o cheie a lui – ar fi putut deschide ușa, ar fi putut trece pragul... La un moment dat, Edighei deslușise în beznă luminițe îndepărtate, ispititoare, care nu dispăruseră multă vreme din vedere. Erau poate ferestre lumnate ale unei case singuratice, dar poate erau mici focuri. Și poate că împrejurul lor ședea oameni. Cine erau acei oameni? Ce făceau ei acolo? Eh, să fi fost Zaripa și cu copiii! Ar fi sărit numaidecît din tren, ar fi alergat într-un suflet spre dînsa, i-ar fi căzut la picioare, ar fi plîns fără să se rușineze, revărsîndu-și toată durerea, tot dorul strîns în suflet...

Edighei suspinase înăbușit privind luminițele ce se pierdeau de-acum în depărtare. Stătea cu fruntea lipită de geamul acela, plîngînd neuzit, cu sughițuri mute, fără să se întoarcă, străin de forfota zgomotoasă a pasagerilor. Avea chipul ud de lacrimi... și-ar fi putut deschide ușa, ar fi putut trece pragul...

Trenul înainta, clătinîndu-se.

*...Cînd tabăra va coborî din munții negri,
Cînd tabăra va coborî din munții vineți,
Nu m-aștepta, iubită Beghimai...*

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații desertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Părăsindu-și cuibul din valea Malakumdîceap, marele șoim alb porni în recunoaștere. Își inspecta domeniile de două ori pe zi – o dată dimineata, o dată după-amiaza.

Cercetînd întinderile cu privirea lui ageră, căreia nu-i scăpa nimic din ceea ce mișca acolo, jos, nici chiar șopîrlele sau gîndacii, șoimul zbura în tăcere deasupra stepei, luînd, prin bătaii ritmice de aripi, înălțime, ca să-și lărgască perspectiva și apropiindu-se totodată, planînd în spirală, de locul lui de vînătoare favorit – zona interzisă. De cînd teritoriul acela întins fusese împrejmuit, înlăuntrul gardului ghimpat se înmulțiseră vietățile mărunte și păsările de tot felul, căci vulpile și celelalte jivine nu mai cutezau să pătrundă acolo. Pentru șoim însă, împrejmuirea aceea nu alcătuia o piedică. Dimpotrivă. Era chiar spre folosul lui. Cu toate că mai deunăzi o pățise și el. Urmărea un iepuraș, și cînd căzuse asupra lui ca o piatră, urecheatul izbutise să se ascundă sub sîrma ghimpată, iar el, șoimul, mai să nime-rească drept în țepi. Abia reușise să evite ciocnirea, făcînd o tumbă bruscă în aer și înălțîndu-se furios, nu fără a atinge cu penele țepii aceia ascuțiți. Cîtiva fulgi din piept i se des-prinseseră, rătăcind apoi multă vreme în văzduh. De atunci, șoimul se străduia să se ațină cît mai departe de împrejmuirea aceea primejdioasă.

Marele șoim alb plana peste stepă ca un adevărat stăpîn, plin de demnitate, fără a atrage prin vreo mișcare de prisos atenția vietuitoarelor de pe pămînt. În ziua aceea, și dimineata, la primul zbor, și acum, la al doilea, observase

pe pistele largi, betonate ale cosmodromului mare vînzoleală de oameni și mașini. Mașinile lunecau în toate direcțiile, dar se învîrteau mai cu seamă în jurul rampelor de lansare a rachetelor. Rachetele astea, cu vîrfurile atîntite spre țării, stăteau acolo, pe platformele lor, de multă vreme, șoimul se obișnuise de mult cu ele, dar astăzi se petrecea cu siguranță ceva neobișnuit. Prea multe mașini, prea mulți oameni, prea multă foială în jurul lor.

Nu-i scăpase șoimului nici convoiul acela alcătuit dintr-un om cocoțat pe cămilă, două tractoare huruitoare și un cîine roșcat și flocos, care străbătuse stepa și acum se oprise lîngă împrejmuirea de sîrmă ghimpată, de parcă n-ar fi putut trece dincolo... Cîinele acela roșcat îl întărita pe șoim prin aerul lui trîndav și mai cu seamă prin faptul că se-ncurca fără rost printre picioarele oamenilor, dar marele șoim alb nu-și dezvălui prin nimic părerea pe care o avea despre cîine: nu se cobora el într-atît. Se roti doar deasupra locului, pîndind ce se întîmplă, încercînd să ghicească ce avea de gînd potaia aceea roșcată care se încurca, dînd din coadă, printre picioarele oamenilor...

Edighei își ridică spre înalt chipul bărbos și văzu șoimul care se rotea, planînd, deasupra lor. „Mare și cu coadă albă, se gîndi. Ehe, să fiu eu șoim, cine m-ar putea opri! Mi-aș lua zborul și-aș poposi pe cel mai apropiat *kumbez** din Ana-Beiit!...”

Între timp, pe drum își făcu apariția o mașină care se apropia în viteză: „Uite-l că vine! se bucură Edighei. Dea Domnul să se sfîrșească totul cu bine.” GAZ-ul frîna brusc în fața postului de control. Santinela luă numaidecît poziția de drepti, salutîndu-l pe șeful gărzii, locotenentul Tansîkbaev, care coborîse din mașină.

— Tovarășe locotenent, permiteți să raportez...

Dar șeful gărzii îl opri printr-un gest și, cînd santinela își coborî mîna de la chipiu, se întoarse spre cei ce așteptau de partea cealaltă a barierei.

— Cine sînt persoanele străine? Cine așteaptă? Dumneavoastră? întrebă el, adresîndu-i-se lui Burannîi Edighei.

*Mormînt.

— *Biz, bizgoi, karagîm. Ana-Beiitke jetpei turîp kaldîk. Kalai da bolsa, jardameş, karagîm**, spuse Edighei, străduindu-se să stea în așa fel, încît tînărul ofîter să-i vadă medaliile pe piept.

Dar cuvintele lui, rostite în cazahă, nu produsera nici o impresie asupra locotenentului Tansîkbaev, acesta doar tuși sec și, cînd bătrînul Edighei se pregăti să vorbească din nou, îl preveni, rece:

— Vă rog să vorbiți rusește: sînt în exercițiul funcțiunii, se explică el, încruntîndu-și sprîncenele deasupra ochilor oblici.

Burannîi Edighei fu profund tulburat:

— Iartă-mă, băiete, iartă-mă. Dacă am greșit, iartă-mă. Și tăcu fîstîcit, de parcă și-ar fi pierdut darul vorbirii sau ar fi uitat ce avea de gînd să spună.

— Tovarășe locotenent, permiteți să vă expunem cerearea noastră, vorbi Dlinnîi Edilbai, salvîndu-l pe bătrînul Edighei.

— Spuneți, dar cît mai pe scurt, îl preveni și pe el șeful gărzii.

— O clipă numai. Să fie de față și fiul răposatului. Dlinnîi Edilbai se întoarse și strigă: Sabitjan, hei, Sabitjan, vino-ncoace!

Dar acesta, care se preumbla încoace și încolo undeva, mai într-o parte, dădu iritat din mîna:

— Descurcați-vă singuri!

Dlinnîi Edilbai roși.

— Ne iertați, tovarășe locotenent, Sabitjan e supărat de cele întîmplate. E fiul răposatului, bătrînul Kazangap. E cu noi și ginerele lui, uitați, cel din remorcă.

Ginerele crezu, pesemne, că e chemat și coborî din remorcă.

— Amănuntele astea nu mă privesc. Treceți la obiect, spuse șeful gărzii.

— Bine.

— Scurt și la obiect.

— Bine, scurt și la obiect.

*Noi sîntem, fiule. Nu ne lasă să trecem spre cimitir. Fă ceva, ajută-ne, fiule.

Dlinnîi Edilbai îi spuse totul: cine sînt, de unde vin și în ce scop. În timp ce Edilbai vorbea, Edighei urmărirea chipul locotenentului Tansîkbaev și pricepu că nu se putea aștepta la nimic bun de la el. Locotenentul venise numai de formă, să asculte, chipurile, solicitările unor persoane străine. Edighei pricepu asta și sufletul îi îngheță. Și tot ce era legat de moartea lui Kazangap, toate pregătirile de plecare, tot ce făcuse ca să-i convingă pe cei tineri să-l înmormînteze pe răposat la Ana-Beiit, toate gîndurile lui, tot ceea ce însemna pentru el legătura de sînge cu istoria stepelor Sarî-Ozeki – toate acestea deveniră într-o clipă, în fața lui Tansîkbaev, nimicuri zadarnice. Edighei se simțea lovit în simțămintele lui cele mai bune. I se părea caraghioasă și îl jignea totodată pînă la lacrimi lașitatea lui Sabitjan care, numai cu o seară înainte, sorbind la priveghi votcă cu șubat, îndrugase verzi și uscate despre zei, despre oameni dirijați prin radio, încercînd să-i facă praf pe cei din Boranlî prin știința lui, dar care acum nu catadicsea nici măcar să deschidă gura! I se părea caraghios și îl umplea, totodată, de amărăciune Burannîi Karanar, împodobit cu valtrapul acela – cui ce-i mai păsa de toate acestea acum! Locotenentul Tansîkbaev – care nu voia sau se temea să vorbească în limba maternă – putea oare prețui podoabele lui Karanar? Îi venea să rîdă și să plîngă privindu-l pe bețivul acela nefericit, pe ginerele lui Kazangap, care, fără să pună strop de băutură în gură, se lăsase hurducat atîta drum în remorcă numai ca să stea alături de leșul răposatului; acum se apropiase și stătea alături de el, trăgînd încă nădejdea că vor fi lăsați să treacă spre cimitir. I se părea caraghios și demn de milă totodată chiar și cîinele său, roșcatul Jolbars – ce-i venise să se alipească de bunăvoie convoiului, și de ce aștepta acum, răbdător, s-o pornească mai departe? Ce-i trebuiau lui, cîinelui, toate astea? Dar, mai știi, poate că dulăul simțise că stăpînul lui era în impas, poate tocmai de aceea li se și alăturase, ca să-i fie aproape în ceasul greu. În cabine așteptau tinerii tractoriști Kalibek și Jumagali – ce avea să le spună, ce aveau să gîndească ei după toate acestea?

Umilit și tulburat, Edighei simțea totuși, deslușit, cum se ridică în el un val de indignare, își simțea sîngele

clocotind și, cunoscându-se bine, știind cât de periculos era să dea frâu liber mîniei, se străduia să și-o stăpînească prin puterea voinței. Nu, atîta vreme cît răposatul mai era încă neîngropat, în remorcă, n-avea dreptul să izbucnescă. Cum i-ar fi stat lui, om bătrîn, să-și piardă cumpătul și să înceapă să vocifereze? Așa gîndea Edighei, încleștîndu-și fălcile, pentru ca nici un cuvînt, nici un gest să nu trădeze ceea ce trăia el în clipa aceea.

Așa cum se și aștepta Edighei, discuția lui Dlinnîi Edilbai cu șeful gărzii intră numaidecît pe un făgaș fără speranță.

— Nu vă pot ajuta cu nimic. Intrarea persoanelor străine pe teritoriul zonei e categoric interzisă, spuse locotenentul, după ce-l ascultă pe Dlinnîi Edilbai.

— N-am știut acest lucru, tovarășe locotenent. Altfel n-am mai fi venit. La ce să fi venit? Dar acum, de vreme ce sîntem aici, rugați-i pe superiorii dumneavoastră să ne permită să îngropăm omul. Doar n-o să-l ducem îndărăt.

— Am și raportat superiorilor. Și am primit indicație să nu dau drumul nimănui, sub nici un pretext.

— Ce pretext mai e și ăsta, tovarășe locotenent? se minună Dlinnîi Edilbai. De pretexte ne arde nouă? Ce avem de văzut acolo, în zona voastră? Să nu fi fost înmormîntarea asta, am fi pornit la asemenea drum?

— Repet, tovarășe. Sînteți persoane străine și accesul e interzis.

— Ce înseamnă persoane străine? prinse glas ginerele bețiv, care pînă atunci tăcuse mîlc. Cum adică străine? Cine-i străin? Noi ? spuse el, și chipul fleșcăit, supt, i se împurpură, iar buzele îi deveniră albastrii.

— Chiar așa, cum vine asta? îl susținu Dlinnîi Edilbai.

Străduindu-se să nu depășească limita, ginerele bețiv nu ridică tonul, spuse numai, vorbind prost rusește, trăgănînd cuvintele, corectîndu-se mereu:

— Asta cimitir vechi al nostru. Poporul de la Sarî-Ozeki are drept să îngropi aici oameni ai noștri. Cînd îngropat aici Naiman-Ana, nimeni nu știut că zonă închis.

— N-am de gînd să lungesc vorba cu voi, răspunse locotenentul Tansîkbaev. Ca șef al gărzii vă mai spun o

dată: pe teritoriul zonei nu poate intra nimeni, sub nici un pretext.

Se aşternu tăcerea. „Numai să mă pot stăpîni, să nu-l înjur“, îşi spunea Burannîi Edighei în sinea lui. Privi iarăşi spre cer şi zări din nou şoimul acela care se rotea lin deasupra stepei. Şi fu iarăşi cuprins de invidie faţă de pasărea aceea calmă şi puternică. Şi hotărî că nu avea nici un rost să se joace cu focul: cu forţa nu puteau intra. Şi, după ce mai privi o dată spre marele şoim alb, Edighei spuse:

— Tovarăşe locotenent, noi plecăm. Dar spune-i generalului, sau cui este acolo mai mare în grad, că nu e bine ce faceţi! Ca soldat bătrîn ce mă aflu, vă spun: nu e drept!

— N-am ordin să judec ce-i drept şi ce nu. Şi pentru ca pe viitor să ştiţi, mi s-a cerut să vă spun: cimitirul acesta va fi lichidat.

— Ana-Beit? întrebă, uluit, Dlinnîi Edilbai.

— Da. Dacă aşa se numeşte.

— Dar de ce? Pe cine-ncurcă cimitirul ăsta? se revoltă Dlinnîi Edilbai.

— În locul acela se va construi un microraion.

— Iaca minune! spuse Dlinnîi Edilbai, desfăcîndu-şi braţele a uimire. Ce Dumnezeu, nu mai aveţi loc?

— Aşa e prevăzut în plan.

— Ia ascultă, cine-i tatăl tău? îl întrebă Burannîi Edighei pe locotenentul Tansîkbaev, privindu-l drept în ochi.

— Asta ce mai e? spuse uimit locotenentul. Ce vă priveşte?

— Uite că ne priveşte. N-ar trebui să ne vorbeşti nouă despre nişte lucruri pe care trebuia să le spui acolo, unde s-a hotărît să ni se distrugă cimitirul. Ori poate că străbunii tăi n-au murit; tu n-ai să mori în veci?

— Asta n-are nici în clin, nici în mîneacă.

— Bun, atunci schimbăm foaia. Ia spune-mi, tovarăşe locotenent, cine-i mai-marele vostru? Vreau să mă asculte, cer să mi se permită să mă plîng celui mai mare şef de la voi. Spune-i că un veteran, un locuitor din Sarî-Ozeki, Edighei Jangheldin, vrea să-i vorbească!

— Nu pot face acest lucru. Am indicaţii precise.

— Dar ce poți tu face, mă rog? interveni iarăși ginerele bețiv. Și, disperat cum era, adăugă: Pînă și miliția din târg e mai de soi!

— Fără obrăznicii! spuse, pălind, șeful gărzii. Luați-l pe individul ăsta de lîngă barieră și eliberați drumul!

Edighei și Dlinnîi Edilbai îl apucară pe ginerele bețiv de brațe și-l traseră într-o parte, spre tractoare, dar omul continuă să strige, privind îndărăt:

— *Sagan jol da jetpeidi, sagan jer da jetpeidi! Urdîm seideidin auzîn!**

Sabitjan, care nu scosese o vorbă în tot acest răstimp, umblase numai posac de colo pînă colo, se hotărî deodată să se afirme, venindu-le în întîmpinare:

— Ei, cum e? Ne luăm tălpășița? Normal! Ana-Beii! Numai Ana-Beii! Și-acum stați ca niște potăi cu coada-ntre picioare!

— Cine-i cu coada-ntre picioare? se repezi spre el ginerele bețiv. Dacă-i printre noi vreo potaie, apăi aia tu ești, lepădătură! Care-i deosebirea între jigodia de la barieră și tine? Mai te și umfli-n pene – marele om de stat! Da' tu nici măcar om nu ești!

— Tine-ți gura, bețivanule! îl amenință Sabitjan strigînd, ca să se audă pînă la post. În locul lor, pentru asemenea vorbe te trimiteam la dracu-n praznic, să ți se stingă și urma! Ce folos aduci tu societății? De-alde tine ar trebui stîrpiți!

Și Sabitjan se întoarse cu spatele – mă doare-n cot, adică, de tine și de toți ăștia. Deveni brusc activ, începu să se agite și să comande.

— Și voi ce-ați rămas cu gura căscată? le strigă el tractoriștilor. Urniți tractoarele alea! Cum am venit, așa plecăm! La mama dracului! Mi-ajunge! Așa-mi trebuie dacă-mi pun mintea cu proștii!

Kalibek puse în funcțiune tractorul și începu să întoarcă încet. Între timp, ginerele bețiv sări în remorcă și-și reluă locul lîngă răposat. Jumagali așteptă ca Burannîi Edighei să-l

*Drumul nu-ți mai ajunge, întreg pămîntul nu-ți mai ajunge! Fac ceva pe ifosele tale!

dezlege pe Karanar de cupa excavatorului. Văzînd asta, Sabitjan nu se putu abține și începu să-l zorească:

— Și tu ce stai? Pornește motorul! Nu mai avem ce aștepta! Întoarce! O-nmormîntare pe cînte, ce mai! Și doar v-am spus de la început! Acum, gata, mi-ajunge! Acasă!

Pînă să se instaleze Edighei în șa – fă cămila să înge-nuncheze, aruncă-te în spinarea ei, ridic-o din nou în picioare –, tractoarele străbătuseră cîteva sute de metri pe drumul de întoarcere, mergînd pe propriile lor urme. Nici măcar nu-l așteptaseră. Sabitjan, proțăpît în cabina primului tractor, se grăbea...

În tării se rotea șoimul acela. Urmărea de sus cîinele roșcat, care-l irita cine știe de ce prin purtarea lui fără noimă; șoimul nu înțelegea, bunăoară, de ce, cînd porniseră tractoarele, potaia nu le urmase, ci rămăsese lîngă omul cu cămila pînă cînd acesta încălecase, și abia apoi pornise la drum, alături de ei.

Oamenii de pe tractoare, urmați de omul de pe cămilă și de dulăul roșcat care îl însoțea, străbăteau iarăși stepele Sarî-Ozeki în direcția văii Malakumdîceap, unde, sub buza unei surpături dosnice, își avea cuibul șoimul. Altădată marele șoim alb s-ar fi neliniștit, slobozind țipete scurte de alarmă și, ținîndu-se la distanță, dar nescăpîndu-i din ochi pe venetici, și-ar fi chemat soața, care vîna prin împrejurimi, pe domeniile ei, ca să fie pentru orice eventualitate alături de el, dacă, cine știe, era nevoie să-și apere cuibul. De această dată marele șoim alb nu se neliniști însă cîtuși de puțin: puii crescuseră și părăsiseră cuibul. Da, puii lui, cu aripi pe zi ce trecea mai puternice, cu ochi de chihlimbar și cioc coroiat, aveau de-acum viața lor, domeniul lor de vînătoare în stepă, ba începuseră să-l întîmpine cu oarecare ostilitate cînd trecea întîmplător pe lîngă acestea...

Șoimul îi urmărea pe oamenii aceia care făceau cale întoarsă din obișnuința de a observa tot ce se petrece pe domeniul său. Cea mai mare curiozitate i-o stîrnise, de la bun început, dulăul acela flocos, nedezipit de convoi. Ce l-o fi legînd de oameni, de ce n-o fi vînînd pe cont propriu, ci aleargă dînd din coadă pe lîngă oamenii aceia ocupați cu ale lor? Ce viață mai era și asta? Îi mai stîrniseră curiozitatea

niște obiecte care străluceau pe pieptul omului care mergea pe cămilă. Tocmai de aceea și observă de îndată că omul și cămila, care mergeau în urma tractoarelor, o luaseră deodată într-o parte, tăind-o de-a curmezișul prin valea seacă și depășind convoiul. Agitându-și biciușca, omul își făcea cămila să alerge tot mai iute, obiectele sclipitoare de pe pieptul lui săltau zornăind, cămila înainta sprintenă, cu pas larg, iar cîinele roșcat se luase după ei, în galop...

Alergară astfel o vreme, pînă cînd omul și cămila depășiră primul tractor și se opriră de-a curmezișul drumului, chiar la intrarea în valea Malakumdîceap. Mașinile frînară.

— Ce-i? Ce s-a mai întîmplat? întrebă, ițindu-se din cabină, Sabitjan.

— Nimic. Oprește motorul, îi porunci Burannîi Edighei. Avem o vorbă.

— Ce vorbă? Nu ne mai ține-n loc; m-am săturat pînă-n gît!

— Acum tu ne ții în loc. Pentru că o să-l îngropăm aici.

— Gata cu prostiile! izbucni Sabitjan, lărgindu-și și mai mult latul cravatei care-i atîrna de gît ca o zdreanță. Chiar eu o să-l înmormîntez la haltă, și nu mai admit nici un fel de discuții! Ajunge!

— Ascultă, Sabitjan! E drept că-i vorba de tatăl tău. Dar nu ești singur pe lume. Ascultă, totuși, și de alții. Ai văzut cu ochii tăi ce s-a-ntîmplat acolo, la post. Nimeni dintre noi nu-i vinovat. Dar gîndește-te și la altceva. Unde s-a mai pomenit să te întorci acasă cu mortul neîngropat? Așa ceva nu se poate. E rușine mare. Așa ceva nu s-a întîmplat de cînd lumea.

— Puțin îmi pasă! strigă Sabitjan.

— Acum nu-ți pasă. Cîte nu spune omul la mînie. Dar mîine o să ți se facă rușine. O rușine pe care n-ai s-o poți spăla cu nimic. Gîndește-te. Nu-i voie să-ntorci mortul por-nit spre-ngropăciune.

Între timp, din cabina excavatorului coborîse Dlinnîi Edilbai, din remorcă – ginerele bețiv, iar excavatoristul Jumagali îi urmase și el, să afle despre ce era vorba. Burannîi Edighei, călare pe Karanar, le atînea calea.

— Ascultați, djighiți, le vorbi el. Nu mergeți împotriva obiceiurilor străbune și împotriva firii. Așa ceva nu s-a mai pomenit – să te întorci cu mortul de la cimitir. Cel dus să fie îngropat trebuie îngropat. Nu se poate altfel. Sîntem în Malakumdîceap. Acesta e tot ținutul nostru, Sarî-Ozeki. Aici și-a înălțat Naiman-Ana spre ceruri mărețul ei bocet. Ascultați-l pe bătrînul Edighei. Haideți să-i săpăm aici mormînt lui Kazangap. Și mie tot aici să-mi săpați mormînt. Nădăjduiesc să mă îngropați tot voi, și vă rog să-mi împliniți dorința. Iar acum, cît mai avem vreme, să săpăm chiar acolo, în vale, pe tăpșanul acela, și să-l redăm pe răposat țărînei!

Dlinnîi Edilbai privi în direcția în care arăta Edighei.

— Ce zici, Jumagali, o să treacă excavatorul? îl întrebă el pe tractorist.

— Trece, de ce să nu treacă. O luăm pe acolo, uite...

— Cum adică „o luăm“? Mai întîi întreabă-mă pe mine! strigă Sabitjan.

— Uite că te-ntrebăm, răspunse Jumagali. Ai auzit ce-a spus omul? Ce mai vrei?

— Iar eu vă spun să terminați cu prostiile! Asta-i curată batjocură! Ne întoarcem la haltă!

— Batjocură o să fie cînd o să te-ntorci cu răposatul acasă! Îi răspunse Jumagali. Gîndește-te bine ce faci.

Amuțiseră cu toții.

— Uite ce-i, voi faceți cum știți, dar eu m-apuc să sap mormîntul. Treaba mea e să sap groapa; cît mai adîncă. Și pe lumină. După ce se lasă întunericul n-o să se-apeuce nimeni de treaba asta. Voi faceți cum știți.

Și Jumagali se îndreptă spre excavatorul „Belarus“. Fără a mai pierde vremea, puse motorul în funcțiune, întoarse și porni pe povîrniș, spre tăpșanul acela, Malakumdîceap. Îl urmă, pe jos, Dlinnîi Edilbai. Într-acolo își urni cămila și Burannîi Edighei.

Ginerele bețiv îi spuse tractoristului Kalibek:

— Dacă n-o iei după Jumagali, mă arunc înaintea tractorului. Puțin îmi pasă dacă mă omorîți.

— Ce fac, încotro o iau? îl întrebă Kalibek pe Sabitjan.

— Ticăloși! Pui de cătea! scrîșni Sabitjan. Ce stai, dă-i drumul după ei!

De sus, din înălțimi, șoimul urmărea acum vînzoleala de pe tăpșan. Una din mașini prinse a se zgudui spasmodic, scurmînd pămîntul și strîngîndu-l apoi grămadă alături, întocmai ca un țîștar. Între timp, din spate se apropiase tractorul cu remorca în care stătea același om însingurat, alături de un obiect straniu, nemișcat și alb. Dulăul lătos și roșcat continua să umble bezmetic printre oameni, dar cel mai mult se aținea pe lîngă cămilă, tolănindu-se la picioarele ei.

Șoimul pricepu că acei călători aveau să rămîină multă vreme în vale, scormonind țărîna. Așa că zvîcni din aripi și, descriind un cerc larg deasupra stepei, zbură spre zona interzisă, cu gînd să vîneze pe drum ceva și, totodată, să vadă ce se mai întîmplă acolo, pe cosmodrom.

De două zile și două nopți, pe pisteles cosmodromului domnea o mare tensiune, activitatea se desfășura fără înterrupere. Noaptea, întreg cosmodromul, atît rampele de lansare, cît și spațiile aferente, erau puternic luminate de sute de reflectoare. Era mai multă lumină ca ziua în amiaza mare. Zeci de automobile — camioane, turisme, microbuze —, nenumărați savanți și ingineri se pregăteau să pună în aplicare operațiunea «Obruci».

Antisatelitii concepuți pentru distrugerea aparatelor de zbor în cosmos erau de mult în poziție de start pe o pistă specială a cosmodromului. Dar, potrivit tratatului SALT-7, utilizarea lor, ca și a celor aparținînd părții americane, era interzisă pînă la perfectarea unui acord special. Acum își găsiseră o nouă destinație, legată de operațiunea transcosmică «Obruci». Rachete-robot asemănătoare erau pregătite, pentru o lansare sincronă, și la baza spațială americană din Nevada.

La cosmodromul din Sarî-Ozeki, startul primei rachete antisatelit era prevăzut pentru opt seara. Apoi, la interval de un minut și jumătate una de alta, urmau să fie lansate în cosmos alte nouă rachete, menite să alcătuiască, pe direcția Est-Vest, o barieră împotriva pătrunderii aparatelor de zbor de sorginte extraterestră. Rachetelor-robot lansate

din Nèvada le revenea misiunea de a acoperi direcția Nord-Sud.

Exact la ora cincisprezece, la cosmodromul Sarî-Ozeki-1 fu bransat sistemul de numărătoare inversă „Piatiminutka“*. Din cinci în cinci minute, pe toate ecranele și panourile electronice de pe cosmodrom apăreau înscrisuri luminoase, dublate de o voce care amintea: „Patru ore și cincizeci și cinci de minute pînă la start! Patru ore și cincizeci de minute pînă la start...“ Cu trei ore înainte de start fu cuplat sistemul „Minutka“**.

Între timp, stația orbitală „Paritet“ își modificase parametrii de zbor și își trecuse pe alt cod sistemul de radiocomunicații, pentru a exclude orice posibilitate de contact cu cosmonauții 1-2 și 2-1.

Și între timp, din Univers pulsau neînterupt, dar zadarnic, întocmai ca un glas în pustiu, semnalele radio ale cosmonauților 1-2 și 2-1! Cei doi astronauți cereau cu disperare ca legătura cu ei să nu fie întreruptă. Nu contestau hotărîrea Centrului, solicitau doar cu insistență să se studieze în detaliu ideea unor posibile contacte cu civilizația de pe Liman, pornindu-se, firește, înainte de toate de la interesele pămîntenilor. Nu insistau asupra reabilitării lor, declarîndu-se gata să aștepte și să facă între timp totul pentru ca șederea lor pe Liman să slujească statornicirii unor raporturi intergalactice reciproc avantajoase, dar se pronunțau împotriva autoizolării globale înfăptuite de cele două părți prin operațiunea «Obruci», care, după opinia lor, nu se putea solda decît cu o inerție istorică și tehnologică, pentru depășirea căreia vor fi necesare milenii... Dar era prea tîrziu... Nimeni pe lume nu-i putea auzi, nimeni nu bănuia implorarea lor mută plutind în spațiul sideral...

La cosmodromul Sarî-Ozeki-1 fusese deja cuplat sistemul „Minutka“; acesta consemna, implacabil, apropierea startului în operațiunea «Obruci»...

Iar șoimul, după ce-și făcu rondul deasupra cosmodromului, reapăru deasupra tăpșanului din Malakumdîcep. Oamenii pe care-i lăsase acolo puseseră mîna pe cazmale.

*De la rus. *piat' minut* (cinci minute).

**De la rus. *minuta* (minut).

Excavatorul scurmase deja adînc în pămînt, dar tot îşi mai cobora clonţul în groapă, smulgînd ultimele cupe de pămînt. Curînd însă încetă să mai muşte glia şi se trase deoparte, iar în fundul gropii coborîră oamenii. Cămila stătea tot acolo, dar cîinele roşcat nu era de găsit. Unde s-o fi vîrît? Şoimul se apropie în zbor şi, descriind un cerc deasupra văii, întorcîndu-şi capul ba la dreapta, ba la stînga, îl zări în cele din urmă pe dulăul roşcat sub remorcă, lungit chiar lîngă roţi. Cîinele trîndăvea sau poate atipise, puţin îi păsa de şoim. Marea pasăre se rotise astăzi de atîtea ori deasupra micului grup de oameni din stepă, dar cîinele nu-şi ridicase măcar o dată privirea spre cer. Pînă şi ţîstarul, cînd iese din vizuină se ridică mai întîi în două picioare şi priveşte împrejur, iar apoi în sus, să vadă dacă nu-l pîndeşte vreo primejdie. Cîinele, bag seama, s-a învăţat să trăiască pe lîngă oameni şi nu se mai teme de nimic, n-are nici o grijă. Ia uite la el cum se tolăneşte! Şoimul rămase o clipă ca agăţat în văzduh şi un jet verde-albicios îi ţîşni deodată, ca un glonte, de sub coadă, în direcţia cîinelui. Na, ţine!

Ceva căzu de sus pe mîneca lui Burannîi Edighei. Un găinaţ. De unde? Edighei îl scutură de pe mînecă şi-şi ridică privirile spre cer. „Iar coadă-albă. A nu ştiu cîta oară se roteşte deasupra noastră. De ce oare? Ferice de el. Pluteşte, se leagănă fără păs în văzduh.“ Gîndurile îi fură curmate de glasul lui Dlinnîi Edilbai, care răzbătu pînă la el din fundul gropii:

— Hei, Edike, ia uită-te-ncoa! E de-ajuns sau mai săpăm?

Edighei se plecă, încruntat, peste buza mormîntului.

— Treci şi în colţul acela, îl rugă el pe Dlinnîi Edilbai. Iar tu, Kalibek, ieşi puţin. Îţi mulţumesc. Ia să vedem. Ce să zic, cred că-i destul de adînc. Totuşi, Edilbai, cred că ar trebui lărgit un picuţ, să fie ceva mai încăpător.

După ce le dădu aceste instrucţiuni, Burannîi Edighei luă canistra cu apă şi, trecînd în spatele excavatorului, săvîrşi abluţiunea, cum se cuvine înainte de rugăciune. Abia atunci îi mai veni inima la loc. Chiar dacă nu reuşiseră să-l îngroape pe Kazangap la Ana-Beiit, scăpaseră, oricum, de o mare ruşine: nu-l aduseseră pe răposat neîngropat îndărăt, acasă. Dacă n-ar fi stăruit el, aşa s-ar fi întîmplat. Acum

trebuiau să facă astfel încât pînă la căderea nopții să ajungă la Boranlî-Burannîi. Acasă erau, desigur, așteptați, și oamenii aveau să fie neliniștiți din pricina întîrzierii lor. Doar făgăduiseră că se întorc nu mai tîrziu de ora șase, așa că aveau să se strîngă la praznic cam la ora aceea. Și se și făcuse patru și jumătate. Mai aveau de săvîrșit înmormîntarea, apoi drumul îndărăt, prin stepă. Or, chiar grăbind pasul, tot aveau de mers preț de două ceasuri. Dar nici să scurtezi înmormîntarea nu se cădea. Aveau să întîrzie, ce să-i faci, la urma urmei, praznicul se poate întinde și mai tîrziu...

După abluțiune, Edighei se simți pregătit să împlinească ultimul ritual. Înșurubînd la loc dopul canistrei, își făcu apariția de după excavator, cu o expresie solemnă pe chip. Își netezi cu gesturi prelungi barba și mustățile.

— Sabitjan, fiu al răposatului rob al lui Dumnezeu Kazangap, treci în stînga mea, iar voi patru așezați trupul răposatului pe marginea gropii, cu capul spre asfîntit, spuse el solemn. Cînd toate fură împlinite, urmă: Iar acum, să ne întoarcem toți cu fața spre sfînta Kaaba. Deschideți palmele în fața voastră, gîndiți-vă la Cel-de-sus, pentru ca El să asculte vorbele și gîndurile voastre în acest ceas.

Oricît ar părea de ciudat, nimeni nu murmură și nu chicoti în spatele lui. Și Edighei fu mulțumit că așa stau lucrurile. Careva, cine știe, ar fi putut zice: las-o baltă, moșule, ce ne tot înpui capul, ce te maimuțărești și o faci pe vraciul, mai bine să-ngropăm iute mortul și s-o luăm spre casă. Își luă inima-n dinți și se rugă în picioare, nu șezînd, pentru că auzise de la oameni mai știutori în de-alde astea că în țările arabe, unde își avea obîrșia religia lor, oamenii se roagă în cimitire stînd în picioare. Că o fi fiind așa sau altfel, Edighei voia să fie, oricum, cu fruntea mai aproape de cer.

Dar înainte de a purcede la împlinirea ritualului, înclinîndu-se pentru început spre dreapta și spre stînga lumii, iar apoi salutînd printr-o înclinare a capului pămîntul și cerul, prinos Ziditorului pentru rînduiala de neclintit ce domnește pe această lume în care omul se naște întîmplător, dar pierе negreșit, așa cum ziua urmează nopții, Burannîi Edighei zări din nou marele șoim alb. Acesta plutea undeva, în fața lor,

abia clintindu-și aripile, descriind în țării cerc după cerc. Dar șoimul nu-i tulbură cîtuși de puțin starea sufletească, dimpotrivă, îl ajută să-și adune gîndurile.

În fața lui, pe marginea gropii căscate, zăcea, înfășurat în giulgiu alb, răposatul Kazangap. Rostind cu jumătate de glas slujba de îngropăciune, cuvintele acelea destinate tuturor și fiecăruia de acum și în vecii vecilor pînă la sfîrșitul lumii, cuvintele acelea care îmbrățișau în sine destinul, același și necruțator, pentru orice om, oricine a fost și oricînd a trăit el, și pentru cei cărora le e hărăzit să se nască de acum încolo, rostind aceste formule atotcuprinzătoare izvodite de proroci, Burannîi Edighei căuta, totodată, să le adauge propriile gînduri, izvorîte din sufletul și experiența lui. Doar nu trăise omul zadarnic pe lumea asta.

✕ „Dacă tu, Preaputernice, auzi, într-adevăr, rugăciunea aceasta străbună învățată din cărți, ascultă și gîndurile mele. Ele n-au să tulbure taina rugăciunii.

Stăm, Doamne, aici, în valea Malakumdîceap, lîngă groapa pe care am săpat-o pentru Kazangap în loc pustiu și sălbatic, pentru că n-am izbutit să-l înmormîntăm în cimitirul în care dorea să odihnească, și din țării ne privește șoimul, și stăm cu palmele deschise, luîndu-ne rămas bun de la Kazangap. Dacă ești, Preaputernice, iartă-ne și primește trupul robului tău Kazangap cu îndurare, iar dacă o merită, hărăzește-i pace veșnică. Ne-am străduit să facem tot ce ținea de noi. În rest, facă-se voia ta!

Și acum, dacă îmi ridic glasul către tine în acest ceas, ascultă-mă, cît încă mai sînt viu și gîndesc. E drept, oamenii atîta știu – să te roage tot timpul: miluiește-mă, ajută-mă, apără-mă! Prea mult așteaptă de la tine – și cînd li se cuvine, și cînd nu. În sinea lui, și ucigașul vrea să fii de partea lui. Dar tu taci întruna. Și, ca oameni ce sîntem, ni se pare uneori, mai cu seamă în clipele grele, că numai pentru asta te și afli tu acolo, în ceruri, ca să taci. Nici ție nu ți-e ușor, îmi dau seama, rugile noastre n-au sfîrșit și număr. Iar tu ești unul singur. În ceasul acesta eu nu cer nimic: vreau doar să-ți destăinui gîndurile mele.

M-am întristat foarte pentru că cimitirul nostru sfînt, unde odihnește Naiman-Ana, nu ne va mai primi de-acum înainte. Și de aceea eu aș vrea să-mi dorm somnul de veci

pe tăpșanul acesta din Malakumdîceap, călcat cîndva de tălpile lui Naiman-Ana. Iar dacă-i adevărat că după moarte sufletul se strămută în altă ființă, eu nu m-aș vrea furnică, m-aș vrea șoim alb, ca să zbor, întocmai ca acesta care se rotește deasupra noastră, peste întinderea stepei, și să mă satur privind pămîntul. Asta-i tot ce-mi doresc.

În fața acestor tineri îmi rostesc acum testamentul. Dorința mea e să fiu îngropat aici. Numai că nu știu cine are să se roage la căpățîiul meu. Tinerii de azi nu cred în Tine și nici nu știu vreo rugăciune. Pentru că nimeni nu știe și nu va afla vreodată dacă exiști cu adevărat. Unii spun că exiști, alții – că nu exiști. Eu vreau să cred că exiști, exiști în gîndurile mele. Cînd înalt rugi către ceruri, mă rog, de fapt, prin tine, mie însumi, și-n ceasul acela mi-e dat să gîndesc aidoma ție, Ziditorului. Iată miezul credinței. Dar ei, cei tineri, nu se gîndesc la acest lucru și disprețuiesc rugăciunile. Ce-și vor putea ei spune lor înșile și altora în marele ceas al morții? Vrednici sînt de milă. Cum să-și dea seama cît prețuiesc ca oameni, dacă nu-s în stare să-și înalte gîndurile într-atît, încît să devină pentru o clipă Dumnezeu? Iartă-mă, poate că-ți iau numele-n deșert. Nici unul dintre ei nu va putea ajunge Dumnezeu: or, asta înseamnă că și Tu ai înceta să exiști. Dacă omul nu s-ar putea socoti, în sinea lui, Dumnezeu, un Dumnezeu în stare să-i ocrotească pe oameni, așa cum ar trebui să-i ocrotești tu, atunci nici tu, Doamne, n-ai mai exista... Și eu n-aș vrea să pieri fără urmă...

Iată rădăcinile tristeții mele. Să mă ierți, Domne, dacă-ți greșesc. Sînt un om simplu, gîndesc așa cum mă pricep. Acum o să dau glas ultimelor cuvinte din cărțile sfinte, ca să începem îngropăciunea. Binecuvîntă pe robii tăi..."

— Amin, își încheie Edighei rugăciunea și, ridicîndu-și din nou spre șoimul acela privirile încărcate de tristețe, se întoarse spre tinerii din spatele lui, spre tinerii aceia despre care tocmai vorbise cu Dumnezeu. Dialogul cu Ziditorul se încheiase. În fața lui stăteau cei cinci oameni cu care venise pînă aici și cu care urma să săvîrșească, în sfîrșit, înmormîntarea atît de mult amînată.

— Așa, deci, spuse el gînditor, ceea ce se cuvenea spus în rugăciune, am spus eu și pentru voi. Acum, să împlinim ritul.

Lepădîndu-și tunica, Burannîi Edighei coborî chiar el în fundul gropii. Îl ajută Dlinnîi Edilbai. Sabitjan, ca fiu al răposatului, rămăsese deoparte, cu capul plecat, ceilalți trei — Kalibek, Jumagali și ginerele bețiv — apucară trupul înfășurat în giulgiu al răposatului și îl coborîră în groapă, unde-l primiră mîinile lui Edighei și ale lui Dlinnîi Edilbai.

„Așadar, a venit și ceasul despărțirii! gîndi Edighei, așezîndu-l pe Kazangap în sălașul de veșnică odihnă din adîncul pămîntului. Iartă-ne că n-am izbutit atîta vreme să-ți găsim locul de veci: așa ăa fost să fie. Nu-i vina noastră că nu te-am îngropat la Ana-Beiit. Dar fii fără grijă, nu las eu lucrurile așa. O să merg unde trebuie. Cîta vreme trăiesc, n-am să tac. Am să le spun tot ce am pe inimă. Tu odihnește liniștit. Vezi cît pămînt în jur, întinderi nesfîrșite, iar ție ți-a trebuit doar o palmă de loc. N-o să fii singur. Curînd am să vin și eu să-ți țin de urît. Mai așteaptă-mă numai puțin. Să nu te-ndoiești. Dacă nu mi se întîmplă vreo nenorocire, dacă mor de moarte bună, o să vin și eu aici și-o să fim din nou împreună. O să ne prefacem amîndoi în tărîină de stepă. Dar noi n-o să mai știm asta. Numai cîta vreme trăiești ți-e dat să știi asta. De aceea eu mă prefac că-ți vorbesc ție, dar, de fapt, mie îmi vorbesc. Pentru că ceea ce ai fost tu nu mai există. Așa ne trecem cu toții — din ființă în neființă. Și trenurile vor goni prin stepă, și-n locul nostru se vor naște alți oameni...”

În clipa aceea, bătrînul Edighei nu se mai putu stăpîni și izbucni într-un plîns cu suspine — tot ce trăiseră ei atîția ani la halta Boranlî-Burannîi, întreg acest răstimp, care părea nesfîrșit, toate necazurile, amărăciunile și bucuriile încăpuseră în cîteva cuvinte de adio și-n cele cîteva minute ale îngropăciunii. Ce mult, și totuși ce puțin îi e dat omului să dăinuie pe pămînt!

— Mă auzi? spuse Edighei încet spre Edilbai. Umerii li se atingeau. Să mă îngropați și pe mine aici, ca să fim alături. Cu mîinile tale să mă așezi în groapă, așa cum vezi că facem acum, ca să-mi fie și mie ușor somnul de veci. Îmi făgăduiești?

— Termină, Edike, vorbim mai târziu despre asta. Acum mai bine ieși din groapă. Termin eu ce e de terminat. Liniștește-te, Edike, și ieși. Nu te mai chinui.

Mînjindu-și chipul umed cu palmele pline de țărînă, Burannîi Edighei ieși din groapă, ajutat de mîinile celor rămași sus. Plîngea și se tînguia în șoaptă. Kalibek aduse canistra cu apă, pentru ca bătrînul să se poată spăla.

Aruncară fiecare cîte un pumn de țărînă în groapă și începură să o umple. La început cu lopetile, apoi Jumagali urcă la volan și împinse pămîntul cu lama buldozerului. În sfîrșit, puseră iar mîna pe lopeti și ridicară movila deasupra mormîntului...

Marele șoim alb plana deasupra lor, urmărind norișorul acela de colb de jos și micul grup de oameni care scurmaseră glia în Malakumdîceap. Observă o oarecare însuflețire în rîndul lor cînd, pe locul gropii pe care o săpaseră, începu să crească o movilă de pămînt proaspăt. Dulăul roșcat ieșise și el, întinzîndu-se, de sub remorcă, și se învîrtea iarăși pe lîngă oameni. Ce-i păsa lui? Numai bătrîna cămilă împodobită cu valtrap rumega nesimțitoare, mișcîndu-și fără încetare falcile...

Oamenii păreau a se pregăti de plecare. Ba nu, iată că unul dintre ei, stăpînul cămilei, își împreună palmele în dreptul chipului și toți ceilalți făcură la fel...

Se făcuse târziu. Burannîi Edighei îi învăluie pe toți într-o privire lungă, stăruitoare și spuse:

— Am împlinit voia răposatului. A fost om bun?

— Om bun, răspunseră ceilalți.

— A rămas cuiva dator? Fiul lui e aici și poate lua asupra-și datoriile tatălui.

Nimeni nu răspunse. Atunci, Kalibek vorbi pentru toți:

— N-a lăsat nici o datorie.

— Tu ce ai să ne spui, Sabitjan, fiu al lui Kazangap? întrebă Edighei.

— Vă mulțumesc tuturor, răspunse scurt acesta.

— Gata, să pornim spre casă! spuse Jumagali.

— Îndată. Încă o vorbă mai am să vă spun, îl opri Burannîi Edighei. Sînt cel mai bătrîn și am o rugăminte către voi toți. Cînd o fi să mor, să mă îngropați aici, alături de Kazangap. Ați auzit? E dorința mea de pe urmă.

— Nimeni nu știe ce-l așteaptă, Edike, la ce bun să ne gândim de pe acum la moarte? spuse Kalibek.

— Și totuși, insistă Edighei. Eu simt nevoia să v-o spun, iar voi trebuie să mă ascultați. Când o fi să fie, amintiți-vă ce v-am cerut și așa să faceți.

— Și ce mai glăsuiește testamentul tău? Hai, Edike, dacă te-ai pornit, măcar spune-ne tot, glumi Dlinnîi Edilbai, ca să mai însenineze atmosfera.

— Nu-i nimic de rîs, rosti jignit Edighei. Am vorbit serios.

— Bine, Edike, o să ținem minte, îl liniști Dlinnîi Edilbai. Dacă o fi să fie, o să facem cum ți-i voia. Nu-ți fă griji.

— Așa da, iată cum trebuie să răspundă un adevărat djighit, spuse Edighei.

Tractoarele virară, ca să iasă din vale. Tîrîndu-l pe Karanar de frîu, Burannîi Edighei se apropie de Sabitjan. Voia să discute cu el între patru ochi despre ceva care nu-i dădea pace.

— Ascultă, Sabitjan: am împlinit ce aveam de împlinit și cred că e momentul să discutăm ceva. Cum rămîne cu cimitirul nostru, cu Ana-Beiit? întrebă el.

— Cum să rămînă? Cu asta chiar că nu merită să ne batem capul, răspunse Sabitjan. Planul e plan. O să-l desființeze, conform planului. Și cu asta basta.

— Nu așa se pune problema. Atunci am putea să ridicăm din umeri la tot ce se-ntîmplă. Tu te-ai născut și ai crescut aici. Taică-tu te-a dat la școală. Adineaori l-am îngropat. În plin cîmp. Singura mîngîiere e că măcar l-am înmormîntat în stepa lui. Tu ești om cu carte, lucrezi la regiune, poți vorbi cu cine trebuie. Ai citit sumedenie de cărți...

— Ei, și ce-are a face? îl întrerupse Sabitjan.

— Păi are: dacă m-ai sprijini, am merge chiar mîine la ăi mari, că n-o fi nici orașelul ăsta de capul lui. Nu se poate ca cimitirul Ana-Beiit să fie ras de pe fața pămîntului.

— Toate astea-s povești, Edike, înțelege și tu. Aici lucrurile se judecă la nivel mondial, cosmic, și noi – cu jalba-n băț pentru nu știu ce cimitir! Cine înghite așa ceva? Pentru ei ăsta-i un flecusteț, acolo! Și-apoi, oricum, tot nu putem intra la șef.

— Dacă nu încercăm, sigur că n-o să intrăm. Dar dacă ne cerem dreptul, au să ne asculte. La urma urmei, dacă nu putem intra noi, să iasă șeful ăla. Că n-o fi vreun munte, să nu se clinească din loc.

Sabitjan îi aruncă lui Edighei o privire iritată.

— Las-o baltă, bătrîne. În orice caz, pe mine să nu contezi. Chestia asta nu mă privește cîtuși de puțin.

— Așa trebuia să spui de la bun început. Ca să nu ne răcim gura de pomană. Pentru niște povești!

— Dar ce credeai? Că gata, o să mă pun pe alergătură? Ca ce chilipir, mă rog? Am familie, copii, muncesc. De ce să scuipe contra vîntului? Ca să dea cei de-aici un telefon și să-mi dea de la serviciu un picior în fund? Nu, mulțumesc!

— Mulțumirile păstrează-le pentru tine! îi aruncă Edighei și urmă, disprețuitor: Un picior în fund! Va să zică, numai pentru fundul ăsta al tău trăiești?

— Cred și eu! Da, pentru fundul ăsta! Tie-ți vine ușor să vorbești — cine ești tu? Un nimeni. Pe cînd noi trăim pentru fund, ca să ne pice în gură mai dulce.

— Așa, deci! Ia uite comedie! Pe vremuri capul era cel prețuit, acum, pare-se, i-a luat-o înainte fundul.

— Ia-o cum vrei. Dar găsește-ți alți fraieri.

— E limpede. Ne-am spus tot ce aveam de spus! i-o reteză Burannîi Edighei. Azi e pomana mortului, dar după aceea, dea Dumnezeu să nu ne mai întîlnim niciodată.

— Cum ne-o fi norocul, rînji Sabitjan.

Cu asta se despărțiră. Tractoriștii așteptau, cu motoarele pornite, ca Burannîi Edighei să urce pe cămilă, dar el spuse să nu mai zăbovească, să pornească la drum și cît mai repede, căci oamenii așteptau la haltă cu masa pusă. Cît despre el, cînd avea să ajungă, avea să ajungă.

După ce tractoarele plecară, Edighei rămase o vreme pe loc, gîndindu-se ce avea de făcut mai departe.

Era singur acum în inima stepei, pe deplin singur — dacă nu-l puneai la socoteală pe credinciosul Jolbars care, la început, se luase după tractoare, apoi însă întorsese, luînd aminte că stăpînul nu mergea cu ceilalți. Dar Edighei nu-l băga în seamă. N-ar fi observat nici dacă dulăul ar fi fugit spre casă. Nu la el îi stătea gîndul. Lumea se întorsese cu fundul în sus. Purta o arsură în suflet, nu putea nicidecum

alunga pustiul care-i cuprinsese ființa după discuția cu Sabitjan. Un gol se căsca înlăuntrul lui, o prăpastie rece și întunecoasă, care-l sorbea, pricinuindu-i o durere de neostoit. Se căia, se căia amarnic acum că purtase de-a surda discuția aceea, că aruncase vorbe în vînt. Era Sabitjan omul căruia puteai să-i ceri sfat și ajutor? Sperase că, om cu carte fiind, avea să găsească mai degrabă o limbă comună cu oamenii aceia decît el, Edighei. Ce folos c-a învățat pe la tot felul de școli? Ori poate că tocmai învățătura îl făcuse să ajungă așa cum era. Ori poate că există pe undeva un duh, de o diavolească stăruință, care și-a dat toată osteneala pentru ca Sabitjan să devină Sabitjan, și nu altfel de om. Nu povestea însuși Sabitjan oricui voia să-l asculte despre oameni dirijați prin radio? Nu spunea el că acele vremuri se apropie cu repeziciune? Dar dacă oamenii sînt dirijați de pe acum de duhul acela nevăzut și atotputernic?...

Cu cît se gîndea mai mult la aceste lucruri, bătrînul Edighei se simțea mai umilit și mai neputincios.

— Ești un mankurt, asta ești! Cel inai adevărat mankurt! șopti el pentru sine cu sufletul plin de ură și totodată de milă pentru Sabitjan.

Dar nu voia cîtuși de puțin să se împace cu cele întîmplate, își dădea seama că trebuie să facă ceva, să nu se lase doborît cu una, cu două. Întelegea că a lăsa lucrurile așa cum sînt însemna să se recunoască înfrînt. Simțea că trebuie să acționeze cumva, chiar dacă ziua aceea se sfîrșise așa cum se sfîrșise, dar încă nu putea spune exact ce anume ar fi vrut să facă, nu știa cu ce să înceapă și cum, pentru ca gîndurile și speranțele pe care și le legase de Ana-Beiit să ajungă la urechile celor care puteau într-adevăr schimba ordinul acela. Să le ajungă la urechi și să aibă putere asupra lor, făcîndu-i să se răzgîndească. De unde să pornească? La ce ușă să bată?

Frămîntat de aceste gînduri apăsătoare, Edighei, purtat la pas de Karanar, își lăsa privirile să-i lunece într-o parte și în alta. De jur-împrejur — stepa mută. Umbrele înserării se furisau spre văgăunile roșcate ale Malakumdîceapului. Trac-toarele se pierduseră de mult în depărtare, chiar și zgomotul motoarelor se stinsese. Tinerii goneau spre casă. Ultimul om ce mai păstra în memorie istoria acestor stepe — bătrînul

Kazangap – zăcea acum în vale, sub movila singuratică de pământ proaspăt, în mijlocul stepei nesfîrșite. Edighei văzu cu ochii minții cum movilița aceea de pământ avea să se surpe încetul cu încetul, avea să se turtească, să se împuțineze, avea să capete culoarea de pelin a stepelor și peste o vreme avea să fie foarte greu, iar mai tîrziu de-a dreptul cu neputință să mai distingi locul acela. Așa și trebuia să fie – nimeni nu poate supraviețui pămîntului, nimeni nu poate scăpa de îmbrățișarea lui...

Soarele se buhăise și se îngreunase acum, spre sfîrșitul zilei, și cădea parcă sub propria lui povară tot mai jos, spre orizont. Lumina astrului ostenit scădea din clipă în clipă. În pîntecele asfințitului se zămislea, pe nesimțite, bezna, îndesîndu-și ceturile vinete în strălucirea aurie dimprejur și stingînd-o.

Cîntărind lucrurile-n fel și chip, Burannîi Edighei hotărî să se întoarcă la bariera aceea care bloca intrarea în zonă. Altă cale nu vedea. Acum, cînd înmormîntarea se săvîrșise, cînd nu mai era legat de nimic și de nimeni, cînd se putea bizui pe întreaga putere pe care i-o hărăzise firea și pe care el o înmulțea prin experiența lui de viață, își putea permite să acționeze pe riscul lui, așa cum socotea el de cuviință. Înainte de toate, era hotărît să-l oblige pe șeful gărzii să-l conducă, fie și sub escortă, la șeful cel mare sau, la nevoie, să-l silească pe șeful acela să vină acolo, la barieră, și să-l asculte pe el, pe Burannîi Edighei. Le-ar spune totul, fără ocolișuri...

Odată chibzuite toate acestea, Burannîi Edighei se hotărî să acționeze fără întîrziere. Avea să istorisească mai întîi dureroasa întîmplare cu înmormîntarea lui Kazangap. Avea de gînd să se arate neînduplecat acolo, la barieră, să obțină ori permis de liberă trecere, ori posibilitatea de a se întîlni cu cine trebuie. Da, cu asta trebuia să înceapă, să convingă garda că avea să meargă pînă-n pînzele albe, că avea să lupte pînă cînd va fi ascultat de cel mai mare în grad, nu de un oarecare Tansîkbaev...

Se simți deodată sigur pe sine și plin de curaj.

— *Taubakel!* Dacă dulăul are stăpîn, și lupul are unul, fie acesta și Dumnezeu! se îmbărbătă el și-l îmboldi pe Karanar în direcția barierei.

Între timp, soarele asfintise, începuse să se întunece. Când ajunsese aproape de zonă era de-acum beznă. La vreo jumătate de kilometru de barieră, când zări lumina proiectoarelor de la post, Edighei coborî de pe cămilă. N-avea ce face acolo cu ea. La ce bun s-o tîrască după sine. Ba, te pomenești că apare vreun ștab, care nici n-o să vrea să-l asculte, și-o să spună doar: „la mai cărăbănește-te de-aici cu cămila ta cu tot! Nici un fel de audiență! Cară-te!“ Și n-or să-i dea drumul spre birouri. Dar, mai presus de toate, Edighei nu știa ce avea să se aleagă de cererea lui, cît avea de așteptat, așa că i se păru mai cuminte să se înfățișeze la barieră de unul singur, iar pe Karanar să-l lase deocamdată împiedicat, în stepă. Să pască acolo.

— Așteaptă-mă puțin, mă duc să-mi încerc norocul, să vedem ce iese, mormăi el, chipurile pentru Karanar, de fapt ca să-și facă mai mult curaj. Fu totuși nevoit să culce cămila la pămînt, pentru că trebuia să scoată din cobur piedica și s-o desfășoare, orbecăind prin întuneric.

În jur domnea o asemenea liniște, încît Edighei își auzea propria respirație și zumzetul insectelor prin aer. Pe cer se aprinseseră deodată puzderie de stele. Se așternuse o tăcere de parcă întreaga fire ar fi așteptat să se împline ceva...

Pînă și Jolbars, care era deprins cu liniștea stepei, își ciulise urechile și schelălăia fără pricină. Ce nu i-o fi plăcînd în tăcerea aceea?

— Ce mi te tot încurci printre picioare! se oțărî Edighei la el. „Chiar, se gîndi el, răsucind piedica în mîini, ce mă fac cu dulăul? E limpede, cîinele n-o să rămînă aici. Să-l gonesc, tot degeaba.“ Iar să se înfățișeze la post cu potaia alături nu se făcea. Chiar dacă nu pe față, în sinea lor tot or să rîdă, zicîndu-și: ia uite, dom'le, a venit boșorogul să ceară dreptate și nu-l urmează decît un cîine. Așa că, mai bine fără dulău. Edighei se gîndi atunci să-l lege cu frîul lung de șaua cămilei. Să stea legați împreună, cîine și cămilă, pînă zăbovește el pe-acolo. Chemă cîinele și se-aplecă să-i petreacă latul peste gît. În clipa aceea se petrecu ceva în văzduh, ceva prinse a se mișca în spațiu cu zgomot crescînd, ca un vulcan. Și chiar alături, de undeva, de foarte aproape, de pe cosmodrom, o flacăra înfricoșată se înalță ca

un stîlp orbitor în tării. Burannîi Edighei zvîcni speriat în picioare, iar cămila sări cu un răget într-o parte... Cîinele, cuprins de groază, se tupilă la picioarele omului.

Luase startul prima rachetă-robot din cadrul operațiunii transcosmice de baraj «Obruci». În Sarî-Ozeki era ora opt fix. După înfiia rachetă, își luă zborul spre înălțimi a doua, apoi – a treia, și așa întruna... Rachetele urcau spre cosmos, unde urmau să alcătuiască un cordon permanent în jurul globului, pentru ca nimic să nu se schimbe pe Pămînt, pentru ca totul să rămînă așa cum era...

Cerul se surpa, spărgîndu-se în rotocoale de foc și fum... Omul, cămila, cîinele – aceste ființe simple – o rupseră la fugă înnebunite. Cuprinși de groază, alergau alături, temîndu-se să se despartă, goneau prin stepă în lumina crudă revărsată de giganticele limbi de foc...

Dar oricît ar fi alergat, goana lor părea o goană pe loc: fiecare nouă explozie îi absorbea pe de-a-ntregul în oceanul acela necuprins de lumină și zgomot...

Goneau – om, cămila și cîine –, goneau fără să privească îndărăt și, deodată, lui Edighei i se păru că, cine știe de unde, răsărise deasupra-i pasărea albă, născută din năframa lui Naiman-Ana cînd ea căzuse din șa, răpusă de săgeata propriului său fiu mankurt... Pasărea albă zbură alături de om, strigîndu-i, în vacarmul și lumina orbitoare ce îi înconjura:

— Tu al cui ești? Cum te cheamă? Adu-ți aminte cum te cheamă! Tatăl tău e Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai, Donenbai...

Și glasul ei răsună încă multă vreme în bezna ce se reînchidea deasupra lor...

Peste cîteva zile, primind telegrama în care li se anunța sfîrșitul bătrînului Kazangap, sosiră la Boranlî-Burannîi, venind de la Kîzîl-Orda, cele două fete ale lui Edighei, Saule și Șarapat, cu soții și copiii lor. Veniseră să-l plîngă pe bătrîn și, totodată, să mai stea o zi-două la părinți. Tot răul are și-un sîmbure de bine.

Cînd coborîră din tren cu toții și se înfățișară în pragul casei lui Edighei, acesta nu era acasă, dar Ukubala zbură în

întîmpinarea lor. Îmbrățișîndu-i, sărutîndu-și fetele, radiind de fericire la vederea nepoților, îngăima printre lacrimi:

— Mulțumescu-ți ție, Doamne! În sfîrșit! Ce-o să se mai bucure tatăl vostru! Ce bine c-ați venit! Toți odată, v-ați suit în tren și-ați venit! Ce-o să se mai bucure Edike!

— Dar unde-i tata? întrebă Șarapat.

— Se-ntoarce și el spre seară. A plecat dis-de-dimineață la regiune. Are ceva treburi pe-acolo! Vă povestesc mai tîrziu. Da' ce stați? Intrați, doar e casa voastră, copiii mei...

Pe aceste meleaguri, trenurile goneau la fel, dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene...

„A TREISPREZECEA ZODIE“

„NU SE EXISTĂ CA VECINUL MEU DE PALIER SĂ FIE UN geniu! Ce, nu-l știu eu?!“ Această mentalitate, pe care o credem limitată la anumite categorii socio-culturale, funcționează, din păcate, și în cazul multor intelectuali. Lumea în care am trăit ne face să nu mai percepem cum se cuvine marii scriitori, marile opere „din preajma noastră“. Exasperați de falsificarea permanentă a valorii literare, subordonată ideologicului, de imbecilul „complex de superioritate“ comunist, riscăm să-l înlocuim cu un alt complex, „de inferioritate“, postcomunist. Riscăm să perpetuăm și în spațiul literar acel clivaj, real la nivelul socio-economic, între Est și Vest. Să folosim *două* măsuri diferite: una pentru „ceilalți“ (superiori, aproape fără discuție) și alta pentru „ai noștri“. (Prin „ai noștri“ înțelegînd pe toți scriitorii provenind din „marea cușcă, frățească“, a lumii comuniste.)

Așa se face că ne extaziem în fața cîte unui autor inteligent, știutor în ale trucurilor literare, dar cam atît, gen Umberto Eco, dar strîmbăm din nas la (sau ignorăm) prozatori de mare anvergură, cum ar fi Ciabua Amiredjibi (cu al său *DATA TUTAȘHIA*) sau Viktor Astafiev (cu superbul roman *VISUL CRESTELOR ALBE*).

Desigur, dacă unii dintre acești scriitori, „ai noștri“, au deja o glorie bine stabilită *dincolo*, în Vest – vezi Kundera, Soljenițîn sau Pasternak – altfel „se pune problema“. Dar, și aici c șansa noastră, politica și economia sînt una, iar adevărata literatură este, totuși, altceva: capodopera și marele scriitor nu depind de venitul pe cap de locuitor (venit modest, mult mai modest în Anglia lui Shakespeare sau Grecia lui Homer, decît la noi, acum).

Nu este obligatoriu ca mizeria materială (și morală) la care ne-a obligat regimul comunist să nască o literatură de valoare, dar nici nu poate împiedica apariția, manifestarea acesteia. Aș spune că, dimpotrivă, *presiunea* unui sistem aberant, primejdia descompunerii și a morții (psihice și chiar fizice) a unor întregi comunități au avut rolul unui *declanșator* al „reacției de apărare“. Literatura, arta în general, sînt forme de rezistență funda-

mentale în fața celor care vor să te anihileze, să te transforme în simplu „cap de locuitor“. Gîndind în felul acesta, „materialist“ și maniheist, riscăm să perpetuăm virusul comunismului, deși la suprafață ne-am eliberat de el. Să ne blocăm singuri. Desigur, există o vină colectivă în generarea, suportarea sau perpetuarea acestei utopii sinistre, dar de aici pînă la a simplifica totul, a culpabiliza tot ce ține de această lume, vrînd să uiiți, să ignori tot ce a fost, e o mare diferență. A gîndi în termenii de mai sus („ai noștri“ și „ceilalți“) înseamnă să rămînem – după desființarea blocurilor militare! – într-un fel de buncăr mental din care nimeni nu va veni să ne scoată.

Renunțînd la prejudecăți, sîntem obligați să recunoaștem că Estul Europei a dat acestui secol cîțiva mari prozatori, cu nimic inferiori lui Faulkner, H. Hesse, Musil, Joyce sau Thomas Mann. E suficient să ne gîndim doar la Bulgakov sau Isaac Babel, la Danilo Kiș sau Dèry Tibor, la Ilf și Petrov sau Ciabua Amiredjibi, la Mrožek sau Hrabal. Scrierile acestora sînt nu doar strălucitoare, profunde, profetice chiar, dar aduc și inovații majore în felul de a gîndi și de a scrie proza. Nu în ultimul rînd, însă, fac comprehensibilă (mai mult decît orice masiv și doct tratat de istorie, politologie sau sociologie) lumea în care am fost obligați să trăim, în care încă trăim.

Marea literatură (și aici trebuie să includem și teatrul, și poezia) a acestui „spațiu“ ne ajută nu doar să supraviețuim psihic prăbușirii Monstrului, a utopiei sîngeroase care a fost comunismul, lăsîndu-ne *față în față cu noi înșine*, dar ne și demonstrează – retroactiv, prin re-lectură – că, *totuși*, aici s-a trăit și s-a murit, că noi am existat, că aici au viețuit, *totuși*, oameni ca toți oamenii. Dincolo de reacția nevrotică de a „uita“ tot ce a fost „înainte“, orice om sensibil din Est a trăit senzația unui gol existențial, senzația că toată viața sa de pînă acum nici măcar nu a existat, sau a fost o simplă parodie de viață; or, această literatură are și rostul de a ne ajuta să umplem, cumva, acest „gol“.

Mai mult, marea literatură a Estului nu este numai *memoria* noastră, ci se constituie și într-o parte din memoria întregii umanități, o memorie la fel de necesară nouă, cît și „celorlalți“, cei din „Insulele Fericirii“ ale economiei de piață și democrației. De altfel, chiar romanul lui Aitmatov *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* ne atrage atenția că această „fugă înainte“, această grabă de a ne „îngropa“ pe noi înșine, cu tot trecutul nostru,

este o formă de a ceda în fața celor care vor să ne obnubileze memoria, să ne transforme în „mankurți“.

Relectura marilor creații ale Estului este și un prilej de a ne regăsi, de a nu uita, de a *rămîne noi înșine* (fiindcă, la fel cum în cîțiva ani literatura nu s-a putut schimba fundamental, nici noi înșine nu ne-am schimbat în mod fundamental). Regăsindu-ne așa cum am fost, cu urîtenia și frumusețea noastră totodată, păstrînd toată această experiență, a *noastră*, toată această luciditate la care ne-a obligat – uzîndu-ne, obosindu-ne prematur – această lume-închisoare în care am trăit, avem posibilitatea să evităm noile „capcane“: de la consumismul marginalului care-și poartă copiii desculți și căruia i se pare că învățătura „costă prea mult“, dar își cumpără televizor color și bea coca-cola, pînă la naționalismul orb al celui care își imaginează că nu te poți „înălța“ decît înjosindu-l pe cel de lîngă tine.

De aceea *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* îmi apare drept o capodoperă, iar autorul său, kirghizul Cinghiz Aitmatov, unul din marii prozatori contemporani. Romanul pe care îl aveți în față impresionează atît prin anvergura și complexitatea „problematicii“ sale, cît și prin stilul său inimitabil și acea profunzime simplă, specifică operelor făcute să rămînă. Ca și prin caracterul său profetic. Scris în 1981, în fosta U.R.S.S., *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* pare un roman de ultimă oră. Nimic nu e în el superfluu, nimic nu „datează“. Dimpotrivă. Sensuri care la o lectură, oricît de atentă, ți-ar fi scăpat acum cîțiva ani, abia acum „ies la suprafață“, împinse de răsturnările spectaculoase ale istoriei contemporane (pe care, de altfel, nici un politolog nu a fost în stare să le anticipeze – vezi cazul lui Raymond Aron).

Orice mare operă literară, sare cumva peste condiționările socio-politice, ea se instituie într-un soi de *sistem de referință* valabil dincolo de „mode și timp“. Mai mult, marile opere „semnalizează“ probleme care, la un moment dat, nu sînt percepute de aproape nimeni. În cazul nostru, un singur exemplu: o dată cu prăbușirea „oficială“ a comunismului în Europa de Est, a devenit evident că, în viitor, confruntarea nu va mai fi între cele două sisteme (ideologice, economice, militare), rivale (dar și „complementare“ și, uneori, complice), ci între cei care vor să ne confişte prezentul și viitorul (anulînd și/sau falsificînd trecutul) și bietii de noi, oamenii simpli, vii, care refuzăm să devenim roboți (mankurți), buni atît în Est, cît și în Vest. Care vrem să avem posibilitatea să înțelegem propria viață, să în-

telegem lumea în care trăim, să ne proiectăm singuri viitorul. O sarcină nu cu mult mai ușoară în democrație decât sub dictatură, pentru că se mai întâmplă să descoperim că „markurții“ și „juanjuanii“ pot fi uneori majoritari.

Dincolo de teorii și de programe, lupta rămîne să se ducă între cei care controlează cu gelozie *informația* (și difuzarea ei), manipulînd-o pentru a ne putea stăpîni mai bine, și noi (un „noi“ vag și precis totodată), cei care vrem să ne cunoaștem prezentul și să ne recăpătăm întreg trecutul (chiar dacă e unul monstruos sau degradant), pentru a putea fi realmente *liberi*, pentru a ne putea gândi la viitor. Conștienți fiind că tehnologia de vîrf (inclusiv cea în „gestionarea societății“) nu e un panaceu, nu e soluție miraculoasă care vindecă toate „bolile“ de care suferă individul sau societatea. Dimpotrivă, ea, tehnologia de vîrf, poate deveni un instrument (pentru că este și va fi *doar un instrument*) de o eficacitate înspăimîntătoare în mîinile celor care vor, orbește, puterea. În „noua lume nouă“, postindustrială, problemele umanității rămîn aceleași, responsabilitatea individuală, angajamentul de zi cu zi de partea binelui rămîn esențiale pentru a asigura libertatea fiecăruia, supraviețuirea noastră ca specie chiar. Lupta împotriva „juanjuanilor“ nu s-a sfîrșit o dată cu „disparația“ comunismului.

*

O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL se înscrie, cred, pe una dintre direcțiile cele mai fertile ale romanului contemporan. Evitînd atît livrescul ostentativ, intertextualismul prețios, cît și spectaculosul „dezastrului vesel“, specifice postmodernismului, Cînghiz Aitmatov plasează centrul de greutate al romanului său în realitatea cea mai umilă, în viața obișnuită, aparent banală. Absolut „transparent“ pe spații mici, romanul lui Aitmatov nu e, totuși, unul realist, ci unul cu sensuri ascunse, discret „semnalizate“ din cînd în cînd, un roman simbolic, mitic. E mai aproape de un *ULYSSES* al lui Joyce, de romanele lui Faulkner, Malcolm Lowry sau Sabato, decît de un roman realist (fie el „socialist“ sau nu). E un roman „cu cheie“, care ține seama de și dezvoltă cîștigurile în planul retoricii ale romanului modern. Simplitatea, aparenta lipsă de sofisticare a lui Aitmatov derivă nu atît din absența unei orchestrații complexe, a profunzimii sensurilor și construcției, cît din capacitatea sa de a reface, în plan literar, *iluzia* unei „suprafete“ simple, nesofisticate, folosind

un discurs familiar, apropiat. Deși, în fond, orice viață sau text sînt infinit de complexe. Această *iluzie* e însă necesară în comunicare, mai ales atunci cînd „teza“ cărții e una care contestă primatul „tehnologicului“ asupra „umanului“. Și cînd „ideologicul“ (variantă a „tehnologicului“) e văzut ca o mutilare, ca o *reducere* – paradoxal, prin complicarea discursului și a „metodelor“ – a acestui univers pluridimensional care este existența fiecărui om, chiar și a celui mai umil. Simplitatea e, la Aitmatov, sinonimă cu viața, cu infinitatea acesteia, în timp ce „complicația“ afișată, exterioară, ascunde o mutilare, o *reducere* a umanului.

Simplitatea aparentă a romanului *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* ascunde, așa cum spuneam, o construcție de un mare rafinament. Oricît ar părea de bizar, dar, pentru a putea descifra romanul în cauză, trebuie să ne întoarcem tot la... *ULYSSES* al lui Joyce. Ca și acolo, există un „loc“ văzut ca un *centru al lumii*. De data asta nu e vorba de un mare oraș, totuși, cum este Dublinul, ci de o haltă oarecare, Boranlî-Burannîi, pierdută în imensitatea stepelor asiate. Că e vorba de un *centru* ne-o arată Aitmatov prin repetarea cîtorva fraze din loc în loc, ca un leit-motiv al cărții:

„Pe aceste meleaguri trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...”

Iar de o parte și de alta a căii ferate se întindeau marile spații deșertice, Sarî-Ozeki – Ținutul stepelor galbene.

Pe aceste meleaguri, toate distanțele se măsurau pornind de la calea ferată, ca de la un meridian Greenwich...

Iar trenurile goneau dinspre Est spre Vest și dinspre Vest spre Est...”

Mai mult, la fel ca în *ULYSSES*, există și un *timp limitat*, acțiunea romanului durează exact o zi, dar această zi e „mai lungă decît veacul“, deoarece pe parcursul ei personajul principal, Burannîi Edighei, un fel de Leopold Bloom, își re trăiește întreg trecutul, dar și ascultă sau își reamintește vechi legende locale și, în final, se confruntă cu ceva care va marca, pentru secole de aici înainte, destinul întregii umanității...

Existența acestui *loc sacru* și a acestui *timp sacru* fac din *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* un roman care depășește cadrul realist (ornat cu racursiuri temporale și ceva elemente S.F.), devenind un roman inițiativ. Un roman cu planuri multiple, care se intersectează și se luminează unul pe celălalt, întocmai trenurilor care, la începutul romanului, se intersectează *fără*

a opri în halta Boranlî-Burannîi. Am subliniat *fără a opri* pentru că planurile narațiunii din roman nu sînt „consubstanțiale“, prinse în aceeași curgere a frazei, nu se întretaie în interiorul aceleiași propoziții chiar. Că în *ULYSSES*, ci sînt distincte și aparent fără nici un fel de legătură unul cu celălalt. Planurile romanului se succed, se întretaie, decupate în secvențe distincte, distribuite aparent arbitrar, totul fiind ritmat prin leit-motivul frazelor deja citate. Relațiile „simbolice“ dintre planurile romanului rămîn să fie refăcute la sfîrșitul lecturii (sau în cursul acesteia) de către cititorul „obligat“ să citească mereu *dincolo* de textul propriu-zis, deși, repet, scriitura nu e deloc sofisticată. Subtilitatea romanului *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* constă în aceea că legătura *simbolică* dintre diversele planuri ale cărții nu este absolut obligatorie pentru a putea înțelege fiecare plan în parte. Spre deosebire de ultimul său roman, *EȘAFODUL*, unde planul „de suprafață“, al realității imediate, este de neînțeles fără raportarea la cel mitic, planul „realist“ din *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* poate fi citit (dacă nu ne raportăm la celelalte planuri ale narațiunii) ca o percutantă și cutremurătoare descriere a unei Uniuni Sovietice postbelice în care mizeria atotstăpînitoare și arbitrarul fac supraviețuirea în sine un miracol, mai ales cînd e vorba de un „om neînsemnat“: Burannîi Edighei, revizor de cale ferată, într-o haltă pierdută în stepele Kazahstanului. Rememorarea propriei vieți, a întregii epoci postbelice, e provocată de moartea celui mai bun prieten al acestuia, Kazangap, și el tot un biet feroviar, pensionar, părăsit atît de băiat, Sabitjan, ajuns mărunt activist de partid, cît și de fată. Pentru Burannîi Edighei lucrul cel mai important, la aflarea veștii morții prietenului său, este să reușească să facă așa încît acesta să fie înmormîntat cu toată cîntea la Ana-Beiit (lăcașul de veci al mamei), un loc sacru pentru locuitorii stepei. Dar, locul respectiv e ocupat deja de o extensie a unui cosmodrom de pe care se lansează rachetele din cadrul programului „Demiurg“.

Astfel, intrăm în plin S.F.: misiunea „Paritet“, în cadrul programului „Demiurg“, este o misiune ruso-americană de explorare a spațiului, ai cărei cosmonauți au o „întîlnire de gradul trei“ cu locuitorii (pașnici și hipercivilizați, dornici să-i ajute pe pămînteni) de pe planeta Liman Împădurit. Paradoxal, reacția conducătorilor programului „Demiurg“ (ruși și americani, ajunși surprinzător de repede la un acord, dincolo de aparentele divergențe ideologice „ireductibile“) este una de *respingere* a acestei

șanse nesperate pentru umanitate. Cosmonauților, care părăsiseră, fără aprobare prealabilă, stația orbitală, împreună cu extraterestrii, li se interzice reîntoarcerea pe Pământ, programul de cercetări e suspendat și, în locul lui, se declanșează operațiunea „Obruci” („Cercul”): Pământul e înconjurat cu o rețea de sateliți automați, capabili să distrugă orice navă *venită din exterior*. Totul „*pentru ca nimic să nu se schimbe pe Pământ, pentru ca totul să rămână așa cum era...*”

Dincolo de dimensiunea „realistă” și de cea S.F., incluse în ele, dar „învăluindu-le” totodată, recompunându-le sensurile și amplificând semnificațiile acestora, există o a treia, prezentă-discret-dintru început în proza lui Aitmatov și care în *ESAFODUL* devine dominantă, „năvălind” în cotidian, „revărsându-se” în realitatea vieții de zi cu zi: dimensiunea *mitică*.

Accastă a treia dimensiune se exprimă, la Aitmatov, în două feluri, care interferă, dar pot fi, totuși, distinse: prin existența unei *relații speciale*, totemice, între om și animal și prin structurarea semnificațiilor, împlinirilor aparent fără sens ale lumii de azi prin raportarea la *pattern-uri mitice, legendare*.

Astfel, chiar în debutul romanului, vulpea, rămasă singură după plecarea puilor și încercând să supraviețuiască într-o lume tot mai ostilă, se refugiază tocmai în cătunul de la cantonul Boranlî-Burannîi; Edighei vrea s-o omoare cu o piatră (gest biblic), dar se oprește străfulgerat de ideea că în ea s-ar fi putut refugia (conform credinței vechilor indieni, despre care auzise cîndva) tocmai sufletul prietenului său Kazangap, care tocmai murise. Există, în mai toate romanele lui Aitmatov, o relație specială a omului cu animalele. În conformitate cu gîndirea străveche, orice om are un fel de „dublu animal”: astfel, Edighei îl are pe Karanar, celebrul atan (cămiloj necastrat). Animalul e „oglină” stăpînului (și invers), unul dintre proverbele cele mai des citate în carte fiind „*Mal iesi kudaïdam*”, adică „*Stăpînul (este) hărăzit animalului de către Dumnezeu*”. Mai mult, Edighei e un fel de „frate de lapte” al lui Karanar, deoarece s-a vindecat în urma unei răni mortale bînd, o dată cu puiul de cămilă Karanar, din laptele la fel de celebrei cămile a lui Kazangap, Belogolovaia. Atît Belogolovaia, cît și Karanar descind din animalul mitic Akmaia, cămila lui Naiman-Ana, femeia venerată de generații întregi pentru că a murit încercînd să-și salveze fiul devenit „mankurt”.

Prin cele două animale, dar nu numai, Burannîi Edighei și Kazangap sînt urmașii lui Naiman-Ana, sînt legați „direct” de

planul „mitic“, de legenda *mankurtului*, legendă care este „cheia“ de lectură a întregului roman.

Introdusă parcă în treacăt, pentru a explica de ce Ana-Beit, un loc ca atâtea altele în imensitatea stepei, este un *loc sacru* pentru locuitorii din Sarî-Ozeki, legenda *mankurtului* nu are doar o valoare etiologică, ea este chiar *pattern*-ul care structurează cartea lui Aitmatov și care ne permite să descoperim semnificația și complexitatea legăturilor *simbolice* între planurile cărții, legături altfel doar „semnalizate“ din cînd în cînd. La fel cum semnele de cale ferată sau farurile locomotivelor sînt „semnale“ schimbătoare, în mișcare, dar fără de care rețeaua de cale ferată (în cazul nostru lumea, viața) n-ar putea să existe, să funcționeze. (Deși toată viața și-au petrecut-o cu munci „umile“, deszăpezind șinele de cale ferată și verificînd semnalele, Kazangap și Edighei se simt „împliniți“ și „importanți“, trăiesc și mor cu demnitate, spre deosebire de mărunțul activist Sabitjan sau de KGB-istul Tansîkbaev).

Legenda *mankurtului* („preluată“ sau inventată de Aitmatov – amănuntul nu mai are nici o importanță) este una dintre cele mai terifiante „utopii negre“ pe care le-am citit vreodată, cu nimic inferioară celebrelor 1984 a lui Orwell, sau *BRAVE NEW WORLD* a lui Huxley. Valoarea legendei e amplificată de sugestia, de ideea pe care Aitmatov o face „vie“ pe tot parcursul romanului său, și anume că „mankurtizarea“ e omniprezentă, că ea se manifestă sub deghizările cele mai neașteptate, că ea reprezintă o primejdie potențială în orice clipă a vieții noastre, în orice moment al evoluției omenirii. „Zodia *Mankurtului*“ nu e o zodie ca atâtea altele și între atâtea altele, ci o *a treisprezecea zodie*, care le însoțește permanent, din umbră, pe celelalte douăsprezece și le poate oricînd înlocui (dacă nu sîntem atenți la noi și la cei din jurul nostru, dacă nu reacționăm cu trebuie).

Dar despre ce este vorba? Cîndva, în Sarî-Ozeki, năvălise poporul blestemat al *juanjuanilor*. Erau sălbatici și cruzi, nu cunoșteau decît războiul. Dar ceea ce îi făcea cu adevărat înspăimîntători, era felul în care își tratau prizonierii. Acestora *li se răpea memoria*: capul victimei era ras la piele, apoi îmbrăcat în *șiri* (un fel de „căciulă“ din pielea de pe gîtul unei cămile proaspăt tăiate). Pielea de cămilă se lipea de craniu și, uscîndu-se, îl strîngea ca o menghină. Majoritatea celor astfel „tratați“ mureau. Cei care supraviețuiau își pierdeau complet memoria și deveneau „mankurți“. *Mankurtul* era un rob perfect: nu cerea decît de mîncare, ceva haine, executa orbește poruncile stăpî-

nului, nu stătea cu nimeni altcineva de vorbă și, mai ales, nu se gîndea nici o clipă să fugă sau să se revolte. Rob, într-adevăr, neprețuit (pentru că putea fi lăsat singur, în „libertate“, să păzească turmele în stepă), *mankurtul* avea o singură spaimă: nu cumva să-i atingă, să-i fure cineva *șiri-ul*.

(Nu întîmplător în fostul imperiu sovietic, inclusiv la frații noștri de dincolo de Prut, cuvîntul *mankurt* a devenit un nume comun, desemnîndu-i pe toți cei care au renunțat la propria identitate, negînd colectivitatea din care proveneau și s-au pus în slujba ocupantului. „Mankurtizarea“ fiind, în ultimă instanță, același lucru cu interiorizarea „nobilelor idealuri ale comunismului etc., etc.“ Pornind de la propria noastră experiență și privind în jur, putem pune liniștiți semnul egalității între *mankurt* și *omul nou*, pe care atîta s-a străduit să-l făurească, reușind parțial, regimul comunisto-ceaușist. Fără această reacție de apărare a *șiri-ului* pus de către comuniști, e greu de înțeles imobilismul „natural“ al unei mari părți din locuitorii fostului bloc est-european.)

Naiman-Ana, o femeie din neamul naimanilor, își pierduse băiatul și soțul în luptele cu juanjuanii. Trăia însă cu credința – avînd, întocmai Vitoriei Lipan, „semnele ei“ – că fiul îi e încă în viață. Aflînd de la niște negustori că în stepă a apărut un nou *mankurt*, Naiman-Ana pleacă în căutarea acestuia. Sufletul ei de mamă nu s-a înșelat: fiul trăiește, e chiar noul *mankurt*. Dar toate încercările mamei de a-și face fiul să-și recapte *memoria* (id est *identitatea, personalitatea*) sînt zadarnice. Dialogul dintre cei doi e zguduitor și semnificativ totodată:

„— *Cum te cheamă pe tine?*

— *Mankurt.*

.....

— *Dar ce-a fost pînă să vii aici?*

— *N-a fost nimic.*

— *A fost noapte sau zi?*

— *N-a fost nimic.*

— *Cu cine-ai vrea să stai de vorbă?*

— *Cu luna. Dar nu ne auzim. Acolo stă cineva.*

— *Și ce ți-ai mai dori?*

— *Să am coadă pe cap, ca stăpînul...”*

Cum zguduitor (și semnificativ) e și bocetul mamei disperate: „... Sînt o sărmană cămilă, venită să adulmece *pielea puîului ei împăiat*“ (sublinierea noastră).

Juanjuanii, stăpînii mankurtului, o surprind pe mamă și vor s-o ucidă. Naiman-Ana scapă însă datorită iutelii cămilei sale, Akmaia. Juanjuanii îi dau mankurtului un arc și săgeți și îi spun că „străina“ vrea să îi fure „căciula“. Cînd mama se întoarce, hotărîtă să-și ia fiul, chiar și mankurt fiind, acesta o ucide cu o săgeată. Înainte să moară „îi lunecă de pe cap năframa cea albă, care se prefăcu în pasăre și zbură în țării, tipînd: „Amintește-ți cine ești! Cum te cheamă? Ești fiul lui Donenbai! Donenbai! Donenbai!...“

Locul unde Naiman-Ana a murit și a fost îngropată s-a numit de atunci Ana-Beiit – *Sălașul de veci al mamei*.

Am repovestit legenda pentru că, pe baza *pattern*-ului cuprins în ea (triumghiul Naiman-Ana-juanjuanii-mankurtul), putem descifra sensul „secund“, simbolic, atît al banalelor întîmplări din halta pierdută în imensitatea stepci, cît și pe cel al spectaculoaselor „evenimente cosmice“ relatate în roman.

Există o luptă care nu se sfîrșește, care este legată în mod special de un anume loc sau moment din istoria omenirii, între „descendenții“ (în plan simbolic) ai lui Naiman-Ana și cei ai juanjuanilor. „Obiectul“ acestei lupte este *memoria*, cea care îl leagă pe om de ceilalți, dar și de sine însuși, care îi dă personalitate, care îl *socializează* și îl *individualizează* totodată. „Subiectul“ acestei lupte e *mankurtul*. Mankurt putînd deveni oricare dintre noi.

Burannîi Edighei și prietenul lui, Kazangap, sînt, ni se „semnalizează“ asta în fel și chip în roman, urmașii lui Naiman-Ana. Ei sînt păstrători ai tradițiilor spirituale (inclusiv ai legendei-matcă), ei nu uită nimic, ei își trăiesc umila viață de revizori de cale ferată ca pe ceva cu sens (și îi oferă acesteia mereu un sens). Legătura dintre cei doi bătrîni și Naiman-Ana este dublă: *prin opțiune pentru anumite valori spirituale* (Edighei insistă ca prietenul său să fie îngropat cu toată cîntea la Ana-Beiit și consideră că omagiul suprem pe care-l poate aduce acestuia este să rememoreze viața petrecută alături de el), dar și *prin destin* (amîndoi sînt stăpînii a două cămile – Karanar, respectiv Belogolovaia – care sînt descendente directe ale legendarei Akmaia).

La fel, cosmonauții care „ies din program“ pentru a se deplasa pe planeta Liman Împădurit fac acest gest pentru a ajuta umanitatea, riscînd totul. De altfel, ei vor fi sancționați prin interdicția de a se întoarce la ai lor, vor „muri“ cumva, întocmai lui Naiman-Ana.

De cealaltă parte, urmași ai juanjuanilor sînt Tansîkbaev și conducătorii programului „Demiurg“, devenit „Obruci“.

Tansîkbaev, anchetatorul al cărui gît gros îi amintește lui Edighei de fascistul pe care a fost obligat să-l omoare în timpul războiului, îi reproșează lui Abutalip Kuttîbaev, un fost veteran de război, care *evadase* dintr-un lagăr german (*în loc să se sinucidă*, cum îi reproșează un elev „mankurtizat“) și luptase alături de partizanii iugoslavi, ajuns din profesor de geografie simplu muncitor la Boranlî-Burannîi, *vina capitală* de a fi înregistrat legendele locale și de a-și fi scris memoriile, dezvoltînd o argumentație pe măsură, ale cărei sensuri sînt limpezi: „... Ei, bine, nu pot exista nici un fel de opinii personale. Ceea ce ai așternut pe hîrtie nu mai e opinie personală. Ce e scris, rămîne scris...“

Conducătorii programului „Demiurg“, sovietici și americani, aparent dușmani ireductibili, se pun, în doar cîteva ore, de acord asupra unui program menit să împiedice orice contact cu extraterestrii („Demiurg“ devenind repede și, cumva de la sine, „Obruci“). Numele programului însuși, „Obruci“, („Cercul“), nu este – în fond – decît o reactualizare, „la nivelul tehnicii de vîrf“ și pentru întregul Pămînt, a primitivului „șiri“, a „căciulii“ *mankurtului*. De fapt, „juanjuanii“ erei cosmice sînt, ei înșiși, niște *mankurți*. Fiindcă acesta este paradoxul la care ne obligă să medităm romanul lui Aitmatov: nu poți să-i „mankurtizezi“ pe ceilalți și să nu devii, fără să-ți dai seama, la rîndul tău un *mankurt*.

În ultimă instanță, și aici cred că se află una dintre intuițiile geniale ale lui Aitmatov, pornirea de a-i transforma pe ceilalți în *mankurți* e una de *dincolo de orice ideologie*, de orice sistem social sau economic, care sînt doar *măști* sau *mijloace* de a ajunge, pe căi doar aparent diferite, la același terifiant rezultat: *mankurtul*. (În care regăsim cîte ceva nu doar din „omul nou“, comunist sau fascist, din omulețul Charlot prins între roțile benzii rulante, ci și ceva din tot felul de „skinheads“, „krishnaiți“ sau „metaliști“.)

Primejdia *mankurtizării* nu dispare nici o clipă. Dacă „juanjuanii“ sînt relativ puțin prezenți în carte (ei fiind, în ultimă instanță, așa cum am mai spus, tot un fel de *mankurți*), există însă manifestări și forme diverse ale *mankurtizării* individului. Stafia *mankurtului* apare unde nu te-ai fi așteptat. Astfel, Sabitjan, fiul lui Kazangap, ajuns mărunț activist regional, se grăbește să-și vadă tatăl îngropat ca să nu zăbovească prea mult prin locurile pe unde s-a născut și a crescut. Mai

mult, el explică, plin de entuziasm, celor adunați la priveghi că societatea viitorului va fi una în care toate problemele se vor rezolva de la sine, deoarece oamenii vor fi conduși, de la distanță, prin biocurenți. Tansîkbaev (coincidența de nume nu e întâmplătoare), tînărul șef al gărzii cosmodromului care se extinsese ocupînd și Ana-Beit și de unde sînt lansați sateliții-robot din cadrul programului „Cercul“, refuză să vorbească altfel decît în rusește cu cei veniți cu mortul, deși trăsăturile fetei îi sînt pur orientale. (Edighei, exasperat și revoltat, îi va pune o întrebare identică aproape celei adresate de Naiman-Ana mankurtului: „Ia ascultă, cine-i tatăl tău?“)

În *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL*, tehnicianul zootehnist Cinghiz Aitmatov, debutant în 1956 cu nuvela *FATĂ ÎN FATĂ*, ajunge la un perfect echilibru între substanța romanului și structura acestuia, între „ideologia“ lui și discursul narativ. Toate marile teme ale lui Aitmatov din romanele și nuvelele anterioare (eliberarea de convenții prin dragoste, relația omului cu natura, valoarea absolută a fiecărei vieți, fie ea cît de umilă etc.) se regăsesc aici, „re-scrise“ din perspectiva unei meditații dramatice asupra șanselor omului de a supraviețui într-o lume în care tehnologia în sine nu rezolvă nimic. „Răspunsurile“, „întrebările“ sale din cărțile de pînă acum îi apar drept *parțiale*, pentru că trăim într-o lume în care totul capătă o dimensiune *planetară*. Conștientizînd această dimensiune, Aitmatov caută însă răspunsul, ca și în cărțile anterioare, în *pattern*-urile eterne, în relația noastră „normală“ cu natura, cu animalele, în omul „simplu“. Extazurile ridicole în fața tehnologiei viitorului ale lui Sabitjan sînt un memento. Fără să dea „soluții“, Aitmatov sugerează în *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL* cîteva „răspunsuri“. Am să încerc să le sintetizez. Pe de o parte: *umanitatea* (omul) *e ireductibilă* (ireductibil). Orice încercare de limitare, de simplificare, de „integrare“ înseamnă moarte. O moarte psihică, ce o antrenează însă și pe cea fizică. A tuturor. Supraviețuirea vulpii de la începutul romanului, a lui Burannîi Edighei în Uniunea Sovietică postbelică, a cosmonauților, a pămîntenilor, sînt strîns legate unele de altele. Omul face parte din natură și primejdia maximă, la care se gîndesc cu milioane de ani înainte cei din Liman Împădurit, e chiar moartea naturii, e *deșertul*. Kazangap și Burannîi Edighei au supraviețuit într-o stepă, într-un „*aproape-deșert*“, iar mankurtizarea întregii planete Pămînt prin programul „Cercul“ face „*deșertul*“ inevitabil. Blocarea accesului la memorie este sinonimă cu blocarea comunicării

normale cu ceilalți, amîndouă antrenînd blocarea accesului la viitor.

Toate aceste „răspunsuri“ se regăsesc în pagini de o mare subtilitate și finețe stilistică. Farmecul prozei lui Aitmatov (plină de accente lirice) rămîne nealterat și ne face să ne reamintim nuvelele și romanele care l-au făcut deja celebru: *ADIO, FLOARE-GALBENĂ!*, *COCORII TIMPURI*, *OGORUL MAMEI*, *VAPORUL ALB*, *GEAMILIA*, *DEFILEUL* etc. În plus, în *O ZI MAI LUNGĂ DECÎT VEACUL*, el aduce o complexitate a construcției, o structură polifonică, „stăpînită“ cu o mîna de maestru.

Dincolo de „mode și timp“, dincolo de bulversări politice și de complexe socio-culturare de tot felul, Cinghiz Aitmatov ni se impune ca unul dintre marii prozatori contemporani. Care, aici, ne avertizează: lupta împotriva mankurtizării nu ia nicio-dată sfîrșit, cu atît mai puțin în „era cosmică“, în care tocmai am intrat. Și depinde numai de noi ca *a treisprezecea zodie*, „Zodia Mankurtului“, să nu le înlocuiască – definitiv! – pe toate celelalte.

Alexandru MUȘINA

ÎN ATENȚIA
librarilor și vânzătorilor cu amănuntul

Contravaloarea timbrului literar
imprimată pe cărțile Editurii UNIVERS
se depune în contul Uniunii Scriitorilor din România
nr. 45101032, deschis la BCR, Filiala Sector 1, București.

Tehnoredactor ELENA DINULESCU

Bun de tipar: 27 februarie 1996

Coli de tipar: 21

Tehnoredactare computerizată

„UNIVERS INFORMATIC“

Tipărit la
Atelierele Tipografice
METROPOL

CINGHIZ AITMATOV se naște în 1928, în aulul Șeker din regiunea Talassk (Kirghizia). Debutează în 1958 cu volumul de proză scurtă *Față în față*. Consacrarea definitivă i-o va aduce nuvela *Geamilia* (1958), considerată cea mai frumoasă poveste de dragoste din literatura universală după *Romeo și Julieta*. Urmează *Defileul*, *Ochi de cămilă*, *Adio, Floare-Galbenă!*, *Vaporul alb*, *Cocorii timpurii*, *Ogorul mamei*, *O zi mai lungă decât veacul*, *Eșafodul ș.a.*, reprezentând tot atâtea valori capabile să înfrunte timpul și să captiveze cititorul de pretutindeni.

O zi mai lungă decât veacul se numără printre cele mai de seamă scrieri ale acestui sfârșit de veac și de mileniu. Este un model de construcție epică, în cuprinsul căreia se contopesc în chip desăvârșit filonul tradiției literare culte cu cel al creației orale orientale. Legenda *mankurtului* din romanul de față, cu profundele ei rezonanțe filozofice și cu extraordinara forță de subversiune politică antitotalitară, a pătruns definitiv în patrimoniul simbolisticii universale.

Lei 7740 + 160 TL = 7900

EDITURA

UNIVERS